ALİ ŞERİATİ

04 BÜTÜN ESERLERİ

Öze Dönüş

FECR

Sizi rahatsız etmeye geldim!

Ali Şeriati

Fecr Yayınları 106
ALİ ŞERİATİ
Bütün Eserleri 04

Öze Dönüş

Eserin Orijinal Adı
Bâz Geşt

Tercüme
Prof. Dr. Ejder Okumuş

Editörler
Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç
Prof. Dr. Derya Örs

Tashih ve Redakte
Dr. Enver Arpa
Dr. Murat Demirkol
Cahit Ezerbolatoğlu

ISBN 978-975-6004-72-2

3. Baskı: Aralık 2011

Kapak ve İç Konsept: TN İletişim
Sayfa Düzeni: Cinas
Baskı: Kalkan Matbaacılık
Büyük Sanayi 1. Cadde 99/32
Tel: 0312. 341 92 34 İskitler/Ank.

FCR Yayın Reklam Bilgisayar
San. ve Tic. Ltd. Şti.
Rüzgarlı Cad. No: 2/5
Ulus / Ankara
Tel : 0312. 310 08 60
Faks : 0312. 311 47 89
www.fcr.com.tr
e-posta: fcr@fcr.com.tr

ALİ ŞERİATİ

Öze Dönüş

FECR

Ankara 2011

İÇİNDEKİLER

ALİ ŞERİATİ

23 Kasım 1933'te Horasan eyaletine bağlı Sebzivar'ın Mezinan köyünde dünyaya geldi. 1950'de Meşhed'deki Öğretmen Koleji'ne girdi. 1952'de Meşhed yakınlarındaki Ahmedâbâd köyünde öğretmenliğe başladı. 1955 yılında Mekteb-i Vâsıta'yı yazdı. Ebuzer-i Gıfarî'yi tercüme etti. 1956'da Meşhed Üniversitesi'ne girdi. Ulusal Direniş Hareketi'ne üye olduğundan, babası ve diğer üyelerle birlikte tutuklandı, altı ay tutuklu kaldı. 1959'da Alexis Carrel'den Dua'yı tercüme etti. Üniversiteden başarıyla mezun oldu. 1960'ta Fransa'ya gönderildi, orada sosyoloji ve dinler tarihi üzerine çalıştı. Cezayir Kurtuluş Hareketi'ne aktif olarak katıldı. Bu faaliyetlerinden dolayı Paris'te tutuklandı; bu arada birçok makale, konuşma ve çevirisi değişik dergilerde yayımlandı. Sosyoloji ve dinler tarihi alanında doktorasını tamamlayarak 1962'de İran'a dönerken sınırda tutuklandı; aylarca hapiste kaldı. Hapisten çıktıktan sonra öğretmenlik yapmaya başladı ve Meşhed Üniversitesi ve diğer merkezlerde konferanslar verdi. Hüseyniye-i İrşad 1973 Eylül'ünde kapatıldı. Savak, Şeriati'yi aramaya başladı. Kendisini bulamayınca babasını tutukladı. Babası bir yıl kadar hapsedildi. Şeriati teslim oldu ve on sekiz ay hücrede kaldı. 1975-77 arası Savak'ın takibinden sürekli kaçıp başkalarının evlerinde kalarak çalışmalarına devam etti. Sabahlara kadar süren konuşmalar yaptı. 16 Mayıs 1977'de Avrupa'ya hicret etti. Otuz gün sonra İngiliz İstihbaratı'nın yardımıyla Savak tarafından şehit edildi.

YAYINCININ NOTU

Yayınevimiz, Şeriati düşüncesini külliyat olarak okurlarına sunmakla önemli bir hizmet vermektedir. Merhum Şeriati, dünyanın bugün yaşayan iki önemli medeniyeti olan, İslam ve Batı medeniyetini yakından tanıma fırsatı bulmuş ender şahsiyetlerden biridir. Dahası, bir sosyolog gözüyle incelediği konuları, dahiyane bir düşünce işçiliği ile işlemiş ve Fars edebiyatının kendisine kazandırdığı akıcı üslupla ortaya koymuştur. Bilimsel liyakati, özgün bakış açısı, dindarlığı ve inandığı doğrular uğruna can verecek kadar yürekli kişiliği ile sadece İran gençliğini arkasından sürüklemekle kalmamış, dünya Müslümanlarının öze dönüş çabasına katkıda bulunarak bir döneme damgasını vurmuştur. Onun bu özgün ve özgürlükçü tutumu, sadece İslam düşmanlarının tepkisini çekmekle ve onlar tarafından şehit edilmekle kalmamış, dost ve kardeş bildiği Müslümanlardan da çok büyük tepkiler almıştır. Çünkü onun düşünceleri, Batılı saldırı karşısında çok derin ve güçlü bir mukavemet oluştururken İslam geleneğini kirleten ve çöküntüye sebep olan bidat ve hurafelere de ağır darbe indiriyordu. Tabiî bu da bilinçsiz kesimler nezdinde İslam'ın kendisine yapılan bir saldırı olarak algılanıyordu.

Kendi tabiriyle içinde doğup büyüdüğü geleneksel Safevî Şiîliğine yönelttiği eleştiriler yüzünden İran'da dışlanırken, Şiî bakış açısı nedeniyle de Sünnî dünyadan önemli tepkiler almıştır. Ancak Şeriati, her ne kadar Ali Şiası ve Safevî Şiası ayrımı yapsa ve Safevî Şiîliğini eleştirse de eleştirdiği düşünceden bütünüyle kurtulamamış ve söz konusu etkilerle Sünnî dünyanın kabul

edemeyeceği kimi düşünceler serdedebilmiştir. Sahabiler hakkında kullandığı ifadeler hoşgörü sınırını zorlayan kusurlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yaşadığı çağ ve çevrenin etkisiyle Fransız sosyalistlerinden etkilendiği ve kimi yorumlarında bu etkinin izlerinin görüldüğü de söylenebilir.

Ali Şeriati'nin de her insan gibi hata edebileceğini, hatalarının ve savaplarının sadece kendisini bağlayacağını okuyucunun takdir edebileceğine inanıyoruz. Fecr Yayınevi olarak, ölçümüzün Kur'an-ı Kerim ve onun numune-i timsali olan Hz. Peygamber (s.a) olduğuna inanıyor, Şeriati de dahil bütün insanların bu ölçüler içinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Onun her görüşünü onaylamadığımız halde eserlerini yayınlıyor, ama katılmadığımız görüşlerine de müdahale etmeyi uygun görmüyoruz. Çünkü böyle bir müdahalenin düşüncelerin doğru anlaşılmasına engel olacağı, bunun da hem yazar hem okur açısından bir hak ihlali sayılacağı kanaatindeyiz. Buna rağmen kimileri, tasvip etmedikleri düşüncelerden dolayı bilinçsiz okuyucuların olumsuz etkileneceği gerekçesiyle vebal alacağımızı düşünebilirler. Fakat biz, genelde Müslüman olmanın, özelde Şeriati okuru olmanın, okuduğu her şeyi kabullenen değil, eleştiren bir seviye gerektirdiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla bütün olumsuzluklarına ve kusurlarına rağmen Şeriati'nin o engin birikiminin bizlere çok şey kazandırdığına ve kazandıracağına inanarak eserlerini külliyat olarak yayınlamaya karar vermiş bulunuyoruz. Buna paralel olarak hem Fars hem de Türk edebiyatına vukufiyetiyle temayüz etmiş mütercimlerden oluşan bir heyet oluşturarak eserlerin en az hata ile çevrilmesine de özen gösterdik. Bu nedenle tercümeler, sadece söz konusu eserleri dağınık vaziyette sunulmaktan kurtarmayacak, Şeriati okurunun liyakatsiz tercümelerden çektiği sıkıntıları da asgariye indirecektir.

Külliyattaki kitapların bazılarında yazara ait olmayan dipnotlar yer almaktadır, İran'daki Dr. Ali Şeriati Eserlerini Derleme Bürosu tarafından eklenen notların sonunda (Derleyen), yayınevi-

miz tarafından ilave edilen notların sonunda (Fecr), mütercimlerin ilave ettiği notların sonunda ise (Çev.) ifadeleri kullanılmıştır. Bunların dışındaki dipnotlar Ali Şeriati'ye aittir.

Bütün hassasiyet ve çabamıza rağmen, insan olmamız hasebiyle gözümüzden kaçan kusurlar olursa okurumuzdan özür diler, eleştirilerine müteşekkir kalırız. Bu vesileyle Şeriati'ye Allah'tan rahmet diler; başta değerli mütercimler olmak üzere, editörlere, tashih ve redakte heyetine ve eserlerin sizlere ulaşmasında emeği geçen bütün dostlara gönülden teşekkür ederiz.

FECR YAYINEVİ

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZE DÖNÜŞ

Saflar Belirginleştiğinde

Muhterem misafirler, saygıdeğer beyler, hanımlar ve kıymetli öğrenciler!

Ruhî ve manevî yakınlarım olan ve hayatıma anlam, hedef ve yön verip kararlılık kazandıran nadide kimseleri, ruhî ve manevî evim olan bu mekanda ilk kez görmekten büyük bir mutluluk duyuyorum.

Toplumumuz diğer bütün toplumlar gibi, zamanımız diğer bütün zamanlar gibi belli bir kalıba dökülmüş, fikirler kutuplaşmış ve inançlar standartlaşmıştır. Toplumumuzda belirli tipler ve yönler var; dindar, aydın, eğitimli, entelektüel, avam, seçkin, gerici ve ilerici. Her biri, somut kalıplara, malum bağlara ve birbirlerini anlamalarını sağlayan anlaşılır dillere sahip. Çağımızda başarılı bir insan olmak, toplumda anlaşılan bir unsur olmak ve başarılı bir düşünce tarzına sahip olmak isteyen herkes, toplumda fikrî etiketinin ne olduğunu belirlemek durumundadır. Günümüz ilerici yazarlarının, sanatçılar ve yazarlar bağlamında ortaya koydukları "Her yazar veya sanatçı kendi sınıfsal yerini belirlemelidir." sözünde olduğu gibi -ki bu, çok doğru bir sözdür- her birey, "Ben, her toplumda somut ve bilinen, taraftarları bulunan mevcut gruplardan hangisine bağlıyım?" diye düşünmeli, kendi toplumsal safını belirlemelidir.

Kendi safını belirleyip ben dindarım veya aydınım, ben dinsizim veya filan ideolojiye inanıyorum, filan kutba veya filan cenaha bağlıyım, diyen her şâir, her yazar ve her düşünürü halk kolayca anlayacak, idrak edecek ve neticede kendisi de fikirdaşlarını belirginleştirecektir. Fakat bazılarının, dindar olmak, din karşıtı olmak, aydın olmak, falan ideolojiye sahip olmak veya falan tarafa ya da kutba bağlı olmak gibi mevcut standartlar içinden bir kalıbı seçme ve bu görüş, inanç ve yönelişlerden birini belirginleştirme şansları yoktur. Her halükârda bunlar öyle kimselerdir ki dine dayanırlarsa, başka her gruptan daha çok, bizzat dindarlar onlarla anlaşamazlar; eğer aydınların safından konuşur veya meseleleri gündeme getirirlerse, herkesten çok

bizzat aydınlar, onların sözlerini yanlış anlarlar ve onları töhmet altında tutarlar.

Böyle bireyler, her zaman garip kalır ve yanlış anlaşılırlar; bilinen kaideleri seçmekten uzaktırlar ve ister istemez ümitsiz kimseler olmak zorundadırlar. Bunlar, bütün farklı tarafları incelediklerinde, hiçbirinin yüzde yüz parçası olamayacaklarını görürler. Moda ve hakim ideolojileri incelediklerinde, toplumda kendilerini bu ideolojilerden birine yüzde yüz inanmış olarak ifade edemezler. Mevcut dini incelediklerinde, kendilerinin bu geleneksel ve uyuşturucu dine teslim olduklarını da ilan edemezler. Bunlar, topluma bakıp birkaç asırdır devam eden toplumsal çöküntüyü veya halkın ruh, düşünce ve ahlâkını çökerten, sıkıntılara gark eden etkenleri gördüklerinde halkın düşünce derinliklerine işleyen donukluk, durgunluk ve uyuşukluğun yerini bilgi, uyanış, hareket ve doğru düşünceye bırakması için yüzyıllar geçmesi gerektiği sonucuna varırlar. Fakat gerçek, bize bu yaklaşımın tersini göstermektedir. Örneğin Asya veya Latin Amerika'da öyle ülkeler vardı ki Batı'nın kumarhanesi olmuşlardı. Batı'nın özel fesat yuvası haline gelen, kapitalistlerin arzu ve eğlencelerinin gerçekleştiği ülkeler vardı. Dahileri ve bilginleri yabancılaşmanın uşağı olan ülkeler vardı. Yine öyle ülkeler vardı ki sömürgeciliğin pençesinde yüzyıllarca kıvranmış, yabancılaşmış, emperyalist dış güçlere teslim olmuş; hatta bu özellikler onların adeta ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, tüm millî değer ve özellikleri zillet içinde kalmıştı ve halkı da bu durumu normal görür hâle gelmişti. Hatta eğer bir sosyolog, bu toplumun çehresine baksa, birkaç yüzyıla kadar bu toplumda bir hareket meydana geleceğine dair en ufak bir umut bile taşımazdı.

Evet, böyle toplumlarda apansız bir mucize gerçekleşti. Bu, sosyologların anlayamadıkları bir mucizeydi. Fesat, çürüme, cehalet, gaflet, tekrar, gelenekçilik, kuruntuculuk ve köleliği varlığının derinliklerinde hisseden bir toplum, bir de bakmışsınız, ansızın ayağa kalkmış, hareket dolu bir tavır, heyecanlı, dipdiri, sımsıcak bir kanla dolmuş, bu aşağılık maskeyi yüzünden çıka-

rıp atmış. Aynı nesil, özgür, uyanık, sorumluluk duygusuyla dolu ve kararlı bir nesil olup çıkmış, mezarlığa ve tarihin çöplüğüne dönmüş ölü bir toplumdan birden bire hareket ve hayat fışkırmıştır.

Bu zayıf ve donuk kalıplara böyle bir hareketi meydana çıkaracak ve Batı'nın bu ünlü kumarhanelerini, fesat, eğlence ve uluslararası kaçakçılık yuvalarını hemen düşünce, duyarlılık, hareket, bilgi ve hayat merkezlerine dönüştürecek bir ruh üflenmiştir. Hiç şüphesiz burada mucizeyi gerçekleştiren etken, bilinçtir. Fakat bu, hemen yiyecek maddeleri gibi standartlaşmış, her kim harcarsa aydın ve bilgin olsun diye Batı'dan gelen sermaye olarak kendini göstermiş olan moda bilgi veya bilinç değildir. Bilakis kendi tarihî kökleri, sıkıntıları, hayat serüvenleri ve kendi toplumlarının çöküş nedenlerine eğilmiş, bilinç ve uyanıklığa erişmiş bir topluluğun bilgi ve bilincidir. Bu bilinç, toplumların düşünce dünyasında öyle bir şimşek çaktırır ki her birey, bir 'Promethe' olur ve ilahî ateşi kendi toprağına indirir, kendi halkına ulaştırır ve sonra kışı ve karanlığı yarıp dağıtır, daha sonra dahileri, kahramanları ve tarihi kendine çeker. Yani aşk ve imana eşlik eden bir bilinçtir bu. Öyle bir bilinç ki yüzyıllardır, hatta binlerce yıldır donuk, durgun ve karanlık içinde olan bir toplumu; bütün aydınları, sosyologları ve ırkçıları tarafından zilleti ikrar edilen, kendisini aşağılayan ve dünyanın da esasen Batı sömürgeciliğini sırtında taşısın diye oluşturulmuş aşağılık bir millet olarak tanımladığı bir toplumu kurtarır. Onda öyle bir manevî güç meydana getirir ki görmeyen bir gözün dünyaya açılışı gibi bin yıldır, hatta binlerce yıldır, sosyal bağları içinde kök salmış, tevarüs ettikleri egemen düzenin, geleneksel, kalıtsal dinî inançların bir parçası olmuş ve bu köhne kalıplar içinde uykuya dalmış olan her şeyi yok eder ve onu ölümden hayata, durgunluktan harekete çıkarır. Bu, genç neslin ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra sahip olduğu bir tecrübedir. Bu tecrübe, ümitleri tükenmiş bütün aydınlara ümit vermektedir. Bu deneyim, gerçekçi tahliller düzleminde yüzeysel düşünmeyen, felsefî ve toplumsal ümitsizliğe kapılmayan bütün aydınları, toplumlarına egemen bütün uygunsuzluklara karşı böy-

le büyük bir mucizenin gerçekleşebileceğine, paramparça olmuş farklı hiziplerin cirit attığı mutsuz bir toplumun yerine mutlu bir toplumu geçirebileceğine ve insanî bir toplum meydana getirebileceğine inandırmalıdır. Frantz Fanon'un deyişiyle, yeni bir ırk, yeni bir deri ve yeni bir düşünce sahibi olan bir insandır bu.

İman ve Bilinç Mucizesi

Ben, bir süre önce Tahran'da, ömrüm boyunca böyle büyük bir mucizeyle karşılaşmadığımı ve böyle önemli bir sorunun benim için açıklığa kavuşmadığını söyledim; 1955, 1957, 1958 ve belki de 60 yılında.

Hümanist Ernest Renan bile şöyle diyordu: "Batı işveren/patron ırk, doğu ise amele/işçi ırktır. Bunun içindir ki tabiat amele ırkı çoğaltırken, patron ırkı azaltıyor." Bay S. Freud da diyordu ki: "Batılı insan, teknolojik, yönetsel ve uygarlık yapıcı bir beyne sahipken Doğulu insan, düşünmekten, sistem ve sonuca ulaşmaktan âciz vasat bir duygusal beyne sahiptir." Fransız Komünist Partisi lideri, komünist hareketin dünyadaki sayılı liderlerinden Mouris Tours diyordu ki: "Cezayir ulusu, Afrika ulusu, Kuzey Afrika ulusu ulus değil, henüz ulus olma sürecindedirler." Yani Fransız sömürüsünün bunlar üzerindeki sultası açıklanabilir bir şeydir. Bunlar, uygarlıkla tanışmak, uygar millet olmak için acımasız ve gaddar emperyalizmin kucağında uzun bir süre yaşamak ve terbiye görmek zorundadırlar. Evet, bay sosyalistin düşüncesi bu! Fakat adına çöl faresi dedikleri böyle bir milletin, aşk ve iman dolu bir bilgi ve bilinç mucizesiyle, kendinde nasıl bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirdiğini gördünüz.

Ben, dünya çapında düşüncelerin, özgürlük hareketlerinin beşiği olmakla iftihar eden Fransa'yı gördüm. Her kahvehanesinde büyük dünya devrimlerinden birinin tohumunun atılmasıyla övünen Paris'i gördüm! "Benim kucağım, bütün ideolojilere, bütün hareketlere ve birbirine zıt bütün devrimlere açıktır." diyen Paris!... En devrimci düşünceleri, ekolleri, partileri ve dünya güçlerini korkusuzca kendi bağrında saklayacak güçte oldu-

ğuna inanan Paris!... Onca fikir ve ideolojiyi, onca resmî büro ve gazeteyi bünyesinde barındırmakla, örneğin Louis hanedanı taraftarı Royalistlerin krallığı geri getirme sevdalılarının, anarşistlerin, hatta Yoga ekolü takipçilerinin, Afrika ve Latin Amerika devrimcilerinin vb. bürosuna sahip olmakla övünen Paris!... Evet, bunlarla övünen Paris, daima Avrupaî bir medeniyete, Batılı bir demokrasiye, güçlü bir liberalizme sahip olduğu teranesini söyleyip duruyor. Evet, devrimci ülkelerle ve Asya ülkeleriyle siyasal bağı olmayan, ama onların gazetelerini basan bu Paris'te, bir gün devrimci bir Afrika dergisini almaya gitmiştim. Dediler ki: "Fransa Kültür Bakanlığı, eğitimli genç Fransız aydınlarının fikirlerinde sapmalar oluşturuyor, tehlike oluşturuyor, diye bu dergiyi kapattı."

O halde nasıl oluyor da Sartre'ın ifadesiyle Fransa, Londra veya Amsterdam'dan ağızlarına sözcükler konulmadıkça konuşma hakkı olmayan bir millete mensup birkaç genç, bir araya gelerek Fransız Devleti'nin kendi ülkesinde yayınlanmasından korktuğu bir dergi çıkarıyor?

Bu, iman ve bilincin gerçekleştirdiği ve asırlardır tarihe egemen patronların topluma rağmen ürettikleri kötülüklerin kökünü bir çırpıda kazıyan bir mucizedir. Bu, ayrıca geçmişin resmî geleneksel kalıplarından veya Batı'dan gelmiş ithal değerlerden hiçbirini dayanak olarak almak istemeyen, tersine kendisi düşünmek, kendisi kavramak ve kendisi seçmek isteyen kimseler için orijinal bir modeldir. İster istemez sığınaksız, evsiz, barksız ortada kalan herkes için liyakat ve istikamet sahibi olabilecekleri, mahrum kalmanın ne anlama geldiğini idrak edebilecekleri, kelimelerle yaşayıp ömürlerini düşünceyle bina edebilecekleri, imanlarıyla nefes alıp verebilecekleri ve imanlarıyla ölebilecekleri konusunda ümitli olmaları gerektiğini öğütleyen bir örnektir. Onlar, bu donukluk, tefrika ve uyku arasında bu bilinç şimşeğinin ansızın çakacağından; dış görünüşe bakan aydınları ümitsizliğe düşüren donukluğun eriyeceğinden; çöküşün, soysuzluk ve sorumsuzluk cehaletinin içinden ansızın gövdesi bir, hedefi bir, hareketi bir ve sorumluluğu bir olan, aşk ve güç dolu bir toplumun meydana geleceğinden ümitli olmalıdırlar.

Şimdi ben burada temel bir meseleyi, şu anda aydınlar arasında gündemde olan bir meseleyi, Afrika, Latin Amerika ve Asya aydınları arasında ve yenilerde de İran'da gündemde olan temel bir meseleyi ele almak istiyorum.[1] Bu mesele, "öze dönüş"tür. Öncelikle şunu açıklamam gerekir: Eğer benim dine dayandığımı işitirseniz, biliniz ki ben İslam'a dayanıyorum. Benim dayandığım İslam, yenilenmiş, bilinçli olarak yeni bir bakış açısı kazanmış ve İslamî bir rönesans hareketine dayalı bir İslam'dır. Bu dinî görüşüm, oturup farklı mezhepleri, çeşitli dinleri tahlil ve mütalaa ederek sonunda İslam'ın 'en iyi din' olduğuna inanmamdan kaynaklanmamaktadır. Bilakis ben, başka bir yola başvurdum. Benim izlediğim yol ve yöntemi, sadece dine inanıp benim davetimi kabul eden aydın ve öğrenciler değil, aynı zamanda aydın ve bağımsız bilinci olan, kendi toplumuna hizmet etmek isteyen, kendi nesli ve zamanı için aydın olma misyonunu hisseden herkes izleyebilir. Özet olarak, benim dine dayanmam öyle bir şey ki dinî duyarlılığı olmayan bir aydın bile benimle gelebilir ve dine dayanabilir. Benim dine dayanmam, bir iman ve toplumsal sorumluluk adınadır. Ama bir aydın, sadece toplumsal sorumluluk adına benimle ortak ve yoldaş olabilir.

Her halükârda kendi çağından ve neslinden sorumlu olan bir aydın olarak burada, sorumluluğumuzu somut olarak ortaya koymak, Asya veya İslam toplumunun aydın, eğitimli ve entelektüellerinin uhdesinde olan sosyal rolü; özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan beri dindar ve dinsiz bütün aydınların kabulüne mazhar olan bu şiara dayanarak belirlemek istiyorum.[2] Nitekim Omar Ozgan, Aimé Césaire, Frantz Fanon ve Eugène Ionesco, her toplumun sahip olduğu tarih ve kültür temelinde aydın olacağına, *tarih, kültür ve genel dile* dayanarak kendi aydınlık rolünü, kendi misyonunu oynayabileceğine inanmaktadır.

1 Bu mesele, Avrupalı ve özellikle de Afrikalı aydınlar tarafından gündeme getirilmeden önce İran'da gündeme getirilmiş ve sonra unutulmuş ise de şimdi Avrupa'da gündeme geldiği için tekrar İran'ın entelektüel mahfillerine girmiştir.

2 Başkalarının söyledikleriyle, tüzük haline getirdikleriyle, dışarıdan dikte ettikleriyle ve bir ideoloji olarak yerleştirdikleriyle bizim işimiz yoktur.

Öncelikle belirtilmelidir ki öze dönüş meselesi, dünyada şimdi dindarların ortaya koyduğu bir şiar değildir. Bilakis bu meseleyi daha çok, Afrika'da Aimé Césaire, Frantz Fanon, Ju-lious Niyerere, Jomo Kenyatta, Senegal'de Senkard, Cezayirli yazar Katip Yasin ve İran'da Celal Âl-i Ahmed gibi dindar olmayan ilerici aydınlar gündeme getirip ortaya koymuşlardır. Öze dönüş sloganını ortaya atanlar bunlardır ve bunların hiçbiri dindar tipler değillerdir. Bunlar, dünya aydın hareketinin seçkin simalarından ve Üçüncü Dünya'nın antiemperyalist önderlerinden olup bütün parti ve akımların kabulüne mazhar olmuş kimselerdir. Sonra bu çağrı bağlamında İran'a geliyor ve bu toplumda, şu an içinde bulunduğumuz ve sorumlusu olduğumuz bu nesil ve çağda bu sorunu gündeme getiriyoruz. Bu bağlamda denilebilir ki öze dönüş meselesi gündeme geldiğinde, dindar olan ben ile dindar olmayan sen için mesele, 'öze dönüş'ten 'öz kültüre dönüş'e, bizi ifade eden, bizi biz yapan özü tanımaya dönüşüyor. Çünkü her ikimiz de toplumumuzun sorumluluğu noktasında müşterekiz ve ortak bir anlayışa varmışız. Yani buradaki öz, biziz. Bu inceleme sürecindedir ki "İslam kültürüne, İslamî ideolojiye dönüş", bir gelenek, bir kalıtım olarak değil, toplumda mevcut bir düzen veya inanç olarak değil, bilakis bir ideoloji olarak, bilinçlendiren ve bu toplumlarda o mucizeyi yaratan bir iman olarak İslam'a dönüş anlamındadır. Gerçekte İslam kalıtımsal bir duyarlılık veya kuru bir ruhanî duyarlılık temeline dayanmaz. Dünya çapında bütün aydınlar için söz konusu olan aydınca bir slogan temelinde ve Yeniden Çarmıha Gerilen İsa[3] yazarının yazdığı o mesele temelindedir. Ve benim İran'da söylediğim şu şiar temelinde: "Tekrar şehit edilen Hüseyin". Ben önce şu noktayı açıklamak istiyorum: 'Öze dönüş.' Çok güzel. Bu herkesin sloganıdır; hem Afrika'da Aimé Césaire'ın, hem Cezayir'de Frantz Fanon'un sloganı. Biz, bu farklı kültürel, tarihî ve coğrafî bölgede başka bir konuyu aydınlatma-

[3] Bu kitap Farsça'ya çevrilmiştir. Bütün dostlarıma bu kitabı okumalarını tavsiye ederim.

(Yunanlı yazar Nikos Kazancakis'in bu kitabı Can Yayınları tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. (Fecr)

lıyız. Aksi takdirde öze dönüş sloganı, belirsiz ve soyut bir slogana dönüşür. Nitekim bugün aşağılık hale gelmiş olup Batı değerlerinin mutlak asaletinin kabulü için dünyada insanların kültürel asaletlerinin olumsuzlanması anlamında kullanılmaktadır.

Batı, 18. yüzyıldan itibaren sosyologların, psikologların, yazarların, sanatçıların ve hatta devrimcilerin ve hümanistlerin yardımıyla, medeniyetin tek olduğunu ve bunun da Batı'nın icat edip dünyaya takdim ettiği medeniyet biçimi olduğunu empoze etmektedir. Dolayısıyla her kim medenî olmak isterse, kendisinin yarattığı uygarlığı kabul etmek zorunda olduğunu, tersine onu inkar etmek isteyen kimsenin ilkel kalmaya mahkum olacağını bir tez olarak dünyaya zorla kabul ettirmek istemektedir. Bu teze göre kültür, tektir; o da 'Batı kültürü'dür. 20. yüzyılda her kim kültür sahibi olmak isterse, tıpkı Batı mallarını aldığı gibi Batı kültürünü almak zorundadır. Televizyon sahibi olmak isteyen herkes nasıl Batı'nın televizyonunu alıp evine kurmak zorundaysa, kültüre sahip olmak isteyen ve kültürel değerleri içselleştirmek isteyen kimse de Batı'nın kendisine sunduğu kültürel kalıpları kabul etmek zorundadır. Aksi takdirde medeniyetsiz ve kültürsüz olacak, yani vahşî kalacaktır. Ya vahşî, bedevî ya da Batı tipi medenî olmak! Bu öyle değişmez iki alternatif yazgıdır ki onunla karşı karşıya kalan her insan, bu ikisinden birini seçmek zorundadır. Son iki yüzyıldır Batı'nın bütün çabası, insanların Batı'ya iman veya onu inkar etmesini gerçekleştirmekten ibarettir. Bay Mouris Tours'un, "Afrika'da Cezayir ulusu yoktur, bilakis ulus olma sürecinde bir ulus var." sözüyle demek istediği işte budur. Çünkü yüzyıllar önce dünyanın en büyük filozofu, sosyoloğu ve sosyolojinin kurucusunun[4] içinden çıktığı büyük Kuzey Afrika medeniyetini gözardı ettirmek istiyor. Kuzey Afrika'da bu büyük medeniyet var iken Batı'nın Chanson de Roland'ı vardı. Edebiyatları da Mesihî ziyaret kervanları için sokak şarkıları söylemekten ibaretti. Bu çağın Avrupa'sında tek medenî nokta İspanya idi; o da Mağrib'in, yani Ku-

İbn Haldun kastedilmektedir. (Çev.)

zey Afrika'nın taklitçi öğrencisiydi. Fakat onlar, kendi medeniyet kalıplarını dünyaya kabul ettirebilmek için bütün geçmiş medeniyetleri inkâr ediyor, bu katliamın, Çin'den İran'a, İran'dan Mısır'a tarihte büyük medeniyetler kurmuş olan bütün ulusları kuşatmasını istiyorlar.

Batı için tek tip tarım (monoculture), sömürgeciliğin tezahürlerinden biridir. Çünkü sömürgecilik, kendisini dünyanın efendisi, dünyayı da kendi tarlası olarak görüyor. O kadar ki ülkelerin ürünlerini tekdüze kılmak bile sömürgeciliğin belirtilerinden biri olmaktadır. Örneğin bakıyor ki Küba'da iyi şeker kamışı yetişiyor, hemen diyor ki: "Bütün topraklara şeker kamışı ekilmelidir." Böylece yiyecek ekmeği bulunmayan bu toplum, buğdayını Amerika'dan ithal etmek zorunda kalıyor. Ya da Kuzey Afrika'nın Müslüman uluslarının güzel güneşleri olduğuna göre bütün ürünler bir kenara bırakılmalı, bütün ekilebilir topraklar şarap üretmek için üzüm bağı yapılmalıdır. Nitekim şunu görmekteyiz: Kuzey Afrikalılar, iş başına geldiklerinde, topraklarının tamamının şaraplık üzüm bağına dönüştüğünü gördüler. Hâlbuki bu insanların hepsi Müslümandır ve asla şarap içmezler. Fakat içecek başka hiçbir şeyleri de yoktur. Şu, çok güzel bir lafzî benzerliktir: "Kültür" (culture) kelimesi hem tarla hem de yaygın olarak kullanageldiğimiz 'kültür' anlamına gelmektedir. Kültür, bir anlamıyla, Batı dışındaki dünyanın üretim ve ziraatını gerçekleştirmek, bir anlamıyla da dünyada medeniyetler, tarihler ve kültürler yapmaktır. Bunların her ikisi de emperyalizmin işidir. Zayıf ülkelerde tarlalara öyle bir ekim ve ziraat yapılmalıdır ki ürünlerini Batı'ya satmazlarsa açlıktan ölmelidirler. Manevî kültür bakımından da binlerce yıldır insanlığın zeka, deha ve deneyimlerinden kaynaklanan rengârenk sanat, zevk ve estetikten oluşan büyük kültürler, büyük medeniyetler, büyük maneviyatlar yok sayılmalıdır. Kültürel sömürge traktörü veya biçerdöveri gelmeli ve Asya, Afrika, İran ve tüm İslam toplumlarının medeniyetlerini biçmelidir ki böylece sadece Batılı 'kültür' orada ekilebilsin; her tür soy, tarih ve medeniyete sahip uluslar birbirine benzeyen boş testilere dön-

sünler. Yani susuz gırtlak, boş bir mideden başka hiçbir şeye sahip olmayan, fakat Batı makinesine yakıt veren, kan ve can veren, Batı üretim ve ekonomisine kan enjekte eden tüketiciler yığınına dönsünler. Medeniyet, yani Batı tüketim medeniyeti! Batı üretici, diğerleri tüketici!

Batılı tarzda tüketim yapan herkes medenî olur. Batılı üretimin tüketicisi olmaları için de kendi yerli kültürlerinin ve bağımsız kişiliklerinin anlamsız olduğuna, kendilerinin bir kültür ve medeniyet oluşturamayacaklarına inanmaları gerekir. Onlar medenî olmak için Batı'nın alet, kalıp ve değerlerini almak zorundadırlar. Bunun için kendi toplumumuzda bilinci değil, tüketimi artan insana medenî dediklerini görüyoruz. Veya diyorlar ki Tahran bundan on sekiz yıl öncesine göre daha medenîleşti. Çünkü halk 1955 yılında o kadar geriydi ki tüketilen yapay tırnak adedi on yedi, bilemediniz on sekiz idi. Bugün bu miktar beş yüz katına çıkmıştır veya diğer mal ve aletlerin tüketimi binlerce kat artmıştır. Kucaklarında Settar Han'lar yetiştiren ve başlarına kına yakan anneler medenî değildi!

Afrikalı bir genç, emperyalizm Afrika'ya girmeden önce atı, köpeği ve koyunuyla iftihar ederdi; medenî değildi. Fakat Fransızlar oraya girdiği, kabile reisi atını bir Batı otomobiliyle değiştirdiği ve o otomobile oturup gaza bastığı an uygarlaşıverdi. Baylardan biri diyordu ki Allah, bu Batılılara güç, para ve akıl verdi; onları fabrika yapmağa, madenleri işletmeğe mahkum etti ve de Müslümanlar yararlansın diye onları otomobil, araç ve gereç üretmek zorunda bıraktı!

Bir kez Çinli, Japon, İranlı, Arap, Türk, siyah, beyaz herkesin bütün iftiharı, büyüklüğü, üstünlüğü, insanî tecellisi ve idealleri Batı tüketiciliğinden ibaret olan boş ve anlamsız varlıklara dönüşmelidir. Dolayısıyla bu milletlerin, bu ırkların bağlılık duyduğu, tutunduğu diğer bütün iftihar ve değerler reddedilsin; ta ki yüce insan, madenî eşyalarıyla övünsün ve büyük bir evrensel facia meydana gelsin. Dinlerine ve tarihlerine bağlı olan bütün insanlar, kendi özlerinden uzaklaşsın. Özden uzaklaşma, kendinden kurtulma, egzistansiyalist bir terimdir; fakat Sar-

tre'ın değil, benim kendilerine çok önem verdiğim Heidegger ile Jaspers'in egsiztansiyalizmidir. Jaspers, dine inanan büyük bir egzistansiyalisttir. Peki, kendinden kurtulma ne demektir?

Heidegger diyor ki herkesin iki varlığı vardır: Biri; "Ben" dediği zaman, toplumda yaşayan canlı bir varlık ve onunla var olan bir varlık anlaşılır: Örneğin İran'ın nüfusu 30 milyondur. Ben, bu toplumu oluşturan bireylerden biriyim ve bu 30 milyondan biri olduğumu hissediyorum. Bütün insanlar bu varlık yönünden eşittirler. Her bir insan, ağırlığa, boya, cüsseye, yoğunluğa ve diğer özelliklere sahiptir. Bu, insanın mecazî varlığıdır. Diğeri, Heidegger'in deyimiyle saf varoluştur.[5] Egzistansiyalizm, bu 'egzistans' temeline, yani varoluş soyluluğuna dayalıdır. Bu, herkesin sahip olduğu anne babayla oluşan ve onların yardımıyla şekillenen birincil varlık değildir. Bu, bazılarının asla sahip olmadığı, bazılarının ise sahip olduğu, sahip olanların da farklı derecelerle sahip olduğu ikinci varlıktır. Bu ikinci varlık; kültürün tarih boyunca meydana getirdiği, yarattığı varlıktır. Bu, Âdem'in hakikî, olgusal ve insanî varlığıdır. Mecazî varlık, ömrün 30-40 yıllık süresi içinde 'ben'in kimliğine sahip olan varlıktır. Fakat hakiki veya otantik varlık, birkaç asır boyunca, tarih boyunca, benim tarihimin kültür oluşturma, medeniyet kurma ve sanat yapma serüveni boyunca, bende billurlaşan ve tecelli eden varlıktır. Başka kültürler karşısında, Batı karşısında, Doğu karşısında, Amerika karşısında, Afrika karşısında durmak istediğim zaman bana kültürel bir kimlik kazandıran şey, ikinci varlıktır. Ya da hakikî varlıktır ki Fransız, İngiliz, Amerikalı veya Çinli karşısında durduğum zaman, onun "ben" diyebildiği gibi ben de "ben" diyebilirim; bunlardan her birinin bir manası olabilir, her biri nesnel gerçek bir varlığa, somut değerlere işaret olabilir. Tarih boyunca yaratılmış olup tek tek mecazi varlıklarda gerçeklik bulan bu tarihî varlıktır. Esasen eğitim ve öğretim, hakikî varlığı mecazî varlıkta eritmekten, geliştirip yetiştirmekten ve bir kavmin tarih ve kültürünü kimlik kalıpları içinde yetiştirmek-

[5] Existance authantique.

ten, onunla yoğurmaktan başka bir şey değildir. Bu kişilik, benim insanî kişiliğimdir; yani beni başka bir insandan ayırır. Fakat diğer bütün benler eşittir. Zihninizde mecazî varlığı olan, ama henüz hakikî varlık kazanma fırsatı bulamamış kişilikler düşünebilirsiniz. Çünkü gerçek varlık, insanın kendi eliyle ve insanın kendi gelişiminde dayandığı kültürel ve tarihî unsurlar yoluyla oluşturulur. Sartre'ın, "Mecazî varlığı tabiat veya Tanrı yaratmıştır; ama gerçek varlığı bizzat biz yaratıyoruz." sözüyle kast ettiği budur. Gerçek varlık, benim mahiyetim, insanî kimliğim ve kültürel kişiliğimdir. Herkes kendine özgü bir kültürel kişiliğe sahip olmalıdır. Bağımsız insan, üreticidir. Üreten insan, makine ürettiği kadar düşünce, ideoloji, iman ve hareket de üreten insandır. Şunu da belirteyim ki bir ulus, manevî, düşünsel ve kültürel üretkenliğe ulaşmadan ekonomik ve teknik üretim seviyesine ulaşır demek, koca bir yalandır. Eğer ekonomik ve sanatsal üretkenlik seviyesine ulaşmışsa bu, mutlaka Batı'nın dayattığı bir kalıptır ki bu da yeni bir tuzak ve yeni bir sömürü biçimidir. Yoksa üreten toplum, kendisi düşünen, kendisi yaratan; idealini, zihnini, değerlerini, estetiğini, sanatını, inancını, imanını, dinî bilincini, tarihsel ve toplumsal yargılarını, sınıfsal yöneliş ve sistemini kendisi oluşturan toplumdur. İşte endüstriyel üretime ve siyasî bağımsızlığa ulaşan bu toplum, sermaye ve maddî uygarlık üretimine ulaşır. Bir toplumun ekonomik ve endüstriyel üretime hiç ulaşmaması için onun elinden öncelikle düşünsel ve zihinsel üretim imkanını almak gerekir. Bir neslin dünyaya mutlak egemen Batı karşısında bağımsızlığa hiç ulaşmaması için neslin kendisine gerçek insanî benin bağımsız şahsiyetini kazandıran insanî ve kültürel temellerini yıkmak ve o toplumu silinmiş, paklanıp cilalanmış boş ve kof insanlara dönüştürmek gerekir. Tıpkı kâfir mezarı gibi dışı gösterişlidir, içindeyse yüce Allah'ın kahrı vardır.

Mevlana bu tür insanlar hakkında der ki: "Onlar kafir mezarı gibidirler. Müminin mezarının dışı bir harabe iken içi nur ile doludur. Kafirin mezarının dışı ise türlü türlü kıymetli taşlarla süslü ve gösterişli olmasına rağmen içi Allah'ın (c c) kahır ve ga-

zabıyla doludur." Uygar Batı'nın Batı dışındaki ülkelerde yetiştirdiği bu tür adamlar, silinip temizlenmiş ve cilalanmış parlak adamlar olup içleri boş ve koftur.

Kültürel sömürü düzeninde Doğu ve Batı ilişkisini gösteren bir Sordel diyalektiği vardır. O da şudur: "Batılı, Doğulunun kültür, tarih ve şahsiyetini yadsımamalıdır. Çünkü bu durumda Doğulu savunmaya geçer. Batılı öyle bir şey yapmalıdır ki Doğulu kendisinin olumsuz olduğuna, kendisinin ikinci sınıf ırk, Batılınınsa birinci sınıf ırk olduğuna inansın. Batılının aklı vardır; düşünür ve üretir. Doğuluysa sadece şiir söylemeli, tasavvufla ilgilenmelidir." Oryantalistlerimizin çoğu işte bu nedenle, sufilerimize ait eserlerin yazma nüshalarına bu kadar önem vermekte ve her birini on defa tashih etmektedirler. Oysa bilimsel içerikli yazma nüshalarımızın yüzde yetmiş dokuzu kütüphane raflarında çürümekte, farelere yem olmaktadır. Kimsenin bunlardan haberi yok! Doğuluya, sadece zihinsel, soyut ve melankolik duyguların işine yarayacağını, gökten yere ve hayata geldiğinde Batı'nın sistemlerine tâbi ve Batı'nın ürettiklerini tüketmeye muhtaç olması gerektiğini anlatmak için dünyayı iki bölüme ayırmışlardır: Murdar ve çirkin olan maddî dünya Batı'ya; maneviyat, ebediyet ve metafizik dünya ise tümüyle Doğu'ya aittir. Doğu ile Batı dünyasını işte böyle taksim etmişlerdir.

20. yüzyılda meydana gelen bu ırkî üstünlük duygusu, tesadüfi değildir. Bu bir cahiliye düşüncesidir. Bu cahiliye düşüncesi 20. yüzyılda nasıl oluşuyor? Bu düşünce, cahiliye Arab'ına aitti; İslam geldi ve ortadan kalktı. Peki, 20. yüzyılda Batı'nın üstünlüğü sistemi, egosentrizm ve oksidentalizm tekrar nasıl vücuda geldi? Çünkü ırksal soyluluğun, kavmî üstünlüğün temel tezi şudur: Doğulu, kendisinin ikinci sınıf bir ırktan geldiğini anlar ve Batı'nın birinci sınıf ve kültür yaratıcı bir ırka sahip olduğuna inanırsa, sömüren ile sömürülen arasında anne ve çocuk ilişkisi kendiliğinden kurulur. Çünkü sömürgeci, kendisini bir anne, Asya ve Afrikalıları da kendi kucağında eğitilmesi gereken terbiyesiz çocuklar olarak görmektedir. Sordel diyalektiğinde

bu anne ve çocuk ilişkisi söz konusudur. Anne çocuğunu kovar; çocuk, annenin saldırısından emin olmak için bizzat annesinin kucağına sığınır. Bu diyalektiktir, kendi kendini olumsuzlayan, çekme ve itmeye sebep olan bir tezattır. Doğulu, boş, anlamsız ve hiç olduğunu; düşük bir dine bağlı olduğunu kültürü, estetiği, sanatı, şiiri, sosyal düzeni, tarihi, tarihi şahsiyetleri, geçmiş övünçlerinin hep düşük ve alçalmış bulunan bir ırka bağlı olduğunu ve hiçbir şeye sahip olmadığını hissederse, kendiliğinden bu alçalan ırk sebebiyle suçluluk ve utanç duygusuna kapılır. Bu suçluluk duygusundan kurtarıldığı zaman kendisini Batılıya benzetir. "Ben, bu ırkla suçlanamam." diyebilir. Yaşamında, tavır, tutum ve hareketlerinde, jest ve mimiklerinde, beğeni ve yermelerinde, süslenmelerinde Batılıya benzeme tezahür eder. Dolayısıyla Doğu ve Batı ilişkisinde Sordel diyalektiğinin ürünü olan açık bir öykünme söz konusudur.

Hangi Öze Dönelim?

Batı'nın, bütün insanları, öz kültürlerinden, üretken, dinamik, heyecan dolu ve kendini arayan vasıflarından uzaklaştırıp yalvaran, dilenen, zelil ve taklitçi köleler durumuna getirmesi karşısında bugün ne yapmak gerek? Son on beş yılın aydınları tarafından dünyada en son emperyalizm karşıtı kültürel deneyim adına ortaya konan slogan, 'öze dönüş'tür. Çok güzel! Ama benim değinmek istediğim husus şudur: "Hangi öze dönüş?" Aimé Césaire'in söylediği mi, yoksa İran'da bulunan ben mi? Çünkü onun özüyle benim özüm, onun kendisiyle benim kendim birbirinden farklıdır. Burada İranlı bir tahsilli olarak ben ile Afrikalı veya Cezayirli bir tahsilli olan Aimé Césaire veya Frantz Fanon; işte burada birbirimizden ayrılıyoruz. Oysa Jasper'in deyişiyle özümüzden kurtulduğumuzda
muş Batıcılar olup birbirimize benziyoruz. Çünkü üçümüz de yüzümüzü Batı'ya dönmüşüz, Batıyı taklit etmişiz. Yani asimile olmuşuz. Fakat şimdi kendi kültürel karargahlarımıza dönmek istiyorsak, birbirimizden ayrılmalı ve her birimiz kendi evimize dönmeliyiz. Dolayısıyla biz aydınlardan her birimiz, burada öze

dönelim, kendimize dönelim diyoruz. Ortak bir noktada durmaktayız. Biz, kendimiz için hangi özü ortaya koymamız gerektiği konusunda ortağız. Fakat bu mesele İran'da henüz gündeme gelmiş değildir.

Öze dönüş konusunu gündeme getiren Afrikalı aydınlar ile İslam toplumu ve İran aydınlarının sloganı arasında fark vardır.

Sömürgeci, Afrika'da kültürü başka bir biçimde gündeme getirirken, Uygar Doğu'da ve İslam ülkelerinde, özellikle hem uygar bir Doğu toplumu ve hem de uygar bir İslam toplumu olan İran'da başka bir şekilde gündeme getirmiştir. Aydınlarımızın son on beş yılda gündeme getirdikleri şey, tam olarak Aimé Cesaire, Frantz Fanon ve benzerlerinin tezinin tekrarıdır. Oysa bunu tekrarlamak bizim derdimize deva olmaz. Ben bu teze çok inanmış olsam da bu böyledir. Çünkü Batılı; Müslüman, İranlı ve Doğulu olan benimle başka, Afrikalı ve siyah olan Aimé Césaire'la bir başka şekilde konuşmaktadır. Batılı, siyah ırka der ki senin beynin medeniyet kuramaz. Çünkü dünyada iki tür ırk vardır: Kültür yapan ırk ve kültür yapamayan ırk. Kültür yapamayan ırk, kültür yapan ırkın hizmetinde amelelik, ırgatlık ve kölelik yapmak zorundadır. Ama bize: "Siz kültür yapıcı değilsiniz!" demez. Genellikle bizi öyle över ki koltuğumuza sıkıştırdığı karpuzun büyüklüğünden mahcubiyet duyar ve terleriz. Batılılar gelip yazılı taşlar üzerindeki araştırmalarında bir ömür boyu zorluk çekmiş, cefa görmüş ve o eserleri keşfetmişlerdir. En güzel eserlerimiz ve nüshalarımız Londra ve Paris'te basılmış ve dünyanın en iyi kültür eserleri olarak tanıtılmıştır. Sayın Gibb, bizim eski yazma eserlerimizin baskısı için bir vakıf kurmuştur. Onlar, bizim geçmişimizi yüceltmeyi sevap sayarlar. Demek ki biz tahkir edilmiyoruz. Aksine Batılılar, bizi her zaman yüceltir ve geçmişimize bizden daha çok önem verirler. Afrika'nın siyah derili insanına: "Senin geçmişin yoktur! Sen hep köle olagelmişsin. Ya Arab'ın, ya Mısırlı'nın ya da Kıptî'nin kölesi. Şimdi de Frenk'in kölesi..." diyen de işte o bizim geçmişimizi yücelten aynı Batı'dır. Peki öze dönüşün anlamı ne olmak-

tadır? Batı, Afrikalıya diyor ki: “Senin medeniyetin yoktur!” Bize ise: “Sizin medeniyetiniz vardı!” diyor. Afrikalı'ya: “Siz kültür yapamazsınız!” derken, bize: “Siz, kültür yapmışsınız!” der. Dolayısıyla, Afrikalı'nın geçmiş kültürünü yok sayarken, bizim geçmiş kültürümüzü bozmaktadır. Bozmak, yok saymaktan daha kötüdür! Keşke onlar bize de: “Sizin geçmişte ilerici bir dininiz, uygarlığınız, kitap, bilim ve edebiyatınız, hatta hiçbir şeyiniz yoktu!” deselerdi. Biz de o zaman, neslimize her şeye sahip olduğumuzu kanıtlayabilirdik. Ama onlar bunu yapmadılar. “Geçmiş” derken mezarlığa dönüşmüş bir yığın köhnelik değildir kastım! “Geçmiş” derken şu anda da var olan, yaşayan bir klasisizm, şu anda da hissedilebilen ve onunla iç içe yaşadığımız olgu, kendisine dayandığımız ve kültürümüzü oluşturan ‘geçmiş’. İşte Batı, bu ‘geçmiş’i benim gözümde değiştiriyor, yabancılaştırıyor, çökertiyor, karartıyor ve çok çirkin şekillerle tasvir ediyor. Aimé Césaire'a: “Sen hiçbir şeye sahip değilsin!” derken, bana: “Sen, her şeye sahipsin.” diyor; fakat gözümde öyle tiksinti uyandıracak bir çehre canlandırıyor ki benim o çehreden kaçıp Batı'nın kucağına sığınmamı sağlamayı hedefliyor. Afrika gençliği geriye dönüşten, geçmişten, irticadan niçin kaçmıyor? Siyahî bir aydın, Afrikalı oluşuyla, siyah oluşuyla rahatlıkla kıvanç duyabiliyor; halbuki Afrika'nın geçmişi övünülecek bir geçmiş de değildir. Fakat Doğu'da İranlı Müslüman bir entelektüel, asla İranlılara benzemez, Müslümanlara benzemez. Her şeyi alay konusu yapar. Alafrangaya özenir, Batı'ya öykünür.

Uçakta yanıma biri oturmuştu. Kendisine: “Bana gazetenizi verir misiniz?” dedim. Baktım, aksanı benimle konuşamayacak kadar Batılıydı. Kendi kendime, “Batı'da çok kaldığından Farsçayı unutmuş olmalı!” dedim. Fakat biraz sonra uçaktaki Batılı bir yolcu ondan bir şey istediğinde gördüm ki yabancı dil de bilmiyor. Manzaraya bakın! Nice adamlar gördük; iki üç yıl Avrupa'da kaldıktan sonra Farsça'yı unuttuğunu iftiharla söyleyen. Ben de diyorum ki: “Be hey ahmak! Sen, yirmi yılda öğrendiğin dili üç yılda unutacak kadar çok yetenekliyken yabancı dili üç

yılda nasıl öğrenemedin?" Bu gösteri, bu nümayiş niçin? O, neden korkuyor? Kendisinden korkuyor. O, kendisinden bıkmış. O, mensup olduğu herkesten, kendisini ve geçmişini hatırlatan herkesten korkuyor. Onu kendisine hatırlatmayan herkesten ise memnun olur, o kişilere yönelir. Onlarla dostluk kurmakla, dost olmakla, dostluk gösterisi yapmakla övünür. Çünkü bu tür insanların nasıl bir soy veya kavme ait olduklarını bilmiyor. Bu öz, bu ben, bizim gözümüzde niçin bu kadar çirkin ve nefret vericidir? Herkes o öze mensup, herkes kültürümüz ve geçmişimize mensup, dinimize bağlı, hatta bir inanç ve ilmî uzmanlık adına dinimize mensup iken, neden o öz, genç kuşakların gözünde suçlanıyor? Eğer bir aydın, örneğin Ebuzer Gıfarî'nin çehresini (eğer bugün Avrupa'da gündeme gelse, Avrupa'nın ilerici güçleri, büyük bir devrimci ve ilerici çehre olarak tanıyacağı o çehreyi) gündeme getirse, niçin genç ve aydın nesil onu hemen gericilikle itham eder? Ama aynı kişi, gelip Yunan fahişesi Bilitis'in ezgilerini Farsça bir şiirle dile getirse, niçin modern, ilerici ve aydın bir kişi olarak tasvir edilir? Niçin sorumlu, ideoloji sahibi, kendi toplumunun yazgısı hakkında düşünen, toplumsal ve sınıfsal sorumluluğu bulunan aydın nesil, bütün bir hayatını, "yeni şiir, eski şiir", "Sanat sanat için mi, değil mi?" gibi tartışmalarla veya Bay Ionesco ve Bay Jozie de Castro ile geçirir? Aydınlarımızın söz konusu ettiği bu şeyler, toplumsal konular değil, bilakis bu neslin kanına yeniden giren pis eroindir. Kendini sorumluluk ve misyon sahibi sayan bir aydın niçin Becket okumakla övünür? Oysa Becket, Batı'nın Ali Şah borazanı olup altıncı ve yedinci yüzyılda İranlı'nın kanını zehirlemek için kullanılan uyuşturma ve uyutma yöntemiyle aynı olup bugün Becket oyunu şeklinde Batı'dan geliyor. Bizim bilimsel ve sınıfsal ideoloji sahibi aydınımız bununla mı caka satıyor? Tüm bunlar, Becket'in, benim ve o aydının özüyle ilgisi olmayan biri oluşundan kaynaklanıyor. Ancak Ebuzer, insanî, sosyal ve hatta sınıfsal açıdan bir devrimcidir. Ayrıca onun dayanağı sınıfsal dayanaktır; çünkü bize mensuptur, o öze mensuptur, öyle ise ondan kaçmak gerek! Geçmişi bizim gözümüz-

de değiştirip bozarken bir Afrikalının gözünde yok etmeleri işte bundandır.

Bir zamanlar Meşhed'de bir din eğitimi kongresi düzenlenmişti. Bütün şehirlerden din eğitimi öğretmenleri oraya gelmişti. Bana, gel konuş, dediler. Ben: "Önce konuşacağım konuyu söyleyeyim, eğer beğenirseniz konuşayım." dedim. "Neymiş o konu?" dediler. Dedim ki: "Bu, uygulanması son derece kolay olan, uzman, bütçe, malî kaynak istemeyen, İslam'a da büyük yararı dokunacak ve Kültür Bakanlığı'na sunulabilecek bir öneridir. Önerim şudur: İran'ın okullarından din eğitimi programı kaldırılıp yerine spor konsun. Çünkü böyle yapılırsa, en azından bu okullardan ayrılan hanımefendi ve beyefendiye "Din budur, görüş budur, bilinç budur." denilebilir ve o da bunları yeni meseleler olarak anlayabilir. Fakat şimdi din meselesi gündeme getirildiğinde.

Ben, bir vakit Fransa'da hem College de France'da, hem de Paris'te Cizvitler Kilisesi'nde Şiî felsefesi adı altında imamet sosyolojisinin felsefesi konusunda konuşma yapıyordum. Konuşmamı tamamlayınca kilisede bulunanlar bir oturum süresi kadar daha devam etmemi istediler; böylece oturum sabaha kadar sürdü. Ben, imamet konusunu işlediğimde, dinleyici olan Marksistler, sosyalistler, egzistansiyalistler, Katolikler, dinliler, dinsizler, dindarlar, dindar olmayanlar konuyu siyasal, toplumsal bir felsefe olarak anladılar. Fakat ben, İran'ın dindar toplumunda aynı konu üzerinde konuşsam, durum bunun tam tersine cereyan eder. Tahran Üniversitesi'nde, Meşhed Üniversitesin'e göre daha çok din üzerinde durabilirim. Bir edebiyat fakültesine göre bir fen fakültesinde dinî konulara daha çok değinebilirim. Colleg de France'da, Sorbonne Üniversitesi'nde, "Bir adam, Kerbela Devrimi'nin kahramanıdır, şöyle vefalıdır, böyle bir iş yapmış, rolünü şöyle oynamış, böyle yaşamış, şöyle mertçe ölmüştür." dediğimde, beni alkışladılar. Çünkü o, onların zihninde bozulmuş ve başkalaşmış değildi; fakat bunların gözünde bozulmuş ve başkalaşmıştır.

Kültürümüzün zihinlerde kötü bir sabıkası vardır: Keşke kültürümüz böyle çirkince değiştirilmeseydi ve Avrupalı bize de: "Sizin kültürünüz, edebiyatınız, medeniyetiniz, irfanınız ve dininiz yok." deseydi; işte o zaman onu yeniden keşfedebilir, somut bir biçimde tüm bilgi ve bilinçle ortaya çıkarıp yeni neslimizi özüne döndürebilirdik. Fakat şimdi ona özünden söz edince gözlerde, hislerde ve zihinlerde korkunç bir nefret çakıyor. Hemen Batı'ya ait sembollere doğru kaçıyoruz. Aimé Césaire, özümüze dönelim, demeli, fakat ben de, hangi öze, diye sormalıyım. Şu bize gösterdikleri çirkinleştirilmiş öze mi? Dönüş imkânı olmayana. Gelenekçiliğe, eskiye düşkünlüğe ve yeni bir geriliğe dönüş. Şu anda da öze dönüşün var olduğunu bilmiyor musunuz?

Bir gün, oldukça modernist olup özüne de dönmüş baylardan birini görmeye gitmiştim. Bir eşek palanını misafir odasının önüne koyduğunu gördüm. Dedim, bayım, öze dönüşün anlamı bu mudur? Bu eşek palanını buraya niçin koydun, yatak odana koyman gerekmez miydi? Bu öze dönüş bir tür Amerikancı öze dönüştür. Onlar gelip bu eşek palanını ve boncuklarını alarak hanımlarının boynuna asınca biz de hemen kendimizi keşfediverdik. Eşekleşmeye[6] bakın; çağdaş eşekleşme!

O halde hangi öze dönelim, hangi öze? Acaba hepimiz insancılık (hümanizm) adındaki mutlak mevhum bir kavram ve anlayışa mı gark olalım? Hümanizm ve enternasyonalizm, bugün hepimizin varlık ve kültürel kimliğini yok sayan, vehim ve masaldan öteye geçmeyen, yalancı ve mevhum bir insanlıkta yok olmamızı isteyen bir yalandır. İnsancılık, yani tüm milletlerin bir tek mana ve hakikatte toplanması; yani eli boş insanın kapitalist insanla ortaklığı; yerli, özden uzak ve kültürsüz olan bizler ile, bütün varlığın sahibi olan senin ortaklığı. O zaman ilişkimiz, bir ağa ve uşak ilişkisi olacaktır. Öyle bir ilişki ki bir tarafta eli boş, işçi ve ırgat, diğer tarafta sermaye sahibi kapitalist.

6 Ahmaklaşma veya aptallaşma olarak da anlaşılabilir. (Çev.)

Dolayısıyla sadece Batılı vardır. Sartre'in deyişiyle: "Sömürgecilerin gözünde yalnızca 500 milyon insan vardır. Geriye kalan iki milyar beşyüz milyon ise yerlidir." Sömürgecilerin deyişiyle yerli ile insan, yani Doğulu ile Batılı. Bu durumda eğer Doğulu, kendisini hümanizme ve Batı insancılığına ortak kılmak isterse, kendisini fantazi, yalan ve vehimden ibaret olan insancılık sistemi içinde eritmiş ve kendi varoluşunu ve öz şahsiyetini yok etmiş olur. Onların deyimiyle biz yerli olduğumuz ve onlar insan olduğu sürece, onlarla hümanizme dayalı olarak yaptığımız her türlü ortaklık bizim varlığımıza ihanettir. Bu nedenle onlardan ayrılmalı ve sakınmalıyız. Çünkü bu denklemde bizim ilişkimiz, sömürgeci ile sömürülen ilişkisidir. Peki bu nasıl bir ilişkidir? Dünyada konuşan ile kulak veren, hareket etmesi gereken ile taklit etmesi gereken, sağan ile sağılan, sırf üreten ile sırf tüketen arasındaki ilişki, iki zıt kutbun ilişkisidir.

Gerçekte bu ilişki de değildir, olsa olsa varlığı olmayan yalancı bir bağdır. Aynen ırkçılık, millî kardeşlik gibi bağlarda olduğu gibi.... Tüm bunlar, iki düşman ve hasım kutup arasında güçlünün yararına, zayıfın zararına olacak şekilde oluşturmak istedikleri yalancı bağlardır. Bu, bağ değildir; bu olsa olsa düşmanlıktır. Açıkçası emen sülük, emilen insanla kandaş oluyor; ama bu kandaşlık, iki düşmanın kandaşlığıdır.

Her halükârda bu ilişkiler, sömürgecilerin dünyada sömüren ve sömürülen kutuplar arasında ırk, milliyet ve din adı altında tesis etmek istedikleri yalancı ilişkilerdir. Kendisini insan ve bizi yerli, kendisini akıl ve bizi duygu olarak gören bir kimse, bizimle nasıl ilişki kurabilir? Onun bir örneği olan Bertrand Russel (Bir dünya istismarcısı ve emperyalistinden değil, dünyanın meşhur bir özgürlükçüsünden söz ediyorum.) şöyle diyor: "Petrol, medeniyetin malıdır. Hasan'ın, Hüseyin'in, filan kabile ya da milletin malı değil; medeniyetin malıdır, sanayinin malıdır, insanlığın malıdır." Bu sözlerin özeti nedir? Yani petrol sizin malınız değildir. Petrol, beşeriyet için onu tüketenlerin malıdır. Peki, siz tüketebiliyor musunuz? Hayır! Öyleyse petrol bizim-

dir. Hümanizmde Batı'yla ilişkimiz ve bağımız işte budur. Öyleyse hangi öze dönelim?

Eğer ırkî özüme dönersem, rasizme (ırkçılık), faşizme ve etnik cahiliyeye duçar olurum. Bu ise irticaî bir dönüştür. Ben, "Sanat sadece İranlılarda vardır." demek istemiyorum. Bilakis şunu demek istiyorum: Tarih göstermiştir ki ben sanatçıyım ve sanat da yapmışım. Demek istiyorum ki ben insanım ve tarih de insan olduğumu, kültür ve deha yaratıcı olduğumu göstermiştir. Öyleyse eğer dönüş ırka olursa, bu rasizm olur, faşizm olur, nazizm olur, bir tür ahmakça cahiliye şovenizmi olur, bir tür yerli nasyonalizme dönüş ve gelenekçi bakışın dar hisarlarına dönüş olur. Bu, kavim ve kabile durağanlığına dönüş demektir. Ben, ırka dönmek istemiyorum, yerli klasik hisarlara dönmek istemiyorum, insanları kana ve toprağa tapmaya sürüklemek istemiyorum. Yüz yirmi dört bin peygamber gelip bu mağrur ve kötü düşünceli beşeri mutlak güzellik sahibi Allah'a kulluğa davet etmişlerdir. İnsan kulak vermiyor. Şimdi biz aydın olarak insanı tekrar toprağa tapmaya mı çağıralım? Bu nasıl bir çağrıdır? Bu öze dönüş çağrısı mıdır? Hayır. Acaba kültürel ve manevî özümüze dönüş, belli bir dönemde bir medeniyet, bir din ve bir kültür halinde tecelli etmiş midir? Bizim çok eski bir özümüz var. Hehamenişîler, Sasanîler, Eşkanîler dönemlerine ait veya onlardan önceki dönemlere ait bir öz! Bu özlere mi dönelim? Bu kısma lütfen daha çok dikkat ediniz. Çünkü söyleyeceklerim, konuya ilişkin son sözlerimdir ve çok hassastır. Bu öz, eski bir özdür, kadim bir özdür. Uzun asırların fasılasının, kendileriyle ilişkimizi ve bağımızı kopardığı özdür. Bu çok eski Hehamenişî özümüz öyle bir özdür ki tarihte tarihçiler, sosyologlar, bilginler ve arkeologlar o özü keşfedebiliyor, okuyabiliyor, anlayabiliyor; fakat milletimiz, bu özü, kendi özü olarak hissetmiyor. O dönemin kahramanları, şahsiyetleri, dehaları, iftihar araçları, efsaneleri, halkımız arasında hayat, hareket ve dinamizm bulamamışlardır. İslam medeniyeti İslam'dan önceki özümüzle sonraki özümüzün arasına öyle bir fasıla koymuştur ki İslam'dan

önceki özümüz, yalnızca bilgin ve uzmanlar vasıtasıyla müze ve kütüphanelerde görülebilir ve incelenebilir olmuştur. Halkımızın hafızasında onlardan hiçbir şey yoktur. Halkımız arasında var olan yazılı taşlara, tarihî eserlere bakınız. Halkımız onlara karşı ne hissediyor? Onları nasıl tanıyor? Halk bunları cinlerin yazdığını söylüyor. Bu bile, aralarında hiçbir bağın bulunmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Kısaca, söz konusu ettiğimiz tarihsel öze dönüş, bir eşek palanına dönüş değildir, tersine, bizzat toplumun ruh ve vicdanındaki mevcut öze dönüştür. Bu öz, bir enerji kaynağı ve maddesi gibi aydın tarafından açığa çıkarılır, hayat ve hareket kazandırılır. Bu, canlı bir özdür. Bu öz, çürümüş kemiklere dayanan bir antikaya ait değildir; fıtratımızda var olan, ama hakkındaki bilgisizliğimizin bizi ondan gafil kıldığı, bir başkasının çekim alanına girmesinin kendisini meçhulleştirdiği, manevî, insanî ve ruhî değerlerimizin, kendi ruh ve istidadımızın derin ihsası temelinde bulunan bir özdür. Hâlâ yaşayan, hayat ve hareket sahibi bir öz. Arkeolojinin ölü bir klasisizmi değildir. Bu öz, halkın içinden çıkıp gelen bir özdür. Acaba bu öz dinî bir öz müdür? Evet, İslamî bir özdür. Peki, hangi İslam? Hangi mezhep? Hangi Şia? Burada, evet burada diyorum, evet aralıksız soruyorum: Hangi Şia? Biliyoruz ki bu öz; son bin küsur yılımızın üniversiteleri, edebiyatı, ilmi, övünçleri, tarihi, medeniyeti ve dehasıyla ve aynı zamanda çeşitli askerî, riyazi, ilmî, astronomik, edebî ve irfanî yetenekleriyle dünyada büyük bir kültür olarak tezahür etmiştir. Bu özle bir Rönesans Avrupalısına karşı: "Ben büyük İslam kültürüne bağlı bir bireyim." diyebilirim. Üstelik benim içimde ve benim medeniyetimde bu adamlar, bu simalar, bu medenî şahsiyetler, hem de bu doğum ve üretkenlik istidadı, öyle mi? Fakat sorun şu: Hangi İslam, hangi mezhep? Şu anda var olan mezhep ve din mi? Şu anda toplumda bilinçsizce tekrarlanan din ve mezhep mi? Eğitiminin ürünü olan şeye, halkımızın inandığı, onunla yaşadığı, amel ettiği ve hiçbir faydası da olmayan, bilakis durgunluğun, çöküşün, gelenekçiliğin, cehaletperestliğin, bireyciliğin, çıkarcılığın, kibrin, gericiliğin belirleyici etkenlerinden biri olan

şeye mi dönüş? Şu anda din namına var olan şey, insanları yalnızca fiilî sorumluluklarından değil, aynı zamanda dünyada canlı bir varlık olma duygusundan da uzaklaştırmaktadır. Bu, hassasiyetleri ve sorunları, halkın tarafına çekemeyen bir dindir. Bunun için görüyoruz ki adam bin kilometrelik yoldan şöyle yazıyor: "Beyefendi, benim büyük bir sıkıntım var, birkaç gündür sorunumun çözümü için mütalaada bulunuyorum; fakat bir türlü çözüm bulamadım. Rica ediyorum, bu problemi siz çözün. Şimdi onun probleminin ne olduğuna bir bakın. Adamın problemi şu: Diyor ki Adem ile Havva ancak ilk insanlardı; diğer insanlar onlardan çoğalmışlardır dediğimizde, bu durumda Adem ile Havva'nın bacı kardeş olan ilk nesli, nasıl evlendi? Sanki şu anda Adem ile Havva'nın çocukları evlenmek istiyorlar; ama evlenme dairesi zorluk çıkarıyor ve iş aksıyor! Evet bu din öyle bir din anlayışıdır ki sorunları, idealleri, düşünceleri ölüm öncesinden ölüm sonrasına aktarmıştır ve bu dünyayla işi yoktur. Böyle bir din ile, insan her işi âhiret için yapar. Ne gelişme evresinde, ne toplumsal hayat içerisinde, ne de sorumluluklarını yerine getirirken dünya için hiçbir görev hissetmez. Bu öyle bir dindir ki toplumsal bilgi sahibi her aydın ondan bizar olup kaçar.

Tek kelimeyle söylüyorum: Bizim dayanağımız İslamî kültürel özümüzedir ve bu öze dönüşü kendimize şiar edinmeliyiz. Çünkü bize bütün özlerden daha yakın olan yegane öz budur. Şu anda canlı olan, yaşayan, toplumun bünyesinde bir ruh, bir hayat ve bir iman olarak varlığını sürdüren tek medeniyet ve kültür budur. Bu toplumda bir şeyler yapmak isteyen aydına hayat ve dinamizm verecek olan bu özdür. Fakat İslam'ı, çöküşün sebebi olan, bilgisiz ve bilinçsiz geleneklerin tekrarı biçiminden çıkarıp bilgi ve bilinç veren, ilerici, mücadeleci, uyandırıcı ve aydınlatıcı bir ideoloji haline getirmeliyiz. Böyle yapmalıyız ki dinli veya dinsiz aydın sorumluluğunun, öze dönmek ve özden hareket etmek için kendisinden başladığı bu bilinç, canlı ve toplumda var olan en derin manevî gerçekliğimi-

zin ve hakiki insanî şahsiyetimizin temeline dayansın, bu sermayeden beslensin, kendi ayakları üstünde dursun ve aynı zamanda bir değişimle İslam'ı, toplumsal gelenek biçiminden, bir ideoloji biçimine, öğretimi yapılan ilmî bilgiler toplamından bilinçli bir imana, sadece uhrevî sevap için yapılan slogan, sembol ve eylemler toplamından, insanı ölüm öncesinde sorumluluk, hareket ve fedakârlığa yönelten en büyük güç haline gelsin. Ve büyük bir özü çıkarma adına gelsin ki bu aydın toplumun içinden bilinç ve aşk çıkarsın ve bu nesilde o Promete mucizesini gerçekleştirsin; bilinç ve imanın doğurduğu mucize, bu güç sayesinde gerçekleşsin, donukluk ve taşlaşmışlık ansızın harekete, cehalet ise hemen bilgi ve bilince dönüşsün; birkaç asırlık çöküş ansızın bir diriliş halini alsın; böylece aydın (dindar olan da olmayan da), kendi güçlü, diri ve bilinç yüklü özüne dönerek Batı'nın kültür sömürgeciliğine karşı dursun ve din gücüyle uyuşturulan toplumunu yine dinin gücüyle uyandırıp harekete geçirsin, üretken ve anlam yüklü bir insan kitlesine dönüştürüp ayağa kaldırsın; hem kendi medeniyet, kültür ve manevî şahsiyetini sürdüren bir nesil olarak, hem de Tanrı'nın ateşini yeryüzüne getiren Prometeler olarak tecelli etsin.

Vesselam.

İKİNCİ BÖLÜM

HANGİ ÖZE DÖNÜŞ?

Düşüncelerin Kaderi

Bizim aramızda 'düşüncelerin kaderi' de oldukça dramatiktir. Düşünce öncüleri olup sonuçta söyleyecek sözleri bulunduğunu iddia edenler, iki eski düşman grup olup son yarım yüzyıldır birbirine düşerek en iyi fırsatları, bir hiç uğruna koparılan gürültülere heba etmişlerdir. Sömürgecilerin perişanlık ve dağınıklığı, iki dünya savaşı arasında küresel hesapların alt üst oluşu, Faşizmin doğuşu, Ekim Devrimi, Amerika'nın süre gelen inzivasından çıkışı nedeniyle tüm tutsak milletler fırsatı ganimet bilip halklarını uyandırmaya yöneldiler. Toplumsal birlik ve bütünlük temellerini, kendini bulma, kendini gerçekleştirme, millî anlayış ve empati, cesaret ruhunu canlandırma, eleştirel görüş, siyasal ve kültürel bilinç üzerine attılar. Halklarının arasına dönüp onların dilini tanımaya, dertlerini hissetmeye, samimi vicdanlarıyla hemdem olmaya, toplumu olumsuz durumdan, savunma ve mevcut durumu kabullenme durumundan yaratıcı, atılgan ve idealist hale dönüştürmeye, kendi meçhul ve donuk kültürel kaynaklarını ortaya çıkararak, unutulmuş millî şahsiyet temellerine dayanarak, manevî güçlerini seferber ederek ve kendi din, millet ve tarihlerinin devrimci ve olumlu unsurlarını ihya ederek anti emperyalist bir harekete, kurtuluş bahşeden bir kıyama, derin ve köklü bir sosyal inkılaba zemin hazırlamaya çalıştılar. Oysa bu değerli fırsat yıllarında bizim ülkemizde emmelizm ile fekelizm -ki biri bilmediği bir dinî savunmak, diğeri ise tanımadığı bir ekolü yerleştirmek adına- mide bulandırıcı kavgalar ve çirkin çekişmelere koyuldular. Hangisi galip gelse, neticesi bu halkın yenilgisi oluyordu. Hangisi mağlup olsa, belası bu toprağın yakasını bırakmıyordu. Daha kötüsü şuydu ki bu savaş tek yönlü olmadı ve öyle bir şekilde cereyan etti ki hem bunlardan mağlup olanın belasına düşüyorduk, hem de diğerinin kazandığı zaferin darbesini yiyorduk!

19. yüzyılın ortasında, yüzyıl önce, tam Avrupa devletlerinin Asya ve Afrika'yı askeri açıdan bağımlı kıldıktan sonra, siyasî, ekonomik ve kültürel çadırlarını o topraklarda kurdukları ve Avrupalı aydın, düşünür ve yazarların sömürüden söz ettikleri

yıllarda, Orta ve Batı Avrupa ile İngiltere'de sınıfsal çatışma, işçilerin kurtuluş mücadelesi ve kapitalizmle savaş vardı. Özgür toplum, insanî eşitlik, sosyalizm, sendikacılık, devletin reddi ve sınıfsız toplum düşüncesi gündeme getiriliyordu. *Sermaye Hırsızlıktır, Felsefenin Yoksulluğu, Yoksulluk Felsefesi, Kapital, Ekonomi-Politiğe Giriş* türünden eserler yazılıyordu. Almanya, İngiltere ve Fransa, sendika ve sınıf savaşımına sahne oluyordu. Sınıf devriminden, halkın şahsiyetinden ve toplumsal mülkiyetten bahsediliyordu. İslam ülkelerindeyse, birbiri ardına mehdiler zuhur ediyordu. İran'da yirmişer yıl arayla iki mehdi çıkıyor; ikincisi, önce peygamberliğini sonra da bizzat ilahlığını ilan ediyordu![7] Mirza Ali Muhammed'in hilafeti üzerine tartışmalar yapılıyordu. Ezelîlerle Bahâîler arasındaki imamet savaşları, "Bab Mehdi Kâim" meselesi ve onun Mirza Hüseyin Ali Bahâ'nın peygamberliğini müjdelemesi, imamet, nübüvvet ve ilahlığın 'birinci nokta'da birleşmesi de gündemdeki konular arasındaydı. Bir diğer yerde, Şeyh Ahmed İhsaî'nin "misal âlemi"ni keşfi ile imamette dördüncü rüknü icat etmesi... Mehdilik iddiasında bulunan kişiye yakıştırmak için *Envar-ül Bihar'ın* şerh ve rivayetlerini, Şia'nın On iki İmamının özelliklerini, vasıf ve belirtilerini tespit amacına yönelik çabalar... Şeyhlik, sûfîlik ve fıkıh arasındaki çekişme... Dinî yapı meselesi... Babîlerin Bahâîlerle savaşı... Tüm şehir ve köylerde savaş, cihat, fedakârlıklar, kan dökmeler, bu tür sözler üzerine fıkıhcı ve kelamcılar arasındaki tartışma ve çatışmalar... Bu karmaşa ve gel gitler arasında birdenbire birkaç fetvayla Meşrutiyet ilan edildi. Şimşek gibi gelip rüzgar gibi geçti ve Dünya Savaşı koptu!

Otuz yıl önce İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı, tüm pisliklerin birbirine karıştığı, emperyalist Batı'nın kendi günahlarıyla boğuştuğu, faşizmin Avrupa'nın canına kastettiği dönemde, Asya ve Afrika can buluyordu. Her millet, açık, kararlı, hatta silahlı

7 İlginçtir ki tam Avrupa'da Manifestonun yayınlandığı ve işçi hareketinin doruğa tırmandığı günlerde, İran'da "İmam-ı Zaman" (Mehdi) ortaya çıktı! Hem de aynı günlerde, bu İmam-ı Zaman oyunu, diğer İslam ülkelerinin on yedisinde tekrar sahneye konuldu!!

ve yüz yüze bir cephede yaralı ve perişan emperyalizme saldırıyordu. Eski Üçüncü Dünya'da[8] sömürünün tarihi, sömürünün türleri, hedefi, hilesi ve cinayetleri, zoraki antlaşmalar, emperyalizmi kırma ve sürme gibi meseleler gündemdeydi; İslam Dünyası'nda ise Seyyid Cemal'in siyasî ve kültürel olmak üzere iki cephede süren İslam'ın anti emperyalist ilerici bilinci geniş kitleleri seferber ediyordu. Bizim toplumumuzda tekrar ilan edilmiş en üstün şiarlar ise dindarların eliyle eski medreseleri yeniden kuşatmak, elden gitmiş sarık ve sakalı diriltmek, tekkelere dönmek, evlerde mersiyeler okumak, göğüslerine vuran, şiş ve zincirlerle dövünen halkalar oluşturmak, İslam'ın namusunu salt örtüye indirgemek, dini, Şeyh Bahâî'nin *Hulâsatu'l-Hısâb'ı* ile Molla Abdullah'ın Haşiye'sine, resâile, mekasibe, hayatî 'kölelik ve özgürlük' bahsine, zorunlu 'icare' meselelerine, taharet ve necaset bâblarının incelenmesine, 'mevlâ' ile 'köle' arasındaki ilişkide var olan ya da olması muhtemel sorunların çözümüne geri götürmekti! Özet olarak, Seyyid Cemallerin sloganı olan 1300 yıl önceye değil, 20 yıl önceye dönüş!

8 Kanaatimce, dünya çapındaki bu karmaşık cepheleşmelerle ve kutupların siyasal ilişkilerinin değişimiyle birlikte böyle adlandırıp nitelendirmek delilsiz ve anlamsızdır. Çünkü Amerika ve Avrupa'yı kapitalist bir blok Rusya, Çin ve Doğu Avrupa'yı komünist blok olarak birbirinin karşıtı olarak telakki ediyor ve ne kapitalizm aşamasına gelmiş ne de komünizme bağlanmış Latin Amerika, Asya ve Afrika'yı Üçüncü Dünya (Tiers Monde) olarak adlandırıyorlardı. Esasen bu gerçeği onlar da itiraf ediyorlar. Fakat nasıl bir itiraf? Artık gizleyemedikleri gerçekleri aldırışsız bir tutum ve yaklaşımla yorumlayıp ortaya kovuyorlar. Bu, emperyalist ve sömürgecinin değişmeyen dilidir. Diyorlar ki: "Bugün artık dünya iki blok değil, bilakis beş kutuptur. Amerika, Amerika'dan bağımsız olarak Avrupa, Çin, Sovyetler ve bağlantısız ülkeler (geçmişte 3. Dünya)." Bu "beşleme"nin bir gerçek payı var; bu bir "siyasal beşleme"dir. Fakat öyle aldırışsız ve hilekârca bir demagoji yapıyorlar ki siyasal bir gerçeği, 'bir toplumsal gerçeklik' olarak tevil etme yoluna gidiyorlar. Bu zehir, Batılı hileyle bal gibi gösterilmekte ve öyle halkın sofrasına konulmaktadır. Aynı şeyi iç siyasal düzende de uyguluyorlar ve egemen teslisi, halkın karşısında her zaman tek bir sınıf olan egemen üçlemeyi, içerideki bağlıları aracılığıyla siyasal, ekonomik ve itikadî kanat arasında dahilî kapışmalara dayanarak yadsıyor ve olumsuzluyorlar ki halkın sınıfsal bilincini körleştirsin ve cepheleşmeleri darmadağın etsinler.

Yenilikçi Reformistler

Peki, bizim yenilikçi reformistlerimiz ne yaptı? Bir tür güncel modern peygambercilik ve mehdilik oyunu... *Vercâvend Bunyâd* (Yükselmenin Temelleri) diye kitap yazıp Çağın Kur'an'ı dediler. İmam Sadık'a reddiye olarak kitaplar yazdılar. Arapça kelimelere ve Farsça alfabeye karşı sürekli savaştılar. Milletin fakirliğinin ve çöküşünün kaynağı, tüm şanssızlıkların, adaletsizliklerin, halkın sömürülüp perişan edilişinin nedeni olarak da Hafız'ın aşıkâne beyitlerini, Sâdi'nin şiirini veya Mevlana'nın Mesnevi'sini gördüler. "Kitap yakma şenlikleri" düzenlediler. Milletin özgürlük şiarı, devrimci hedefi ve toplumsal ilerlemesi olarak da yazının değiştirilmesi (Fars alfabesinin yerine Latin alfabesini geçirmek), cuma günü yerine pazar gününün tatil edilmesi ve toplumumuzda yer etmeye başlamış yabancı etkenleri ve dış unsurları gösterdiler. Arapça kökenli olduğunu tespit ettikleri lafızlar büyük tehlikeydi. Öze dönüş ve İran karşıtı unsurlarla mücadele adına yürürlükte bulunan ve herkesin anladığı sözcükleri, halkın bin yıllık konuşma, edebiyat, kültür, tarih ve iman dilini mahkûm etmek ve toplumdan sürmek, onun yerine cin dilinin kelimelerini koymak; halkın talihsizliğinin sebepleri olarak, tesettürü, minberi, sakalı, örtüyü, hırkayı bilmek... Bin yıllık geçmişe sahip Aryai olmayan ve sonuçta Aryai soya sahip bize uygun olmayan bir kelimeyi telaffuz etmeyi suç saymak... 'Şirin' yerine 'şelp', 'unsur' yerine 'ahşican', 'müstakim' yerine 'sîhekî', 'dâire' yerine 'gerdegî' ve 'mantık' yerine 'menter' demek.. Bütün bunları toplumu ıslah etme, milleti kurtarma, özgürlük, halkı ilerletme, kültürel diriliş, yabancıya karşı mücadele ve dış unsurları kovma adına yapmak...!

Bilahere bu durgun atmosferde emperyalizmin, Doğu milletlerinin kültürel ve tarihî değerlerini, manevî ve dinî şahsiyetini bozmak ve mahvetmek, kendi bireysel ve sosyal yaşam formlarını onlara yüklemek, onların sosyal, düşünsel ve zevksel derinliklerine nüfuz etmek için çalıştığı bugünlerde, bizim kurtuluş yolumuz, o yeni düşünceye sahip ıslahatçı aydının sözüyle şudur:

"Batılıya teslim bombasını bu ortamda patlatalım. Baştan ayağa Batılılaşalım!"[9]

Siyasal Devrimci Solcular

Bizim o diğer aydın kanadımız, siyasal devrimci solculardır. Batı'da 19. yüzyılın ikinci yarısının ve Doğu'da 20. yüzyılın ikinci yarısının sosyalizm hareketini kopyalayanlar... Onlar, felsefe ve ilmin Tanrı'yı, Avrupa'nın İslam'ı ve emperyalizmin milletlerin varlığını kapı dışarı ettiği bir zamanda İslam'ı korumak ve ümmeti savunmak için sakal, sarık ve örtüye sarılan ve dünyada tesadüfen elde edilmiş, Asya ve Afrika mahpuslarına ve Müslümanlara nasip olmuş özgürlüğü, sakal, sarık, vakıf, ziyaret, sineye vurma ve ağlamanın canlandırılmasına hasr edip "musibet"e dönüştüren birkaç saf kimseden ibaret değildi. Tabiî ki ölü bir milletin dirilmesini, esir bir toplumun kurtuluşunu, geri kalmış ve sömürgeleşmiş bir ülkenin ilerlemesini, siyasî bilinç, toplumsal gelişme, sorumluluk duygusu, taahhüdü yerine getirme, çaba, cihat ve fedakârlıkta değil, tersine saf, kolay ve sarih olarak, o kabadayı Batılı için maymunca taklitler yapmakta gören; 'medeniyet'i kayıtsızca veya cahilce 'yenilikçilik' olarak anlayan; kot, bulucin, pantolon, manto, mini etek, rejim, dans, süslenme, makyaj, gösteriş, otomobil, mobilya, dekor, banka, apartman, radyo, televizyon ve türedi eda ve tavırları 'ilerleme' sayan, 'tüketimde ve formda yenilenme'yi 'üretimde ve düşüncede uygarlık' olarak tanıyan veya tanıtan; ayrıca bir Eskimo

[9] Bu sözler, Meşrutiyetin destekçisi, çağdaş tarihin somut bir siması ve son bir asırda yaşadığımız bütün maceraların tam bir abidesi olan Allame Takizâde'nin methiyeleridir. Mirza Malkom Han'dan Takizâde'ye kadar değişimci reformist hareketleri ve Batı taklitçisi modern aydınları dikkatle izleyebilirsiniz. Son çağda Doğu'nun, özellikle İslam Dünyasının en tehlikeli problemi olan bu konunun iyice vuzuha kavuşabilmesi için bu büyük oyuncuların benzeri olup bu çağda aynı 'tip'i çizen, diğer halkı Müslüman ülkelerde bu işi başlatan 'tip'lere de bakmak lazım. Yenilikçilik veya modernizm adına İslam'ı emperyalizmin yolunun üzerinden bir kenara çekmeye çalışan Hindistan İslam reformcusu Sir Seyyid Ahmed Han, Atatürk'ün fikir babası Ziya Gökalp, Rusya'nın sömürülen Müslüman toplumunda Ahvendof... aynı şekilde Kuzey Afrika, Mısır ve Irak'takiler gibi...

Yenilikçi Reformistler

Peki, bizim yenilikçi reformistlerimiz ne yaptı? Bir tür güncel modern peygambercilik ve mehdilik oyunu... *Vercâvend Bunyâd* (Yükselmenin Temelleri) diye kitap yazıp Çağın Kur'an'ı dediler. İmam Sadık'a reddiye olarak kitaplar yazdılar. Arapça kelimelere ve Farsça alfabeye karşı sürekli savaştılar. Milletin fakirliğinin ve çöküşünün kaynağı, tüm şanssızlıkların, adaletsizliklerin, halkın sömürülüp perişan edilişinin nedeni olarak da Hafız'ın aşıkâne beyitlerini, Sâdi'nin şiirini veya Mevlana'nın Mesnevi'sini gördüler. "Kitap yakma şenlikleri" düzenlediler. Milletin özgürlük şiarı, devrimci hedefi ve toplumsal ilerlemesi olarak da yazının değiştirilmesi (Fars alfabesinin yerine Latin alfabesini geçirmek), cuma günü yerine pazar gününün tatil edilmesi ve toplumumuzda yer etmeye başlamış yabancı etkenleri ve dış unsurları gösterdiler. Arapça kökenli olduğunu tespit ettikleri lafızlar büyük tehlikeydi. Öze dönüş ve İran karşıtı unsurlarla mücadele adına yürürlükte bulunan ve herkesin anladığı sözcükleri, halkın bin yıllık konuşma, edebiyat, kültür, tarih ve iman dilini mahkûm etmek ve toplumdan sürmek, onun yerine cin dilinin kelimelerini koymak; halkın talihsizliğinin sebepleri olarak, tesettürü, minberi, sakalı, örtüyü, hırkayı bilmek... Bin yıllık geçmişe sahip Aryai olmayan ve sonuçta Aryai soya sahip bize uygun olmayan bir kelimeyi telaffuz etmeyi suç saymak... 'Şirin' yerine 'şelp', 'unsur' yerine 'ahşican', 'müstakim' yerine 'sîhekî', 'dâire' yerine 'gerdegî' ve 'mantık' yerine 'menter' demek.. Bütün bunları toplumu ıslah etme, milleti kurtarma, özgürlük, halkı ilerletme, kültürel diriliş, yabancıya karşı mücadele ve dış unsurları kovma adına yapmak...!

Bilahere bu durgun atmosferde emperyalizmin, Doğu milletlerinin kültürel ve tarihî değerlerini, manevî ve dinî şahsiyetini bozmak ve mahvetmek, kendi bireysel ve sosyal yaşam formlarını onlara yüklemek, onların sosyal, düşünsel ve zevksel derinliklerine nüfuz etmek için çalıştığı bugünlerde, bizim kurtuluş yolumuz, o yeni düşünceye sahip ıslahatçı aydının sözüyle şudur:

"Batılıya teslim bombasını bu ortamda patlatalım. Baştan ayağa Batılılaşalım!"[9]

Siyasal Devrimci Solcular

Bizim o diğer aydın kanadımız, siyasal devrimci solculardır. Batı'da 19. yüzyılın ikinci yarısının ve Doğu'da 20. yüzyılın ikinci yarısının sosyalizm hareketini kopyalayanlar... Onlar, felsefe ve ilmin Tanrı'yı, Avrupa'nın İslam'ı ve emperyalizmin milletlerin varlığını kapı dışarı ettiği bir zamanda İslam'ı korumak ve ümmeti savunmak için sakal, sarık ve örtüye sarılan ve dünyada tesadüfen elde edilmiş, Asya ve Afrika mahpuslarına ve Müslümanlara nasip olmuş özgürlüğü, sakal, sarık, vakıf, ziyaret, sineye vurma ve ağlamanın canlandırılmasına hasr edip "musibet"e dönüştüren birkaç saf kimseden ibaret değildi. Tabiî ki ölü bir milletin dirilmesini, esir bir toplumun kurtuluşunu, geri kalmış ve sömürgeleşmiş bir ülkenin ilerlemesini, siyasî bilinç, toplumsal gelişme, sorumluluk duygusu, taahhüdü yerine getirme, çaba, cihat ve fedakârlıkta değil, tersine saf, kolay ve sarih olarak, o kabadayı Batılı için maymunca taklitler yapmakta gören; 'medeniyet'i kayıtsızca veya cahilce 'yenilikçilik' olarak anlayan; kot, bulucin, pantolon, manto, mini etek, rejim, dans, süslenme, makyaj, gösteriş, otomobil, mobilya, dekor, banka, apartman, radyo, televizyon ve türedi eda ve tavırları 'ilerleme' sayan, 'tüketimde ve formda yenilenme'yi 'üretimde ve düşüncede uygarlık' olarak tanıyan veya tanıtan; ayrıca bir Eskimo

[9] Bu sözler, Meşrutiyetin destekçisi, çağdaş tarihin somut bir siması ve son bir asırda yaşadığımız bütün maceraların tam bir abidesi olan Allame Takizâde'nin methiyeleridir. Mirza Malkom Han'dan Takizâde'ye kadar değişimci reformist hareketleri ve Batı taklitçisi modern aydınları dikkatle izleyebilirsiniz. Son çağda Doğu'nun, özellikle İslam Dünyasının en tehlikeli problemi olan bu konunun iyice vuzuha kavuşabilmesi için bu büyük oyuncuların benzeri olup bu çağda aynı 'tip'i çizen, diğer halkı Müslüman ülkelerde bu işi başlatan 'tip'lere de bakmak lazım. Yenilikçilik veya modernizm adına İslam'ı emperyalizmin yolunun üzerinden bir kenara çekmeye çalışan Hindistan İslam reformcusu Sir Seyyid Ahmed Han, Atatürk'ün fikir babası Ziya Gökalp, Rusya'nın sömürülen Müslüman toplumunda Ahvendof... aynı şekilde Kuzey Afrika, Mısır ve Irak'takiler gibi...

vahşîsinin bir hafta, hatta bir gün zarfında 'modern bir Amerikalıya çevrilebildiğini bilmeyen birkaç ebleh veya hokkabazdan da ibaret değildi! Çünkü modernlik; geleneksel ve tabiî ihracat ve modem teknolojik ithalat, lanet olası antlaşmalar, bozucu dublaj filmler seyretmek, reklam bombardımanı, *Zen-i Rûz* (Günün Kadını) ve *İttilâât-i Bânuvan* gazetelerini okumak, yeni taklitçi tavırlar takınmak ve yeni tüketimlere yönelmek yoluyla şekillenecek bir şeydir; ister çabuk olsun, ister fazla.[10] Ancak medeniyet, düşünce gücünde olgunlaşma derecesidir; sofrası ise ruhun görüşü, derinliği ve letafeti, sosyal gelişme, insanî bilincin oluşumu, sorumluluk duygusu, kültürel birikimin ölçüsü, düşünsel ve itikadî sıçrama, şahsiyetin bağımsızlığı, yaratıcılık yeteneği, yeterlilik, seçme ve ayırtetme gücü, 'tarihî ve toplumsal vicdan', ortak eylem ruhu, teşhis ve yazgıyı değiştirme istek ve yapıcılığıdır. Yani tek kelimeyle ideolojik bir devrim. Bunlar; Christian Dior parfümleri, Manchester malları ve "*Burda*" kataloğundaki fotomodeller yardımıyla elde edilmez. Çile ister; iş, eylem, sabır, cesaret, ruhî coşkunluk, hakkıyla çalışma ve ahlakî doğruluk ister... Fedakârlık; yoksulluklara, mahrumiyetlere katlanma, tehlikeyi göze alma, bilgi, samimiyet, takva, bilim, haddinden fazla uyanıklık, akıllılık, aza kanaat, bilinçlilik, tehlikeye karşı kendinden feragat ister... Düşmandan kötülük, büyücüden zarar, dosttan haset[11] gelebileceğini; hileleri,

[10] *"Günün Kadını"* dergisinin yayınladığı istatistikler şöyle diyordu: "Son on yıl zarfında Tahran'da moda kuruluşlarının, güzellik salonlarının ve kuaförlerin sayısı beşyüzü geçmiş." Buradan çıkan tüketim rakamını, kına, ruj, parfüm, oje, krem ve diğer birçok ıvır zıvır üreticisi rakamları ile bir araya getirince, kadının modernleşmesi yolunda katedilen mesafeyi iyice tespit edebiliriz. Ya medeniyet yolundaki mesafe? Utanılacak bir durum. Buralarda dikilen madam elbiseleri, Hitachi kürkü, Sokrat paltosu, vizon kürkler, muzon de bute tarzı giyinme, mini etek, hiyporn şortu, astarlayt çorap, italyan ayakkabı, La Martin çanta, Christian ruj, süslenme, aşk uyandıran, bomboş rüyalar; evet, giyinen, süslenen hareket eden madamlar, lütfen, biraz gözüpek olmaya çalışır mısınız? Evet, bu sizin özünüzden gelen bir istek değildir. Bu sizin özünüz mü? O, bizim seçkin bacımız değildir? Niçin? Çünkü kalıbı değişmiştir.

[11] "De ki: "Karanlığı yarıp gelen aydınlığın Rabbine sığınırım, yarattıklarının şerrinden, her yanı kaplayan karanlığın şerrinden, düğümlere üfleyip kalple-

çirkinlik ve hastalıktan aynı zamanda dar görüşlülüğü de görmeyi gerektirir. Dışarıdan emperyalizmin, içeriden eşekleşmenin, başını bağladığını bilerek, geri bırakılmış hasta bir toplumun kurtuluşu ve uyandırılması için yapılacak çağrıya, oluşturulacak hareket ve dinamizme uygun ne varsa hepsini yapmayı gerekli kılar!

Medeniyet: Musa'nın yaptığı iş. O, esir, zelil, köleliğe razı ve alışkın, zavallı, düşkün, paraya tapan, hakir ve bireysel çıkarlarını önemseyen bir topluluktan böyle bir tarih yaptı. Medeniyet: Muhammed (as)'in yaptığı iş. Cehaletin, fakirliğin ve bedevî kinciliğin egemen olduğu bir sahrada dağılmış vahşî bir topluluktan, dünyanın doğu ve batısının en büyük emperyalist güçlerini darmadağın edenleri ve insan tarihinin bütün medeniyet ve kültür mimarlarını var etti.

Yenilik, modernlik, bir eşya veya mal gibi dışarıdan ithal edilebilir. Medeniyet ise ülkeye getirilebilecek bir ithal malı değildir. Medeniyet; süreceğin, tohumunu serpeceğin, koruyacağın, gelişip olgunlaşınca ürününü biçeceğin bir tarladır. Medeniyetin tohumu böylece medinede, şehirde atılır, ondan sonra boy atar, filizlenir ve gelişir. Öyle Arap Yarımadası'nın doğusundaki Hire Arapları, kuzeyindeki Gassanîler, güneyindeki Yemen kabileleri gibi değil; tamamen İslam öncesinin gelişmiş uygarlıkları olan Doğu Roma ve İran Sasanîlerinin adab, gelenek ve âdetlerini, Yemen'in Sasanîler tarafından eşekleştirilmesini taklit etmekle kendilerini diğer Araplardan ayrıcalıklı görüyorlardı. Kabile soyluları, Hüsrev'e özgü saray teşrifat ve protokolleriyle, maskara, yersiz ve anlamsız karikatürler yapmak ve yoksul bir ülkede, Medain'deki Kisra sarayına öykünerek acemice ve tiksinti verici süslü ve efsanevî saraylar dikmek suretiyle bedevî çöküşten ve Arap vahşiliğinden kurtulup Sasanî ve Bizans ilerleme ve uygarlık seviyesine yükselmiş olduklarını zannediyorlardı!

Evet, bu devrimci öncü kanat, aydın idi ve modernlik oyununun, medeniyet yapmaktan farklı bir şey olduğunu biliyordu.

re şüphe sokanların şerrinden ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden." (113/Felak Suresi)

Medenî olmak, sömürgeciliğin, askerî, siyasî, ekonomik ve kültürel tüm boyutlarıyla ölümü demek iken modernleşmek, Batı'nın kapitalizm kurduna yeni et olmak demektir.

Bu aydınlar biliyorlardı ki "Batıcılık, garpzede olmak, Batı'nın çarptığı kişi olmak, Batı'ya benzeyen insan olmak, yani 'Batı'nın, baştan başa, kendi modern sanayi ürünlerine açık bir mide ve boğaz olması için iç dünyasını düşünsel ve insanî içerikten, ahlakî kişilikten yoksun bıraktığı bir insan olmak" demektir. Batı, bu boş deriyi, alçıdan manken olmuş bu 'insancık'ı boyar, giydirir, Avrupa'da bile geçmişi olmayan basmakalıp tavır ve edaları onun üzerinde düzenler ki artık o, 'o' olduğunu hayal etsin! Bazen de göstermelik eleştiri adına tam inanması için onu, bir Batılı, bir Avrupalı, Garplı, koyu bir yabancı taklitçisi, tıpkı Avrupalılar gibi düşünen, hisseden ve yaşayan, her konuda onları taklit eden, kendisi, ailesi, toplumu ve hükümeti Avrupa'nın peşinde olarak nitelendirir. Ne büyük bir yalan! Tıpkı insan görünüşlü bir maymuna benzer. İnsana öykünen bu maymun öyle bir hale gelmiştir ki 'kendi' olduğu, kendisi olarak yaşadığı ve yiyip içtiği zamanları hatırlamaz. Özünden uzaklaşmış taklitçi bir hayvan seviyesine düştüğünden, meczup, 'mecnun' (aliene) ve kurbanlık koyun oluğundan, sadece ve sadece başkalarının tüketicisi oluğundan haberdar dahi değildir. Geçmişten nefretle kaçıyor, iştiyakla hâl'e yöneliyor. Hâl, tamamen sahte ve Batı'nın süslediği şey olduğu için o ahmak bir av olarak kendi ayağıyla avcıya doğru koşup onun tuzağına düşüyor. Av, avcıya tutkun ve râm oluyor:

Avcının av peşinde koşuşturması değildir tuhaf olan,
Tuhaflık avın, avcının peşinden koşmasıdır! [12]

[12] Tıpkı Sordel'in meşhur diyalektiğinde olduğu gibi. Kültürel ilişkileri ve psikolojik durumuyla sömürülen insanın serüveni, yerli ile Batılı sömürgecinin ilişkisini yansıtır. Batılı, sömürülen ulusun, insanî ve kültürel soyluluğunu; dinî, tarihî ve millî kimliğini inkâr eder. Sömürülen ise bu alçalışa karşı çıkmaz; karşı çıkma adına, saldırıya uğrayan kimliğini gizler, daha üstün gördüğü sömürgecinin kimliğine öykünür. Güya böylece kendini sömürgecinin, emperyalistin oklarından korumuş olur!

Bu grup biliyordu ki bu halkın kurtuluş ve selamet yolu, ne tekkelere yönelmede; eziyet, işkence ve riyaziyatla 'dindar görünüşlü öncüler' olmaya özenmededir, ne de sürekli Batı'dan 'medenî görünüşlü yenilikçilere özenmededir! Bu cenah, talihsizliğin asıl kökenini bulmak gerektiğinin, kurtuluşun gerçek yolunu bulmak gerektiğinin, toplumsal ilerlemenin gerçek hedefini tespit etmek gerektiğinin de farkındaydı.

Çok güzel; bunlar neyin nesidir? Dış emperyalizm, siyasal istibdat ve iç sömürü, daha açıkçası İngiliz petrol şirketleri ve kumpanyaları, büyük aile ve mülk sahipleri, taşlaşmış, zalim ve eski feodalizm; köylü, işçi, proleter ve proleter olmayan grupların asıl muhatabı...

Fakat bunlar, bilmiyorum, bu akıllarına, pişmişliklerine, bilgilerine, toplumsal mücadeledeki yüzyıllık deneyimlerine rağmen, niçin yemeği enseden yediler? Yani lokmayı düzgün kaldırıyor; ama her nedense bin bir güçlük ve zahmetle, kafalarının etrafından, enselerinden dolaştırıp yüzlerinin öbür tarafından dolandırarak ağızlarına ulaştırıyorlar! Gördük ki lokmayı düzgün ve doğru kaldırdılar. Ve onların zıddına, ağızlarına koymaları, çiğneyip yutmaları ve böylece vücut hücre ve organlarının bundan ihtiyaçlarına göre güç, ısı ve hareket alması gerektiğini biliyorlardı. Fakat bu 'solcular', hep zor ve güç olanı seçtiler, ter döktüler, bütün güçlerini ortaya koyup takatlerini tükettiler, hiçbir çabayı esirgemediler. Sıcak, yağlı, yumuşak ve hazır lokmayı kafalarının ardından dolaştırarak ağızlarına götürmek istediklerinde, geceleri gezen siyah bir kedi pusu kuruyor, sıçrayarak lokmayı kapıp kaçıyor. Bayımız ise boş yere çektiği eziyet ve döktüğü ter ile aç kalıyor. Meğer bunlara "sol" denmesi, bu açıdanmış, 'o açıdan' değil! Yani büyük Fransız Devrimi'nin yadigârı terimle değil, Farsça anlamıyla sol. Her şeye tersinden bakma, hiçbir şeyi olduğu gibi görememe ve başladığı her işi ayrıntıya boğup çıkmaza sokma anlamında sol!

Sömürü, emperyalizm ve sınıf karşıtı olan bu solcular, halkımızı "Han'a" karşı çağırdıkları mücadelede öncelikle, Tanrı'nın yakasına yapıştılar, onun yokluğunu ispatlamaya çalıştılar. He-

men ara vermeden bugün bilim açısından varlığı olmayan ruhun yakasına yapıştılar. Daha sonra Peygamber'in (as), İmam'ın, Kur'an'ın, Ali'nin ve Hüseyin'in yakasına. Sonra milliyet ve ahlâkın... Dediler ki din kavmî bir cahiliyet olup insanlığın maddî nedenler karşısındaki bilgisizliğinin ürünüdür. Bugünün bilimi, göğe çıkmış ve Tanrı'nın olmadığını görmüştür. Kimya ise ruhun olmadığını ortaya koymuştur. Yeni bilimsel felsefe, dinin yalan, kıyametin sapık bir inanç, namaz ve orucun bâtıl, Peygamber (as) ve İmamın boş, İslam'ın Arap uydurması, Şiîliğin İran ürünü olduğuna inanmaktadır. Bunları atın bir kenara. Ahlak, namus, takva, şeref, gayret, iffet, mahrem ve namahrem... Bunların tümü, toplumsal, göreceli ve itibarî geleneklerden oluşan bir dizge olup sınıfsal çıkar ilişkilerinden kaynaklanır. İyilik, vicdan, manevî kutsallar ve insanî hasletler ise hep hurafedir. Kutsal olan hiçbir şey yoktur. Her şey değişken, göreceli ve itibarîdir ve daha derin bir tahlille her şey ekonomik ve maddîdir...

Özetle, buna benzer felsefî ve kelamî konulardan söz ederler. Hem de Meşhed, Tebriz ve İsfahan'ın köylü çiftçilerine, pazar işçilerine, İran'ın köylülerine hitaben.

Toplumsal misyonlarını ve devrim üslerini bizim Müslüman halkımıza, dindar milletimizin sosyal ruhuna ilk kez göstermek ve onlarla konuşmak istedikleri kitaplarına bakınız:

Diyalektik Materyalizm, İrfan ve Maddî Usûl, Ruh da Maddîdir, Eski Yunan Felsefî Ekolleri, Dilbilimde Marksizm (Stalin'in telifi), *Tarihin Diyalektiği, Felsefenin Temel ilkeleri* (Georges Politzer'in eseri) ve buna benzer şeyler. Sonuçta bu grubun eylem ve düşünceleriyle ilgili olarak halkımızın sahip olduğu genel yargı şuydu: "Bunlar, dinsiz insanlardır. Allah'ın, milletin, dinin, ahlâkın, manevîyatın, bütün mukaddesatın, bütün övünç kaynaklarının, gelenek ve göreneklerin düşmanıdırlar. Tüm hüküm ve inançları yok eden, Allah'a, namusa, geleceğe, şerefe ve her şeye karşı olan insanlardır! Onların hedefi, dinimizi elimizden almak ve onun yerine dinsizliği 'ithal' etmektir! Sonuçta halkın psikolojisine ve diline bütün bu 'bilimsel sosyoloji' takipçilerin-

den, 'halk ideolojisi' davetçilerinden ve 'halkçılık' iddiasında bulunanlardan daha âşinâ olan bir halk adamının şu yorumu tutmuştu: "Komü" Batı dilinde "Allah" anlamınadır..! "Nist" de Farsça'da yok anlamına gelmektedir! Dolayısıyla Komünist, "Allah yok" demektir!

Bu, avamın yargısıdır, diye mutlaka güleceksiniz. Evet, ama onların asıl çalışma zemini ve asıl muhatabı bu avam değil midir? Avam, yani halk, yani 'kitle', yani köylüler, işçiler, proleterler, evsiz barksız, dağınık, yalın ayak, başı kabak kesimler! İran halkının yüzde doksanı çiftçi ve köylüdür. Yüzde doksanı şehirli proleter olan Alman halkı gibi değildir. Kilisenin inziva ruhunun kırılıp dinin toplumda bir kenara itilişinden üç asır, Rönesans'tan iki asır ve Büyük Fransız Devrimi'nden bir asır sonra gelişen sanayi kapitalizminin halk kitlesi değil, feodalizm veya din döneminin halk kitlesi. Neredesin ey değişen aydın? Ey solcu!?

Bu yüzdendi ki Müminâbâd köyüne gidiyor, jandarma ve ağanın gözünden uzak bir yerden bakıp köylüleri harman başında top-luyordun. (Buraya kadar doğru gelmiştin). Birkaç felsefî malumatı ve hayli bilimsel ideolojik meseleleri ortaya koyan birkaç cümleden sonra kendi durumlarının farkına varıyorlardı. Sen onları öyle tahrik ediyordun, öyle seferber ediyordun ki köylülerin oraklarını, tırpan, kürek ve çekiçlerini alıp savaşa hazır bir halde tarlalarından öfke ve feryatla koşup senin peşinden ilerlediklerini görüyorduk. Sen de onların önü sıra koşuyordun. Bir de görüyorduk ki jandarma karakoluna doğru koşuyorsun. Fakat biraz sonra anlıyorduk ki.... Hayır! Olayda bir terslik var. Onlar, senin peşine düşmüşlerdir. Sen ise köylülerin korkusundan onların kürek darbeleri altında pestile dönme korkusundan, kendini karakolun emniyetli kucağına atmışsın! Ta ki 'köylülerin hışmı'ndan 'karakolun sığınağı'nda emniyet içinde kalasın!

Sen onlara, ağaya da jandarmaya da karşı olduğunu söyleme fırsatını ne zaman buldun? Köylü, senin dinsizliğinin, Batı'dan yeni dönmüş, tüm babaların çocuklarını kendi yoluna çekerek, namussuzluk yapıp serbestçe içki içmek için mücadele eden

ağa çocuklarının dinsizliğinden ayrı bir dinsizlik olduğunu kavrama fırsatını ne zaman buldu? Geleneksel, köylü, Doğulu ve İslamî bir toplumda eğer işe Tanrı'dan başlarsan, ağa meselesine girmene fırsat verilir mi?

Böylelikle bunlar da savaş yıllarını ve İkinci Dünya Savaşı sonrasını genellikle felsefe yapmalarla, kelamî tartışmalarla, mantık çekişmeleriyle, bilimsel kavgalarla ve demogojilerle heder ettiler. Allah'ı gönülden çıkarmak için çabaladılar. Fakat ağayı köyden uzaklaştırma fırsatı olmadı. Köylümüz ve işçimiz, namaz, Kur'an, oruç, Allah, Peygamber (as), Ali vb. konusunda gönlü yaralanmış ya da kuşkuya düşürülmüştür; ama aynı insanımız, sömürgecilik realitesi, sömürünün anlamı, yoksulluğun felsefesi ve kendi köleliği hakkında hiçbir bilgi sahibi olamamıştır. Bizim yazar ve çevirmenlerimiz, materyalizm, diyalektik, tarihî determinizm, dilbilim, Berkeley teorisini çürütme, idealizm hurafeleri, Allah'ın ve ruhun yokluğu ve ahlak teorileri hakkında çokça makale ve kitap yazıp çevirmişlerdir. Fakat halk için yayınlandığı iddia edilen bilmem kaç yüz bin yayın arasında ciddî bir *Das Kapital* çevirisine dahi rastlayamazsınız. İşte bu nedenle halkımızın zihninde bu grubun tanrısızlık ve dinsizliğinden başka bir iz kalmamıştır. Bizim bunlara karşıt düşüncede olan aydınlarımız, yirmi yıl öncesini geri getirme çabasında olmalarına rağmen fazilet adına onların bu durumundan çokça yararlanmanın peşindedirler. Peki, ya solcular? Onların kulaklarına da diyalektik, materyalizm, dinin reddi, ekonominin asıllığı, toplumun alt yapısı ve üst yapısı gibi soyut, tartışılır, kapalı ve yabancı kavramlardan bir şeyler gelmiş. Hatta bazen kavramın asıl anlamından farklı bir biçimde. Ama temel meselelerinden olan sınıfsız toplumun nasıl oluşturulacağı, 'tam insan' (kamil insan), devlet kapitalizmi ve sosyalizm arasındaki farkı hiç bilmiyorlar. Sendikalizm ve sosyalizm arasındaki fark, sosyalizme ulaştırması muhtemel yollar, Asya tipi üretim tarzı, sanayi kapitalizminde alinasyon, burjuvazinin yok edilmesi veya değiştirilmesi gibi meseleleri hiç bilmiyorlar, hatta adlarını bile duymamışlar. Burada böyle sözlerin veya konuşmaların söz konusu olduğundan haberdar bile değiller. Bir gün, "kamil insan"

(l'homme total) hakkında konuşuyordum. Marksizm'e gönül vermişlerden biri tartışmaya girmek istedi, 'kamil insan' düşüncesinin reddi için çırpındı. Ben içimden onun tavrına gülerken mazlum şeyhine de (Karl Marks) acıdım. Çünkü bir şeyh için fanatik ve akılsız bir müritten daha tehlikeli, kinci ve silahlı bir düşman yoktur. Burada ortaya koyduğum alinasyonla, birkaç yıla kadar genellikle yerel Marksistler ve devrimciler, dinî ve irfanî bir meseleyi gündeme getirdiğimi sanıyorlardı. Fakat konu, yüksek makamlar tarafından doğrulanınca ellerini ben fakirden çektiler.

Şunu demek istiyordum: Bugün yanlış algılamalar dönemi sona ermiştir. Bu dönem tabiî olup her insan, olgunlaşma ve gelişme seyrinde bu dönemden geçer. Psikologlar şöyle der: Çocuk, başlangıçta, mesela susuzluğunu belirtmek için çeşitli hareketler yapar, bin bir türlü hâl içine girer, yüzlerce çeşit el ayak çırpar, onlarca çeşit ses çıkarır, bağırır. Her aşamada onun fazladan hareket, ses ve hâllerinde azalma olur. Bu ses ve hareketlerin boşuna olduğunu yavaş yavaş anlar ve onları tekrarlamaz. Böylece istediğini elde etmek için ağlamak, tepinmek, az ses çıkarmak ve nihayet su sözcüğünü telaffuz etmek gibi tek ses veya hareketi seçme dönemine erişir. Toplum da böyledir. Toplum, tabiî olayların bilimsel nedenlerini bulma veya mabuda inanma yoluyla sayısız ve kimi zaman da komik 'yanlış algılamalar aşamasından geçerek, yavaş yavaş seçimlerini ve yargılarını düzeltir, sonunda tevhide ulaşır. Örneğin hastalandığında, artık bugün bunun filan yemekten zehirlenme sebebiyle olduğunu ve tedavisinin de filan ilaç olduğunu bilir. Dolayısıyla bugün artık ne pazartesi gününü uğursuz bilir, ne de on üç Safer gününü. Ne komşunun yeşil gözünü uğursuz addeder, ne amcasının karısının keskin bakışını ve ne de sabahları sol taraftan kalkmayı. Toplumsal süreçte de bir kavim böyle bir dönemi geçirir. Bizim dışımızda diğer milletlerin de böyle serüvenleri olmuştur.

Rusya'nın büyük reformcusu Büyük Petro (Deli Petro), Hollanda'da tahsili sırasında ileri bir uygarlığı görüp yüreği Rusya'nın çöküşüne yandığında ve "Ne yapmalı?" diye düşündüğünde, bir-

den Hollanda'nın böyle servet, iş güç ve ilerleme sahibi oluşunun nedeninin şu olduğunu keşfetti: Hollandalı insanlar, tertipli, 'şahsiyet' sahibi ve 'uygar' insanlardır. Her sabah, sakallarını ustura ile tıraş ediyor ve 'temizliklerine çok önem veriyorlar'. Bundan dolayı Petro, Rus toplumunun perişanlık ve talihsizliğinin nedeni olarak, uzayan, hatta ayak tırnaklarının altına kadar uzanan sakalları gördü. Bu nedenle de ülkesine dönüp iktidarı ele geçirince, hain ve millet düşmanı sakalların kökünden kesilmesini emretti. Silahlı polisler, özel makas ve usturalarla sokak ve caddelere bu kaçak sakallıları kovalamaya ve anti devrimci sakallıları tutuklamaya koyuldu. "Sakal Devrimi"nin ateşi, ülke çapında tüm toplumsal ve ekonomik sınıf ve katmanlarda, soylularda, her türden esnafta hiçbir ayrım gözetilmeksizin ve particilik yapılmaksızın acımasızca ve kelimenin tam anlamıyla 'kesin' bir şekilde her yanı sardı. Ülkenin birçok genci, ruhanî ve soylu odaklarıyla birçok yoksulu bu 'sakal' devrimine karşı sert bir direniş gösterdiler. Çünkü bu devrim, dindarlara, ağalara, zorbalara, siyasetçilere, soylulara, feodallere karşı değildi, yalnızca sakallılara karşıydı. Rus ulusunun ilerici imparatoru ve büyük babasının sağlam iradesinin tecellisi olan sakalları kökünden kazıma devriminde, toplumun köhne ve gerici kıyafetlerini bir çırpıda değiştiriyorlardı. Böylece birkaç günde, geri kalmış bir ülkeyi, Kuzey ya da Batı Avrupa'nın ileri sanayi ülkeleri seviyesine yükseltiyorlardı. Her seddin kırılması gerekiyordu. Kırıldı da. Sonunda devrim zafere ulaştı; sakallar kesildi ve toplumun geleneksel kıyafeti değiştirildi. Fakat hiçbir şey olmadı!

Bu devrimde Rusya halkı, birkaç fersah sakalı elinden çıkardı; fakat karşılığında hiçbir şey elde edemedi! Belki bu sakal devriminin gözle görülür izi ve gerçek sonucu, birkaç Hollanda traş bıçağı firmasının nasiplenmesidir. Bu kadar vesselam! Nimet tamam!

Toplum ve Tarih

Ben, Jung ve Freud'un birey hakkında söylediği gibi toplumun 'gaflet içinde bir vicdan'a (inconscience) sahip olduğuna inanırım. Bu, Jung'un ve Durkheim'in birbirlerinden değişik anlam ve

yorumlarla söz ettikleri toplumsal vicdandan, ma'şerî vicdandan farklı bir vicdandır. Burada sözünü ettiğim şey, sosyal birey değil, toplumdur; bu toplum da bir 'şahıs', yaşayan, bilinçli, düşünen, duyarlı, kendine özgü irade, iman ve sevgisi olan bir toplumdur. Toplum, bir bireyler topluluğu değil, bireysel unsurlar bileşkesidir. Her bileşkenin, onu oluşturan elemanlardan hiçbirinde olmayan bağımsız fiziksel ve kimyasal özellikleri, kokusu, rengi, tadı olduğu gibi toplum da onu oluşturan bireylerden hiçbirinde olmayan özellikleri, hâlleri, kanun ve kaideleri olan bir bileşiktir. Toplum içinde bireyler, yani bireysel vicdanlar, bir sınav veya bir sinema salonundaki topluluk gibi ya da bir başka yerde tesadüfen bir araya gelmiş bireyler değildir. Bir harman kütlesi de değildir. Toplum, kişilerin toplamı değil, kendisi bir "kişi"dir, bir insandır ve insanın hücrelerinin bireyleridir. Onu meydana getiren bütün hücrelerden farklı bir birey, hayat, geçmiş, hâl, hareket, duygu ve özelliklere sahip bir insanî bireydir; bu özellikler, onun hücrelerinden, vücudunun azalarından bağımsızdır. Benim toplumsal yapı olarak bildiğim şey, ne ekonomi, ne inanç, ne irade, ne de bir başka 'etken'dir; bilakis bir toplumun toplumsal altyapısı, o toplumun "şahsiyet"ini oluşturan maddî ve manevî unsurların toplamının bileşkesinin oluşum tarzından ibarettir. Nasıl ki bir birey, yalnızca serveti, işi, eğitimi, üretimi, geçmişi, soyu, ırkı, akidesi, imanı ve çevresiyle tanınamaz ve ancak bu etkenler toplamı kemiyet ve keyfiyet olarak incelendikten sonra, onun şahsiyetini anlamak mümkün olursa, bir toplum da öyledir. Eğer tarihselciler (historistler) gibi yalnızca tarihi tanımakla, Max Weber gibi yalnızca din ve düşünceyi tanımakla, Spengler gibi yalnız millî kültürü tanımakla, faşistler gibi yalnızca ırkı tanımakla, Engels ve Stalinci Marksistler gibi yalnız ekonomik yapıyı tanımakla ve hatta sırf ekonomist bir görüş ile tanımakla bir toplumu tanıdığımıza inanırsak, bunun çok yüzeysel ve tek yönlü olacağına inanalım!

Toplumu tanımak, bu 'üst insan'ın 'şahsiyet'ini tanımak demektir veya daha doğru bir deyişle, bu 'insan üstü' toplum demektir! Buna göre, zihinlerde bilimsel açıdan daha çok bireyler top-

luluğunu çağrıştıran "toplum-camia" kelimelerini kullanmak yerine "cemaat" kelimesini kullanmamız daha doğru olmaz mı? Ayrıca bu kelime bizim İslamî kültürümüzde bu iki kelimenin yerine mesela şöyle kullanılır: "Allah'ın eli cemaat iledir. Cemaatten uzak olmak şeytana özgüdür, tıpkı sürüden uzak olanın kurda ait olması gibi!" (Hz. Peygamber).

Kuşkusuz cemaatin kişiliğini oluşturan etkenler, onun tabiatı, ırkı, ekonomisi, sınıf ve grup yapısı, siyasal sistemi, dini, dili, sanatı, kurumları, üretimi ve tarihinden başkası değildir. Aynı zamanda bu etkenlerin hiçbiri diğer etkenlerden soyutlanmış olarak var olamaz. Örneğin 'aile' kurumunu oluşturan şey, hem tarih, hem din, hem ekonomi, hem de coğrafî çevredir. Fakat aynı zamanda 'kişilik', tek tek bu etkenlerden hiçbiri de değildir. Sülfürik asit, kükürt, oksijen ve hidrojenle var olur; fakat aynı zamanda o ne yalnızca kükürt, ne oksijen, ne hidrojen, hatta ne de bu üç elemanın karışımıdır![13]

Ben, tarihin bilimsel takdirine, tabiatta olduğu gibi, tarihteki sabit ve somut bilimsel kanunların varlığı anlamında inanmaktayım. Buna yanlış olarak tarihî cebir diye anlam verilmiştir; hâlbuki ne lafzen ve ne de manaca determinizm, cebir yani zorlamacılık değil, belirleme ve takdirdir. Ayrıca sosyolojiye göre, her toplumun, kendisine dayandığı kesin kanunların bulunduğunu da kabul etmekteyim. Fakat aynı zamanda her toplumun, her toplumsal veya tarihsel olayın, tarih ya da sosyoloji ilminin genel yasaları ve temel esasları çerçevesinde izah ve yorumunu yapmayı da bir tür tehlikeli avamî genelleştirme ve kaypak bir tümel bakış olarak değerlendiriyorum. Zira bu şekilde bir genel-

[13] Sosyal bireycilerin (bunlardan maksadım felsefî, ahlakî ve psikolojik bireycilerdir, ama bu konu ayrı bir konudur) görüşü o kadar temelsizdir ki onu gündeme getirmeye değmez. Onlara göre büyük bir fizyolojist, Bethoven'in vücudunu oluşturan hücreleri tek tek inceleyip tanıyarak Bethoven'i tanıyacağını iddia edebilmelidir! Toplumun hükümet, din, aile, dil (temel kurumlar) ve banka, bakanlık, posta, sigorta, emekli sandığı ve diğer sosyal müesseseler (ikincil kurumlar) gibi kurumlardan ibaret olduğuna inanan kurumsalcıların bakışı da odur ki büyük bir anatomi bilgini ve fizyoloji alimi, "Ben Einstein'in vücudunun bütün organlarını anatomik bir analize tabi tutarak onu tanıyabilirim." diye iddiada bulunabilmelidir.

leştirme ve bakış, bir toplumun hakikatini tanımaya, genel olarak ilme ve bilinmeyenleri araştırıp keşfetmeye her etkenden daha fazla darbe vurur. Bir de yaratıcı, gerçeği gören, icatçı, ince düşünen, araştırmacı ruha sahip ve çözüm bulan gerçekçi müçtehit aydının yerine genel geçer kalıpları aşamayan bir taklitçi getirir. Bu taklitçi, kendi çevresi ve zamanının değişken ve çeşitli gerçeklerinin avı olarak geçmiştekilerin sözlerini tekrarlama, kaldıramayacağı ağır yükleri sırtlanma ve zorlukla uygulamaya, her tikel olguyu hemen tevil ve kıyasla çözümlemeye başlar! Yani gerçek bir araştırıcı yerine usulcü bir mütekellim olup çıkar. Sonuçta bilinçsiz bir şekilde soyutlamalara müptela olur!

Burada ayrıca bireyi ve antropolojinin bilimsel kanunlarını tanıma meselesi söz konusudur. Kuşkusuz insan bireyleri, çevre, kalıtım, gelişim ve birbirini izleyen yaş merhalelerinin genel ve sabit kanunlarına, fizyoloji ve psikolojinin genel esaslarına göre doğar, büyür, yetişir, yaşar ve ölürler. Fakat sadece bu yasalarla; belli bir şahsın 'gerçek hakikatini' oluşturan şahsiyeti, 'özenle ve tam' olarak açıklanamaz ve yorumlanamaz. Lenin, Tolstoy ve Rasputin, toplumsal çevre, zaman, tarih, ırk, sınıfsal bağlar ve iklim şartları itibariyle birbirlerine benzeyen, bireysel ve toplumsal kişiliği oluşturan ortak öğelere sahip kişiler olmalarına rağmen birbirine uymayan, hatta zıt düşen üç şahsiyettir.

Benim "toplumsal kişilik" yani bir toplumun kişiliği olarak adlandırdığım şey, bir yandan bir 'toplumsal bileşke'den veya bir 'toplumun bileşkesi'nden ibaret iken, diğer yandan onun özelliklerinden, yani onun varlığını diğer toplumsal varlıklardan ayıran özelliklerden ibarettir.

Ben bazı idealistler gibi bu özellikleri gizemli fizikötesi bir iradeye veya tesadüf, irade ve seçime vs. bağlamak ve meselâ Bronthair'in "Zeka, nitelenmesi imkânsız, görünmez, meçhul ve sırlarla örtülü bir muammadır." sözlerini tekrarlamak istemiyorum. Benim sözüm farklıdır. Ben, 'bileşkenin niteliği' üzerinde duruyorum. Analizi ve açıklaması güç ise de imkansız değildir. Her ne kadar mevcut bilgilerimizle onu bilimsel bir analize tabi tutamazsak da bu muhal değildir.

Belirtmeliyim ki ben, tarih ve sosyoloji adına mevcut bilimsel varlığa, yani insan toplumunun, temelleri üzerinde yaşadığı ve değişim geçirdiği sabit ve genel esaslara inanmaktayım. Yine bu yasa ve esasların, yani önceden yapılmış genellemelerin bilimsel de olsa[14] tikel bir durumda bir topluma yakıştırılması ya da tarihin bir dönemindeki somut bir toplumun sosyal meselelerine yamanmasının, bizi tarih felsefesi veya sosyoloji bilimi diye adlandırdığımız olgunun kusurlu veya geçersiz olduğu sonucuna götüreceğine inanmaktayım. Zira onları sabit bir ilke ve kesin bir delil olarak almış durumdayız; hakikatleri ve olayları onlara vurup onlarla değerlendiririz, onları olay ve olgularla değerlendirmeyiz. Dahası, bu tutum, hiçbir zaman önceki kanun ve kalıplara girmeyen yeni icatlara, çıkarımlara ya da orijinal sonuçlara ulaşamamamıza ve her zaman geçmişi olmayan, tamamen yeni bir olgu karşısında yer almamıza ve onu inancımızın önceki ölçütleriyle uygulanabilir bir şekilde açıklamamıza, değiştirmemize veya tahrif etmemize sebep olur.

Yanılma tehlikesi, 'tarih bilimi' ve 'sosyoloji bilimi'nden henüz güçlükle söz edilebildiğini bildiğimiz zaman daha fahiş olur. Her ne kadar somut nesnel bir toplum; bireylerden bir birey veya bir 'tümel'in diğer kriterlerinden bir kriter, tarih felsefesi ve sosyoloji biliminin genel esaslarına tâbi toplum anlamında ise de aynı zamanda başlı başına bir 'şahsiyet'tir. Onu tanımak için, "toplum" adında bir bütünün bireylerinden biri olarak saydıktan sonra 'şahsiyet' olarak da telakki etmeliyiz.[15] Şu var ki, Gurvitch'in ifadesiyle: "Toplum değil, toplumlar vardır."

[14] Öyle ki tarih felsefesi ve sosyolojideki bu yöntem, ilke ve kanunların bilimsel sıhhatine yüzde yüz inanalım ve emin olalım ki böyle şeksiz şüphesiz bir itimat, tarih ve toplumda, saflık, gaflet, özellikle en müphem ve en kıvrak şeklinde olayların değişkenliği, karışıklığı, sayısızlığı ve tuhaflığından uzak değildir! Bu nedenle de toplumsal gerçeklikten gafil olmamak için bu küllî usul ve kanunların tevil ve yakıştırmasıyla iktifa etmemek gerekir.

[15] Sosyal psikoloji, sosyoloji ve antropoloji; bir sanatçıyı, bilimsel veya siyasal bir kişiliği tanımak için onun bireysel psikolojisini, hayat hikâyesini, düşünsel, duygusal, hatta fizyolojik özelliklerini incelemekten bizi müstağni kılmaz.

Toplumsal üstyapı meselesi, sahih olmakla birlikte biçim ve nitelik yönünden farklıdır. İnsan toplumu basit bir yapı değildir ki alta ekonomik bir temel atılmış olsun da ahlak, din, sanat, dil, kişilikler, erdemler, düşünceler bilimler gibi insan ruhunun bütün farklı boyutları ve sosyal tezahürlerin bütün karmaşık yönleri o ekonominin üstüne kurulsun. Tersine bu un-surların toplamı öyle birbirine geçmiş, öyle bir şekil ve olay meydana getirmiştir ki sosyal yapı onu teşkil etmektedir. Aynı zamanda da bütün bu unsurlar, farklı ve uyumlu iktizalara sahip bir 'mizaç' veya 'cins'i oluştururlar. Bu cins ve mizacı tanıdıktan sonra, her şey, yani her yön, her boyut, her işaret ve eylem, her tezahür ve hareket bilinmeye, analiz edilmeye ve bir nedene dayalı olarak çözümlenmeye uygun hale gelir. Hatta son haddine kadar, çok güçlü ihtimallerle öngörüde bulunulabilir ve gelecek tahmin edilebilir, geleceğe müdahale edilebilir. Öyle ki daha da ileriye giderek, bilimi siyasetten, sosyolojiyi ideolojiden, tarihi de sorumluluk ve hedeften ayırmak isteyen bilimselciliğin hilekâr ve katıksız "takva" sorunu da ifşa edilebilir.[16] Bu, amaçları ve işlerinin sonucu, kendi inanç ekollerinin ve sosyal hedeflerinin hizmetinde bilim ve felsefeyi tahrif etmek olan grubun sorumlu bilimlerinden ve ilerici felsefelerinden başka bir şeydir ki bu da "yeni skolastisizm"dir.

Biz Tarihin Neresindeyiz?

Ben bu soruyu daima tekrarlamış; vatandaşım ve dert ortağım olan sadık aydınlara, İslam ülkesi olsun veya olmasın tüm İkinci Dünya (eski Üçüncü Dünya!) ülkelerine[17] çok ciddî olarak

[16] Tarafsızlık, önyargısızlık ve özgür bilimin kutsanması bilimin dokunulmaz kalması için değil, bilakis bilim adamının inancının gerektirdiği sorumluluk ve mücadele derdinden bilgince feragat etmesi içindir.

[17] Üçüncü Dünya, artık tarihsel bir hatıradan başka bir şey ifade etmemektedir. Bugün iki dünyadan daha fazlası yoktur. Bunun dışında kalanların hepsi, isim, resim ve unvandaki farklılıktır, bayrak ve 'lafızlar' farklılığıdır! Süvari dünyası ile yayalar dünyası veya yiyen süvari ve artıkçı süvari! Bunlar, zorba, egemen, kaymağı yiyen, kapitalist, para sahibi, eşyalarını satıp hammadde alan, fiyat standartlarını, para piyasalarını düzenleyen, sınırları, yazgıları ve olayları belirleyen, sanayileşmiş dünyanın sahipleri; ötekiler ise çökmüş, tüketici, taklitçi, şekilci, marş ve bayrak bağlılarının dünyasına sahipler! Siyaset, toplum ve hayatta nominalist değil, realist olmak gerek!

sormuşumdur: "Şimdi biz neredeyiz?" Bu soru, basit bir soru değildir; yalnızca bilimsel, felsefî ve tarihî bir mesele değil, bilakis her şeydir. Biz bir ekole inanmadan, bir işe el atmadan önce, ilk olarak, "Yeryüzünün neresinde ve zamanın hangi döneminde bulunduğumuzu?" belirlemeliyiz.

Tarih sürecinin hangi merhalesinde, toplumsal değişim evrelerinin hangi dönüm noktasında olduğumuzu tespit etmeden; ilerici veya gerici, doğru veya yanlış, mümin veya maddeci, bağnaz ya da fanatik gibi herhangi bir ideolojiyi takip etmek, kelimenin gerçek anlamıyla 'yersiz' olacak ve neticede her tutulan yol bir yolsuzluk olacaktır. Siyasî ve sosyal bir eylemi, toplumun kaderini, ıslah ve devrimi tesadüf ve ihtimale terk etmektir! Bu, yılını, süresini, hastalığının türünü ve hatta hastalığı hiç tanımadan, teşhis etmeden, hiçbir bulguya bakmadan herhangi bir hastaya bir başka yerdeki yetenekli, bilgili, deneyimli, hastalığı teşhis etmiş ve uyguladığı tedaviden sonuç almış bir doktoru taklit ederek, kendi hastasına da aynı reçeteyi yazmak gibi bir şeydir!

Bu açık meseleyi burada niçin söz konusu ettiğime hayret edebilirsiniz? Çünkü 1850'li yıllardaki Saint Simon, Proudhon, Marks ve Engels'in muhatabıyla, 1950'li yılların İslam dünyasındaki toplumsal aydınlarının muhatabı arasında hiçbir benzerlik yoktur.

Onlar, Alman, Fransız ve İngiliz; bunlar ise İranlı, Afgan, Türk ve Araptır.

Onlar Batılıdırlar, bunlar Doğulu!

Onlar, genellikle faydacılık ve çıkarcılığa, çıkarın birincil önemde oluşu anlayışına dayalı hesapçı ve maslahatçı bir görüşe sahip iken, bunlar, genellikle değerciliğe, değerin birincil önemde oluşu prensibine dayalı, duyarlı ve hakikatperest bir ilgiye sahiptirler.

Onlar sanayi proleteryası; bunlar ise köylü ve proleter olmayan çiftçilerdir.

Orada "işçi sınıfı" oluşmuş, toplumun bütün vücudunu kuşatmış; genişlik, derinlik ve tazyik elde etmiş; kendi sınıfına özgü kültür, dil, alametler, semboller, adap, âdet ve gelenekler kazanmıştır. Burada da dağınık sanayi işçisi gruplar var. Çoğunlukla bunlar ilk nesil işçi olup önceleri çiftçi, amele ve köylü olarak şehre gelmişlerdir.

Orada, ağır sanayi aşamasına gelmişler; burada ise sanayi henüz onlar için sadece tüketimsel ve daha çok 'sembolik'[18] bir anlama sahiptir. İşin garip tarafı, gelirini onların aldığı birkaç montaj fabrikası ya da adi ve değersiz tüketim maddesi üreten birkaç işyeri!

Orası, burjuvaziden kapitalizme ve kapitalizmden nihaî aşaması olan emperyalizm ve sömürgeciliğe ulaşmıştır. Onlar eşya üretme aşamasından fabrika, hatta sermaye üretme aşamasına gelmişlerdir. Burada burjuvazi henüz emekleme döneminde ve parmakla sayılacak kadar olup ticarî araçları Batılı şirketlerin elindedir.

Orada demokrasi ve liberalizm, kapitalizmle özsel uyumsuzluklarından dolayı faşizm türleriyle sonuçlanmış ve onlar için özgürlük, ticaret özgürlüğü, kayıtsız şartsız sermaye biriktirme özgürlüğü ve gümrük kural, kanun ve bağlarından kurtulma özgürlüğü anlamına gelmektedir. Burada kavga ve gürültü koparan mefhumlar, insanlık, ahlâk, adalet isteme ve mukaddes mefhumlardır.

Orada Ortaçağ geride bırakılalı üç yüzyıl olmuş, burası o çağın ortasında yaşıyor.

Orada Büyük Fransız Devrimi'nin üstünden iki asır geçmişken burada henüz Montesquieu'nun *Kanunların Ruhu* adlı kitabının tercümesi, aydın bilim adamları için derin, yeni ve uyandırıcıdır. Voltaire'in ansiklopedisinden henüz kimsenin haberi bile yok.

[18] Sembolik tüketim: Otomobil, televizyon, deniz sahili, Batı müziği, doğum günü kutlamaları, eğlence salonlarına gitmek gibi gerçekte bizim çoğumuz için tüketimi olmayan şeyler. Bunlara katılmakla, bizi hor gören Batı ile, üstün insanlarla ortaklık hissediyoruz.

Orada İngiliz Sanayi Devrimi üzerinden iki asır geçmiş. O asırda onların sloganı, "Kahrolsun makine!" idi. İşçinin derdi, makinenin yaygınlaşmasından kaynaklanan işsizlikti. Burada ise ondan iki asır sonra makinizm, "Avrupa yapısı" veya "Avrupa montajı" makinelerden ibaret! İşsizlerin ümidi de makinenin gelmesinde!

Orada tahsilliler, toplumsal bilinç, eleştirel bakış, halkçı düşünce, ideoloji ve ilgiye sahip, aristokrasi ve burjuvaziye karşıt tutum içinde ve az çok hümanizm taraftarı olan kimselerdir. Burada ise birkaç yıl fakülteye gidip gelen ve huzurda ve giyabî imtihan olan, kıdem hakkı elde eden, not tutma işinden feragat belgesi alıp (baskı nüshalarının yerini el yazısı ve polikopi nüshalarının alması) onunla 'devlet hizmeti'ne giren, özel dost meclis ve mahfillerinde bulunup makam ve para elde eden, eski hacıların, daha eski Yahudilerin, kadim müflis eşrafın yerine geçen kimseler var.[19]

Orada bir üniversite profesörü kendi makamını General De Gaulle'ün makamından daha üstün ve onurlu bilir. Buradaysa "Fakülte mallarının korunup gözetilmesi ve temizliğinden sorumlu genel müdürlük" makamına atanmaya bile razıdır.

Orada sıradan her birey, ortalama her gün "*Ne Biliyorum?*" türünden de olsa bir cep kitabı ölçüsünde bir şeyler okur. Burada ise her İranlı, bütün bir yıl boyunca okumaya üç beş dakika vakit ayırırken, değerli insanlar, üniversiteliler ve aydınlar sadece *Günün Kadını ve İki Yolun Başında* gibi yayınları mütalaa ederler!

Orada genel kültür o düzeydedir ki Massignon gibi bir dehanın hem de Selman-ı Farisî hakkındaki yirmi sekiz yıllık araştırması, Fransız tahsillisi ve entelektüeli için bir 'konuşma'dan ibarettir. Burada ise Şiî Müslüman olan değerli İranlılar için yapılan

[19] Bazen bir doktor veya sağlıkçı, bir köyde tek başına köyün geleneksel dört devlet memurunun, yani ağa, din adamı, jandarma ve sabıkalı silahlı hırsızın misyonunu güzelce, üstelik fazlasıyla yerine getirir. Şehirlerde ve yaylalarda bu modern sınıf oluşmadan önce gördüğün güzel ev, imarlı bahçe ve paha biçilmez yer için "filan hacının, filan hanın, filan Yahudinin" derlerdi. Şimdi ise "falan doktorun, falan mühendisin, falanın..." diyorlar. Tahran'ın yeni aristokrat mahallelerine bakınız.

Farsça tercümesi, öyle karmaşık ve yabancı bir metindir ki eski ve yeni hiçbir bilim adamının işine yaramaz.[20]

Orada din, kilise köşelerinde yaşlanmış, çökmüş ve münzevîleşmiştir. Dinin eski bağlıları da pazar günü dışında orayı ziyaret edip halini hatırını sormazlar. Burada toplumun nabzı, din heyecanıyla atar. Toplum, iman ateşiyle yanıp tutuşur. Bir tek günde verdiği şehit sayısı, son yarım asırdır din dışı ideolojilerin verdiği toplam ölü sayısından çoktur.

Orada dinî birey, vakıf ve topluluklara karşı dinî olmayan hayırseverler, hayır kurumları ve vakıflar ortaya çıkabilirken burada, bu sözcük ve terimler yüzde yüz dinîdir. Hayır ve vakıf işleri dinin tekelindedir. Çoğunlukla dinî olan hayır klinikleri, geçmişi on yıldan daha önceye gitmemesine rağmen nicelik ve nitelikte, İran'ın Kızıl Güneş ve Aslan kliniklerinden, Sağlık Bakanlığı'ndan ve sosyal hizmetler teşkilatından daha çoktur! Bütün hayır kurumları, genel vakıflar, adaklar, sadakalar vs. karşısında din dışı (laik) yenilikçilerin sadece "Lions Kulübü" (çocukların aslanı!) var. Kökeni Amerika'da olan bir diğer kulüp daha var; ama adını unutmuşum!

Orada çiftçilik, sınaî üretime bağlı iken burada tam tersi! Orada tarlalar ve köyler şehirlerin uyduları iken, burada şehirler köylerin parazitleridirler. Mühendis Bazergan'ın deyişiyle: "Her ikisi de köy tarafından üretilmiş olan ekmeği ve zekâyı tüketen ve başkalaştıran" birimlerdir, şehirler.

Orada geçmiş, kutsal bir hatıra ve tarihî bir dönemdir. Burada geçmiş, şimdi hazırdır ve klasisizm canlıdır. Akış ve hareketi vardır. Geçmiş, halkımızın içinde yaşadığı bir zamandır!

[20] Allame Takizade bu kitabın tercümesine muvaffak olsaydı; derin ve ağır edebiyatçılar, fazıllar ve muhakkıklar arasında çevirmeninin makamını yüceltme, böyle bir çeviriyi takdir, böyle bir metni takdis ve böyle bir müellifi tazim adına ne yarışlar yapılır, ne ödüller verilir, ne şerhler ve methiyeler döşenir, ilim ve araştırmanın değeri adına ne tarafsız ve bilgince eleştiriler yapılırdı! Ama üstat allame ve Meşrutiyetin önderinin yapması beklenen bu işi bir "garip genç" yaptığı için, kitabın yayım haberi 1344 yılında İran'da basılan kitapların fihristine alınmadı.

Orada çoğunluk, 'kendi çağı'nda yer almakta ve onlar için sosyal zaman ve takvim zamanı birbirine uygun düşmektedir. Burada kendi asrıyla muasır olanlar sınırlı sayıda ve bireyseldir. Gerçekte "yirminci yüzyıl" çoğunluk için bir 'dış haber' niteliğindedir veya matematiksel astrolojik bir sayıdır.

Orada aydınlar, kendi halk, toplum ve kültürlerini tanırlar. Burada ise aydınlar, başkaları gibi halka yabancıdır, halk da onlara yabancıdır. "Bunlar kimdir? Ne diyorlar? Ne istiyorlar? Ne düşünüyorlar? Gerçekte hangi dille konuşuyorlar?" diye onlar hakkında şaşkınlık içindedirler.

Onların manevî ve fikrî geçmişi, Aristo'dan Descartes'a kadar; bizim geçmişimiz, İbrahim'den, Budha'dan, Zerdüşt'ten, Musa'dan, Muhammed'den (as), Ali'den... İbn Sina, Gazali, Hafız, Mevlana ve Molla Sadra'ya... kadardır.

Onların burjuvaları; ilerici, yenilikçi, kilise karşıtı, devrimci ve özgürlükçü aydınlardır. Büyük Fransız Devrimi onların eseridir. Bizim klasik burjuvazimiz, mescidin itaatkâr sınırları içerisinde yer alan pazardır; modern burjuvazimiz ise dış şirketlere teslim olmuş bir pazardır!

Günün Kadını orada, kendi özgürlük semeresi ve ilericilik göstergesi olarak Nazilerin Paris'i işgaline karşı direniş hareketinde verdiği şehitlerin sayısını hatırlar; profesör, yazar, çevirmen, müzisyen, orkestra şefi, mucit, sosyal ve siyasal savaşımcı, halk hizmetkârı ve bu türden meseleleri hatırlarlar yani genellikle erkeklerin tekelinde olan övünç kaynaklarına olabildiğince daha çok katılma çabası... Burada ise Günün Kadını'nın, kendi ilerleme, dönüşüm ve özgürlüğünün tam bir göstergesi olarak verdiği, kendi kurtuluş hareketinde istediği en hamaset dolu recezden ve bu özgürlük ve ilerlemeden elde ettiği zaferlerden söz ederken ortaya koyduğu gerçek istatistik şöyledir:[21] "1958 yılından 1968

[21] Ona "verdikleri" şeyden söz etmiyorum. Değer belgesi, verdikleri değil, aldıklarıdır. Bir bireye veya topluluğa verdikleri hak, ona sahip olma liyakatinin kazanıldığının göstergesi değil mi, diye soracaksınız. Bu nasıl bir soru? Görü-

yılına kadar geçen on yıllık sürede, Tahran'da tuvalet gereçleri, ruj ve oje gibi süslenme, güzellik ve makyaj malzemelerini satan kuruluşların sayısı beş yüze ulaşmıştır!" Margaret Astor, Christian Dior ve Mazon Duham gibi kapitalistlerin gözleri aydın![22]

Orada düşünce, inanç, dünya görüşü, duygu ve hayatın aydınlık yolunu seçme, siyasal, dinî, felsefî, bilimsel, estetik ve sanatsal görüş, zevk ve sanatsal beğeni üzerine eski ve yeni savaşı, modernizm ve klasisizm savaşı söz konusudur. Burada ise bazıları çarşaf ve peçeyi koruma derdine düşerken, diğer bazıları da süper mini etek ile Batı'ya bağlanma derdinde. Bu cenahta, sakal ve şalvara karşı vefakârlık sergilenirken diğer cenahta 'sakalsızlık', 'serserilik' ve anlamsız Batı müziğinden zoraki zevk alma. Bazılarının, birkaç ay Sen ve Times'ın çevresinde dönmek, Ottival Meydanı ve Eyfel Kulesi'ni temaşa etmek ve yabancıları görmek adına otuz yıldır konuştuğu ana dili Farsça kelime ve cümleleri çaresizce unutması ve Kaşan ve Kirman halısını "Moket"in[23] isim ve resminin hatırı için bir kenara atması. İsfahan'ın işlenmiş ve ona bakan sanatçının iki gözünü kör eden güzellikteki kumaşını kadın hizmetçinin hamam bohçası yapmak. Şeyh Câm'ın eskimiş mezarının o olağanüstü nakış işlemelerini yont-

yorsunuz ki değil! Rasyonel olarak evet, ama pratik olarak hayır! Hakikat bazen pratikle uyumlu olmayabilir. Oy sahibi olmak ile oy vermek her zaman birbirini gerektirmez. Oyları olabilir; ama oyu veremeyebilirler. Tersi de geçerlidir! Diyeceksiniz ki oy sahibi değillerse neyi verirler? Merhum Nima Yuşic'in deyişiyle: "Tüm sözlerin cevabı yoktur!"

[22] Tüketim sosyolojisi ve psikolojisinde benim "tüketimlerin çağrışımı" adını verdiğim bir temel ilke vardır. Yani yeni bir tüketim kalemi gelince beraberinde başka tüketim kalemlerini de getirir. Örneğin bir işçinin boynuna bir kravat takın. Bu kravat onun boynunda tek başına kalmaz; çabucak beraberinde papyon, melon şapka, ceket, pantolon, çorap ve ayakkabı gibi şeyleri getirir. Kravat süratle sahibinin yularını eline alır ve sigara verir. Ve ondan sonra aralıksız sıra otomobile ... ve daha başka şeylere gelir. Süslenme araç gereçlerinin tüketimine denk gelen bu beş yüzlerle ifade edilebilecek olan rakam, başka tüketimler zincirinin de göstergesidir ki bu millî gelirin dikey rakamıyla hesap edilse, korkunç bir durum çıkar ortaya.

[23] Dünya halı ülkesi olan İran'ın Senato Meclisi İngiltere halılarıyla donatılmıştır!

mak ve güzel fabrika çinileriyle kaplamak. Ondan sonra da kendi boyunlarını katır boncuklarıyla süslemek ve eşeğin yem torbasını, yakınlarını ve bugünün modern aydın dostlarını karşıladığı görkemli kabul salonunun duvarına asarak dekore etmek, ansızın antika mallarla ve klasik güzellikleriyle ilgilenmek. Ayrıca Batılı zenginlerin pratik misyonunu şuursuzca taklit ederek Amerikan çavuşlarının kanlarına ve Avrupalı müteahhitlere, kumral saçlı, mavi gözlü ve frengi sözlülerinin kerametiyle, bizim boyanmış modern maymunlarımızın sanat kutbu, anlayış ve maksat mercii, fikir ve zevk müftüsü olmuş olan cahil başıboşlara öykünerek açıkgözlü Isfahanlıların (Rüstem ve İsfendiyar'ın fotoğrafıyla, yani eski Doğu eserleriyle) bizim modernlerimizin Batı'yı tanıdıkları kadar Doğu'yu tanıyan turistler için yaptıkları dökme bakır heykeli satın alıp evin holünün duvarına asmak... Cazip "hanım"ın bahçe sokağının aptalca sesini, İran'ın asil ve orijinal klasik yerli sanatı olarak telakki buyurmak ve onunla mutluluk beyanında bulunmak, yani şu: Ben, aile bireylerimden ve tanıdıklarımdan birkaç kişi, dışarıya seyahat etmiş olmalarına ve kendim de bugünün okumuşlarından olmama ve yabancı dili Spiegel'den yedinci derse kadar okumuş olmama rağmen ben hâlâ asaletimi korudum, kendilerini kaybedenlerin ve garpzede olmuş olanların tersine ben tam bir İranlı olarak kaldım ve ben kendi asil kültürümü seviyorum! Sanki şatobiryan ve biftek gibi yemekler yerine kelle paça çorbasını sevdikleri için Frantz Fanon, Aimé Césaire, Sordel, Ömer Mevlud, Niyerere, Katip Yasin Morris'e, hatta Kuruş, Daryuş, Keykavus, Cemşid ve Rüstem'e minnettardır. Bazen de viskili partilere iştirak buyururlar. Milliyet, asalet, öze dönüş, Batıcılıkla mücadele; insanı şaşırtan modern Avrupa medeniyeti karşısında kendi zevk, fikir ve felsefe bağımsızlığı için savaş, öyle bir noktaya varmıştır ki kürsü[24] altında dahi oturmaya hazırdırlar. Hatta bazen oturuyorlar. Gelecek yıldan itibaren de oturma odalarına elektrikli kürsü koyma ve ailelerinin gece oturmalarında çubuk tüttürme niyetleri var!

[24] Kürsü: Geleneksel ısınma sistemi. (Çev.)

Orası Yunan'ın kültürel, aklî, maddî, örgütsel, nesnelci, pragmatik yapısına sahip; burası ise kültürel, ruhanî, manevî, toplumsal ve değerperest öznelci yapıya sahiptir.

Orası öyle bir dinle meşguldür ki din, köleliktir; zayıflık, yoksulluk, züht ve dayak yemenin izahıdır. Sembolü haçtır! Yani zorba rejimin, Kayserin savaş aracıdır! Burada ise din, cihada çağırır; izzet, kudret, maddî yararlanma ve intikam almanın adıdır. Dağınık bir zelil toplumu süratle adalet isteyen, dünyanın yazgısını elinde tutan atılgan bir güç haline getirir. Sembolü kılıçtır, kılıç ve kitap!

Orada onların şehidi, aşikane hesaplar uğruna, özellikle kendisiyle Allah arasındaki özel bir durumdan dolayı kendini kurban etmiştir (Mesih). Buranın Mesih'i, adaletsizliğe karşı halkın kurtuluşu için yaptığı kıyamda şehadete ermiştir. Özetle orada şehidin katili Tanrı'dır. Burada ise Yezit. Bu yüzden onlar, celladın Mesih'i üzerinde dört mıhla çarmıha gerdiği darağacını takdis edip dinlerinin sembolü olarak seçmişlerdir! Böyle bir iş, bir Şiî için korkunçtur, inanılmazdır ve aynı zamanda Mesih'in koyunlarının sınırsız sadeliğini temsil eder. Mesela bir Şiî'nin, kılıcı boynuna asması, onu öpmesi, Hüseyniyelerin ve tekkelerin üstüne dikmesi ve Ali'nin Zülfikârı yerine İbn-i Mülcem'in zehirli kılıcını kendi dinî sembolü olarak tayin etmesi de bunun gibidir!

Orada din adamı, Amerikan Başkanının bile gözlerini kamaştıran bir sarayda yaşar, Elizabeth Taylor'un kalbini güm güm attıran kadifeler giyer. O kadar büyük bir servete sahiptir ki yoksulların fakirliğine canı yanar. Burada ise Ayetullah Burucerdî, mütevazı evinde borçlu olarak ölür ve Kum ilim havzasının kurucusu Hacı Şeyh Abdülkerim, her gece yahni yemeyi israf sayar.

Orada din adamı, Batı sömürgeciliğinin ileri karakolu, burada ise Batı sömürgeciliğinin kurbanı ve bütün anti emperyalist hareketlerin öncüsüdür.

Orada Kardinal, halkın başına tepeden inen bir makam iken, burada (Ayetullah), halkın arasından çıkan, halkın seçtiği ve özgürce kabul ettiği makamdır.

Orada kilise, ruhun yatak odası, müminin dinlenme yeridir. Burada mescit böyle mi? Evet, burada mescit olmaktan çıkmış olanlar hariç, mescit, bütün halk hareket, devrim ve kıyamlarının merkezi olmuştur.

Orada kan olan şaraptan söz edilirken, burada ateş olan kandan söz edilmektedir.

Orada Pavlus "Acıktığınızda Allah'ı arayın, ekmeğinizin alınmasına şükredin ki sizi 'son akşam yemeği' sofrasının başında Tanrınız Mesih'in yanı başına oturtsun." diye vaazeder. Burada Ebuzer, inanılmaz bir öfkeyle şöyle feryat eder: "Evinde yiyecek ekmeği bulunmayan bir kimse nasıl olur da kılıcı çekip halkın üzerine yürümez, şaşarım. Peygamber (as) kesin bir dille ilan eder ki "Maaşı (geçimi) olmayanın meâdı (ahireti) da yoktur."

Orada köklü soyluluk, katı sınıfsal sistem, ileri düzeyde feodalizm ve bu sosyal düzenin altyapısını oluşturan din söz konusudur; burada ise soyluluk köksüzdür ve yeni oluşmaktadır. Feodalizm ise gerçekte yoktur; onun yerine Marks'ın feodalizm değil, "Asya tipi üretim tarzı" dediği kendine özgü bir üretim sistemi vardır. Din ise hep soyluluk ahlakıyla, sınıfların ve siyasal kaynakların kapanmasıyla düşünsel ve bazen pratik mücadele içinde olmuştur.

Orada kölelik, son yüzyıla kadar toplumun yaygın bir sınıfını oluşturmuş ve en büyük üretim gücü olmuştur. Hatta serflik, son yüzyıla dek (Rusya'da Ekim devrimine yakın zamanlara dek) varlığını devam ettirmiştir. Burada İslam, köleliğin ilerlemesinin önüne öyle bir engel koydu ve zeminini hukukî, ekonomik, ahlakî, sosyal ve düşünsel açıdan öyle bir uygunsuz hale getirdi ki onu kökünden kuruttu. Moğollar zamanında tekrar başladıysa da kesinlikle sosyal bir sınıf ve üretim gücü biçimini almadı ve genellikle ön hizmet ve çeşitli işlerde değerlendirilme kanadını teşkil etti. İslam kültürü ve Müslüman âlimler gösteriyor ki köleler, İslam'ın özgür eğitim ve öğretimi sayesinde kendilerini hızla sadece özgür bir kişilik sahibi kılmamış, ayrıca toplumda siyasî, kurumsal ve ilmî otoriteler olarak da kabul ettirmiş ve bu niteliklerin çoğunu elde etmişlerdir. İslam'ın ciha-

nı kuşatan medeniyetinin zirve noktasında, genellikle ilmî, fıkhî yargı organlarını, dinî kurumları, hatta imameti, büyük İslam dünyasında Mevâli üstlenir; öyle ki İslam'ın iktidar dönemleri, Mevâlinin Araplara fikrî üstünlük dönemleridir!

Orada iki bin üç yüz yıldan fazla bir zamandır demokratik yönetime sahipler ve siyasal felsefe, devlette (politik) halkın soyluluğuna, din dışı egemen iktidara, millî ruha, felsefî görüşe, maddî hümanizme ve belediyecilik sistemine dayalıdır. Burada ise 2300 yıl sonra dahi demokrasi kelimesi anlamı belirsiz bir Batılı sözcüktür. Siyasal felsefesi, liderin soyluluğuna, yukarıdan ve dinî güç kaynağına, daima iman, din ve ruhanî görüşe boyun eğmiş milliyet ruhuna, liderlik ve siyaset (non-politik) temelli devlet düzenine dayalıdır...

Orada kanun var, burada hüküm.
Orada filozof var, burada peygamber.
Orada gerçekçilik, burada ise hakikatperestlik!

Orada gayb dünyasının duvarı maddî dünyanın duvarına bitişiktir. Olimpus ve Parnas dağlarının üstünde tanrılar istirahat halindedirler. Burada ise gayb, maddî dünyadan ebediyet kadar uzaktır. Tanrı, "Arş-ı âlâ"da, celâl melekûtunda ve sonsuzluk iktidarındadır. Din duygusu, gaybî bir kutsallıkla erişilmez bir sır olup varlığa hâkimdir.

Orada insan ile tanrılar ve insan ile kahramanlar arasındaki ilişki, en latif durumuyla bir aşk ve estetik ilişkisidir. Burada ise en sıradan durumuyla bile küçük bir sonsuzun en büyük sonsuz ile ilişkisidir.

Orada tanrılar, rahatlıkla ve hızla yeryüzüne iner, insan biçimini alırlar. Burada ise insanlar, kolaylıkla ve süratle göğe yükselir, lahutî, maveraî, insanüstü, ilahî varlıklar olurlar.

Orada din, insanlar ile tanrılar arasındaki bir nevi rekabetten acı çeker. Burada din, rahmetten, sevgiden, bağışlama ve mağfiretten şahlanır.

Orada insansever, hümanist Promethe, ilahî ateşi gökten çalar, tanrıların gözünden saklayarak yeryüzüne indirir. Burada ise

Allah, bizzat ruhunu vahiyle Cebrail'e vererek (16/Nahl Suresi 2) onu sıradan bir insana, hatta ümmî bir zata teslim eder, emanet eder. O zat da insanlara belli ceza ve mükâfatı olan bir armağan olarak takdim eder ve kabul ettirir. Promethe, göğün kutsal ateşini çalmak suçundan dolayı Zeus tarafından zincire vurulur; yalnızlık, azap, kahır ve gazaba mahkûm olur. Burada ise Allah'ın Promethesi, Allah düşmanı olan İblis'in dostlarınca Nemrud'un ateşine atılır. Kayserin çarmıhına gerilir. Kafkas dağında ve Ebu Talib'in mahallesinde zindana atılır; işkence, ambargo ve tecride tabi tutulurlar. Cahilî egemen güçlerin kahır, sürgün ve gazabı: Kaba kuvvet ve para, gecenin ve kışın dini, Allah'ın ateşinin düşmanı, Nemrud ateşinin tutuşturucusu!

Tarih Felsefesi ve Bilimi

Toplumu, bir 'kişilik' olarak telakki etmek; 19. yüzyılda revaçta olan bireycilik ile toplumculuk taraftarları arasındaki bütün çelişkileri ve bugün o çelişkilerin yerine geçen psikoloji (psikolojizm) ile sosyoloji (sosyolojizm) arasındaki savaşı ve ayrıca 19. yüzyılda ekollerine vefalı olan tarih felsefesi taraftarları ile günümüz modern sosyoloji dünyasında daha güçlü bir şekilde onlara karşı tavır alan, tarih ve süreç tayini konusunda vaz edilen her türlü temel ve prensibi, aşamayı ve gelecek öngörüsünü vehim olarak değerlendiren muhalifleri arasındaki mücadeleyi ortadan kaldırmaktadır. Öyle ki sosyolojinin bilimsel yasaları ve tarih felsefesinin kesin esasları adına veya inandıkları ekonomi, yoksulluk ve aşk, maddî ihtiyaç ve yaşam için tabiatla mücadele, saldırı ve savunma kanunu, içgüdü, amaç, sözleşme veya din vs. kabilinden mutlak ve genel delillere dayanarak, her toplumu, her tarihsel evreyi, her olayı veya her sosyal, siyasal değişimi tefsir ve tahlile -hakikatte tevil ve yönlendirmeye- tâbi tutmaya çalışan bir kesimle; tarih ve topluma dair her türlü esas, prensip veya kanunu reddeden, Thomas Carlyle'in deyimiyle tarihi, kahramanların iradesinin bir ürünü kabul eden, toplumu ise bağımsız bir varlık ve yaşayan nesnel bir hakikat olarak değil de bireylerin matematiksel toplamından ibaret itibarî bir ol-

gu, mecazî bir varlık, bir isim, soyut bir kavram olarak değerlendiren kesim arasındaki çelişki ve savaşı bütünüyle ortadan kaldırmaktadır.

Bir yandan bugün gündemde olan çok esaslı bir sorun, 19. yüzyılın meşhur tarih felsefesi ve sosyolojisinin, yani klasik Marksizm'in, tarihsel hakikatlerden bir çoğunun çözümlemesinde aciz veya en azından zayıf kalmasıdır. Çünkü tarih biliminin ilerlemesi ve günümüzün tarihin çeşitli ve karmaşık boyutlarıyla, Sorbon Üniversitesi sosyoloji profesörü Raymond Aron'un güzel ifadesiyle Tarihsel Vicdanın Boyutları[25] ile ilgili bilgi ve bilincinin genişlemesiyle birlikte, konu, çok geniş ve çeşitli zeminlerde ortaya konulmuştur; özellikle son yüzyılda sadece büyük küçük, bilinen bilinmeyen, mevcut olan ve olmayan bütün toplumlarla ilgili geçmişle mukayese edilemeyecek kadar geniş olan bilgimiz değil, ayrıca 19. yüzyılda "tarih öncesi" adıyla karanlık, meçhul ve kapalı dönemle[26] ilgili bilgimiz de bugün fevkalade genişlemiştir. Tarihsel süreç içinde yeni arkeolojinin ve ilkel toplumlar sosyolojisinin yardımıyla, sanat tarihi ve sanatsal eserler biliminin gelişmesiyle ve taş bilimi, jeoloji, yer tabakaları bilimi, fizik ve kimya gibi ileri tabiat bilimlerinin ve modern tekniklerin yardımıyla hayranlık uyandıran sonsuz ülke ve iklimler keşfolunmuştur. Öyle ki bu keşifler, tarih felsefesini alt üst etmiş, telaşlandırmış ve 19. yüzyıl sosyolojisini aciz bırakmış, sarsmıştır. Çünkü Levy Bruhl, Spencer, Taylor, Durkheim gibi büyük sosyolog, antropolog ve etnologlar, (yazı, hatta elbise, evlenme ve aileden ve belli toplumsal kurumların birçoğunun kurulmasından önceki) ilkel ve vahşî toplumlarla ilgili olarak yaptıkları inceleme ve araştırmalarla, "bedevî ruh"u ve "bedevî görüş"ü tanıma çabalarıyla modern sosyolojiyi modern unsur ve bilgilerle tashih edebilmişlerdir; en azından modern sosyolojiye daha fazla derinlik ve bağımsızlık kazandırabilmişlerdir. Tarihçiler de tarih öncesi mücmel ve müphem dönemin büyük genişliği ve aydınlığıyla ve onu

[25] R. Aron, Dimensions de la Conscience Historique.

[26] Bu konuyla daha çok fizyolojistler, arkeologlar ve etnologlar, kelimenin hakikî anlamıyla tarih bilginleri değil, tabiî tarih bilginleri ilgilenmişlerdir.

takiben tarihin hakikatinin bulduğu azamet ve hayret verici karmaşıklıkla ve tarihin boyutlarının ortaya koyduğu çeşitlilik ve çoklukla, 19. yüzyıl "tarih gerçekliği"nden koparılmış 19. yüzyıl tarih felsefesinin mevcut bünyesinde kısırlık ve liyakatsizlik hissediyorlar. Öte yandan modern antropoloji, sosyoloji ve psikoloji, bürokrasi ve makinenin doğuşu, modern insan vicdanının bunalımı, kurumların dağılması, bütün bağların kopması tarih ve topluma o kadar çok kıraçlık ve şaşkınlık kazandırmıştır ki 19. yüzyılın sosyolojisi, kendi somut argümanları ve muayyen yasalarıyla insan ve toplum hayatının yeni olaylarının çoğunu açıklamak ve analiz etmekten aciz kalmıştır. Komünizmden sonra faşizmin doğuşu, o da komünizmin beşiğinde, Avrupa'nın kalbinde, işçi hareketinin zirvesinde, liberalizm, demokrasi, hümanizm, bilim, aydın görüşlülük ve sosyalizmin gücünün zirve noktasında! Amerikan iktidarı, kapitalizmin son yükseliş kalesi olan emperyalizme, sermayenin doğuşu ve ekonomi savaşları aşamasına erişmiştir. Kural olarak ve diyalektik determinizm gereği söz konusu aşamanın, şimdi antikapitalist devrim patlamasıyla içeriden şiddetle tehdit edilmesi gerekirdi. Ayrıca kendi nihaî olgunluk aşamasına ulaşan tez, kendi mantıksal ve özsel iktizası gereği, antitezini, 'proleterya hareketini' ve komünizmi kendi içinde beslemesi gerekirdi. Oysa tarihin determinizminin ve diyalektiğin kesin seyrinin tersine hiçbir haber yok. Kapitalizm, onun üzerine öyle sağlam ve güçlü bir biçimde oturmuş ki Sayın Aron'un deyimiyle: "En iyimser Marksistler bile gelecek bir yüzyılda bu tür bir olay beklemiyorlar." Tarihî determinizm ve diyalektik materyalizmden ümit verici bir haber yok. Gördüğümüz kadarıyla Amerika'nın dünyanın en ileri düzeydeki kapitalizmi olan, kapitalizmin evrensel kutbu olan sanayi kapitalizm düzeninin iç sıkıntıları, proleter sınıfın isyanı, hafif solculuk hareketi, sınıfsal sorunlar ve hatta sendikalizm değil, bilakis daha ziyade, (eski Hint ve cahilî Arap türü çökmüş geleneksel düzenlerde görülen, ama onlardan daha da katı olan sosyal hastalık olarak) ırk ayrımcılığı, cinayet, düşmanlık, katılık, emniyetsizlik, kin gütme, insanlığın çöküşü, insan mahiyetinin yabancılaşması ve bozulması gibi sosyal, ahlakî ve insanî sorunlardır.

Kuzey Avrupa'da özel mülkiyet sistemini korudukları ve kapitalizm ve sanayi bakımından ilerledikleri halde şiddetinin zirve noktasına yaklaşmış olması gereken sınıfsal savaş, en hafif seviyesine düşmüştür. Sol eğilimin de kamuoyunda bir cazibesi yoktur. Toplumsal barış ve sınıfsal uyum, öngörülemeyecek düzeyde gelişmiştir. Öyle ki sadece toplum açısından değil, kendi partisi Sosyalist Parti'nin sağcılaştığı işçi açısından da durum bu şekildedir. İngiltere, İtalya, Fransa ve Almanya gibi Batı Avrupa ülkelerinde yapılan siyasal istatistikler, savaş sonrası yıllardan bugüne değin solun güç ve nüfuzunun artışında düşüş olduğunu ve yavaş yavaş durma noktasına geldiğini göstermektedir. Fransa'da 1945 ve 1946 yıllarının parlamentosu ile yirmi yıl sonraki parlamentonun mukayesesi, şiddetli bir düşüşün olduğunu ortaya koymaktadır. Öyle ki beşinci cumhurbaşkanı General De Gaulle zamanında yapılan ve benim de gözlediğim referandum ve seçimlerde, işçi mahallelerinin bazılarında ve sanayi işletmelerinin bulunduğu bazı yerlerde komünist parti adayları, bağımsız adaylar veya merkez kanat adaylar, De Gaulle'cü sağcılar karşısında yeniliyorlardı. Burada ben, bir işçi muhitinde bile bir adayın bireysel kişiliğinin cazibesinin sınıf ideolojisinden, hatta sendikal bağlılıktan daha güçlü ve iz bırakıcı olduğunu hissediyordum. Nitekim biz bu durumu İngiltere'de son yılların seçimlerinde tecrübe ettik.

Halk inançları üzerine sosyolojik incelemeler yapmasıyla da bilinen Fransız Sosyoloji Araştırmaları Bilim Merkezi'nin tavsiyesi üzerine, sosyolog olarak ben, Togo halkından ve siyasal bilimler uzmanı olarak George Guivez, ekonomist Bay Mold, başvurulacak kişi ve kurumlarda yardımcı olması ve kılavuzluk etmesi için de büyük Lour Okulu asistanlarından Fransız bayan Jacklyn Shezl ile bir araştırma grubunda profesörlerden birinin seçimine memur edildik. Amaç, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'daki "siyasal yargı ve ekonomik refah" durumlarını incelemekti. Mold'un hazırladığı ekonomik değişimler tablosu ile buna paralel Guivez'in hazırladığı sağ, merkez ve sol siyasal tu-

tumlar tablosu tasavvur edilemeyecek kadar birbiriyle uyumluydu. Öyle ki siyasî ve ekonomik göstergeler, hep birbirini tamamlamaktaydı.[27] Ekonomik eğri iyileşme ve olumlu gelişmeye doğru kaydıkça, yani geçmişe göre daha iyi bir yaşam standardı sağlandıkça siyasî ibre de sağcılara doğru kaymış; ekonomik eğri olumsuz ve yetersiz koşullara doğru kaydıkça, siyasî ibre de solculara doğru kaymış... Böylece seçimlerin sonucuna yansıyan ekonomik göstergelerden hareketle sağcı veya solcu adayların muhtemel zaferi hakkında siyasal öngörüde bulunmak tam olarak mümkün idi.

Bugün kapitalizmin zorunlu işçi devriminden ve sınıfsal diyalektik savaştan kurtuluşu için tatmin edici kaçış yolunun bulunması meselesi; meşhur deyimle kapitalizmin aklını başına getirmiş olup bilimsel tehlike öngörüsüyle işçiyi yenilemeye, ona yalandan imkânlar vererek hayatta zenginlerin çıkarlarını korumaya ve sonuçta işçide refah, yararlanma, maddî ve ruhî ilerleme gibi yalancı duyguları yerleştirmeye, karakter ve fıtratına pasiflik, yumuşaklık ve muhafazakârlık ruhunu egemen kılmaya ve bunları yoksulluk, işkence ve zulme karşı isyan ve kin duygularının yerine oturtmaya; sömürüldüğünü zihnen algılasa bile ruhen kendini yeni tüketimlere, her gün değişen ve zevk veren modernizme razı kılmaya çalışır. Artık böyle bir işçi, kendi elini ve ayağını bağlayan zincirlere ve elinden her şeyini almaya yönelik eylemlere karşı savaşım adına hiçbir istek duymaz, duyumsamaz! O, artık hayatı taksitlere bölünmüş bir işçidir. Risk alamaz ve devrimci olamaz. Aynı zamanda proleterya 19. yüzyılda öngörülen "devrimci ruh'la uyumlu değildir. Bilakis anlaşıldığı gibi onunla uyumsuzluk içindedir ve Spengler'in de doğru anladığı gibi, "Avrupa, 19. yüzyılın ikinci yarısına

[27] Ben ve Guivez'in üç günlük konuşma metnimiz olan *"Survol en Prison"* kitabında, Lumumba'nın şehadetini müteakip, Paris karışıklıklarından kaynaklanan "yanlış anlama"(!) sebebiyle, Belçika elçiliğinin karşısında Etval meydanındaki protesto gösterisinde tutuklanan diğer yüzlerce kişiyle birlikte biz ikimiz de site zindanında hapsedilmiştik. Bay Guivez, bu toplu eylemin getirilerini ve boyutlarını da nakletmiştir.

oranla muhafazakârlığa yönelmektedir." Sınıfsal bilinç ve devrimci isyanlar; kapitalistlerin ve onlara bağlı sosyolog ve sosyal psikologların ruhsal ve ekonomik hileleriyle; aldatıcı ve saptırıcı ideolojiler, demokrasi, liberalizm ve sendikalizm, halk arasında yaygınlaşan sahte alım gücü duygusunun icadı, işçi sınıfında tüketim ve eğlence hayatının yaygınlaşması; eğlence kulüpleri, plaj kurma, aristokratik bir alışkanlık olan sinema ve tiyatroya gitme imkânı, cinsel özgürlükler, burjuvaya özgü sanatsal ve estetik zevk ve eğilimlerin icadı gibi gönül okşayıcı rüşvetlerle ve nihayet sosyal güvenlik, değişik sigortalar, maaş ve çalışma şartlarıyla ilgili garantiler aracılığıyla ortadan kalkıyor.

Marksizm ve Tarihin Seyri

Tarihin seyrini diyalektik determinizm temelinde Batı'nın ileri burjuvazi ve sanayi kapitalizmi yönünde tayin eden ve orada sanayi proleteryasının kapitalizm karşıtı patlama ve devrimini kesin bekleyen 19. yüzyıl Marksizm'inin öngörüsü, serap gibidir. Bu Marksizm, tarihsel determinizm, diyalektik süreç, sosyalizmin bilimsel esasları temelinde beklediği şeyi, kapitalizm bünyesinde ve Batı'nın sanayi proleteryasında değil, tersine mantıksal, bilimsel ve deterministik usûl temelinde asla tasavvur olunmayan yerde, yani Asya ve Doğu Avrupa'da, feodalizmde, münferit geleneksel muhafazakâr köylülerin çehresinde müşahede etmiş ve etmektedir.

Sanayi proleteryası sınıfının muhafazakârlığı, Batı kapitalizminin esneklik ve bilgisi, Batı'da (şimdi Rusya'da da) 'egemen sınıf olarak teknokrasi ve bürokrasinin oluşumu, Almanya ve İtalya'da muammalı nazizm ve faşizm hadisesi ve bunların Fransa, İspanya ve Amerika'da yayılışı, Çin ve Cezayir -hatta 1905-1917 Devrim dönemi sonrası Rus- köylülerinin daha devrimci olmaları gibi hususlarla, emperyalizm ve emperyalizm karşıtı savaşlar meselesi, klasik Marksist tezlerin aksine göstermiştir ki sömürge ülkelerde toplumsal altyapı ekonomi değil, emperyalizmdir. Ekonomi öyle bir üstyapıdır ki emperyalist altyapı vasıtasıyla açıklanmaktadır. Din de bir afyon, bir uyuş-

turucu madde olarak değil, İslam ülkelerinin, hatta Uzak Doğu ve Orta Doğu ülkelerinin anti sömürgeci hareketlerinde itici bir güç olarak rol oynamıştır. (Hint ve Çin Budistleri, Makarios Hareketi, Türkiye'de İstiklal Savaşı, Hindistan'ın Müslüman ve Hinduları, Cezayir Müslümanları, Kuzey Afrika Ulema Topluluğu Hareketi, Cezayirli Müslüman Öğrenciler Encümeni, Seyyid Cemal'in devrimci ve anti emperyalist hareketi, Ayetullah Şirazî'nin tütünü haram kılma hareketi, Meşrutiyet Devrimi ve piyasanın rolü vs. gibi).

Modern fizikte Einstein'ın izafiyet teorisi, Haizenberg'in "kesinliğin yokluğu" prensibi, matematikte ihtimaller ve büyük sayılar hesabı ve onun beşerî bilimlerin[28] problemlerine genellenmesinden sonra materyalizmin bilimsel köklerinin sarsılması, Marksizm'in dünyası içerisinde askerî, siyasî ve ideolojik düşmanlığa dayalı çok yönlü bir savaşı beraberinde getirdi. Bu durum, işçi sınıfının rehberliğini elinde tutan ve sömürülen ile sömüren arasındaki derin ve mutlak düşmanlığa sahip bulunan aynı sınıf ve aynı ekolden iki unsur arasındaki zıtlaşmayı, onların her biriyle kapitalizmin dünya çapındaki kutupları arasındaki zıtlaşmadan daha çok ve daha derin yapmıştır. Bir yandan Rus komünizmi, Çin komünizminin tehlikesine karşı, Avrupa kapitalizmiyle işbirliği yaparak "Avrupa Güvenliği" askerî paktını oluştururken -tabiî ülke güvenliği ve çıkarı meselesi, ideolojik menfaatlerden daha üstündür- diğer yandan da devrimci Çin komünizmi, Hindistan'a karşı CENTO Anlaşması üyelerinden biriyle anlaşma yapmaktadır. Diyalektik kesinlik, hem bilimsel sosyalizm ve tarihî determinizm nazarından, "evrensel barış"ı, daha da önemlisi kapitalizm ve evrensel emperyalizm ile komünizm ve devrimci proleterya arasında "barış içinde birlikte yaşama" anlayışını savunmak, hem de evrensel işçi sınıfı kutbu tarafından! Ayrıca Afrika'da, Arap ülkelerinde, hatta Latin Amerika'da İkinci Dünya Savaşından sonraki özgürlük savaşlarında, nasyonalizmin komünizmin önüne geçmesinden; felsefî

[28] "Modern Medeniyet" üzerine verdiğim dersler.

ve sanatsal açıdan da düşünce ve yaratıcılığın realizm ve natüralizmden ve genel olarak objektiflikten sübjektifliğe doğru bir eğilimi söz konusu olduğundan; felsefî, edebî ve sanatsal akımlarda da şiddetli bir sübjektiviteye eğilimden; modern insanın çeşitli ruhsal ve ahlakî yaşam tezahürlerinde maddî âlemden "insanî öz"e dönüşünden ve felsefenin egsiztansiyalizm gibi bir tür modern metafizik ve idealizme dönüşünden bahsedilebilir. 19. yüzyıl felsefî kalıplarının alt üst olması, Kartezyen yaklaşımın günümüz görüş ve kültüründe dayanıksızlaşması ve bir tür maneviyata ihtiyaç hasıl olması veya maneviyatta sapkın veya sağlam eğilimlerin ortaya çıkması söz konusu; üstelik bunlar yalnız Batı'da değil, komünist toplumda dahi gözlenmektedir. Enternasyonalist komünist toplum içinde nasyonalizmin canlanması (Katliamlar, Macaristan Başbakanı İmre Nagy'nin yok edilmesi, parlamentonun işgali, Çekoslovakya veya Macaristan'ın askerî yenilgisi...) ve Marks, ideolojilerin en büyük düşmanı olduğu halde Marksizm'e ideolojik bir ekol olarak inanmak gibi diğer meseleler... Marksist sosyalizm ilkelerine, *Manifesto, Kapital, Ekonomi-Po-litiğe Giriş* gibi yazılışının üstünden yüzyıldan fazla zaman geçmiş olan eserlere karşı fanatik bir bağlılık vs... Şu yüzyılda modern toplum on asırdan daha fazla bir değişim yaşamıştır. "Her şey bir başkalaşım halindedir; değişmeyen tek şey, değişimin kendisidir." şeklindeki tek açık diyalektik ilke ile her türlü "düşünce yenileme"nin Marksizm ve işçi sınıfına ihanet, kapitalizme ise hizmet olduğuna inanmak arasındaki çelişki, burada zikre değer bir husustur. Marks'ın sınıf sosyolojisinin kendi toplumunda üzerine dayandığı "rekabetçi kapitalizmin" yok olması ve onun yerini tekelci, özellikle esnek, bilgi, öngörü ve korunma kapitalizminin alması önemli bir konudur. Yeni sınıfların ortaya çıkışı, 19. yüzyıl sosyal sınıflarının şekil ve tipinin değişmesi... bütün bunları düşünmek gerek: Marks ekolünün tanınmış yorumcusu Henry Löfher'in ifadesiyle: "Bugünün toplum ve insanını tanımak için Marksizm gereklidir; fakat yeterli değildir."

Aydınların Sorumluluğu

Asya ve Afrika ülkelerinin aydınlarının bu meselelere aşinalığı, ne sadece tercüme ve taklide dayalı sosyal ve ideolojik zeminlerde kendi daimî tarzlarını çok kuşkulu kılmakta, ne de sadece felsefî ve sosyal görüşü, düşünsel bir devrimi, hatta esaslı bir değişimin zaruret ve aciliyetini gündeme getirmektedir. Bilakis o aydınların sorumluluğunu, toplumun düşünen bir beyni olarak, "halkı kendi konumu içinde bilgilendirmek ve uyandırmak" görevlerini yerine getirme noktasında, çok ciddî ve zor hale getirmektedir.

İkinci sınıf toplumlarda aydın olmak için şimdi sadece ve sadece bir yabancı dili bilmek ve bir sözlükten yararlanabilmek kâfidir. Bununla beraber ilerici bir aydınla gerici bir eğitimli entelektüel arasındaki fark şudur: Biri, "şu kitap ve makaleler"in mütercimidir, diğeri, "bu kitap ve makaleler"in mütercimi! Dürüstçe bakalım modern ve gerici olanlara. Gerici; kendi elbiselerini, kılık kıyafetini koruyan, geçmiş meselelere ve yaşam biçimine önem veren kimse. Modern ise kılık kıyafeti değişen, değer yargıları ve yaşam biçimi değişen, fakat bunu 'seçme' değil, 'taklit' esasına göre gerçekleştiren kimsedir! Sorun, her ikisi için de 'medenîleşme' değildir. İlerici ile gerici savaşı, 'tüketim' alanındadır. Dünya görüşleri, düşünce ve duyarlılıkları, ruh, mesaj ve hedefleri birbirinden etkilenmiş, sapmış, birbirine karışmış, tiksindirici bir hâl almıştır. Kadınlar hamamı kadın kuruluşlarına, Hz. Abbas sofrası yoksullara yardım amaçlı bahçe partileri ve gece toplantılarına, göğüs dağlama ve çorba içme meclisleri siyasî parti ve işçi sendikalarına, kavgacılık edebî tenkitçiliğe, Kanber'in Kahvehanesi de Semiramis Caffe'ye dönüşmüş! Ayetullah'ın taklitçileri, Marks ve Plehanov'un taklitçisi! Hz. Peygamber'in (as) "Her kim Kur'an'ı kendi arzusuna göre tefsir ederse ateşteki yerini hazırlamış olur." hadisine inanan eskinin nakilcileri, yeni düşünceleri istemenin düşmanı sosyalistler olmuşlar.

Her kim Mir-i Mir'in sarfını okursa
Yüz kilidi, yüz zinciri kırar.

mısralarında ifadesini bulan şeye inanan eski küçük öğrenciler, George Politzer'in *Felsefenin Temel İlkeleri* kitabını okuyup bu kitabı okumamış birisiyle arkadaş olunca cüce filozof kesilip artık sefih ve yetersiz akıllarıyla birbirlerine bakmaya başlarlar. Artık dünyaymış, insanlıkmış, her şey faniymiş; tarih mi? Boş ver. Günün insanlığı mı? Onu da boş ver. Onlar, insan toplumunun geleceğini avuçlarının içi gibi açık ve aydınca bilirler! Bu tiplerden biri kazara Avrupa'ya gitse, orada bir süre İranlı arkadaşlarıyla birlikte kalsa, pazar günleri etli sebzeli ziyafetler düzenleseler, Avrupalı bacılarıyla başbaşa bir de kahve içseler, bir de B. Russell veya Sartre'ı biraz karıştırıp okusalar, artık farklı su ve topraktan gelme bir varlık olup çıkarlar. Hırlarlar, ısırırlar, tekme savururlar. Eğer, Allah göstermesin, gazetelerde Aimé Césaire'ın son derece kaba konuşan, utanmaz biri olduğunu duysalar, cesaretin varsa, ondan birkaç adım ileri git bakalım!

'Solcu' aydın ile 'gerici' aydın arasındaki fark, birinin İslam'ın geleneksel düşünürlerini taklit edişinde, diğerinin ise Avrupa'nın ilerici filozoflarını taklit edişinde değildir. Biri, Molla Sadrâ'nın *Esfâr'ına* haşiye döşenirken, diğeri Georges'in ve Plehanov'un yazılarını tercüme eder. Aralarındaki fark şudur: Birincisi; bilgisiz, bilinçsiz, taklitçi, sahte, tarih ve geleneğin ürünü iken öbürü, güya bilgili, bilinçli ve düşünürdür. Oysa aydın, kelimenin tam anlamıyla eleştirel bir görüşe sahip kişidir; işte bu kadar!

Çöküntü yaşamış geleneksel ülkelere ait bütün toplumsal hareketlerin yenilmesinin, bozulma ve sapmasının sebebi şudur: Sadece bilgili ve zamana aşina, eğitimli bir grup elit olarak toplumun yazgısından, yol ve geleceğinden söz ediyorlardı. Genelin eğitimsizliğinden dolayı, "halk kitlesinin vekilliği"ne dayanarak hareketlerin liderliğini yürütenler bunlardı. Bunların sosyal karakteri, işi gücü halk olan halk önderliğiyle uyuşmadığı için doğal olarak halkın irade ve iman öz suyuyla beslenen bir hareketin ruhu ve heyecanı, filozof geçinen kitapzede ve yorumcu entelektüellerin beyninin ürünü olan gerçekdışı ve soyut mantık, hukuk ve akıl kalıpları içerisinde ölür gider. Sonunda başkala-

şarak "birkaç bilgince söz"e döner. Ya hareket tamamen bozulur ya da "maslahat, ideoloji, strateji ve taktiğin" aldatıcı şapkası ve aydınca külâhlar, milletin sömürü tutsaklığını perçinler. Zaten "yeni sömürgecilik" denilen şey, seçkin entelektüellerin kendi sömürge milletlerinin sömürülmesi karşısında başarılı olmuş hareketler için meydana getirdikleri kaderden ibarettir.

Asya, Afrika ve Latin Amerika'da bütün antiemperyalist halk kurtuluş hareketlerini sınırlandıran ve çoğunun da içine düştüğü tehlike şudur: Avam, sokak halkı, pazar halkı, fabrika ve tarla insanları, Settar Han, Bakır Han, Şeyh Ali, Mösyö Tebrizli fırıncı gibi isimsiz, yüzü tozlu ve eğitimsiz insanların oluşturduğu halk, sınırsız fedakârlıklar, temiz ölümler, isimsiz nişansız kahramanlıklarıyla sömürü ve zorbalığı eziyor; düşman kovulur kovulmaz, cihat zamanı dolar dolmaz ve yönetme sırası gelir gelmez, ömürlerini köyde ve fabrikada geçirmiş ve savaş siperlerinde kanlı yıllar tüketmiş mücahitler artık dertsizleşirler. Tüfeklerini bırakıp işlerine giderler. Bu durumda, bu tehlikeli ve kanlı yıllarda, Sen ve Times nehirleri kıyısında, Hollanda, Belçika ve Amerika'da ve diğer metropol ülkelerde zevkü sefa süren, güvenlik içinde yaşayan, toplumlarına yabancılaşan, halklarının hareketine uzak yaşayan; doktor, mühendis, ekonomi uzmanı, siyaset bilimci, sosyolog, programcı ve hukukçu olan kimseler ülkeye dönerler; hemen önemli liderlik makamlarını işgal ederler. Şehitlerin kanlarını masa, otomobil, büyük haklar ve sosyal imtiyazlara alet ederler. Bilimsel konuşmalarında, kongre ve seminerlerinde veya teknik panellerinde, uzmanlık programlarında, sosyolojik ve felsefî meseleleri topluma yedirmeye çalışırlar. Sonunda halkı ve mücahitleri hoşnut kılan şey, bu kokteyllerde, partilerde, gece toplantılarında, balolarda ve makamlarda Fransız, Hollandalı, İngiliz ve Belçikalı yerine şimdi isimleri ve doğum yerleri yerli olan kimselerin oturmasıdır.

Nitekim şimdi Asya ve Afrika ülkelerinde yönetimi elinde bulunduran başarılı ve hâkim antiemperyalist hareketlerin tanıdık simaları arasında seçkin entelektüel tipler görülmektedir. Bu çok düşünülmesi gereken bir konudur. Bu problem, bir yandan

entelektüellerin önderliğine gelip oturdukları, bozulan, talihsizliklere uğrayan hareketler için bir deneyimi ortaya koyar. Çünkü bu entelektüeller, bir toplumun millî değerlerinden veya sınıf bilincinden doğan zaferi müteakip ülkelerine gelip mücahitlerin ve halk kahramanlarının yerine oturmuşlardır. Bu sorun, öte yandan gelenekçi, çözülmüş ve durgun toplumlarda, özellikle de 'geçiş dönemi' toplumlarında tam bir sorumluluk üstlenen aydınlar için aydınlık yolda, Descartesçı bir kuşkunun zaruretini hayatî ve ivedi kılmıştır.

Şüphesiz bugün aydın, Marks'ın işçi sınıfı hakkında söylediği meşhur söze binaen bir 'evrensel sınıf'a dönüşme halindedir. Çünkü aydınların manevî yönünü ortaya koyan dünya görüşü, düşünce, toplumsal ilgi ve değerler; Asya, Afrika, Avrupa ve Amerika'daki bütün aydın gruplar arasında ya ortaktır ya da en azından benzerdir. Örneğin realizmin dünya görüşü, açık, yeni ve hareket vericidir. Onda bilimsel, çözümlemeci ve mantıksal görüş, halkçı toplumsal eğilim, anti sömürgecilik, soyluluk karşıtlığı ve nihayet insanî değerler (hümanizm) söz konusudur. Dolayısıyla dindar Doğu toplumundaki İkinci Dünyaya mensup aydın için de Avrupalı aydın için de aynı tanımlamayı kabul etmek gerekir. Ama aynı zamanda şu nokta akılda tutulmalıdır: Toplumsal yazgıya katılmanın gereği toplumsal misyona katılmak değildir. Aydınlarımızın bu iki bağımsız konu arasındaki farklılıkla ilgili bilgisizliği, yargılarda, meseleleri gündeme getirme ve incelemede ve nihayet siyasal ve sosyal sorumluluk ve mücadelelerde kendini gösteren pek çok hata ve yenilgilerin baş nedeni olmuştur. İkinci Dünya ülkelerinin son yarım yüzyılını oluşturan siyasal ve sosyal değişimler tarihi, söz konusu yenilgi ve hataların acı hatıralarıyla doludur.

Burada genel anlamıyla 'aydınların misyonu' ve özel anlamıyla 'İkinci Dünya aydınlarının misyonu' hakkında konuşabilme fırsatına sahip değilim. Çünkü bunun için ayrı bir konferansa veya konferanslara ihtiyaç var. Fakat burada mecburen hatırlatma gereği duyduğum husus şudur: Bir yandan sosyal gelişim, halkın siyasal uyanıklığı, partilerin varlığı, güçlü ve ileri sendikacı-

lık, demokratik teşkilatların gücü, liberalizm ve demokrasinin yüzeysel de olsa bir şekilde varlığı, halkın ve memleketin yazgısının belirlendiği yerde millete mal olmuş güvenilir ve bilgili kişiliklerin bulunuşu, özgür, sivri dilli ve akıllı basının, durumları kılı kırk yararcasına gözlemleyen uyanık yazar ve eleştirmenlerin varlığı... Öte yandan kitlelerin nisbî refahı, maddî birikimi, hayatî mahrumiyetlerin olmayışı; su, ekmek, huzur, konut, giyim kuşam, eğitim öğretim gibi öncelikli ihtiyaçların olmayışı ve her halükârda bir Avrupa toplumunun şekillenmesi, şuna yol açmıştır: (Düşünürler, filozoflar, dâhiler, yani gerçek kültür ve hayat rehberleri, toplum ve medeniyetin hal ve geleceğinin yol ve geleneğini tayin edenlerden farklı) "entelektüellerin geneli", sosyal örgünün ayrı bir parıltısı olarak, toplumun gözü ve ışığı, dayanağı, tek düşünen beyni, başka bir ifadeyle makamın kaimi, naip, kayyim ve mütevelli olarak ortaya çıkamazlar. Nitekim kör ve kötürüm bir toplumda entelektüel, bütün bu unvanlara sahiptir.

Görünüşte bir 'kılavuz'un yaptığı iş ile 'bastonla yol arayan' adamın yaptığı iş benzer; ama asla bir değildir. "Öğretmen" kelimesinin tanımı, nerede olursanız olun, birdir: "Çocuklara belli bir dersin konularını öğreten kişi!" Ancak tanımı bir olmakla birlikte, sosyal imkânları çok olan bir metropolde öğretmenlik yapan ile geri kalmış, kuş uçmaz, kervan geçmez bir köyde kıt imkânlarla öğretmenlik yapan meslektaşların, öğrenci ve toplum karşısındaki misyonları asla birbirine benzemez.

Burada açık ve kesin bir çelişkiye ulaşıyoruz. Bir taraftan, aydın, halkın yerine devrimci bir hareketin liderlik yazgısını elinde tutmamalıdır; zira elinde tutarsa hareketi ya yenilgiye uğratır ya da saptırır. Öte yandan kültürel eğitimsizliğin ve sosyal bilinçsizliğin yaygın olduğu bir toplumda nispeten kültür ve bilinç sahibi olan ve üstlendiği ağır sorumluluğu ve her yönü görüp tanıyan kişi sadece aydın olduğu için kör toplumda aydın, artık yol klavuzu ve uzman değil, kendi toplumunun değnekçisidir. Cezayir Özgürlük Cephesi (FLN) mücahidlerinin 1961'de ortaya koydukları plan, sorunun yarısını hallediyor. Kuşkusuz an-

tiemperyalist hareket zafer kazandığı, halk yabancıları veya hainleri kovduğu ve hükümeti eline aldığı zaman artık bir Kültür Bakanlığını Settar Han'ın eline, bir Planlama ve Ekonomi Bakanlığını Bakır Han'ın ve Şeyh Ali'nin eline bırakamaz. Burası yapma, yaratma, inşa etme yeridir ve dolayısıyla uzmanlık ister; cesaret, fedakârlık, kahramanlık ve insanlıktan iş çıkmaz. Bu nedenle Fransa, Almanya, İngiltere veya Amerika'da yetişmeli, Cezayirli doktor, mühendis ve teknisyenler bulunmalı; imanları yoksa da para, otomobil, lüks ev ve diğer bütün sosyal imtiyazlarla ülkeye getirilmeli ve siperlerde aziz kanlarını feda ederek ve can vererek yabancı düşmanın pençesinden geri aldıkları şeyleri bu yabancı vatandaşlara teslim etmelidir. Fakat cephedeki mücahitler, tehlikeyi önceden hissettiler ve bu 'zorunluluk' ile o 'tehlike' arasında üçüncü şık olan çözüm yolunu önerdiler: Toplumun yazgısını belirleyen hassas makamlar iki yönlüdür. Bunlardan biri; ideolojik boyutu olan yön belirleme, küllî yol, çizgiyi tayin etme ve temel hedefleri ortaya koyma yönüdür. Diğeri ise icra boyutu olan teknik ve uzmanlık yönüdür. Örneğin dışişleri bakanlığında bu iki veçheden biri, politik boyuta sahip olup bloklar karşısında, uluslararası ilişkilerde ve rejimin genel siyaset seyrini tayin etmede ülkenin siyasal tavır alma yönü; diğeri ise diplomatik boyuta sahip olup uluslararası protokol kuralları, uluslararası hukukî ve siyasî antlaşmalar, anlaşma yapma yöntemleri ve siyasal bilimler ve uluslararası haklarla ilgili diğer meseleler kabilinden teknik ve bilimsel yöndür. Genel yol belirleme, tavır alma, hedef tayini gibi şeylerin söz konusu olduğu yerde bir mücahit getirilmelidir, uzman veya bilgin değil, güvenilir ve bilinçli bir mücahit. Teknik ve uzmanlık isteyen yönü de bu mücahidin doğru ve yararlı rehberliği altında çalışan teknisyene verilmelidir. Millî hükümetin sahip olacağı böyle akıllıca ikili yaklaşımda, daimî liderlik, sürekli olarak sömürü ve zulme karşı mücadelede tüm hayatlarını ortaya koyan samimî mücahitlerin güvenilir, güçlü ve ihlâslı ellerinde olacak ve uzmanlarla entelektüeller, mücahitlerin ellerinin enstrümanı ve devrimcilerin hedeflerinin icra aracı olacaklardır.

Fakat toplum bu aşamaya varmadan önce, daha iyi bir ifadeyle toplumun bu aşamaya ulaşması için ne yapmalı? Çökmüş sosyal ve manevî kalıplar içinde kör, felçli ve taşlaşmış bir toplumda?

Bu aşamada halk, henüz seçkin entelektüellere karşı kendi arasından uyanık, bilgili, bilinçli, kahraman ve namlı mücahitler çıkaracak ve kendisi uyanışa ve harekete geçecek bir düzeye ulaşmamıştır. Böyle bir merhalede, gören, bilen ve 'söyleyecek sözü olan', yalnızca entelektüeldir. Tüm bu sorunlara bakarak İkinci Dünya aydınlarının misyonunun, hem çok ağır ve hayatî, hem de doğru tayin ve teşhisi oldukça zor ve karmaşık bir iş olduğunu bilmek gerekir.

Benim inancıma göre, şu veya bu toplumsal ekole inanmadan ve ideolojik ihtilafları aydın topluluğu içinde ele almadan önce, itiraf etmeli, hedef ve yol her ne olacaksa şu ortak zeminde uzlaşmalıyız:

Birincisi: Halk, ruhunun derinliklerine kadar uyanmadıkça ve toplumsal bilgi ve bilinç vicdanına erişmedikçe, her ekol, her hareket sonuçsuz ve yalnız kalacaktır.

İkincisi: Halkı sadece ve sadece halkın kendisi kurtarmalı ve toplumsal hareketin önderliği de doğrudan halkın elinde olmalıdır. Halk ruhunun derinliklerine kadar, "kendine ait heyecan", sosyal hareket ve yaratıcılığa erişmedikçe ve kendi aralarından kahramanları ve liyakat sahibi şahsiyetleri, o soylu, samimî ve dürüst simalarıyla, Kur'an'ın çok güzel ve derin tabiriyle "ümmi" kılmadıkça ve kendi saflarının önüne geçirmedikçe, entelektüellerin halka vekil ve kefil olmaları mümkün değildir. Yukarıdaki izaha aykırı bir şekilde başlayan hareketler, başlangıçta zafer kazanabilir; ama iş zora, sorumluluğun ağır yüküne, para ve iktidara hücum işine gelince tatmin edici bir başarı elde edilemeyecektir.

Üçüncüsü: Entelektüellerin ve hatta aydınların genellikle içine düştüğü zihinsel gafletin tersine, rasyonalizmin doğurduğu gaflet düşünürlere özgüdür. Spengler'in deyimiyle; gerçekliğin bizzat kendisiyle doğrudan temas etmek ve ona dokunmak yerine, etrafında dönüp duruyoruz. Kantçı konularla, aklî ve mantıksal

ilkelerle, bilimsel yöntemlerle gerçeklikten bahsediyoruz. Onun hakkında gıyaben yargıda bulunuyor, onu analiz etmeye başlıyor ve ondan kurallar çıkarıyoruz. Böyle sübjektif ve gerçeklikten uzak olarak elde ettiğimiz bilgiyi esas alarak proje yapıyor ve çalışıyoruz. Ondan sonra gerçekliğin peşine düştüğümüzde ondan ne kadar uzak olduğumuzu, ona ne kadar çok yabancı olduğumuzu, ona bozulmuş ve tahrif edilmiş şekilde eriştiğimizi hissediyoruz. Fahiş hataların mayasını oluşturan bilimselci ve akılcı yöntemlerden birisi şudur: Biz zannediyoruz ki yoksulluğun, zulmün, ihtiyacın, toplumdaki şiddetli çelişkilerin, bir sınıfın gelişim eğrisinin kendi takdir ettiği zirveye yükselişinin, çıkarlar çatışmasının, istismar ve sömürünün, tarihî determinizmin gereğinin ve bu tür etkenlerin bizzat kendisi, toplumun zorunlu değişiminin, isyanın, patlamanın ve kesin başkalaşımın nedeni olacaktır. Zihnimizde düşündüğümüz zaman böyle sonuçlara varıyoruz. Tamamen makul, mantıksal, rasyonel, delilli ve yüzde yüz bilimsel sonuçlar! Fakat maalesef realite onu her zaman doğrulamıyor ve görüyoruz ki hareket ve isyanın sebebi fakirlik değil, bilakis fakirlik hissidir. Toplumun sınıfsal uçurumu karşısında mahrum sınıfın şuuru, onu harekete geçiriyor.

Tarihî Determinizm

Biz 'tarihî determinizm' sorununu seleflerimizin 'kaza ve ilahî kaderi anladıkları gibi anlıyoruz. Bu, bir tür irade determinizmidir; fakat bunda Allah'ın yerine tarih geçmiştir, ilahî irade yerine de üretim aracı! Her iki durumda da insan bir başkasının elinde iradesiz bir oyuncaktır ve kaderi kendi etkisi olmaksızın belirlenmektedir. Tarihî determinizm de bu mânâyı ve hatta bu "belirlenmişlik" kelimesini beyan etmektedir. Her halükârda insanı kendi yaşam ve tarihini belirlemekten alıkoyan ve onu dışlayan her etken, sadece insana hakaret etmiş olmakla ve onu yalnızca kendi tabiî şartları içinde fizyolojik ve biyolojik ihtiyaçlarını zorunlu olarak karşılayan bir canlı ve bir bitki seviyesine indirgemekle kalmaz, aynı zamanda bizim 'ihtiyar/irade', Batılıların seçim diye ifade ettikleri irade ve özgürlüğün mantık-

sal sonucu olan sorumluluğu, yani insanı diğer varlıklardan ayıran bu en büyük fazileti ondan çıkarıp atmış; ister istemez hareket ve gelişmeyi de toplumdan ve tarihten almış olur. Çöküş zamanları tarihimizde tecrübe ettiğimiz gibi kaza ve kadere, ilahî cebre, kesin ezelî yazgıya inancın yaygınlaşması bütün toplumsal girişimlerimizi felç etti. Öyle ki Hint sufî görüşünün, akılcı Yunan felsefesinin, hilafet asrının ve Moğolların uğursuz zulüm ortamının ruhsal ve sosyal gereğinin etkisi altında, din zihinlerimizde ve daha çok da felsefî düşüncelerde, şiirsel ve irfanî eserlerimizde söz konusu olmuştur ve böylece ta nereye kadar tarihimizi durgunlaştırmıştır. Gurvitch'in deyimiyle de: "Tarihî determinizme inanmak bir tür leş olmaktır." Shandel'in deyimiyle: "Tarihî feodalite döneminde yaşayan bir Çin veya Çin-Hindi köylüsü, sosyalizmi gerçekleştirmek için silahına sarıldığı zaman tarihî determinizmi, kararlı ayaklarının altında defnedilmiş bir insan haline getirmiştir."

Bu sorunu "Tarihî determinizme inanmıyorum" anlamında ortaya koymuyorum. Tersine şunu demek istiyorum: İnsan sahip olduğu gelişme, bilgi, bilinç ve irade ölçüsünde kendi iradesini tarihin iradesi üzerine koyabilir. Nitekim tabiat, bitki ve hayvan dahi açık ve belirli bilimsel esaslar uyarınca hayat ve hareket sahibi oldukları halde insanın bilgi ve sanat iradesine nispeten tabi olmaktadır. Ben, tarihî determinizmi şöyle yorumluyorum: İnsanlık tarihi ve toplumu, rastlantı ve saçmalığa dayalı değildir; bilakis evrenin bütün diğer gerçeklikleri gibi bilimsel esaslara (Kuran ifadesiyle değişmez sünnetlere ve ayetlere) göre hayat ve harekete sahiptir. İnsan, bu yöntem ve ilkeleri bilim yoluyla keşfettiği ölçüde, teknik yolla (ideoloji; ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal planlama) bir kanunun yerine bir başka kanunu seçerek, yani bu iki gerçeklik hakkındaki mevcut bilimsel kanunlardan dilediğini kullanarak onun tabiî seyrini istediği şekilde değiştirebilir. Gelecek tarihin bilimsel öngörüsüyle onun tabiî yazgısını öngörebilir ve onu kendi belirlediği istikamete yönlendirebilir. Tıpkı kendi tabiî geleneği veya özsel zorunlulu-

ğuna göre yetişen ve meyve veren yabanî bir ağacı, onu tanıyıp gidişatına müdahele etmek suretiyle değiştirdiği, terbiye ettiği, almak istediği renk, şekil ve meyveyi aldığı gibi yabanî, ilkel ve geri kalmış toplumuna da inandığı özel biçimi her tarihsel dönemde verebilir. Zira toplumun değişimi ve tarihin hareketi, insanın "ihtiyar"ı ve tarihin "cebri"nin açık bir sonucudur.

Eğer tarihî determinizm ve onun devrelerinin diyalektik ilerleyişine dayansalardı, Çin köylülerinin üç yüzyıl sonra sosyalist devrime erişmeleri gerekirdi veya henüz çiftçilik aşamasına ulaşmamış hatta aralarında tarihin en eski toplumsal kurumlarından olan siyaset kurumu dahi şekillenmemiş olan göçebe cahiliye Arap kabilelerinin, ileri bir ticarî burjuvazi toplumuna, çok gelişmiş sosyal kurumlara ve imparatorluk sathında ve uluslararası düzeyde merkezî bir yönetim aşamasına erişmek ve ayrıca insanî ve evrensel değerlere, açık, geniş ve değişken bir dünya görüşüne sahip zengin bir kültüre kavuşmak için bin yıldan fazla beklemeleri gerekirdi!

İster dinli, ister seküler, ister sosyalist ve isterse liberal olalım; insanı ilahî yeteneğiyle, yani ilim ve yaratıcılıkla kendi tarihsel yazgısını değiştirebilen müdahil ve etken bir irade olarak görmeliyiz. Yazgıyı yaratabilen, meydana getirebilen, tarihî seyri istediği gibi değiştirebilen tek bilgi budur. Bu toplumsal bilgi ve bilince ulaşmak için, asla tarihin, burjuvazinin gelişip olgunlaşmasını ve üretim araçlarının gelişmesini beklememek ve de sosyal devrimi, toplumdaki çelişkinin deterministik şiddetine ve sınıfsal antitezin olgunlaşmasına bağlamamak gerekir.[29]

[29] Diyeceksiniz ki tarihin belirleyiciliğine inanmak, işçi sınıfını, hiçbir zaman ümitsizliğe ve ruhsal bir yenilgiye maruz bırakmayacak bir felsefeyle donatmaktadır; çünkü o inançla işçi sınıfı, kendisinin değişmez tarihsel yazgısının kesinlikle zafer olduğuna inanacaktır. Evet bu, her türlü cebrin olumlu yönüdür. Zamanın İmamı'na inanmak, ilahî iradenin kararı gereği kesin kurtuluşa ve zulüm ve sömürünün ortadan kalkacağına inanmak, böyle bir ümidi içinde barındırabilir. Ama bunun bir de bireysel sorumluluğu kaldırmak, "tevekkül" ve insan iradesini ihaleye çıkartmak gibi olumsuz yönü vardır ki o da bizim karşı karşıya bulunduğumuz bir sorundur.

Her ilerleme veya devrimi üretim araçlarının zorunlu değişimine ve tarihin diyalektik çatışma esasına dayalı diyalektik seyrine bağlamak, bir tür maddî tevekkülü, fatalizmi ve işi başkasına havale etmeyi doğurur ve aydınları kaza kaderci yapar. Sosyolojik bir gözle tarihi titiz bir biçimde incelemek, genelde henüz sanayi, proletarya sınıfı, hatta egemen sınıf olarak burjuvazinin gelişmesi aşamasına gelmemiş, geri kalmış geleneksel Asya ve Afrika toplumlarının ileri devrimlerini daha aydın bir gözle analiz etmek, 19. yüzyılda doğru tam bilinmeyen şu gerçeği gösterecektir: Hangi tarihsel devrede yaşıyor olursa olsun bir toplumda insan, toplumsal bilgi ve bilince erişebilir ve sınıf karşıtı gelişmiş bir ideoloji ile donanmış olabilir. Bilgi ve bilinç, toplum ve tarihin nasıl olması gerektiğinin, sınıfsal şartlar ve ideolojinin, yani insanın nasıl yaşayacağının ve toplumun nasıl oluşturulacağı tekniğinin ve tek kelimeyle insanın, kendisi, toplumu ve tarihi için inandığı takdirin ilmi demektir.

Aydının Misyonu

Şu üç temel esasa inanmak gerekir:

Aydın entelektüeller (tahsilliler, eğitimliler), asil toplumsal hareketin liderliğini sınıf aşamasında sürdüremez ve halkın bizzat vekilliğiyle icra edemezler. Bilakis kitlenin iradesi bu ümmî kahramanlar ile bedenleşmiştir. Bunlar, kendi ruh, görüş ve hareketlerini, fıtrî ve iradî sağlamlıklarını doğrudan doğruya toplumdan alırlar. Onlar halk kitlesinin kararlı ve üretken derinliklerinde kök salmışlardır.

Toplum biliçlenmedikçe, insanî şahsiyetinin sahibi, sınıfsal ve sosyal konumunun belirleyicisi bizzat kendisi olmadıkça, fetva ve bağlılık yönü bulunan dinî ve ilmî şahsiyetleri taklit etme ve onlara uyma aşamasından (ki bunlar ile halk arasında mürit ve mürşit, avam ve âlim, cemaat ve imam ilişkisi vardır) bizzat lideri ve bilinçli planlayıcısı oldukları sosyal ve siyasal gelişmişlik aşamasına yükselmedikçe bu amaç gerçekleşmez.

Son olarak şu bilgi önemlidir: Doğru, tam ve bilinçli devrim hareketini meydana getiren şey sadece sınıfsal sömürünün, yok-

sulluk, adaletsizlik ve çöküşün varlığı değil, bilakis sosyal ve sınıfsal vicdanın bu mevcut gerçekleri hissetmesi ve onlarla ilgili tam bir bilgi ve bilince sahip olmasıdır. Yoksa hem tarihte hem de coğrafyada çok gördük! Nice toplumlar görüyoruz ki yoksulluğu, sömürüyü, çelişkileri, sosyal ve sınıfsal ayrılıkları asırlar boyu kendi bünyesinde barındırmışlardır. Yine o kadar çok toplum vardır ki onların tarihi, ilk devrelerinden birinde durmuş olup binlerce yıldır hareketsiz kalmışlardır. Sanki o sosyolojinin, bilimsel sosyalizmin ve tarih felsefesinin sözlerinden hiçbiri ve diyalektik determinizmin seyri ve değişim ve dönüşüm ilkesi onlar için hiçbir geçerliliğe sahip değildir.

Bu esaslardan hareketle, böyle toplumlara mensup bir aydının misyonu tek kelimeyle şöyle özetlenebilir: "Zamanın ve toplumun bünyesinde bulunan uyumsuz gerçeklikleri toplumun duygu, bilgi ve bilincine ulaştırmak."

Rousseau şöyle demektedir: "Halka yol göstermeyiniz, onların sorumluluğunu tayin etmeyiniz, onlara sadece bakış açısı kazandırınız. Onlar kendi yollarını doğru bir şekilde bulacak ve sorumluluklarını tanıyacaklardır."

Meşrutiyet Devriminin sonuçsuz kalmasının nedeni, önderlerin topluma sosyal bir bilinç ve siyasî bir bakış açısı kazandırmadan onlara kurtuluş yolu ve nihaî çözüm sunmalarından başka bir şey değildi. Meşrutiyet Devriminden önce de sonra da bir daha gördük ki bilince erişmemiş ve devrim kültürüne sahip olmayan bir topluma devrim yüklemenin ürünü, hedefine ulaşmamış ileri sloganlar toplamından başka bir şey olmayacaktır.

Bizim en büyük hatamız şudur: İlerici aydınlarımız garbzedelikten, Batıcılıktan, Batı çarpmışlıktan, alafrangacılıktan söz edince kendilerini unutuyorlar ve Batıcılığı salt kadın ve erkekler çerçevesinde tanıtıyorlar. Bu kadın ve erkekler; süslenmeyi, makyajı, giyim kuşamı, gündelik hayat tarzını, tavırları, sosyal biçimi ve görgü kurallarını teşhis etmeden, ayırmadan, seçmeden, maymunca ve olduğu gibi Avrupa'dan taklit yoluyla aktarmak olarak anlıyorlar. Hâlbuki bu Batıcılık faciası ve Batı'yı bi-

linçsizce taklit trajedisi, devrimci ve solcu aydınlarımızı da içine almaktadır. Bu tür Batıcılık, garpzedelik, işi gücü eğlence olan, amaçsız ve tek kelimeyle 'modern tüketici' Batı özentisinden daha feci ve daha derin derecelerdedir.

O yenilikçi kadın ve erkekler; *Margo, Burda* ve *Paris Match* vs. dergilerini okurlar; Christian Dior'un ticaret merkezleri, onların sosyal tiplerini, felsefî, sanatsal ve insanî görüşlerini belirler ve onlara tebliğ eder. Onların varoluş felsefesi, sadece ve sadece Batı kapitalizminin gönderdiği malları tüketmektir. *Zen-i Rûz (Günün Kadını)* ve *Centilmen Adam* dergileriyle yenilik, modernlik, uygarlık, güne uymak, çağdaşlık, eğitim, yeni düşünce vs., gerisi boş laf. Bunlar, Batı'nın propaganda sistemleri sonucu, bütün tarihsel, kültürel, dinsel, ahlakî, millî, ırkî ve hatta insanî özellik ve muhtevaları ortadan kaldırıp onları modern yapan çürümüş, taşlaşmış ve eski sıradan arzu ve emellerden başka bir şey değildir. Yani öyle bir insan ki elinden her şeyini almışlar ve onu evrensel kapitalist sanayi üretim tezgahına tutkuyla yapışmış bir işkembeye dönüştürmüşler!

İranlı bir kadını Batılılaştırdıkları zaman onda öyle bir değişim meydana getiriyor ve onun toplumunda öyle bir tesir bırakıyorlar ki! Önceleri o, parmaklarına kırmızı kına yakarken şimdi sedefden sıcak damga veya mühür mumu vuruyor. Kendi 'fistanını çıkartıp yerine mini etek ve kürk giydirdiler. Onu sosyalleştirdiler; yani sabahtan akşama kadar 'satın alsın' ve akşamdan sabaha kadar da yeni satın alacaklarından bahsetsin ve üretimdeki rekabete tüketimde kıskançlıkla cevap versin diye evinden sokağa ve pazara yolladılar. Bunların manifestosu nedir? *Günün Kadını!* Sıkıntıları, Bay Mecit'in ürünü "yol ayrım"larına devam etmek! Onun toplum içinde devamının en büyük şeref göstergesi ve sebebi ise saçlarını çok çekici bir biçimde ve oldukça güzel üçgen tarzında başının önüne dökmesi ve kendisine, düşünsel ve kültürel açıdan gündelik kadınların dünya görüşü ve yeni düşüncesinde derin ve devamlı etkiler bırakan "enteresan bir tip" vermesidir.

Bu kokuşmuş dalganın zuhuru ve duble sinema televizyon neslinin günlük artıp çoğalmasının, yeni tür feci bir toplumsal hastalık dalgası olduğu doğrudur. Hem de entelektüel ve aydınların çoğunda yaygınlaşan "Batıcılık" dalgası olduğu gerçeği. Fakat aydınların ve entelektüellerin garpzedeliği çok ciddi olup daha korkunç bir biçimde millî bir facia ve derin bir sosyal felç meydana getirmiştir. Onlar 'şey' insanlar olmuşlardır. Onların değişimi, modernizasyonu ve Batıcılığı şekildedir, maddededir. Onlar cisimden başka bir şey değildirler; böyle olmaya da Batıyı seçerken karar vermişlerdir. Fakat bunlar 'düşünce'dir de. Düşünce felç olduğu; analiz, ayırtetme ve seçme yeteneğini kaybettiği ve başkalarının tüketim aracısı haline geldiği zaman facia, ümitsizliğe düşürücü ve kapkara bir facia demektir. Alinasyon türlerinin en kötüsü olan "kültürel alinasyon" onlarda gerçekleşir. Çoğumuzun yıllardır saf ve düz bir biçimde hissettiğimiz Sordel, Aimé Césaire ve Fanon'un diyalektiği bunlar hakkında doğrudur. Sömürü, bir millete nüfuz etmenin, onun kendi kişiliğini kabul ettiği sürece kolay olmadığını tecrübe etmiştir. Kültür ve tarih bir millette kişilik ve bağlılık oluşturur. Millete sirayet edebilmek için onu tarihinden koparmak, kültürüne yabancılaştırmak gerekir. Böylece kendisini boş, saçma, anlamsız, asaletten yoksun, köksüz ve kişiliksiz hissetmeye başlayan o ulus, ister istemez kendisini, bilerek ya da bilmeyerek, gözünde kültür sahibi mutlak insanî asalete, manevî ideal değerlere ve mutlak kemale dönüşen Avrupa'ya yaklaştırır, Avrupa'nın meftunu olur, kendisinden bıkar. Avrupaî hususiyetlere özenerek, Avrupa'nın şahsiyetine benzeyerek kendi asil hususiyetlerinden yoksunluğunu, kendi şahsiyet fakirliğini ve kendi şahsiyetinden uzaklaşmışlığını telafi eder. Şu açık psikolojik bir esastır: Kişiliksiz, soysuz, uşak ruhlu ve mayasız bir birey, daima ruhsal eksikliğini yakınlaşma, dalkavukluk ve taklitle doldurur. Kendini ve kendisine ait olan her şeyi inkar etmek ve hor görmek, kendisini ve geçmişini hatırlatan her şeyden kaçmak ve başkasına benzemek suretiyle, yeni şahsiyet, değer ve nitelikler arar. Avrupa sömürgeciliği, psikolojinin bu bilimsel esasını

keşfederek engin tarihi ve zengin kültürü olan milletleri, bilimsel ve sosyolojik hilelerin lütuflarıyla çok kıvrak bir şekilde ve akıllıca içerikten yoksun bırakmak için gayret etti. Yeni yetişen saf nesli de geçmişten koparıp kültüre yabancılaştırdıktan ve kendinden uzaklaştırdıktan sonra bu nesil, kendinde hiçbir şey bulamaz ve tanıyamaz duruma geldi; zira artık kendi tarihini, kültürünü, bütün manevî ve geleneksel değerlerini hor görmeğe başladı. Emperyalizm; onu yağmalama, sömürme, tasallut ve esaret altına alma amacına eriştiğinden dolayı artık yapacak başka bir şeyi kalmamıştır. Çünkü artık o millet, olağanüstü bir kin ve nefret ile kendisine ait olan her şeyi yerle bir etmek, değişmiş din, ahlak ve asaletlerini horlamak için çalışmaya başladı. İştiyak, coşku ve ısrarla kendisini Avrupalının kucağına attı. Kendinden bıkkın bir şekilde, kendi kültürel, millî ve tarihsel bağını gizleyerek, Avrupa'ya özgü hususiyetlere tevessül ederek ve emperyalizmin kendisine empoze etmeye çalıştığı değerlere teslim olarak ortaya çıktı. Emperyalist tarafından kültürü ve kişiliği inkâr edilen bu zat, saldırılarından emin olmak için emperyaliste benzeme ve ona sığınma yoluna gitti. İşte Sordel ve Cesaire'in sömürgeci ile sömürge arasındaki kültürel ve insanî bağ hakkında keşfettikleri diyalektik budur. Tıpkı bir çocuğun annesinin kucağından itildiğinde veya dayak yediğinde, karşı koymak için yine annesine sığınması ve onun kucağına atılması gibi.

Bu toplumsal boyut, bizim vahdet-i vücutçu tasavvufumuzdaki insan ile Allah arasındaki ilişkide mümkün varlık ve zorunlu varlık olarak bulunan diyalektik ilişkinin ta kendisidir. İnsan, Allah'ı tanıdığı ve ilahî sıfatları izlediği ölçüde Allah'ın mutlak varlık ve yüce kemalini hisseder; Allah'ın azamet, celâl ve cemâli karşısında hayrete düşer; O'na aşk besler ve ibadet eder. Allah'ın sıfatlarının, Allah'tan başka bir varlık olduğunu, Zat-ı İlahî'den ayrı bir 'ben' olduğunu inkâr eder. Bu seyru sülûk çerçevesinde artık kendisini bulamayacağı bir noktaya ulaşır ve kendisine yabancılaşır; Hüseyin b. Mansur Hallaç adıyla bir "şahs"ı tanımaz ve 'hep O' olur ve kendisinin mutlak reddi demek olan

"lâ" makamına ulaşır ve tabiî olarak hemen "illa"ya erişir ve "fena" ile, O'na hulul ile kendisini "beka"ya ulaştırır. "Beka bil-lah" için "fena fillah" irfanî diyalektiktir. Eğer bu formüldeki 'kul' yerine 'modern'i ve Allah' yerine de Avrupa sömürüsünü koyarsak, ilişkide bir fark olmaz ve sonuç da birdir. Sonuçta bu formülde var olan fark, Allah ile emperyalist arasındaki farktır. Bu ilişkide, formülde görüldüğü gibi, modernistin gözünde sömürü veya emperyalizm, ilahî tecelli, kutsiyet, cemâl, celâl ve yüceliğe sahiptir. Modernist, ona karşı kulun, Allah'ın kullarının zıddına, mabudunun veya arş-ı kibriyasının meleklerinin gönderdiği kulun, ubudiyet, taat ve zatına sahiptir.

Asimilasyon

Bundan önce asil, kendiliğinden coşan ve yapan geçmişe, köke, değerlere ve manevî zenginliğe sahip olan varlıklar, bugün öyle bir yoksulluk derecesine ulaşmışlardır ki Avrupa ile ilişkiden ve Avrupaî şekle benzemekten başka hiçbir konuda kendi varlıklarını hissetmezler. Eğer onlardan taklit, gösteriş ve benzeme/asimilasyon nitelikleri alınırsa, mahiyetten yoksun bir varlık haline gelirler. Kendilerini 'medenî' sayarlar; çünkü Avrupalının yaptığı ilk iş, bütün kültürleri yok edip gömmek ve bütün değerleri inkâr etmektir. Kültür ve medeniyetin tek mümkün şekli, Avrupa maskesine sahip olmaktır. Avrupalıya benzeme peşinde olan, kendisini medenî hissediyor. Ama Avrupalının kendisi onu asla bu isim ve resimle tanımıyor. Onu medenî veya uygar (civilise) değil, bilakis "asimile" diye isimlendiriyor. "Asimilasyon" da benzer kılma anlamındadır; yani Avrupalı olmayıp kendini Avrupalıya benzetme demektir. Avrupalı ve Avrupalı olmayan arasındaki ilişkinin mevcut diyalektiğinde bu terimi, Peygamber'in (as) şu derin anlamlı hadisinde hayretle gördüm:

"Men teşebbehe bikavmin fehuve minhum" (Her kim bir kavme benzerse, o da onlardandır.)

Yani her kim kendisini bir başka kavme benzetirse, artık o, kendi toplumuna değil, başka bir kavme bağlıdır; kendi kökünden kopmuş, kendisine yabancılaşmış ve başkasının aynası olmuş-

tur. İşte 'asimile' hem lafız, hem de mânâ yönünden 'müteşebbih', yani benzeyendir.

Kendisini başkasına benzeten herkes, kendisinden kaçar, aceleci ve ısrarlı bir biçimde kendisini inkâr eder. Bağlarını, hatta tarihî ve toplumsal fıtratını, sosyal ve kültürel mahiyetini gizler, kendisini tahkir ederek kendisinden bir yabancının kucağına kaçar. En yüce, en olgun ve en muhteşem olan o yabancıda kendi fenasıyla bekaya erişmeye çalışır. Avrupalı karşısında aşağılık kompleksi hisseder. Her sarı saçlı ve mavi gözlüyü kendisiyle aynı toprakta doğan herkesten daha üstün ve daha güzel bulur. O yabancının sözünü veciz söz olarak telakki eder. Onunla arkadaşlık etmeyi kendisi için övünç, onu taklit etmeyi kendi gelişimi ve onun sözünü aktarmayı da kendi bilim ve fazileti sayar. Kendi toplumunun din, gelenek, değer ve özelliklerini aşağılamak suretiyle, kendisini, "Ben istisnayım, ben onlardan uzağım, onlardan kopmuşum ve onlara yabancıyım; size benziyorum, sizin gibi görüyor, hissediyor ve yaşıyorum." şeklinde anlatır. Toplumumuzda kim böyledir ve kimler böyledirler?

Üç yıl önce bu konuyu yüzüncü defadır bir başka açıdan sınıfta dile getirirken, öğrencilerden biri olan ve dersime dinleyici olarak katılan kültür sekreteri Nâsıh Bey, konuşmam esnasında bana bir noktayı hatırlattı. Gerçi onun ortaya koymasından sonra basit ve önemsiz bir nokta olduğu anlaşılmıştı, ama söylediği şuydu:

Avrupalının bizim gelenekçi halkımızla ilişkisinde böyle bir ilişki mevcut değildir. Eski tiplerimizden biri, bir Batılı karşısında bulunduğunda bu Batılı, ister Amerikalı bir yüzbaşı, ister bir İngiliz turist, ister Fransız bir sanatçı ve isterse bir Alman fabrikatör olsun, bizim gelenekçi tip, kendinde bir şahsiyetsizlik ve aşağılık hissetmez. Hatta onun aksine Batılıya hor baktığını ve onu hafife aldığını görürüz. Din, hayat, ahlak, insanî ve manevî geleneksel nitelikler, yani ait olduğu değerler bakımından kendisini daha asil ve daha üstün bir konuma yerleştirir. Özünün asaletine inanır. Kendi kültür ve maneviyatını meydana getiren bütün

değerlere saygı gösterir, kutsallık atfeder. Bu inancın mantıksal sonucu olan taassup ve bu ruhun yansıması olan şahsiyet, şuna sebep olur: O, kendisini Batılı karşısında bağımsız ve kendisine dayanıp güvenen, kendi ayaklarının üzerinde duran biri olarak hisseder. Asla kendisini kaybetmez. Toplumunun âdet, gelenek, görenek, din ve milliyetine karşı aydınlara ve yenilikçilere özgü alay, aşağılama ve tenkit yoluna giderek kendisini Batı'nın gözünde bir 'istisna' olarak gösterme çabasına girişmez. Acele bir istekle, Batı'nın tutum, tavır ve hareketlerini acemice ve tiksindirici bir biçimde taklit eden bir 'yeni kişilik' ihdas etmez. Batı uşaklığını buradaki beyliğe tercih etmez. Batılının arkadaşlığı, onun için övünç kaynağı değildir. Onu tanımakla kendi hemşehri ve vatandaşlarına büyüklük taslamaz, hava atmaz. Ana dilinin zayıflığı teranesini tutturmaz. Halkının geleneklerine yabancılaşıp kavram ve isimlerin, tarihî, dinî ve kültürel sembollerin telaffuzunu kasten yanlış telaffuz etmeyi meslek edinmez.

Fakat New York'un zenci mahallelerinde, Paris'te veya Londra'da iki üç yıllık köpekçe bir hayatla, üçüncü sınıf restoranlarda yemek yemekle ve Batılı hizmetçilerle flört etmekle hava atmaz; büyükannesi Hacı Bibi Gelin Ağa'ya köprü başına gitmek için mini etek giydirme ve onun zülüflü püskülünü at kuyruğu yaptırma telaşına düşmez. Halası Hacı Rukiye'yi Audry Hepburn gözlüğü takmaya teşvik etmez. Anne babasının belki altmış yıldır üzerinde yaşadığı halı, kilim, yatak takımı, şilte ve minder yastık türünden şeyleri dışarı atmak gibi bir davranışın içinde olmaz. *Burda* dergisinin önerdiği biçimde evi Amerikancı bir stille döşeme ve dekore etme derdine düşmez. Kazara Rönesans'tan sonra dinin demode olduğunu duysa, ömürlerini dinle geçiren ve Ali'ye sevgi besleyen amca, dayı, baba ve büyük babasının duvarından tüm dinî motifleri, tabloları indirip onların yerine Batı filmlerinde seyrettiği (zira Batı'da ikamet ettiği sürece gerçek ve sağlıklı bir ailenin yaşadığı bir Avrupaî dairenin kapısından içeriye adımını atmamıştır) evleri taklit ederek, yatak odası için hazırladığı John Mansield'in posterini namaz kılan babasının kıble duvarına asmaz. O, Avrupalıları hep oda-

larını dışarıdan gelenlere pansiyon olarak veren yaşlı yalnız kadınlardan ve Şark tipini seven Avrupalı kızlardan ibaret bilen biri değildir. İki yüzyıldır Afrikalılar ile yaşayan Avrupalılar, Afrika sanat ve estetiğini beğendiği için çocukları susmaları için korkutacağını düşündüğü "Lulu"nun heykeli olduğunu zannederen, odasında karanlıkta yalnız başına kalmaktan korkan, ama bir taraftan da mecburen hoşlanmak durumunda olan annesinin oturma odasına da zenci bir kadının çıplak heykelini koymaz. Çünkü o, bu tür şeylerin, "zamanın kadını" olmak, "genç kız haberlerine" sahip olmak ve Ortaçağ'ın yabanîlik ve ilkelliğinden kurtulmak demek olduğuna inanmış değildir!

Evet, bu durumlar, yani yukarıda zikredilen hususlar, geleneksel tiplerimize değil, modern entelektüellerimiz ve tasdikçilerimize özgüdür. Bizim kadim halkımız, ister avam, ister âlim olsun, bu tiksindirici bedbahtlıklara düşmez. Bir ağa, bir çiftçi, bir köylü, bir pazarcı, bir esnaf, bir kabadayı, bir filozof, bir âlim, bir edip, kendileri için öyle bir kişilik ve soyluluğa inanırlar ki Avrupalıyı bütün parasına, gücüne ve şaşaasına rağmen o şahsiyet ve asaletten yoksun bilir. Batı'da üniversite okumuş profesörler ise Doğu Dilleri'nde büyüklerin Farsça kitaplarını okumuş cüce bir oryantalist görseler, elleri ayakları birbirine dolaşır, hemen onun için bir sohbet meclisi, bir konferans vs. hazırlar ve ona yakın olabilmek için birbirleriyle adeta rekabet ederler.

Tahran'da, Batı'da tanınmış İslambilimci ve Şiî kültürü uzmanı Sorbon Üniversitesi hocası Profesör Henry Corbin ile Kum'da felsefe müderrisi ve Kur'an müfessiri sayın Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabaî ve diğer eski ve yeni fazıl ve bilginlerin katılımıyla haftalık oturumlar düzenlenirdi. Tabatabaî, Sokrat gibi oturur, etrafını saran öğrencilerle ders yapardı. Corbin ise İslam ve Şia kültürünün yarattığı bu büyük düşünce ve türlü derin duygu okyanusundan yudum yudum içen hoş zevkli bir fazıldı.

Ona bu şahsiyet sağlamlığı ve fikir istiklalini hangi ruh ve güç bahşetmiştir? Bu, cehaletten kaynaklanan ulusal bir bağnazlık ve-

ya bencillik değildir. O, kendisini felsefî düşüncelerden, insanî dehalardan, ahlakî maneviyatlardan, hayret verici irfanî, sanatsal ve estetik duyarlılıklardan oluşan büyük bir tarih, medeniyet ve paha biçilmez hazinelerin temsilcisi olarak görür. Yani o, insanlık kültüründen bir dağa dayanmaktadır. Şimdi iki kültür karşı karşıya gelmiştir: Tabatabaî, asla Corbin'imsi biri değildir.

Ama bir de İslam hakkında, annesinin nasihatları, babasının dayakları ile öğrendiği taharet, abdest, namaz, hutbe ve mersiye okuyanların birkaç kuruşluk minberlerinden başka bir şey bilmeyen diplomalı veya lisanslı bir gencin şu durumuna bakın. Bu genç, edebiyat hakkında da "Hasenek Vezir'in Ölümü"nden, Nizamîy-i Arûzî'nin *Çehar Makale*'sinden kâtiplik ve şairlik konusundaki dördüncü makaleden ve Sultan Mahmud'un dergâhının hoş zevkli dilencilerine ait birkaç kasideden başka bir şey okumamıştır. İrfan adına birkaç afyonkeş, pis dervişin kıyafetinden veya kafaları soyluluğun kucağında, kanları ısırıcı şirket ve servislerin elinde olan birkaç kelek "fakir milyarder"den başkasını tanımaz. Tarih adına birkaç han ve hocanın biyografisinden başkasını bilmez. Kendisiyle ilgili böyle bir temel, böyle bir tanıma ve kendisine ait her şey ile Batı'ya gider. Orada tarihin, felsefenin, bilimin, sanatın, büyük insanî kişiliklerin var olduğunu fark edince, bunlar ile kendisinin tarih ve kültür olarak 'sahip olduğu' şeyleri tartar ve görür: Farka bak, "Yol nereden nereye gelmiş?" İster istemez meczup olur ve kendisinden, özünden kaçar. Kültürel bağlarını ve tarihsel mirasını yadsır. Kendisini özünden sıyrılmış bir varlık, beyinsiz ve boş bir ceset; millet, din, mânâ, geçmişine ait bütün bağlar adına ne varsa, hurafe, kötülük ve alçaklık olarak algılar. Bu güçsüz durumda, bu kötü psikoloji içinde, Avrupa'nın parlak ve güçlü kültürü karşısında çaresiz kendi özünü inkâr ederek Batılı bir kişiliğe bürünür ve özüne yabancılaşır. Avrupaî şahsiyeti kendi özünden boşalttığı benliğine bütün muhtevasıyla yerleştirir. Bu durumda kendi istek, değer, ölçü, nitelik ve ayırt edici özellikleri yerine Batılının istek, değer, ölçü, nitelik ve özelliklerini hisseder hâle gelir ve Avrupaî bir şekle 'dönüşerek' çirkinleşir; varlığı 'kendisi' olmayan bir varlığa dö-

ner. Bu değerler, ihtiyaçlar, ilgiler, insanî nitelikler sonucu olduğu ve kendisi gerçekte başka tarihe, sosyal şartlara, kavme ve kültüre bağlı olduğu için, taşımadığı hastalıklardan ızdırap çeken, sahip olduğu hastalıklardan dolayı huzurlu bir insan olur. O aynı zamanda zayıflama rejimi yapan bir açtır. Çile, ızdırap, iş, ilkel tabiat ve çiftçilik toplumunda yaşıyor; gıda yetersizliği, sağlıksızlık, rutubetli ve karanlık kulübeler, bedenlerinden hayat belirtisini almış; kanlarından kırmızılığı, yanaklarından kanı götürmüş; yüzleri sarılık hastalığı kaplamış, sarartmış ve güçsüz düşürmüştür. Aristokrat zevk ve burjuvazi estetiğini taklit etmek suretiyle kendisinde gece salonlarına, müreffeh ve rahat hayatlara, zevku sefaya, yiyip içmeye, dansa ve daimî iş bırakmaya bağlı bir ızdırap hissediyor. Loş ışıklar, mehtaplı geceler, hayalî ve romantik vücutlar; gündüz iş yapmaksızın uyuyup geceyi seher vaktine kadar aile ve sınıf kulüplerinde ve diskolarda dans ederek uyumadan geçirmenin işaretidir. Giderine yetecek kadar maaş almadan çalışan bir öğretmendir. Açlığın, gözlerinden fer ve yaşam belirtisini aldığı bir sınıfta ders veriyor; derdi, hâlâ ekmek, su, mesken, sıcak giyecek, kış yakacağı olan bir toplumda yaşıyor. Başını iki elinin arasına alıp kendi kendine, hayat ve evren hakkında düşündüğü zaman, kendinde Kafka'cı çileleri hissediyor; burjuvazinin burukluklarını, belirsiz üzüntüleri, hayalî bıkkınlık ve çaresizlikleri, felsefî ızdırapları, bütün istek ve arzuları yerine gelmiş, maddî hayatın bütün yollarının sonuna kadar varmış ve artık yeryüzünde hiçbir zevk ve nimetin, gönlüne vesvese vermediği mutlak müstağni ve ruhsal boşluğa duçar olmuş, gezip eğlenen, faydalanan, eksiksiz, heyecansız, rahat, dertsiz bir hayattan kaynaklanan melankolik temayülleri kendinde duyumsuyor.

Artık kendisi olmayıp başkasını kendisi hisseden ya da bir varlık olmayıp başkasını 'kendi' yerine hisseden varlık budur. Tıpkı cin ve devin hulûl ettiği ve artık kendisini hatırlamadığı bir delinin, bir divanenin bütün sıfat, özellik, görüş ve arzularını, hatta bütün manevî mahiyetlerini kaybetmesi gibi. Onun insanî kişiliğinin yerine cinin kişiliği geçmiştir.

"Alinasyon" budur ve kültürel alinasyon diğer tüm alinasyon türlerinden daha vahim ve tedavisi daha güç olandır. Asimile veya benzeyen, başka bir toplumun kültürü ve özellikleri (karakter) ile aline olmuş kişidir. Bir şey vesilesiyle aline olan kişinin, insanî zat ile şeysel zat arasında var olan açık zıtlıktan dolayı hastalanmış olduğu çabuk hissedilir. Tecrübeli bir psikiyatrist, psikolojik hile ve ilaçlar ile onu tedavi edebilir, kaybolmuş kişiliğini ona geri verebilir ve onu kendine getirebilir. Fakat bir başkasının şahsiyeti, kültürü ve manevî değerleri karşısında ayna olan kişiyi, sadece kendisi ve başkaları, bir deli, bir hasta ve kendini kaybetmiş bir şahsiyet vurgunu olarak telakki etmez, ayrıca bu başkalaşım ve dönüşümü bir yükselme olarak görür ve ona öncekinden daha çok bağlanır. Bu bozulmanın, çirkinleşmenin, bu kütürel ve tarihsel tenasühün mümkün olduğunca daha çok gerçeklik bulması için ciddi bir şekilde çalışır. Özellikle de zamanın şartları ona yardım eder ve hatta emperyalizm de bütün maddî ve bilimsel gücüyle onu bu değişimde destekler.

Bir kültürün aynası, başkasının asimilesi olup başkasının çekim alanına giren kişi, sadece Avrupa medeniyetiyle donanmış bir Avrupalı olmak şöyle dursun, medenî bir Avrupalıya benzeyen de olamaz. O "yarı insan"dır, insan taklididir.

Tarihî Kesinti

İnsan nedir? Şüphesiz bu sorunun cevabı, inandığımız bilimsel ve felsefî ekole bağlı olarak farklı olacaktır. Fakat itikadî ekolümüz, her ne olursa olsun, din, hümanizm, materyalizm, egzistansiyalizm, felsefî radikalizm, individüalizm veya sosyalizmden hangisi olursa olsun, her halükârda ister istemez insanda şu özelliklerin varlığını kabul ederiz: İnsan tarihin ürünüdür. Her ne kadar tarihselcilik teorisini abartılı bulsak da evrensel kültür sahibi (veya uzmanlığın şiddetle başkasının tarihi ve kültürüyle karıştırdığı) deha ve şahsiyetlerin, halkın geneli, toplumun sosyal vicdanı, sosyal özellikler, ruh, görüş, dünya görüşü, gelenekler ve nihayet bireyi toplumda var eden diğer unsurlar, tarihin ürünüdürler. Bir birey, Schandel'in ifadesiyle: "Ömrü bo-

yunca yetişmiş değil, bilakis tarihi boyunca yetişmiştir." Her insan bireyinin hakiki ömrü; reel ömrü, yani yaşadığı yıllar değil, tarihidir. Bireyin kimliksel ömrü, tarihin, içinde 'onu meydana getirdiği', ona miraslarını, mayalarını ve karakteristik özelliklerini verdiği süredir. Bundan dolayı herkesin insanî kişiliği, tarihinden aldığı karakteristik özellikler topluluğudur. İnsan, doğum gününden itibaren büyümeye başlayan bir ağaç değil, bilakis tarihinin derinliklerine kök salmış ve ta ölüm anına kadar daima ondan beslenen bir ağaçtır.

Vurgulanmalıdır ki emperyalizmin, özellikle zengin bir tarihsel birikim ve medeniyet geçmişine sahip köklü toplumlarda yaptığı ilk iş, mevcut nesli tarihinden koparmak olmuştur. Emperyalizm bu işte o kadar başarılı olmuştur ki söz konusu toplumların yenilikçileri geçmişle tüm ilişkilerini kestiler ve geçmişlerini tanımaz oldular. Geçmişlerini eskimiş, çökmüş ve belirsiz bir antika olmaktan başka bir şey olarak görmediler. Bu anlayışta geçmişte hiçbir şey yoktur; geçmişi hatırlamak kabir kazıcılıkla eşdeğerdir; ölülerin gıybetini yapmak ve küllenmiş hurafeleri ortaya çıkarmak demektir; geçmişe değer verme "irtica", yani gelecekten geçmişe dönüş anlamındadır. Hâlbuki emperyalistler, olanca iman ve aşklarıyla geçmiş eserlerini diriltmeye, korumaya ve tanıtmaya çalıştılar. Hatta Napolyon Bonaparte'ın sevgilisinin iç çamaşırını dahi müzede sergiliyorlar. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Avrupa şehirleri bombalanırken tarihî miraslarını can ve mallarını feda etme pahasına korumak için mücadele ettiler. Geçmiş hatıralarını bomba yağmuru ve top mermileri altında müzelerden dağlardaki sığınaklara taşıyorlardı. Hatta birçok bilgin ve araştırmacı Sus, Baalbek, Cerrah ve Mezopotamya harabelerinde, yakıcı Arabistan, Mısır ve Yemen çöllerinde, Afrika, Türkistan ve Çin'de, dünyanın bütün uzak ve yakın noktalarında, bütün ömrünü, eski eserleri çıkartma, meçhul hatları keşfetme ve bütün milletlerin tarihinin çehresini tanıma işinde harcıyorlar. Onlardan bir kısmı peş peşe iki üç nesli ömrünü bu uzak harabelerde geçiriyordu. Bizim yarı Batılı yenilikçilerimizin, yani her yerden eskilik ve çürümüşlük kokusu

veren emperyalizmin ürünü asimilelerin durumu tam tersi bir hal arz ediyor. Onlar, bu eserlerin bizi geri bırakan uğursuz eserler olduğunu keşfetmişler. Kendi soy ve tarihlerinden o kadar bizarlar ki kendilerine bu iki şeyi hatırlatan her şeye nefretle düşmanlık besliyorlar. Aşağılık kompleksini kendilerine hatırlatan her şeyi ortadan kaldırmaya veya görmezlikten gelmeye ve inkâr etmeye çalışıyorlar. Tarihi de geleceğin karşıtı, ilerleme ve gelişimin muhalif faktörü olarak görüyorlar.

Bir yandan da kendi tarih ve kültüründen uzaklaştırılmış olan halk kitleleri, göçebe, cahil, bedevî, kültürsüz ve medeniyetsiz bir topluluk seviyesine düşmüştür. Çünkü Schandel'in deyişiyle "Bireyi ilkel insandan ve bedeviden ayıran medenî özelliklerden biri, tarihî vicdana sahip olmak, tarihi bilmek ve sevmektir." Tarih öyle derin ve yüce bir hakikattir ki onu ancak medenî ve ileri bir insanın incelikli duygusu ve olgunlaşmış mantıksal düşüncesi anlayabilir. Ben, bu noktayı hac seferimde gözümle gördüm. Ne kadar korkunç ve esef verici! Son birkaç yılda Amerikancı modernizm, bedeviler üzerine aniden o kadar yüklenmiş ki petrodolarlar, gümrük muafiyeti, ithal mallardan özel vergiler alınması vs. Mekke ve Medine'yi Avrupa ve Amerikan kapitalizminin lüks mallarının iki serbest pazarı haline getirmiş. Son sistem sekiz silindirli, aristokrata özgü Chevrolet ve Chrysler otomobiller... radyo, televizyon ve teypler ve binlerce tip lüks mal... Margaret Astor ve Christian Dior kozmetik ürünleri... İbrahim'in Kâbe'sini, Peygamberin (as) Haremi'ni kendi içinde boğmuş. Bir tür Amerikan tipi sanayi burjuvazisi yaşamını, bedevi bir toplumun şehirli azınlığı arasında vücuda getirmiş. Bu azınlık içindeki kişiler, henüz göçebe olup çadırda yaşama aşamasındalar ve kültürel düzeyleri cahiliye dönemindeki gibidir. Bizim kendi emburjuva modernist yeni tiplerimiz arasında gördüğümüz gibi dış etkenlerin etkisiyle veya rastlantı sonucu kendini Batı tipi lüks tüketim yaşamının içinde bulan bir bedevi, komik bir şekilde aşırı gidiyor ve merhum Ayetullah Zade-i Nurî'nin deyimiyle; "Geç kaldığı için hızlı gidiyor." Mahrumiyet, geri kalmışlık ve yetersizlik düğümünü tüketim, şatafat ve taklitte şaşırtıcı bir mü-

balağa ile çözmeye çalışıyor. Bunlar, modernizme öncesi olmadan girişen bedevilerin yüksek numunesidir. Hayatları açıkça modern burjuva tüketimini klasik üretim düzenine yüklemekten ibarettir.[30] Hırs, kin ve delice düşmanlıkla; bütün eski eserleri, İslam'ın iftihar dolu tarihinin hatıralarını, hatta İslam Peygamberinin (as) ve Hulefa-i Raşidinin özel ve sosyal hayatlarının aziz nişanelerini yok etmeye yeltenmişlerdir.

Her karış toprağı insanî duygu ve düşünceyle konuşan Mekke ve Medine şehirlerinde tarihin ağırlığını onun fezasında iken kendi sinemiz üzerinde hissederiz, her yeri tarihin kılavuzluğuyla anlarız. O olaylar çoğumuzun nesillerini meydana getirmiş ve beşerî dünyayı değiştirmiştir. Ben o günleri yad ediyor, onların peşinden gidiyordum. Burası, "Şa'b-i Ali"dir, Mescid-i Haram'ın yanından Ebu Kubeys Dağı'na doğru giden dağ yolu. Yolun ilk başında Ebu Süfyan'ın evi var. İlk dönemeçte Peygamberin (as) evi. Sonra Ebu Talib'in evi. Biraz ilerideki köşe Fatma'nın doğduğu yer. Yolun sonuna doğru Bilal'in Mescidi var. Sokak, bu işaretlerden oluşuyor. Bu sokağa girip yukarılara doğru gittiğinde, bin dört yüz yıl öncesine gidiyorsun. Sanki şimdi peygamberliğin başlangıç günlerindeymişsin gibi hissediyorsun. Ali'nin genç, Ebu Talib'in ihtiyar, Hatice'nin fedakâr, Hz. Muhammed'in (as) olgun, sonraları hayranlık uyandırıcı bir yazgısı olacak olan Fatıma'nın henüz ufak bir kız çocuğu olduğunu, Bilal'i vs. hissediyorsun adeta. Bunların yanı sıra Ebusüfyan'ı, ciğer yiyen Hind'i... Adeta o yoldan, şu sokaktan geçiyorsun. Onların geçtiği, gidip geldiği yol ve sokaklar. İşte burada tarihe gerçekten dokunursun, tarihi görürsün. Bu kadar eskimiş evler, bu kadar antik dekor, süs ve stillerle. Ne acı ki birkaç yıl öncesine kadar bu eski stil ve üsluplarını koruyan eski evleri yerle bir etmiş ve onların üstüne Amerikan tarzı birkaç katlı apartmanlar dikmişler; o apartmanların altlarına da çeşitli lüks Amerikan mallarını pazarlayan mağazalar açmışlar. Eğer bu so-

[30] Bu, Gidé, Massignon ve Goethe'nin hasretle yad ettikleri köylerimizi, hurmalıklarımızı, ülkemizin meşhur bağlarını yerle bir eden şeydir.

kaktan geçtiyseniz, radyo ve televizyon gibi elektronik eşya satan mağazalar, onun yanında da başka mağazalar vs. Bu yüksek modern binaların altında Ali'nin doğduğu ev, Ebutalib'in evi var; Fatıma'nın evi, Peygamberin (as) kendi evi var. Bir de sokağın köşesinde Mescid-i Haram Meydanı'nın yanında kasten yıkılmış, halkın çöplüğü haline gelmiş, ama hâlâ eski odalarının kalıntıları görünen bir ev daha var. Sordum, burası nedir, diye. Son derece iftiharla ve dinî başarı duygusuyla şöyle cevap verdiler: "Lanetli Ebû Süfyan'ın evi, onu çöplük yapmışlar." Mekke ve Medine'de böyle cahilî bir modernizm! Bu şehirler, daha ne zamana kadar var olan petrodolarlarla, olmayan tarih ve kültür bilinciyle, gittikçe erginlik kazanan delice ve tehlikeli modernbazlık kompleksiyle, Washington ve New York gibi modern şehirler haline gelecek ve bütün tarihî eserler, gökdelenlerin, otellerin, azametli mülk ve ilgili eşraf saraylarının altına gömülecek!

Hâlbuki İtalya, bütün zevk, taassup, sanat ve sermayesiyle Floransa şehrini olduğu gibi korumaya çalışıyor. Bizzat kendilerinin bağlı bulundukları modernizmin, orada toplumun tabiî yapısını, tarihsel görüntüsünü örselememesine dikkat ediyorlar. Yıkılan veya onarıma ihtiyaç duyan her şahsî evin dış görünüşünü, ev sahibi, kendi istediği ve zevk duyduğu biçimde yapma yetkisine sahip değildir. Şehrin antik Roma dönemi yadigârı olan eski caddeleri şu anki yüzeye göre aşağıda kaldığı halde, eski döşenmiş taş düzeniyle ve taşların arasında yabanî otlar yeşermiş biçimiyle durmaktadır, o caddelere de el vurmamışlardır. Baki'de ise Peygamber'in (as) bütün dostlarının, ailesinin ve İslam'ın ilk dönemindeki seçkin şahsiyetlerden birçoğunun medfun olduğu bir mezarlık var. Bir gün askerler üşüşüp nadastaki tarla gibi traktörle sürdüler. İsimleri bile yok ettiler! Gerekçesi de "İslam'da mezara tapıcılık olmaması! Türbe olunca ziyaretçiler gelir, ziyaret eder ve hatta öperler." Ansızın irkildim ve Seyyid Kutub'un deyimiyle bunu "Amerikancı İslam" yapmasın diye düşündüm. Avamdan olan bazı hacılar, Kâbe'yi, Peygamber (as) Kabri'nin penceresini veya Ebubekir ve Ömer'in

penceresini öpünce rahatsız oldular. Mollalar, mala gümrük uygulaması getirmek İslam'da haramdır diye (mutlaka Amerikan mallarına) sınırları serbest bıraktılar, ta ki petrol götürsünler, petrol varillerini ucuz veya bedava ithal edilebilsinler, İslam'ı korumak için oralara traktör girmesin, onun yerine modern bir bina yükseltilsin! Artık İslam'da onca günah tekrarlanmasın![31]

British Museum'da eski İran eserleri kısmında büyük bir taş üzerinde İslam öncesi döneme ait paha biçilmez kitabelerden biri bulunmaktadır. O yıllarda Paris'te devre arkadaşım olan Profesör Nasır Bekâî, bu taşı görünce o kadar şaşırdı ki bu normal veya sıradan değildi! Dedi ki: "Biz küçükken diğer Kirmanlılar gibi yazlığa çıkardık ve Şeyh Nimetullah Velî'nin dinlenme bağı bizim dolaşma yerimizdi. Bir gün bir adam çıka geldi ve 'Bu eskimiş siyah taş, Şeyh Hazretlerinin makamına layık değildir!' dedi. Oradaki hayırsever bir grup da nefis mermerden bir mezar taşı hazırladılar. Çok zaman geçmeden o dökülmüş eski taş parçasını uzağa attılar. Halk, Şeyhe gösterilen bu üstün saygı ve kadirşinaslıktan çok memnun olmuş ve mutluluk duymuştu. Artık kimse o değersiz taş parçasının peşine düşmedi ve o taş parçası unutuldu. Oysa şimdi burada olduğunu görüyorum!" İnsan, bedevi, ilkel ve kültürsüz olunca tarihin değerini ve güzelliğini anlayacak duygu ve düşünceden mahrum olur.

Tarihî Vicdan

"Tarihî vicdan", uygar bir ruha özgüdür. Gömülü asırları, nesilleri ve süre giden bir geçmişi hikâye eden bu eserleri korumak, ihya etmek ve tanımak, sadece duygusal ve sanatsal bir değer taşımaz, aynı zamanda tarihsel akışın, kültürel bağlılığın ve millî ruhun devamlılığını sağlar. Tarihsel süreklilik, mevcut kuşa-

[31] Mina Çölünde şunu gördüm: Mekke şehriyle bağlanan kısımda birkaç katlı binalar yapılmış ve yarıda kalmış. Geri kalan yerler, taşlık bir çöl gibi kalmış. Niçin, dedim. Dediler ki bu binalar yapıldıktan sonra mollalar ortaya çıkıp Peygamberin: "Mina'da bina olmaz." buyurduğunu söylediler ve inşaatı yasakladılar. Meselenin ne olduğunu anladım ve araştırdım ki bu doğru. Mekke'deki bu yerler, şahıslara ait. Diğer yerler, ya sahipsizdir ya da sahipleri sahipsiz! İster istemez orada bina yapmak haram!

ğın, şahsiyetini bulduğu geçmişle bağını kurar. Emperyalizm, çok karmaşık ve çok derin sosyolojik ve bilimsel gayretler içine girmiştir. Bu gayretlerle, medenî İslam, Hint ve Çin ülkelerindeki kendi sözde medenîlerini öyle yetiştirmeye çalıştılar ki o medenîler, ilerleme ve modernleşmeyi kendi gelenek ve tarihlerine zıt bilsin, gerçekçilik ve ilericilik adına geçmişi yok saysın ve tarihlerini mahvetsin, kin ve nefretle kendi geçmişlerinden kaçsınlar. Çünkü geçmişe kin ve nefretle yaklaşmak, çağdaşlığın ve yeni düşünmenin göstergesidir!

İsviçre'den İran'a dönüyordum; yoldaşım, İzmirli Türk bir öğrenciydi, İsviçre'de eğitim görmüş(!) bir ziraat mühendisiydi. Benim için bundan iyi bir yolculuk olabilir mi! Türkiye'nin mimarisinin dinî, kültürel, siyasî ve sosyolojik açıdan bence kapalı kalmış ince noktaları, güzel Fransızca konuşan gencin parmağıyla aydınlanacak diye düşündüm. Birkaç gün süren beraberliğimizde bu çerçevede onunla işim olmadığını anladım; zira onun uzun bir hikâyesi vardı. İstanbul'a vardığımızda askerî bir geçit töreni yapılmakta olduğunu gördük. Ne oluyor, diye sordum. O genç, Türk ordusu, kuruluşunun kırkıncı yılını kutluyor, dedi. Kırkıncı asır mı, diye sorduğumda, gülerek hayır dedi, aklın nerede? Kırkıncı yıl. Tekrar sordum: Kırkıncı ne? Vurgulayarak dedi ki kırkıncı yıl. Türkiye'nin tarihinden bu kadar habersiz olduğum için bana bilgince açıklamalar yaptı: "Türkiye; ülkesi, toplumu, üniversitesi, medeniyeti, sosyal ve kültürel kurumları, hükümeti ve ordusuyla kırk yıl önce kurulmuştur!" Artık dayanamadım. Yeni doğmuş, yeni adam olmuş, tarihi bir insan ömrünün yarısı olan bir millete mensup olduğunu zanneden bu adamla birlikte oturmaya dayanamayıp kaçtım! Sanki bu Kostantiniyye'nin göğü, en son büyük hadiseyi hatırlatıyordu. Miladî 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in ordusu, Doğu Roma İmparatorluğu'nun kalbi ve Ortaçağ'ın en büyük medeniyet merkezlerinden biri olan bu şehrin kapılarından içeriye girişi ve Hristiyanlığı güçlü Doğu Roma kültür ve uygarlığıyla birlikte bu taraftan o tarafa atışı, sanki daha dünkü hadiseymiş gibi geldi bana. Bu yılın, Ortaçağ'ın bitişi ve Batı için yeni bir çağın başlangı-

cı olarak sayılışı, sanki dünmüş gibi. Kaldı ki bu yıl bile Türkiye'nin eski Müslüman ordusunun fiilî kuruluş yılı değildir. İsviçre'de okumuş bay mühendis, yarın bu ülkenin üniversitelerinde profesör veya tarım bakanı olacak. Aydın tabakanın elitlerinden sayılacak bu bay mühendis bilmiyor ki onun ordusu, insanlık tarihine yön verecek bir biçimde en büyük tarihî askerî hamasetiyle altı asır önce tesis edilmiştir. Ondan sonra, Orta ve Yeni Çağ'da Batı'nın en büyük imparatorluğunu kurmuş, bütün Doğu Avrupa ve hatta Yunan'a hükmetmiştir. Onun atalarının yaptığı muhteşem cami ve minareler, hâlâ Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'da onların siyasî, kültürel ve düşünsel nüfuzunun büyüklüğünü anlatmaktadır. Fransa ve İtalya'ya kadar ilerlemiş ve 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyıl başlarına kadar çok rahat bir biçimde onu muhasara etmişlerdir. Akdeniz'de en büyük deniz gücüne sahip olmuşlardır. Daha ne diyeyim ben? Bundan 1000 yıl önce Haçlı Seferlerini ve Batı'nın silahlı kitlelerinin İslam ülkelerine saldırısını önlemişlerdir. Üzerlerine cihat ayetleri nakşedilmiş kılıç, kalkan, miğfer ve topları, Avrupa'nın askerî müzelerinde sergilenmekte ve görenleri hayrete düşürmektedir... Daha devam edeyim mi? Bugünkü Batı'nın dünyada bir adı sanı olmadan ve İslam Doğu'da doğmadan önce bu topraklar Bizans'ın ve Doğu Roma'nın medeniyet beşiğiydi. Bin yıl önce bu millet, askerî güç, medeniyet, ilim, iman, kültür, dünya imparatorluğu ve Akdeniz'deki mutlak hâkimiyetiyle bir kartal olup Doğu ve Batı'ya gölgesini bırakmış eski ve yeni medenî dünyanın doğusu ve batısı arasındaki sınırda, Konstantiniyye'nin siyah burçlarına oturmuş, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Asya'nın büyük bir kısmının ve Avrupa'nın en büyük imparatorluk gücü ve askerî gücü olmuştur. Arabı, Yunanı, Kuzey Afrika'yı ve baştan başa bütün Doğu Avrupa'yı egemenliği altında tutmuştur. 40 yıl önce, önden Batı'nın askerî teknik hileleriyle, arkadan İranlı ve Arap Müslümanların hançerleriyle dize geliyor, Arap topraklarını İngilizler ondan alırken; Avrupa, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'yı onun bünyesinden ayırıyor ve onu dar bir alanla sınırlandırıyor. Ondan sonra Osmanlı Sultanının emriyle, Avrupa'nın askerî, ekonomik, siyasal ve kül-

türel saldırılarına karşı, İslam imparatorluğunun güç ve azametini savunmaları amacıyla, Batı'nın modern bilim ve askerî tekniğine hâkim olsun ve yeni Avrupaî bilimleri öğrensinler diye ve bunların yanı sıra Batı dili tahsili yapmak, Avrupa medeniyetini tanımakla görevlendirilmiş Batıcı entelektüel gençler ve Atatürk iş başına geliyor. Daha sonra o büyük dünya gücü zayıflıyor; geniş Osmanlı İmparatorluğu yenik düşmüş küçük bir ülkeye dönüştürülüyor ve ona bütün Batı, Asya ve Afrika ülkelerinden sadece İstanbul ve Ankara kalıyor! Sonra harfler, Latin harflerine dönüştürüldü. Ondan sonra bu yeni harflerle eğitim gören yeni nesil, tarihlerinin kırk yıl önce başladığına inanmaya başlıyor! Buna göre Türk tarihi, Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren, yani mağlup olup bölündükleri ve parçalandıktan, sonuçta zaaf ve hakarete uğradıkları vakitten başlamış oluyor! Ordu da geçmişinde sahip olduğu o destanlara sahip tarihini, yenilgi anıyla başlatıyor! Ben bu işe şaştım kaldım!

İstanbul Kütüphanesi'ne gittim. İstanbul ki kültür, tarih ve kitap dünyasında çok büyük bir şöhreti var. İhtişam ve güç dolu İslamî yüzyıllar boyunca bir hazine hazırlamıştır. Gördüm ki bu kütüphanenin salonu, geçmişin ihtişamını anlatıyor, fakat bu geniş salonun kıyısında köşesinde el yazması eserleri inceleyen birkaç oryantalist var; fakat Türkiye'nin halkından bir tek Farsça bilen meşhur merhum Ahmet Ateş'i gördüm. Diğerleri ise onların kişiliğini, manevî ve kültürel geçmişlerini oluşturan bu hazinelere sadece bakmaktalar. Biz ise Taht-ı Cemşid'in duvarlarındaki çivi kitabelerine!

Anladım ki bu genç entelektüel mühendisi önce "Evet, senin tarihin, sadece kırk yıl öncesinden başlar." diye bu geçmişe yabancılaştırmak gerekti. Şimdi sen kendini Çad, Togo, Kongo, Güney Afrika Cumhuriyeti gibi yeni doğmuş Afrika ülkelerinin ömrü kadar yaşı olan bir millet olarak mı görüyorsun? O da yenilgiyle başlayan bir tarih! Yani sen hiç yoksun, hiç olmadın! Biz sana elbise giydirdik, hayatı öğrettik. Düşünce, bilgi, dil, kitap, üniversite, uygarlık... adına şu anda sahip olduğun her şey, bizim hediyemizdir.

Dedim ki siz Müslümansınız. Niçin Cuma yerine Avrupalılar gibi Pazar gününü hafta tatili yaptınız? Yaptığı tahlil, çok pişkinceydi: "Cuma, İslamî ve dinî bir bayram günüdür, mukaddestir. Eğer Cumayı tatil yapsaydılar, herkes, bu kutsal günde eğlence, fısk ve fücura gitmek zorunda kalırdı. Cuma yerine Pazarı tatil yaptılar ki tüm bu eğlence, fısk, fücur ve rezaletler Hristiyanların kutsal gününde yapılsın."

Aydınlandım! Fakat zavallı ben, Avrupa ekonomisiyle olan ilişkiler nedeniyle Cuma yerine Pazarın hafta tatili yapıldığını ve böylece İslam ve Avrupa Pazarları arasında uyum sağlandığını zannediyordum. Fakat bunların manevî ve dinî analizlerini öğrenince sorunun ekonomik değil, İslamî olduğunu anladım! İslam'ın bu cihat ülkesinde, Osmanlı cengaverlerinin, bu tür eğlence ve rezilliklerle Hristiyanlık'tan kurnazca intikam alışlarına bir sevindim ki bilemezsiniz! Cuma yerine Pazarı tatil yaptılar ki tüm bu eğlence, fısk, fücur ve rezaletler Hristiyanların kutsal gününde yapılsın. Aydınlandım!

Avrupa'nın Yunan öğrencilerinin marifetiyle Yunanistan'da Atina Öğrenciler Birliği'nin konuğuydum. Onları tanımakla, entelektüel ve aydın bir grup arasında olacağım ve aziz Yunan'ı tam olarak tanıyacağım diye mutluydum. Herkesin hakikî vatanı, doğduğu yer değildir, kültürüdür. Ben ki yüreğim, kalbim, gönlüm, İbrahim'in evinin yanı başındadır. Dolayısıyla aklım Atina Akademyasındadır. Ben bu şehri o kadar aşkla seviyorum ki onun toprağına ayak bastığımda ürperiyordum. Sanki ayağımın altındaki taş, toprak değil; akıl, kalp, göz ve kulaktır. Trenden indiğimde işçiler yolun kenarında toprağı kazıyorlardı. Yumuşak, nemli ve kahverengi toprağı dışarıya döktüklerinde ben öyle meraklıydım ki sanki mucizevî kutsal ve akıl, estetik ve dehayla yoğrulmuş bir toprak. Bu işçiler, toprağa niçin saygı duymuyorlar diye hayret ettim! Atina'da sevimli ve samimi Yunanlı öğrenciler beni çevrelemiş, "haberler"den ve "yeni meydana gelmiş olaylar"dan söz ediyorlardı! Bende az çok etkisi olmuş Yunan mitolojisinin Zeus, Promethe, Artemis, Geda, Atlas, Venüs,

Paris, Helen, Iyonya... gibi parlak şahsiyetler, sanki bende zuhur ediyorlardı. Sanki kendimi onların arasında buluyordum. Olimpia'yı görme kararım yoktu. Her biri dünyanın dokuz sanatından birinin tanrıçası olan Zeus'un dokuz kızının bulunduğu Parnas dağını görmeye karar vermedim, göremedim. Sokrat ile hikâyeleri olan Delphia Tapınağını ziyaret etmeye de karar vermedim; Delphia'nın ilahları, "Sokrat'ın Atina halkının en bilgini" olduğuna tanıklık etmişlerdir. Sokrat'ı niçin ruhanîler, filozoflar, bilginler, şâirler ve sanatçılar arasında daha bilgili olarak bilmişlerdir? Sokrat, bunlarla hep sohbet eder. Sonunda Sokrat, bu sözün sırrının; "Onların arasında (Atinalılar) hiçbir şey bilmediğini bilenin sadece Sokrat olduğunu" anlar. Bundan dolayı Delphia tapınağı tanrıları onu Atina halkının en bilgini saymışlardır! Akademya, Eflatun'un içinde ders verdiği bahçe! Bu sokaklar, bu güzergâhlar ki her köşesinde Sokrat ile Sofistler durmuş konuşuyorlar. Gençler etraflarında toplanmış. Ve Homer, kör bir köle. Sokrat'ı mahkum eden o ümitsizlik mahkemesi... Çevreyi kuşatan o dağlar. Sanki genç Demosthenos'un nazik sesini duyuyorum: Dünyanın en güçlü vekilleriyle karşılaşmak ve mahkemede ayaklar altına alınmış haklarını savunmak için duvarlarına konuşma esnasında cihetsiz açılan her el sayılmasın diye kılıç sokulmuş bir mağarada tek başına konuşma alıştırmaları yapmakta. Zeus'un arzının bu parlak ve gizemli göğü, o ünlü mitolojik tanrıların dünyası ve o insan dostu aziz Promete. Promete ki insana hizmet etmek, aşkı kolaylaştırmak ve yeryüzü yaşamını aydınlatmak için Kafkas dağlarındaki yalnızlık ve köleliği gökteki tanrılık ululuğuna tercih etmiştir.

Tarihten daha çok sevdiğim bu mitolojilerde ne kadar hayret verici düşünceler, güzellikler ve estetik hakikatler var. Bu mitolojiler heyecan, hatıra ve aşkla kalbimi titretiyor. Ben bu büyük kültür, felsefe, estetik ve deha okyanusuna dalarak onlara tarih veya efsanelerden bir hikâyeyi ya da sadece Yunanlılara değil, beşeriyete güç, övünç ve sermaye veren ve hâlâ vermeye devam eden iftihar dolu o altın çağdan bir nişaneyi hırs ve şevkle sordum. Onlar ya "Bilmiyoruz." diyorlardı veya biri "Böyle bir şey

duyuldu." türünden nefes kesen bir cevap veriyordu; ardından hemen modern caddelerden, şehrin orta yerinde dolaşma yeri olan çok güzel parktan ve Atina'nın en lüks caddesi olan, üç yıldızlı otellerin, lüks mağazaların, şımarık kadınların, yeni yetme gençlerin, sinemaların, restoranların, diskoların ve dikkat çekici her ne varsa orada toplandığı Fosforyos'dan söz ediyorlardı! Bunların da tarihlerini kırk yıl önceden başlatan, yani yeni ülkeyi Osmanlı İmparatorluğundan ayıranlar ve Arap ülkeleri gibi Yunanlı bir Lawrence'in yardımıyla olsa gerek, bağımsızlıklarını bunlara verenler gibi olduğunu gördüm!

Sonra emperyalizmin asıl ülkesine gittim ve modern Avrupa şehirlerini ve modernlik, uygarlık, bilim, sanayi, ilerleme ve gelecekçiliğin asıl toprağını gördüm; anladım ki bu felsefeler hep bizim için bedbaht ülkelerin yarı Avrupalılarıdır ve buraların yarım aydınlarını böyle yapmışlardır. Yoksa Londra ve Paris asla modern şehir değil, belki birer müze şehirdirler! Adeta her sokağın sonunda, hatta her noktasında Fransız direnişinin bir gencinin Alman nazileri eliyle toprağa düşürüldüğü somut olarak görünüyordu. O duvarın üstüne o gencin adı ve nişanı, bir kitabe olarak asılmış ve hatırası sonsuzlaştırılmıştır. Bağlar, bahçeler, gezi yerleri, meydanlar hep onları mevcut nesle tanıtan bir levhayla onların tarihsel şahsiyetlerinin abideleşen bir göstergesidir. Orada antik Roma asrının veya Ortaçağ'ın ve melun dönemin hatırası kiliseleri, köprüleri, köhne duvarları, harap ve viraneye dönmüş yapıları, her şeyi gözleri gibi koruyorlar. Böylece her kız ve erkek öğrenci tarihini, tarihindeki şahsiyetleri, kültürünü, dinini iyi tanıyor. Mimarlık, mühendislik fakülteleri öğrencileri yol, yapı ve köprüleri, politeknik fakültesi öğrencileri de eski ve yazma felsefî ve edebî eserleri tanıyorlar, miras kalan bütün tarihi gözleme imkanı buluyorlar, Hristiyanlığın tarihini, geçmişini öğreniyorlar. Bizim yarı modernist, içi boş neslimizin beynini ve kalbini içten ve dıştan yıkamışlar. Batılılar uzaya Apollo yollarken ve atomu parçalarken burada havalı sözlerle vakit geçirilmekte, filozofça görüşler ortaya atılmaktadır. Efendim, bu atom

ve füze çağında edebiyattan, dinden, tarihten ve bu konulardan bahsetmek, gerçekten oldukça... "Çağdaş bilim" artık bunları rafa kaldırmıştır, Realizm... Ekonomizm...

Sen burada oturmuş laf ebeliği yapıyorsun ve... üstelik bakırcılar çarşısında! Tereciye tere satıyorsun! Hiçbirini tanımadığın Einstein, Darwin, William James'in sözleriyle hiç tanımadığın dine saldırıyorsun. Oysa onlar dünyanın en dindar bilim adamlarıdır. Sen onların sözleriyle, tarihi gericilik, geleneği eskimişlik, taassubu cehalet, edebiyatı ise vehimler olarak kabul ediyorsun. Fakat onlar, tarihi insanî şahsiyetin heyecan verici, harekete geçirici kaynağı, geleneği toplumsal ve kültürel kök, taassubu ahlakî ve beşerî prensip ve edebiyatı hayatın ruhu ve kendi uygarlıklarının iftihar kaynağı sayıyorlar. Standart kalıplar içinde sundukları modern medeniyet ve bilimi kendileri sahip olmaktan ve anlamaktan başka bizim tüketimimiz için de ihraç ediyorlar. Bu, onların entelektüellerinin aydın olması ve toplumlarının medenîleşmesi için, o ise tasdikçilerimizin yarı Avrupalı olması ve toplumlarımızın modernleşmesi içindir. Yani maneviyattan kopuk, Batılı patronlara tutkun, yerli toplumda dış sömürünün yolunu açan, Batı'nın büyük sanayi ve kapitalizminin tüketim malları için toplumu pazar haline getirmede yetenekli adamlar için!

Bir yerde, bizlerden biri, "Oh ne güzel! Ne mutlu bana ki modernleştim." dediği zaman dedim ki: "Batı kapitalizmi; 'Evet, yeni bir tüketici buldum.' diye bıyık altından gülüyor!"

Doğu'da Tarihî Özü Tanıma ve Geçmiş Hissi

Geçmişi hissetmek, geçmiş duyarlılığına sahip olmak, tarihî özü tanımak, Doğu'ya özgü kültürel ve sanatsal görgü, görüş ve ruhun ayırt edici yönlerinden biridir. Doğu sanatı konusunda uzman olan ve çalışmalarında bu gerçeği tespit etmiş bulunan *İslam Mimarî Sanatı* eserinin yazarı Prof. Hugh'un[32] bu tanıklığı,

[32] Hugh, *Hüner-i Mi'mâri-i İslamî*, Farsça'ya çev. Dr. Perviz Vercavend.

bütün Doğu'nun manevî düşüncesi için genelleştirilebilir. Bu genellemeyi benim de katıldığım College de France'daki araştırma gruplarının birinde benim hocam, uluslararası sosyolojinin kurucularından biri Prof. Berque şöyle açıklıyordu:

"Klasisizm Doğu'da diridir, etkindir olağanüstü bir canlılık, hareket ve hararete sahiptir."

Bu özellikleri, toplumsal bünyemizin bütününde hissediyoruz, bu ruhun tecellilerini daima görüyoruz; onun çeşit çeşit eserleri, izleri toplumlarımızın samimi gönlünde doğuyor ve biz onunla sürekli temas halindeyiz. Fakat maalesef Batı'nın yapay gözlüğüyle bakan aydınlarımız, bunları teşhisten acizdirler. Ya bunları görmüyorlar ve anlamıyorlar ya da yapay ve çok yüzeysel bir modernist bakış açısıyla analiz etmeye kalkıyorlar. Bu da yavan, amiyane ve nefret uyandırıcı oluyor. Evet, nefret verici! Öyle bilinçsiz bir bayağılık ki filozofça ve keskin bir biçimde bütün sorunları tahlil ediyor, bütün bilinmeyenleri bir çırpıda açıklığa kavuşturuyor! Evet, düşünün, bu kadar nefret verici! Bizim derdimiz, halkımızın cehaleti ve eğitimsizliği değil, aydınımızın yarı eğitimliliğidir, yarım bilgisidir. Görmeyen kişinin önerisi, gören adamın önerisi kadar açıktır. Kör, ne başkasını aldatan, ne de başkasına aldanandır. Kendisini götürsün diye elini başkasına, gören birine verir. Ama başını kaldırıp kendisini en keskin göze sahip gören yarım kör ise caddenin ortasından gider ve bir otomobilin altına girer. Kendisine de başkalarına da dert olur! Bakın, sosyolog, devrim uzmanı ve ekol sahibi olan Frantz Fanon, Cezayirli köylüler arasında gözlediği dinsel hurafelerden, genel cehaletten, kültürsüzlükten, katı gelenekçilikten, fikrî donukluktan, dar görüşlülükten, çağdaş dünyayı tanımamaktan, çağın ruhundan ve tarihsel cebirden uzak olmaktan kaynaklanan irticaî bir sorunu nasıl çözümlüyor; önce onların tarihsel, sosyal ve psikolojik kökünü tanımak ve ondan sonra yargıda bulunmak için nasıl çaba harcıyor? Aslen Cezayirli genç bir psikanalist ve psikiyatrist olan Fanon, Güney Amerika'da ve Paris'te uzmanlık yapıyordu. Cezayir halkının kıyamından sonra onlarla bütünleşti ve hatta Cezayir milliyetini

kabul etti! (O esnada birkaç milyonluk Fransız Komünist Partisi lideri Maurice Thorez şöyle ilan buyurmuştu: "Cezayir bir millet değil, oluşum sürecinde bir millettir."[33] Bu, ok atmayı ve hayvan avlamayı hatırlamak için çocuklarıyla birlikte Afrika ormanlarında zenci çocukları avlayan ve Paris'teki karısına: "Evet, benim durumum iyi. Hepimiz iyiyiz ve mutluyuz! Ben, köpeğim ve Arab'ım hepimiz iyiyiz!" diye yazan General Argo, General Salan ve Sostel gibi insan yiyen barbar askerlere ve kapitalist emperyalistlere özgürlük beratı vermek demektir!)

Fanon, Cezayir'de şu toplumsal gerçeklikle karşılaşmıştı: Çiftçi ve köylü halk, dışarıdan korkar ve sonuçta kendine kaçış ruh haline sahiptir. Özellikle tanımadıkları yeni bir çehre ya da unsurla karşılaştıkları zaman böyle oluyorlardı. Köye ilaçlama, sağlık taraması, oksinasyon, tedavi, aşılama, bulaşıcı hastalıklarla mücadele için gelen sağlık ekipleri, beraberlerinde tablet ve iğneden başka hiçbir şey olmamasına rağmen genelde halkın korkusuyla karşılaşıyor ve halk onlara insan yiyen kurt gözüyle bakıyordu. İstatistikçi veya doktorlar, evlere gidip sorular sorduklarında, çocuklarını gizliyorlar; inek, koyun, öküz, bağ, bahçe ve toprakları hakkında kasıtlı olarak yanlış bilgiler veriyorlardı. Hatta evlenme yılı, yaşı, eşiyle akrabalık durumu, çocukluğunda geçirmiş olması muhtemel hastalıkları, bahçesinin genişliği, odaların sayısı, mutfak ihtiyaçları gibi arkası gelmeyen sorulara yanlış rakamlar, çarpık ve uzak ihtimallerle cevap vermeye gayret ediyorlardı. Onlar için asıl mesele, onların kendilerini daha az tanıması ve kendilerini daha fazla gizleyebilmeleriydi. Kendilerine ve hayatlarına sanki bir tılsım veriyorlardı; bunu yapmaktaki amaçları, kendilerine mahrem göz ilişmeme-

[33] Onların hepsi, baştan aşağı aynı kumaştandırlar! İsme ve iddiaya aldanmamak lazım. Onlar, Enternasyonalizm ve Hümanizme inansalar bile yine de onların ülkeleri tüm ulusların kalbi olacaktır. Onlar ana ulus, diğerleri ise uşaklar, dostun sarayının etrafındaki yapay uyduların eli altındaki küçük kardeşler! Eğer onlardan biri kendi yörüngesine dönmek isterse, onu karşıt kutupla işbirliği halinde varlık dairesinden kovmak gerek. Şu son çeyrek yüzyılda yeteri derecede, hatta çok daha fazla tecrübe ettik ki bu gökyüzünün altında kendinden başka bir dayanak yok ve bugünün dininde Kâbe ve puthane aynı. Dolayısıyla sadece kendi kıblesine dönerek namaz kılmalıdır.

si, hatta havanın kendilerini görmemesi ve başlarının açılmamasıdır. Yoksa batıl olur; anlamını, ruhunu, etkisini ve saygınlığını yitirirdi. (Bu ekipler, bu tür olayları hemen hemen bütün Asya ülkelerinde tecrübe etmişlerdir. Bu ekiplerin köye gelmesiyle halkın çoğunluğu, bela başlarından defolunca, kafaları rahat olarak evlerine ve yaşamlarına dönerler diye çocuk ve kadınlarını dağa ve tarlaya yollar.) Sağlık deneyleri için kan almak gerektiğinde, facia daha beter bir musibete dönüşürdü! Halka göre, "bunların bizim kanımızı almak istediklerinden" artık hiç şüphe yoktu. Daha aydın ve güzel düşünenleri ise şöyle derlerdi: "Bunlar, hastanelerde, savaşlarda yaralı askerlerine lazım olduğu için kanımızı alıyorlar. İçip güçlensinler diye alıyorlar. Onlarda korku yok, din yok; temiz ve pis demeden bunlar kanımızı içer veya satarlar..." Akılları bu kadarına ermeyen daha karamsarlar ise şöyle derlerdi: "Hayır, bunların asıl düşüncesi, bizim vücudumuzda kan bırakmamaktır. Onlar, bizim kanımızı yok etmenin peşindeler. Güçlenmekmiş, ilaçmış, tedavi etmekmiş, yararlıymış, satmakmış; bunların hepsi lafta. Onların asıl amaçları, bizim kanımızı almaktır. Bundan zevk alıyorlar, mest oluyorlar. Kanımızı alıp inceleyecekler. Nasıl bir işle, nasıl bir ilaçla bizi erkekliğimizden düşüreceklerinin ve neslimizi tüketmenin hesabını yaparlar. Bizi dinden, şerefimizden, namusumuzdan ve yiğitliğimizden uzaklaştırmanın çaresini bulmaya çalışıyorlar. Bizi onların uşağı olalım, yük taşıyan hayvanları olalım diye ayı, maymun ve domuz haline getirmek istiyorlar. Böylece hiçbir şey anlamayalım, bunlara hiçbir zaman tehlikeli olmayalım, düşünmeksizin istedikleri her belayı, mal, can, din, namus ve memleketimizin başına getirelim. Bunlar öyle kurnaz, öyle uyanık ki! Nasıl oluyor da bunlar bize misafir oluyor, kadın, çocuk, mal ve hâlimizi düşünüyorlar? Halbuki bunların hayatları şehirlerde geçmişken bizim peşimize düşmüşler. O kadar insan öldüren bunlar, nasıl oldu da öyle düşünmeye başladılar! Bu hamamları bizim için yaptırmalarının mutlaka bir hikmeti vardır: Belki de hiç kimse gusül abdestini tam almasın diye; necis girelim ve daha necis bir şekilde dışarı çıkalım diye. Bu hamamlarda temizlik ve necaset diye bir şey söz konusu ol-

masın diye. Hepimiz daima hayızlı, daima cünüp, namazsız, taharetsiz, bereketsiz kalalım diye... Bunu da yavaş yavaş söylüyorlar: Bu, su havzası değildir, duştur. Eskisi gibi sabahları erkekler, ikindileri kadınlar gitmesin. Batılılar gibi, çağdaşlarımız gibi kadınlarla erkekler, kızlarla oğlanlar karışık gitsinler hamama! Köylüleri geri bırakan, namusperestlikleri, taassuplarıdır. Kadın ve erkek birlikte hamama gitsin! Göreceksiniz, boşuna hazineyi harap etmediler, boşuna numara yapmadılar. Yoksa dağın ardındaki Memedâbad kalesinin hazinesinin Amerika, Fransa ve İngiltere'yle ne ilgisi vardı?"

Bu "toplumsal gidişat" karşısında bulunan "yarım mafsallı" bir aydın sadece güler! Bu ilkel, geri kalmış, barbar ve şuursuz halkın cahilliğini ve bu çağdaş, uygar, aydın entelektüelin bilgisini ortaya koyan aydınca bir kahkaha. Sonra, eğer çok hümanistse yüreği yanar, kalbi sızlar, içi acır. Eğer işinde biraz ciddî, hassas ve kararlı ise kötü şeyler söyler! Fakat Fanon şunu biliyor: Toplumda hiçbir "sosyal gidişat", hiçbir grupsal, sınıfsal ve millî psikoloji olayı, hiçbir âdet, hiçbir duyarlılık ve reaksiyon yoktur ki mantıksal bir kökü, sosyolojik ve tarihsel bir sebebi olmasın. Her halükârda bir sapma ve bir hastalık dahi bilimsel bir sorundur.

Sizinle herhangi bir geçmişi olmayan, bağı bulunmayan bir çocuk, sokağın köşesine korumak için bin bir zahmetle park ettiğiniz otomobilinizi çizse, kirletse veya yumruklasa kızarsınız. Onun terbiyesiz, haylaz ve kötü biri olduğunu söylersiniz. Hatta bu çocuğun yaptığı işe asıl göstereceğiniz tepki onu yakalayıp bir güzel dövmektir. Eğer yakalarsanız duygularınızın sonucu bu olacak. Niçin bu acaip muammalı iş, sizin başınıza geliyor? Neden bu çocuğun derinliklerinde köklü bir kinin ifadesi olan böyle bir iş size karşı yapılmıştır? Hem de bu çocukla bir bağınız da yok, sizi daha önce görmemiş, şeklinizi şemailinizi görmemiş, isminizi işitmemiş! Böyle bir çocuk, meçhul bir şahsa karşı intikam peşinde! Niçin? Neden? Bu mesele sizi kızdırıyor. Aslında dostluk sebepsiz olabilir; ama düşmanlığın sebepsiz olmaması lazım. Dolayısıyla bu çocuğun düşmanlığı da sebepsiz olmasa gerek. Siz, o çocuk için bilinmeyen bir kişi değil-

siniz. Sizi kendisini bildi bileli tanıyor. O size olan kinini, annesinden, babasından, tüm kavminden, hatta bütün atalarından miras olarak almış. Siz onun tanımadığı biri değilsiniz. Siz, o "otomobil sahibi" beysiniz. Siz, o tanınan ünlü "Otomobilliler" ailesindensiniz. Onun ve ailesinin şeref ve haysiyetini sürekli horgören, küçük düşüren, onlara hava atarak, kendisi, karısı ve çocuğu, onu ve anne babasını hep toza dumana bulayan ailedensiniz. Onlar, siz geçiyorsunuz diye sürekli bineğinizin önünden bir kenara çekilen kimselerdir. Siz, onların kanını emerek onları bedbaht yapan kan emicilersiniz. Babası, kardeşi, amcaoğlu, arkadaşları ve tanıdıkları, hep sizin baba, kardeş, amcaoğlu, arkadaş ve tanıdıklarınızın eli altında çalışmış, ızdırap çekmiş, adeta kan kusmuş, aç kalmış, azar, kötü söz ve küfür işitmişler. Onlar size hiçbir zaman cevap verme cesaretini gösterememişler, sizden hep korkmuşlardır. Onları kolayca azarlayan sizlersiniz. Fabrikada, dairede, çarşı ve yönetimde hep kanlarını emmiş durmuşsunuz. İşte bu, onların başlarına getirdiklerinizi birazcık olsun telafi etme fırsatıdır. Bu, Kabil zamanından şimdiye kadar, birikmiş olan eski ve köklü bir kinden küçük bir yansımadır. Bu durumda eğer siz meseleyi mantıksal bir analize tabi tutar ve onun kökenini bulursanız, bu çocuğun sebepsiz kötülüğünden ve insanlara eziyet etmesinden dolayı öfkelenmemeniz, hatta hakkını almak için intikamındaki acziyeti karşısında merhamet etmeniz mümkündür!

Fanon da bu şahsın tavrına, yani bu milletin sosyal vicdanına böyle bir bakış açısıyla bakıyor. Bir kavmin sosyal vicdanı veya millî kişiliği, tıpkı bireyin hayatı boyunca biçimlenen kişiliği gibi, tarihinden kaynaklanan bir sosyalliktir. Bu yeni olandan kaçış, yabancıdan ürkme, içine kapanma, görünmekten ve tanınmaktan korkma, kendisinin en gizli köşelerine, eve, iç dünyaya ve eski geleneklere sığınma, hep kendisini daima düşman saldırısına, tehlikeye, yağmalama ve cinayete maruz hisseden bir toplumun mantıklı, tabiî ve olumlu tepkisidir. Canlı bünye, kendisini bir felaket karşısında hemen toparlayan ve koruyan bünyedir. Bu toplumun yaptığı da tehlikeye karşı bir tür doğal tepkidir. Tehlikeden kaçıp savunma o kadar olumludur ki düş-

manın takip ve saldırısı, tam yenilikçi yarım aydının gözünde gericiliğin, cehaletin, biliçsizliğin, hurafeciliğin göstergesi olan bu düzensiz gidişat ve davranış biçimi, yarı modern tam aydının gözünde sosyal bünyenin diriliğinin, güçlü varlığın, tehlike ve saldırılara karşı direnç ve tepkinin göstergesi ve nihayet güçlü Fransız sömürgeciliğinin, peş peşe yüz yirmi yıl, kendi bilim, ekonomi, kültür ve uygarlık gücüyle, temellerini ve kurumlarını alt üst etmeye, onun varlığını yadsımaya, Fransız toplumu içinde yok etmeye çalıştığı bir toplumun manevî bağım- sızlığının bekasının, tarihî kültür ve kişiliğinin ve millî mevcudiyetinin ilelebet teminatıdır.

Fransa'nın kurnazca ve çok yönlü olarak yüz yirmi yıllık "Fransız Cezayiri"ni meydana getirme çabasını ne tür bir etken boşa çıkardı? Hem de Avrupa'nın her şey, Afrika, Arap ve İslam ülkelerinin ise hiçbir şey olduğu bir zamanda bu nasıl olabildi? Tabiî ki tek kelimeyle "taassup". Emperyalizmin, daha ilk adımda İslamî veya gayri İslamî ülkelere girişi ve nüfuzu karşısında, çelikten bir kale gibi bulduğu taassup. O taassup ki bu sömürü karşısında ayakta durmuş, mağrur, sağlam çelikten kalesinin burçlarında gözetleyicilik yapmıştır. Sömürgecilik, bu kalenin tam karşısında ve ayakta olduğunu biliyor, anlıyordu. Emperyalizmi pis bir ırk, şaibeli bir grup ve tehlikeli bir yabancı olarak gören taassup. Dışarıda Doğu medeniyetini kucaklayıp köküne bağlı kalmaya çalışırken, emperyalizmin içeriye girmesine de asla yol vermek istemez. Bu, çok değişik türden tuzaklarını gizleyebilen bir taassuptur. Sömürgecilik ise birçok tuzakla, yeni bir kuşak yaratmak, insanları özünden uzaklaştırarak kendi menfur özüne benzetmek için uğraş verir. Sömürgecilik, onu "kendi aydını" yapıncaya kadar ne ona kulak verir, ne de onunla konuşur. İşte bu nedenle yarı Batılıların (asimilelerin), yani modern aydınların Doğu toplumlarında ilk iş olarak "taassup ile mücadele"yi seçmeleri tesadüfî değildir. Mevcut çağın çoğu aydınlarının öncüsü merhum Takizade'nin övgülerini okuyun! Diğer aydınların oluşturulması karar ve tasarımında ilk örneği teşkil eden ve modernistler silsilesinin başı olan Ermeni Mirza Malkom Han'ın mektup ve risalelerini inceleyin!

Yenilikçilik

Ayrıca şu Seyyid Cemal, Hemedan'ın Esedabad köyünde yetişmiş köylü, eski bir molla. Asya ve Afrika'nın bütün ilerici liderlerinden önce, tehlikeyi vuku bulmadan hissedebilen din adamı. Kendi yerli koku alma duyusu ve ümmî şahsiyetiyle bu modernlik oyununun sonucunun ne olacağının kokusunu aldı. Ahmakça ve aldatıcı modernizmin cicili bicili görüntüsü altında emperyalizmin acımasız, korkunç ve çirkin varlığının saklı olduğunu sezdi. Ekonomik sömürgeciliğin, bir mendil için bir şehri ateşe veren pis burjuvazinin sultasının varlığını hissetti. Asya ve Afrika'da bütün milletlerin, kendi mallarını satıp ham madde alabilmesi veya götürebilmesi için dinlerin, tarihlerin, asaletin, bağımsızlığın, şahsiyetin ve kültürlerin yağmalanıp yok edilmesi gerek! İnsanlığın, para tapınağının eşiğinde kurban edilmesi gerek. İnsan demek tüketici demektir! Başka da bir hiç! Bu şekle dönüştürülmüş modern, yenilikçi kadın ve erkekleri görmüyor musunuz? Artık insan, bir 'hayvan-ı nâtık' (konuşan hayvan) değildir. Düşünen, seçen, tasarımlayan veya yaratan bir hayvan değildir. Artık insan hakkında insanın yaptığı tanımlamalar doğru değildir. İnsan, satın alan bir hayvandır.

Bu Seyyid Cemal'dir ki "onların burada banka açmak istediğini!" duyduğunda titreyip ürperiyor ve zamanın seçkin fıkıhçısı ve müftüsü olan Ayetullah Mirza Hasan Şirazî'ye mektup yazıyor. Ondan yıllar sonra, Afrika'nın uyanışından, gözünü açmasından, dünya antiemperyalist devrimlerinden, Batının ekonomik emperyalizminin hilelerinin rezil rüsva oluşundan sonra, Afrika'nın özgürlükçü şâiri Schandel şöyle diyor: "Fransız ordusu Afrika'dan kovuldu; ama Fransız sömürgeciliği Afrika'dan ayrılmamıştır... Afrika'da Fransız sömürgeciliğinin kökünün kazındığının söylenebilmesi için Lione Kredi Bankası'nın bu topraklardan sökülüp atılması gerekir."

Bizim modernist aydınlarımızın, kendilerine çizilen program çerçevesinde aşk, heyecan ve sevinçle "gelenekçilik, din, geçmiş ve kendi özüne inanma"ya savaş açma misyonu üstlenmeleri; bu sa-

vaşı da medeniyet, modernizm, ilericilik, çağdaş bilim, sanayi çağı adıyla halkın belleğine enjekte etmeye çalışarak kendi müftülerine ve akıldânelerine yol açma gayretleri tesadüf olmasa gerektir. Zira "taassup" burcu ve kalesi, bu maslahatlardan yapılmıştır. Şehrin, Batı kapitalizminin ürettiği malların serbest tüketim pazarı olmasını, bu burç ve kaleler engellemektedir, işte bu gelenekçi, dindar ve mutaassıp çevreler, Batı mallarını asla tüketmez. Kendi şehrinde, kendi evinde oturur, kendine özgü bir ruh ve düşünceye sahiptir. Afrikalı kadın, kendi halkalarını boynuna takar, kendi ipekli kumaşını giyinir, eline ve saçına kendi ormanının bitkisinin rengini verir, kınasını sürer ve kendi mimarî ürünü olan evinde yaşar. Asyalı erkek, kendi sürüsü, bağı ve atıyla iftihar eder; kendi tarihine, atalarına, millî şahsiyetlerine, kültürel değerlerine, dininden gelen güç ve azamete dayanır. Hem o Afrikalı kadın, hem de bu Asyalı erkek, modernist misyona sahip hiçbir Batılı tüccara bir tek dinarını dahi nasip etmez. O halde tüketim sahasının değişebilmesi için modernleştirilmeleri gerekir. Çağdaş dünya kapitalistlerinin ürettiklerinin tüketicisi olmaları için zevklerinin mutlaka değişmesi gerekir. Sömürgeci kültürün mahir ellerinde dilenen biçime sokulabilmesi ve istenen biçimde kullanılabilmesi için; din, gelenek ve millî taassubun yok edilmesi ve onun yerine kültürel, ideolojik hümanizm ve enternasyonalizmin konulması, böylece emperyalizm kültürünün mahir ellerinde yumuşacık bir hamur gibi ram olması ve dolayısıyla emperyalizmin onu istediği şekle dönüştürmesi gerekir!

Bu kadim molla Mirza Şirazî, "kumpanya" sözünden korkuyor. O Abdülkadir el-Cezairî ki sarışın saç ve yeşil gözden kaçıyor. Böylesi dünya görmemişlikler ve insandan kaçışlardır ki gelip her şeyi yeniden yapmak isteyen emperyalizmin önündeki en büyük ve en mutaassıp engeldir. Batı'yı taklit eden modernistler oluşmalı ki içerde Batı'nın yoldaşları oluşsun. Bu engelleri yoldan kaldıracak modernistler, yenilikçiler ve taklitçiler üretmek gerekir. Yabancıdan kaçan ve Batılıyı yabanî gören halkı arasında yeni bir asimileyi oluşturacak modernistler çıkarmak lazım. Batı'nın tercümanı ve kılavuzu olup yerli halkın arasına

karışabilen yeni modernistler yaratmak gerekir. Karanlık ve uğursuzluğun tellalları! Zalimlerin amatör ırgatları!

Schandel şöyle diyor: "Afrikalı yerlilerin elbiseleri yoktur. Emperyalistler normal yollarla onların zevklerini değiştiremez; dolayısıyla yerli halk kendi bez parçalarını üzerlerinden çıkarıp ithal malı kumaş ve bezleri örtünmezler. Öyleyse oraya önce kilise gelmeli ve onları Tanrı'nın ve İncil'in dinine inandırarak hidayete erdirmeli! Bu durumda namus ve haya kavramlarının ne anlama geldiğini öğrenen Afrikalı mecbur kalmalı ve elbise giymeli! Bütün bu çabalar, Longshair ile Manchester mensucat ürünlerinin Afrika'ya girişine uygun bir zemin hazırlayabilmek için sarfedilmektedir." Tekelci kapitalizmin tezgâhları, en üstün ve en yüksek bilimsel, psikolojik ve sosyolojik teçhizatla donatılmıştır. Bazen bir milletin asırlardır kullandığı geleneksel içecekleri birkaç gün zarfında unuttuğunu, bu içecekler yerine Pepsiyi, Coca Colayı kabul ettiğini ve belli bir tarihten sonra artık ayran, limonata ve meyve suyuna katlanamaz duruma geldiğini görüyoruz! Bu kolay bir şey değildir.

1962 yılında sosyoloji bölümünde öğrenciydim. İlan tahtasına "Renault Şirketi" imzalı ve mezun olan veya sosyoloji son sınıfında okuyan öğrencileri bu şirkette çalışmaya çağıran bir duyuru asılmıştı. Otomobil fabrikası sosyolog arıyordu! Hayretler içinde kalmıştım. Firma acaba ne yapacaktı sosyoloğu? Gittim, olursa iş bulmuş olacak ve bursun psikolojik baskısından kurtulacaktım; olmazsa hiç değilse bu muammayı çözmüş, merakımı gidermiş olacaktım. Sosyolog ile Renault otomobil arasındaki ilişki neydi? Çağrı, belli bir gün belirlemişti. Belirlenen günde "Halkla İlişkiler Müdürlüğü"nde bir mülakat yapılacaktı. Karşımda piyasada türü çok olan, bilinçsizce parayı har vurup harman savuran, havaî bir tip bulacağımı zannediyordum. Çünkü karıları, mayaları ve makamları, onlara biz aydın bilginlerle konuşabilme hakkını vermektedir. Kendi kendime: "Bu fabrikatör, bizim gibi bilginlere zorlanmadan neyi rahatlıkla söyleyebilir?" diyordum; "Bütün sözleri, idarî kurallar şöyledir, iş, ücret ve şartlar şunlardan ibarettir, gibi konulardır!" Her neyse, bu düşünceler arasında belir-

lenen günde fabrikaya vardım. Radyo, sinema ve televizyonun psikolojik etkileri hakkında yazan, sosyolojik tebliğlerini ve kitaplarını okuduğum bir profesörle karşılaştım. Birkaç yıl önce emekli olarak üniversiteden ayrılmış. Hatta ben, eğer bu adam ölmüşse mezarını ziyaret etmeyi düşünüyordum. Ama ölmemiş, yaşıyordu! Ender bilimsel derinliklerine bir yol bulup o engin tarladan birkaç çiçek koparmak istediğimiz bu adam, şimdi Renault Şirketi'nin "Halkla İlişkiler ve Sosyal İşler Müdürü" olarak bizim işe alınmamız için istihdam edilmiş![34]

Eski üniversite profesörü ve kapitalin sonradan görme elemanı, "Batı kapitalizmine taze kanlar" vermek için şu açıklamayı yaptı: Liberalizm düzeninde, demokrasi, bilimselcilik, hümanizm, ilericilik, aydınlık çağ, uygarlık, özgürlük, insanın bireysel hukuku, realizm ve diğerlerinde –ki bunların tümü burjuvazi çadırının fuhuş çocuklarıdır– sosyolojinin kullanım yeri nedir ve nerededir? Hoca, önümüze bir dünya haritası serdi. Bu harita üzerinde, dünya ülkelerinde, farklı model ve renkteki Renault arabalarının satış oranları belirtiliyordu.[35] Daha sonra milliyetlerimizi sordu. Milliyetimizi harita üzerindeki 'Renault rengi'yle tespit edip işaretledi, işte o zaman işimizin, bir bilgin, sosyoloji alimi, bir antropoloji âlimi değil, Renault satıcılığı olduğunu fark ettik! Halkımız arasında gelecekte toplumumuzda bu fabrikanın ürünlerini alacak bir zemini hazırlamaktı işimiz! Görünüşte basit bir sorun. Fakat sorun, içsel olarak tarihsel, geleneksel, kültürel, dinî, sanatsal ve estetik etkenlerle ve de bireysel ve toplumsal yaşam biçimi, mimari, şehircilik siyasal ve ekonomik meselelerle de tam olarak bağlantılıdır. Bilimselcilik temeline dayalı ve "Bilim bilim içindir." espirisiyle biçimlenmiş bilimsel bir anlayışla lisanslı aşamasına geliyor ve bilimsellik çerçevesine girmiş oluyoruz. Bu da engellerin kaldırılarak toplumda uygun bir zeminin hazırlanması içindir. Genelin beğenisini ve zevkini

[34] Bilimin neoskolastisizmi budur. Bilim Ortaçağ da kilisenin hizmetindeyken şimdi fabrikanın hizmetinde! Gerisi, "modern eşekleştirme, modern sömürü"nün altyapısı demektir.

[35] Sanayi burjuvazisinin dünya görüşünün bir örneği ve dünyaya ve dünya halklarına o dünya görüşüyle bakan bir göz.

değiştirip yerine yeni modayı oturtmak. Adı geçen bütün bu faktörler de bilimsel, teknik ve sanatsal el işlerini gerekli kılar!

Bu yolda elde edilen başarı tablolarından biri adına ve örnek olarak bilim adamlarımızın proje ve haritasını gösterdi. Bu haritada bir Afrika ülkesini gösterdi; 1950 yılında, bu ülkenin başkentinde oturan birkaç siyasal ve ekonomik Fransız sömürgecisinin arabasından başka, hiçbir yerinde hiçbir markadan otomobil bulunmuyordu. 1961 yılında, yani 11 yıl sonra sömürgecilerin ilerici demokratik bir cumhuriyet, bayrak ve millî marş bağışladıkları, toprağı dağlar ve ormanlarla kaplı bu yeni doğmuş ülkede dağınık, göçebe kabileler yaşıyordu. Henüz buralarda şehirler, caddeler, yol şebekeleri ve benzin istasyonları yoktu. Haritadan bu ülkede uzak bir bölgede bir dağın eteğinde, birkaç çiftçi eviyle, çevresinde kurulu birkaç çadırdan oluşan bir köyü gösterdi. Köyün ortasında kabile reislerine ait olduğu anlaşılan ve diğer evlere oranla daha gösterişli, daha ihtişamlı iki üç ev vardı. Sosyolog maharetiyle hazırlanan bu filmin en ilginç noktası şu idi: Ücra ülkedeki bu kabilenin iki ağanın evi önüne, övünmek için ve ihtişam nişanesi olarak, at ve köpeğin yerine altın şeritleri ve fantazi özellikleri bulunan son model lüks Renault otomobil "bağlanmıştı!"

Sosyoloğun fabrikayla ilgili mucizesi şu idi: Bu dertli, okuma yazma bilmeyen bedevî reisleri, dün atın güzelliği ve nal şakırtısından ve köpeğinin havlamasından zevk alıyorlardı. Atlarının sayısı, koyunlarının çokluğu, topraklarının genişliği ve ekilebilirliği, atalarının kahramanlığıyla övünüp rekabet ediyorlardı. Bu reisler, bugün "çağdaş ve modern" olmuşlardır. Artık Fransız Renault otomobil sisteminden zevk alıyor ve onların modelleriyle rekabet ediyorlardı. Fransız zevk ve estetiğini benimsiyorlardı. Ne de olsa bu, ilericiliğin, uygarlığın, gericilikten ve barbarlıktan kurtuluşun göstergesi değil mi? Şüphesiz kendisinden, ikbâlinden ve memleketinin halinden ve ilerlemesinden pek memnundurlar.

Minber ehlinin büyüklerinden olan sayın Aga Şeyh Mudakkık (Allah emsalini çoğaltsın ve ömrünün uzunluğuyla Müslüman-

ları faydalandırsın), bir gün bizim Meşhed'de minberde şöyle buyuruyorlardı: "Ey halk! Hayatınızın kıymetini bilin! Allah'ın size kolayca sağladığı bu rahatlık ve nimetin şükrünü eda edin. Zira din ve imanınızın bereketiyle sizi bütün milletler arasında yüceltmiş ve rahmete layık bir ümmet yapmıştır! Çünkü Avrupalılar, küfürlerinin cezasına ve şirklerinin belasına maruz kalmışlardır. Allah onları petrol kuyularında, kömür, bakır, demir ve kurşun gibi maden ocaklarında çalışmak zorunda bırakmıştır! Başıboş, toz toprak, yağ, kir ve pas içinde, ölüme eş bir hayat... Fabrikalarda yağ, duman ve talihsizlikler içinde ızdırap çekerek makine yapar, ambalajlar ve buraya gönderirler! Bu dinin ve temiz imamların bereketine başvuralım ve onun kıymetini bilelim! Başımıza boş yere dert açmayalım, onların el emeğinden rahatlıkla yararlanalım!"

Ben de "Allah'ım! Hem bizim amellerimizin mükâfatını ve küfrümüzün cezasını elde edeceğimiz, hem de onların bu araştırıcı din ve imanın bereketini azıcık tadacakları günü getir!" diye gönülden dua ettim.

Emperyalizmin avlayacağı insanları, yani "kendi fermanı"na itaatkâr ve tüketici yapmak istediği insanları nasıl "asimile" ettiği ve Asya ile Afrika ülkelerinde aydın hazırlama tarzının ne olduğu muammasını bilmek gerekir.

Jén Paul Sartre, Frantz Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri*[36] adlı kitabına yazdığı girişte ve 1962 yılında Kuzey Afrika Müslüman Öğrencileri Encümeni'nin davetlisi olarak (Paris Saint Michelle bulvarında) Müslümanlar lokantasının salonunda verdiği konferansta bunun formülünü ortaya koymuştur.

Sömürü ve Asimilasyon

Avrupalıların deyimiyle "asimileler", İslam Peygamberinin (as) tabiriyle "müteşebbihler" iki tiptirler: Biri avam, diğeri havas. Asimile avamdan kastım, dünün hacısıdır; odası nemli, sıvası, boya badanası ve kireçleri dökük bir evde yaşar; kırık dökük bir

[36] Les Damnés de la terre.

masanın arkasında oturur, evde imanla alakalı ve şu türden duygu ifade eden işaret ve tablolar vardır: Saçını kazıtmak, kirden katmerleşmiş takke takmak, dört fasıllı uzun bir hırka ve bir iç kıyafet giyinmek, çorapsız bir çift ayakkabı veya pabuç giymek, kınalı parmaklarının arasına doksandokuzluk bir tespih tutuşturmak, top sakalını boyamak, gülsuyu dökünmek, akik taşlı yüzük takmak ve mersiye ve dua okuyucusu veya taklit mercii olarak bilinen bir mollaya sırtını dayamak. Bu molladan, necaset ve taharet konusundaki titiz ve kapsamlı İslamî bilgileri, dua, taziye ve mersiye türlerine ait sevapları, faizin şer'î şartın satışına dönüşüm metoduyla ilgili fıkhı yasaları vs. öğrenir. Hacı bey, 30 yıldır hizmetçiliğini yapan falan Mirza'ya ayda 60 tümeni bile minnetle verirken, binlerce tümeni de büyük ağanın eliyle yapılan "mahalle camisi"ne veya "şehrin meşhur camisi"ne verir. Ramazanda ayrı ayrı iftar sofraları düzenler: Bir gece mersiye ehline, bir gece idare ehline ve bir gece de pazar ehline. Bir yıl Kerbela'ya bir yıl da Mekke'ye gider. Hanımı iki katlı "çarşaf" ile örtülü hacı hanım, siyah çorap giyinir. Ayağında halhal, kulağında küpe, boynunda gerdanlık, kolunda bilezikler ile bezelidir. Haftalık mersiyelere hep gider. "Ebul-fazl Parti" sofrasına katılır. Gaybet, dua, nezir, büyü, fal, şans, tılsım ve düğüm konulu dinî meclislere katılır... Ve kızı da... Ne diyeyim? Siz biliyorsunuz.

Hamamın arkasındaki sokakta, her yıl hacdan getirdikleri eşyalarla dolu, birkaç cilt kitap, bir Kur'an, yedi çeşit *Mefatihü'l-Cinan, Hafız Divanı* ve üç adet de *Ameliye Risalesi'nin* bulunduğu atalarından kalma evde oturan bu aileyi tanıyorsunuz. İşte bu güvenilir, sanki güneş, ruhuna bağlanmış mukaddes Hacı Ağa, bugün bakıyorsunuz ki evini satmış ve Şemiran tepesinde görkemli bir villa yaptırmış. Yaptığı bir Amerika seyahatinde bir petrol kralının veya ünlü bir sanayicinin villasındaki sıcak sulu havuzu görmüş ve hemen aşka gelmiş, onu yapan mühendisi bulup bu havuzun benzerinin kendi binasının altına da yapılması için onunla anlaşma yapmış ve havuzu yaptırmış. Antika değerdeki 16. Lui tarzı mobilyalar ve İtalyan tarzı perdelerle evi döşerken dekorasyonunu da Fransız tarzıyla yaptırmış. Kendi-

sini de baştan aşağı değiştirmeye çalışmış. İran'daki Amerikan dil kurslarına biraz devam etmiş! Dış ülkelere de birkaç kez gidip gelmiş! Ayet, mersiye, dua yerine öğrendiği kırık dökük kelimelerden oluşan bir dil yapısını yerleştirmiş. Yabancı bir dil, yani komik bir Amerikan lehçesi konuşmakta. Kendisi ve evi, uluslararası mallar sergisi olmuş; Kerbela'ya, Hz. Abbas'a ve diğer ziyaret yerlerine yaptığı ziyaret yolculuklarını unutan hanımı, çağdaş ve moda elbiseler giyinmekte; örtünmede değil, açılmada kızıyla yarışmaktadır. Namaz için camiye gitmek, mersiye dinlemek ve okumak yerine Abdurrahman Feramerzî'yi ve Mecid Devamî, Menuçehr Mutî ve diğerleri gibi Mesûdî ailesinin bütün erkek ve kadın üyelerini, "taklit mercii" makamına yerleştirmiştir. Dün boş zamanlarında *Cevşen-i Kebir* okurken bugün belli bir program çerçevesinde ısmarlama jestlerle meşgul olmaktadır. Cuma geceleri düzenledikleri mersiye meclisleri yerine millî televizyondaki sayın Feridun Ferruhzad'ın çok etkili ve derin toplumsal programından feyiz almaktadır. Onun, güzel bıyığı olduğuna, ay gibi güldüğüne, Furûg Ferruhzad'ın kardeşi olduğuna ve Almanya'da birkaç yıl kaldığına, iki açıdan seksi olan jest ve mimikleri bulunduğuna, yani hem kadınlar için, hem de günümüzün medenî erkekleri için istifade edilebilir olduğuna ilişkin beyanlarından istifade etmektedir. Cahiliye dönemlerinde sebze pazarının kenarında "çevreyi" iki üç saat seyretmekten zevk alırken, şimdi medeniyet ruhunu kavrayıp kendisini "zamanın cebri"ne uydurabilmiş ve kendisi, hanımı, hanım kızı, evlerinde birkaç saat süren bir süslenme aşamasından sonra Mehrabad Havaalanına gider. Gece yarısına üç saat kaladan gece yarısını üç saat geçene kadar üreticilerin eliyle insanlaştırılmış bir topluluğun arasında bekler durur. Her uçak gürültüsünde, sanata ve sanatçıya olan aşklarından dolayı yürekten gelen çığlıklarla ayağa fırlarlar! Acaba neyi bekliyorlar, kimi bekliyorlar? *Rûşenfikr* (Aydın) ve *Zen-i Şeb* (Gecenin Kadını) gibi dergilerin, kadınlara özgü yayınlanan gazetelerin aylar öncesinden verdiği haber: Nam salmış ünlü bir şahsiyet Londra'dan Doğu'ya gidecek. Yolunun üstündeki Tahran Havaalanında da ya-

rım saat kalacak. Sanat ve sanatçının yüceltilmesi için her tür ortam hazırlanmış. Bu neokolonyalizmin aracını koyun gibi buraya göndermişler. Tam da şunun gibi: Dün "hamledârlar" bunları "hüzün evlerine" (beytu'l-ahzân) gönderiyorlardı ve kendilerini kese başı yapıyorlardı. Dün dinî şiarları yüceltme, tazim etme adına; bugün ise sanatsal iftihar kaynaklarını yüceltme adına...

Dediğim gibi bu "tüketim asimileleri"inin varlığı bir faciadır; fakat dert getirmekten daha çok komik olan bir faciadır. Bunlar sadece tüketicidir; teşhis, ayırt etme, karar verme, seçme, sorunları çözümleme gücünden yoksun sözde insanlardır. Bunlar, zamanın çocuğudur, durum ve vaziyetlerin bilinçsiz ürünüdür. Bunlar taklitçidirler; dün Ayetullah'ın, bugün sanatçının taklitçisi! Bir *Ameliye Risalesi* veya *Mago* dergisi, hayatlarının seyrini, sosyal ve insanî tiplerini değiştirebilmekte, hayatlarında belirleyici faktör olabilmektedir. Bunlar dün tanımadıkları din için sinelerini parçalarken, bugün bilmedikleri bir medeniyet adına aynı şeyleri yapmaktalar. Yani ne? Eğer toplumu, bilgili ve harikulade bir kişilik olarak ele alırsak, bunlar, onun maddî üyeleridir. Yani toplumun leşi, cesedi. Dünya görüşleri, sosyal tutkuları ve düşünceleri; mini etek, otomobil modeli, evin dekorasyonu ve mobilyasının markası ve cinsi, binanın mimarî özelliği, elbise modası, süslenme, parfümeri ve taklitçilikten esinlenen tiksindirici tutum, hâl ve hareketlerdir. Hayatları; modernleşme, yeniliği arama, yemek yeme, dinlenme, eğlenme, niteliklerinde değişiklikler yapma ve adice kurallar ve yüzeysel âdetler geliştirme gibi hususlarda mücadelelerde bulunma üzerine kuruludur. Görüp okuduğumuz şeyler, yenilerle eskiler arasındaki savaştır. Yani eski tipi modern tipe dönüştürmenin büyük uğraşı! Bu uğraşın alanı ne mi? Bu uğraş, tüketim, süs püs ve gündelik hayat tarzı alanında sürdürülür! Bir kadını *Zen-i Rûz* (Günün Kadını) dergisinin hidayetiyle Christian Dior müessesesine götürüp birkaç saat sonra dışarı çıkartıyorlar! Artık baştan aşağı Avrupalı çağdaş bir kadındır! İtalyan, Fransız, İngiliz, karışık... her tür modelin siparişini versinler...

Bu acaip hızlı ve ileri modernizasyon, iki şarttan daha fazlasını istemiyor: Birincisi, bilinç ve kişilik sahibi olmamak. İkincisi, para ve imkânlara sahip olmak!

Ayrıca bir memleket, bu tarzda ve bu süratle yenilikçi yapılabilir; yani klasik durumdan modern duruma getirilebilir. Modernizm öyle bir ihraç malıdır ki on yıl önce deve, fayton, Ortaçağ tarzı şehirler, eski evler vb. gibi şeylere sahip bir ülkeyi perdeleri aralayıp on yıl sonra görelim: Gökdelenler, apartmanlar, villalar, restoranlar, kafeler, lüks mağazalar ve lüks hayat sahibi insanlarla dolu bir şehir. Uluslararası bir garaj dolusu model, rengârenk dünya otomobilleri sergisi, radyolar, televizyonlar, plajlar, modern kurumlar, güzellik salonları, sanat kulüpleri! Dünya çapında ve "bütün Ortadoğu'da emsalsiz" diskotekler, dans etmeler!

Modernizm budur. Bu modernizmin, yani biz mazlum sade insanlara "medeniyet" adına verdiği şey, aklımızı gözümüze getirmek olmuştur. Hâlbuki medeniyet, toplumun kültürel ve manevî gelişiminin, eğitim, ödüllendirme, insanî ruh ve görüşün en yüksek derecesidir. İlkel bir toplumu tamamen modernleştirmek için daha önce de belirttiğim gibi, birkaç saatlik uğraş, biraz imkan ve biraz da para oldu mu, yeterlidir. Fakat bireyi medenîleştirmek ideoloji, program, iş, fedakarlık, tahammül, sabır, eziyet, işkence, sosyal temel ve öğelerde değişiklik, fikrî ve akidevî bir devrim gerektirir. Değer ve eğilimlerin hareketli ve diriltici bir dünya görüşüne dönüşmesi, tek kelimeyle ideolojik devrim ile mümkündür.

Hire Arapları, medenî İran'ın asimileleri, Gassan Arapları da medenî Doğu Roma'nın asimileleri idi: Giyecek, yiyecek, hayat, bina ve teşrifatla o günün medeniyetinin tutum ve davranışlarını taklit ediyorlardı. Kale ve hendeklerini dahi Sasanîlerinkine benzer yapıyorlardı. Ama bütün bunlara rağmen asla medenî olmamışlardır. Yine de bedevî Araplara oranla, hatta Mekke'nin Kureyş, Taif, Sakif, Medine'nin Evs ve Hazreç, deve sütü ve kertenkeleyle beslenen Gıfar ve Havazin kabilelerine oranla modernleşmede oldukça ilerlemişlerdi. Fakat medeniyet başka şeydir. O, tüketim,

giyim kuşam ve güzellik gibi gerçekliklerde bulunmaz. Bilakis medeniyet; bakış, düşünce, dünya görüşü, letafet derecesi ve duygu derinliğinde, insanî ve ahlakî bağlarda, değerler sisteminde, din ve kültürün güç ve zenginliğinde, yaratıcı yetenek ve sanatta, seçme ve tahlil yetkinliğinde aranmalıdır. Modernizm taklit yoluyla hızla gelişebilir; ama medeniyet, bunun tam aksine, "içten, özden gelen coşku", taklitten uzak durma, yaratıcılık sınırına özgün olarak varma ve bağımsız bir teşhis ile gerçeklik bulabilir. Gassanî ve Hire Arapları ne bir bedevî Arabıdırlar, ne de medenî Araptırlar; müteşebbih, yenilikçi, modernist bir asimiledirler. Biri Hüsrev'in, diğeri Kayser'in taklitçisi!

Ama İslam'ın fikrî ve ideolojik hareketinde Cündeb b. Cünâde adında yarı vahşi bir çöl Arabını görüyoruz: Bu kişi, çölde yaşayıp yol kesen bir kabileye mensup. Bütün dünyası; putu, kendisi ve etrafındaki kabile üyelerinden ibaretti. Varoluş dünyası; her yerde ufukla ve varlık âleminin sonuyla birleşen çevredeki birkaç meradan ibaretti. Hayat onun için, zayıf kabilelerle savaş, mücadele ve kavgadan, onları yağmalamaktan ve onlardan intikam almaktan ibarettir. Bu insan bir süre sonra Ebuzer-i Gıfarî olmuştur! O, Cündeb b. Cünâde'likten Ebuzer-i Gıfari oluşuna değin geçen yolda yürümüştür. Develeri bunlar, çadırları şunlar... Yiyecek ve giyeceği ile süs ve değerleri de bellidir. Bunlar aynen kalmış, değişmemiştir; modernize olmamış, tüketim biçimi değişmemiş, kendisini hiç kimseye benzetmemiş, asimile olmamıştır. Fakat medenî olmak; düşünce, bilgi, teşhis, dünya görüşü, analiz, hayat, toplum ve dünyayı değerlendirmede inkılap demektir. Bu inkılap, onun sosyal gidişatı, siyasal cephesi ve bireysel hayatından açıkça anlaşılmaktadır.

Miladî yedinci asırda Arap Yarımadası'nda çölde yaşayan, bedevî, okuma yazma bilmeyen bir Arap, ne oldu da şimdi Proudhon veya Dostoyevski gibi konuşuyor. Sanki Büyük Fransız Devrimini geçirmiş bir devrimci aydın, sosyolog, ekonomist ve antropolog; sömürü ve burjuvazi sorununu, sınıflaşma ve sınıf teorisini, toplumun devrimci önder ve aydınlarının tümünü biliyor. Zengin sosyalist kültüründen haberdar. 18. yüzyıldan,

özellikle 19. yüzyılın ilk yarısından bugüne kadar meydana gelen siyasî ve ideolojik sınıf çatışma ve karışıklıklarına katılmış! Sanki Dostoyevski gibi, toplumun genel sorumluluklarıyla, bireyin hakkını biliyormuş gibi şöyle diyor:

"Evinde ekmek bulamadığı halde yalın kılıç bütün halka karşı ayaklanmayan kimseye şaşarım!"

Medeniyet, insanda tekâmüle dayalı bir inkılaptır. O, bir mal, eşya veya bir ihraç malları toplamı, özel bir şekil ve renk değil, aşkın bir cevher ve hakikattir. Elektrik, asfalt, otomobil, giyecek, yiyecek ve yapı gibi Avrupaî medeniyet faydalarını kendi ülkelerine sokarak medeniyeti gerçekleştirmek isteyenler, şüphesiz birkaç yıl içinde göz alıcı başarılar elde ederler; fakat sadece göz alıcı! Tüm uyanık bahçıvanların yaptığı gibi. Bu tür bahçıvanlar, büyük, gelişmiş ve meyve veren ağaçları dışarıdan satın alıp kendi çorak ve verimsiz topraklarına dikerler! Böylece olağanüstü mucizevî ilerleme ve başarılara imza atarlar. Dünün çorak ve kıraç bayırı, bir bakmışsın, birden bire birkaç gün içinde yemyeşil bir hurma bahçesi oluvermiş; hatta meyve bile vermiş! Avrupa bahçelerinden daha cilveli ve Ortadoğu da eşsiz! Dört gün sonra köksüz, susuz, topraksız ağaç kuruyor! Sorun değil. Temsilcilik var. Taze ağaç ithal eder. Satın alır ve tekrar dikeriz. Daima meyve veren yeni ağacımız var! Evet, ama daima onlardan ağaç satın almalıyız!

Medeniyet, yeri sürmek, ekime hazırlamak, suvarmak, tohum ekmek, korumak, bakmak, budamak, ilaçlamak ve yetiştirmek demektir. Böyle meydana gelen bir bahçe, üç dört yıllık bir süre ister; zahmet, çalışma, sabır, irade, akıl ve yetenek ister. Bu işin yolu budur. Ama sözü geçen sayın Mudakkık'ın metodu, yani tüketim ve ithal medeniyeti, medeniyet değil, pazardır!

Toprağı ekime hazır hale getiren şey, bence ideolojidir. Devingen bir dünya görüşü ve ortak bir hedef veya tek kelimeyle "iman"dır. Toplumda hareketi, gücü, birlik ve eylemi meydana getiren etken, imandır. Engin manevî Hint kültürü, Hristiyanlık, büyük İslam medeniyeti ve modern Avrupa uygarlığı; bun-

ların hepsi, fikrî, millî ve dinî hareketin ürünüdür. Niçin İslam'dan sonra iki üç asır zarfında siyasî, millî ve askerî yenilgi alan İran'da felsefî, bilimsel ve teknik sahalardaki dehalar yetişiyor ve bütün beşerî tefekkür, duygu, edebiyat ve sanat alanlarında İranlı büyük adamların adıyla ansiklopediler yazılıyor ve İran düşüncesi, kültür ve İslamî ilimler alanında, İspanya'dan Çin'e kadar o günkü dünyanın bütün medenî milletlerine, hatta Ortaçağ ve Rönesans Avrupa'sına hükmediyor? İran'ın bu etkisi ve etkileyici özelliği, niçin Sasanî ve Aşkanî İran'ında olmamıştı da İslam'dan sonraki iki üç asırda olmuştu?

Bazıları, medeniyeti yapan şeyin felsefe, kültür, bilim, teknik, edebiyat ve sanat olduğunu düşünmüşlerdir. Bunlar tuhaf bir zihinsel gafletle, sonucu sebep yerine geçirmişlerdir. Bunlar, hakikî medeniyetin zorunlu ürünüdür, sonucudur; bu büyük insanî binanın malzemeleridir. Tarihte medeniyetin gerçek mimarları, çoğunlukla filozof, bilgin, sanatçı ve edebiyatçı olmayan, hatta ümmî olan hareket önderleridir.

Medeniyeti böyle telakki etmek ve modernliğin yüzeysel, genellikle hastalıklı ve sapmış bir görüntüsü olarak tanımak, sadece sosyolojinin ve yeni medeniyet biliminin bir problemi değil, aynı zamanda Avrupa medeniyetini alma eşiğindeki Avrupalı olmayan toplumların gerçek aydınlarının duygularında çok tehlikeli bilimsel ve sosyal bir misyon meydana getirmektedir.

Dedim ki: "Avrupa dışındaki toplumların aydınları!" Ama yazık! Dediğim gibi: "Bu tüketim asimilelerinin varlığı, yani modernleşen avamın varlığı bir faciadır; fakat acıklı olmaktan ziyade komik bir faciadır." Ancak seçkinlerin, yani entelektüellerin, "entelijansiya"mızın asimile olması ise komik olmaktan daha çok trajik bir faciadır. Çünkü onlar toplumun gövdesiyken, bunlar beynidir. Beynin aline olması ise öldürücü ve mahvedicidir!

Şu yarı Avrupalı avamın modernizasyon oyunu, bunların (entelektüellerin) kötülüklerinden biridir. Çünkü seçkinlerin çoğunluğu, lotaryenlikle ünlü Mirza Malkom Han'ın uğursuz zürriyetindendirler. Tüm siyasal, sosyal, ekonomik ve özellikle kültü-

rel çehrelerinde belirginleşen, sömürgecilere yolları açan, rehberlik eden, bu "cadı bahçesi"nin bahçıvanlığını yapan ve Mudakkıkî medeniyetin yapıcısı zürriyetin çocukları!

Ayrıca bunlar iki tiptirler:

Birincisi, çoğunluğu oluşturan gruptur: Bunlar, "Batı uygarlığının büyüsüne kapılmış" şanlı doktorun, yüzeysel ama tam ünlendirdiği "aklı bir karış havada" olanlardır. Bunlar kimlerdir? Yarı entelektüeller! Doktor, mühendis, üniversite profesörü, milletvekili, hâkim ve savcılar, gazeteciler, çevirmenler, şâirler, yazarlar ve diğer idarî ve bürokratik kadroları dolduran uzmanlar. İşleri beyin ile olanlara Avrupa'da entelektüel denilir. Ben, buralarda bunları "onaylayıcılar" olarak adlandırıyorum, her halükârda işlerini bir eğitim döneminden sonra elde etmiş kimseler.

Avam asimileleri ise, o Frengi avcının yeni etidir; eli ayağı bağlı, itaatkâr avlar. Onlar, Batı'nın büyük modernleştirme sanatının el işçileridir; fakat bunlar onun işçileridir, karanlık işçi! Bazen profesyonel ve bilen, bazen de amatör ve bilgisiz olarak olaya inanmışlardır. Rene La Bum: "İslam ülkelerinde geçmişle, İslam'la, dinî taassup ve kültürle mücadele etmek gerekir." fikrini önerdiği zaman bunlar, gecikmeksizin işe koyulurlar; bir Didero, bir Luther, bir Ernest Renan, bir Claude Bernard edasıyla ortaya çıkarlar. Büyük bir şevk, heyecan ve coşkuyla! Ne filozofça! Ne beleşçe! Hatta kendisinden maya katar! Yani taassup, hurafe, din ve gericilikle mücadele yolunda bilim için fedakârlık yapmak gerekir. Kahraman aydın oldu! Bak, Galileo ve Copernik ne ızdıraplar çektiler? Bendeniz de tıpkı bunlar gibiyim!

Geleneksel bir toplumun modern bir topluma dönüşmesi ve klasik bir ülkenin, Batı mallarının pazarı olması gerektiğinde, o ülkelerde yüzlerce yeni iş, uzmanlık, memuriyet, sorumluluk ve teknik türleri baş gösterir. Yani "bu iş için yaratılmış insanlar"a ihtiyaç vardır, işte "sözde entelektüeller" yani "onaylayıcılar" bunlardır.

İkinci grup, azınlığı teşkil etmektedir: Bunlar "aydın onaylayıcılar"dır. Aydın, burada kendi özel anlamındadır. Yani sosyal, si-

yasal bilgi ve bilince sahip, kendisini toplumun yazgısına bağlı hisseden, sosyal problemleri teşhis ve belirtileri analiz edebilen, toplumsal gidişatı ve yarının tarihindeki konumu bilmeye çalışan, kaçınılmaz olarak toplumun sorumluluğunu omuzlarında hisseden, ister istemez düşünce açısından kendine özgü siyasal ve sınıfsal bir ekolü tutan, tek kelime ile "zaman"ı idrak eden kimse anlamında aydın.

İslam Peygamber'i (as) şöyle buyuruyor: "Âlimlerin mürekkebi, şehitlerin kanından faziletlidir." Yine buyuruyor ki: "Âlimler, İsrailoğulları peygamberlerinden daha hayırlı bir ümmettir." İşte sorumluluk ve bilinç sahibi olanlar bu âlimlerdir. Allah'ın yemin ettiği kalem ve yazı da böyle âlimlere özgü olandır. Bunların işi, peygamberlerin misyonları yolunda yürümektir. Şehitlerin kanına benzeyen ve sonuçta ölçülebilen bu yazarların mürekkebidir.

Hizmet ve Islah

Derslerimden birinde hizmet ve ıslah kavramları ve buna bağlı olarak da "hizmet eden" ile "ıslah edici" arasındaki farkı ele alan bir konuyu işliyordum. Bu iki kavram genellikle birbirine eş veya benzer sıfat olarak kullanılır; hâlbuki bunlar, birbirinden ayrı iki terimdir. Bazen birbirlerine zıt şartlarda birbirlerine zıt anlamlar taşıyabilirler. Yani mesela hizmet, yalnız ıslah etmekle kalmaz, ayrıca ifsat eder ve ihanet eder. Bir tutukluyu özgürlüğüne kavuşturmak, ona bir hizmettir. Ancak bu hizmet, sadece kendisine değil, başkalarına da ihanetle sonuçlanabilir. Bir belediye başkanının faaliyet alanı hizmetle sınırlıdır. Pasteur, Edison, diğer bilginler, mucitler ve kâşifler, sadece hizmetçidir, hizmet edendirler. Fakat Buda ile Aristo, Ali ile İbn Sina, Mesih ile Batlamyus, Robespierre ile Lavoisier, Bacon ile Newton veya yazar ile doktor, filozof ile mühendis arasında mutlak bir fark vardır. Bireysel ilişkiler ve düşünsel çabalarınızla birisinin yaşam ve düşünce biçimini değiştirerek onu bozulma ve çöküşten kurtarıyorsunuz. Bazen de herhangi bir ihtiyacını karşılıyor veya ona bir otomobil hediye ediyorsunuz ya da hayatındaki bir sorununu zaman ve para harcayarak gideriyorsunuz. Bu iki iş

bir değildir. Sözün burasında, hayatî önemi olan, basit fakat çoğunlukla unuttuğumuz temel bir noktayı belirteyim: "Her ıslah edici, aynı zamanda hizmetkârdır. Fakat her hizmetkâr, ıslah edici değildir".

Bilimlerde dahi böyle sınıflandırmanın tam olarak bir ölçütü vardır; belki de en büyük ölçütü bilimlerdir. "Hizmetkâr bilimler", olan insanla ilgiliyken, "ıslah edici bilimler", olması gereken insanla ilgilidir. Birinin "vakıa" yani gerçeklik ile, diğerinin "hakikat" ile işi vardır. Biri, insanın ilerlemesi, takviyesi, rahatı ve mutluluğuyla ilgilenirken, diğeri insanın tekâmül, yücelik, rüşt ve hareketiyle ilgilenir. Biri insanın hizmetçisiyken diğeri klavuzu ve rehberidir. Birinin işi işçilik iken, diğerininki yol göstericilik, yani peygamberane bir görevdir! Milletlerin yaşam tarihinde peygamberlerin misyonu ile bilginlerin rolü arasında var olmuş olan farklılık buradadır. Bugün de bu farklılığı başka bir biçimde düşünürler arasında görüyoruz. Özgürlükçü, anti emperyalist, sınıf karşıtı bağımsızlık hareketlerinin fikrî önderleri ve kurucuları başka; filozoflar, bilginler, edebiyatçılar, uzmanlar, kâşifler ve dâhiler başkadır. Çağımızda Seyyid Cemal, Mirza Hasan Şirazî ve Gandhi'nin yaptığı iş birinci türe, Apollo'nun mucidi Von Brown'un yaptığı ikinci türe girer. Burada kelamî problemlerimizden birini ayrıca açıklığa kavuşturabiliriz; o, dilimizde çokça kullanılan, ancak genellikle belirsiz, karışık ve bazen de yanlış kullanılan "aydın" ve "entelektüel" gibi terimlerin anlamlarının sınır tanımazlığı konusudur. Entelektüel[37], kavram olarak, beyin işi yapan kişidir. Farsça'da bunu "tahsilkerde" (tahsilli, okumuş, eğitim görmüş) sözcüğüyle tercüme etmekteyim. Bugün hiçbir entelektüel yoktur ki tahsilli (lettré) olmasın! Fakat bu noktada bizim yanlışımız bu kavramın yerine rûşenfikr (aydın) kavramını kullanmaktır ki bu asla doğru değildir. Çünkü entelektüel ile aydın arasında anlam benzerliği ve birlikteliği yoktur. Ancak, mantıkçıların ifadesiyle bir açıdan genel ve özel

[37] Ben, bilinen iki terim, libre penseur (özgür düşünceli) ile clairoyantın (aydın görüşlü) birbirine karıştırıldığını ve ondan rûşenfikr (aydın) kavramının türetildiğini ve onun da entelektüel karşılığında kullanıldığını düşünüyorum.

ilişkisi vardır; yani bazı tahsilliler (entelektüeller) aydındır, bazı aydınlar da entelektüeldir. Dolayısıyla bunun zıddı da doğrudur: Bazı entelektüeller (tahsilliler) aydın (rûşenfikr) değildir, bazı aydınlar da entelektüel değildir. Bu bakımdan seçkin bir grup olan "aydın" için başka bir tanımlama yapmak gerekir. Burada efradını câmi ve ağyarını mâni bir tarif yapabilecek durumda değilim. Burada apaçık gerçek şudur: Aydın; bilince ermiş ve sonuçta açık ve değiştirici dünya görüşüne sahip, idrak gücü bulunan, içinde yaşadığı zamanın ve toplumun durumlarını mantıksal tahlil kabiliyeti olan; onlara uygun mantıklı çözümlemeler getirebilen ve tarihî, sınıfsal, millî ve beşerî bağlılık duygusuna, somut sosyal görüş yönüne, kendine özgü insanî bilgiden doğan sorumluluk hissine sahip bir düşünürdür. Kendini bilme, bilinç, dünyayı bilme, toplumu bilme, en yüce insanî türü bilmedir; bu, öyle bir bilmedir ki daha fazla tekâmül etmiş bireylerde daha fazla ortaya çıkar. Bu, felsefe, tabiî bilimler, insan ilimleri, sanat, edebiyat ve diğer uzmanlık alanlarının bilgisi değildir. Bu, bir tür ideolojik bilgi ve bilme; eskilerin tabiriyle hidayet istidadı, peygamberlik bilinci ve rehberlik kokusudur. Bu bilgiye ancak peygamberlere özgü yolu izleyenler sahip olabilir. Bu, Peygamberin (as) deyimiyle: "Allah'ın, dilediğinin gönlüne düşürdüğü aydınlık" olan bir bilgi ve bilmedir. Kur'an'da çoğunlukla "Kitab" ile birlikte Allah'ın vergisi olarak belirtilen ve peygamberlerin insan için getirdiği hikmet budur.[38] Promethe'nin tanrılar göğünden kaçırıp kışın dondurucu karanlık ve soğuğuna duçar olmuş insanlara verdiği ateş de bu aydınlığın ta kendisidir! Sokrat'ın hep söylediği ve "Her kim ona sahip olursa tehlikelerden korunmuş olur." dediği ve talebelerinin de sürekli aradığı; Pythagoras'un: "Biz ona sahip değiliz, belki onu sevenleriz, onun dostlarıyız." dediği Sophia, bu bilim ötesi bilgidir. Bütün beşerî milletler de bu bilgi ve bilincin peşindedirler. Veda, Hinduların kutsal hikmetidir. Hint-Avrupa dil grubunda ortak bir kullanıma ve bakış açısına sahip "Voir" de bu bilgi ve hikmettir. Lügat anlamıyla görüş ve akıl olan Buda'nın özel ağacı Bodhi (özel ağaç, Buda = o

[38] Bkz. 2/Bakara Suresi 151, 269. (Çev.)

görüşün sahibi) bu görüşün ta kendisidir. Zerdüşt'ün sıfatı olan "sipend", kutsal veya beyaz akıl anlamındadır (anlayışı kıt, dar görüşlü ve yüzeysel bakan çıkarcı akıl karşısında). Bu akıl daha üstün bir şekilde pak ve aydındır. Bizim irfan kavramımız da eğitim, bilim ve teknik ötesi bir tanıma ve bilmedir. Şüphesiz bilimler, bu bilginin gelişim, zenginlik ve gücüne yardım edebilirler; ama o, zorunlu olarak bu yolla elde edilemez. Bu bilgiyi hayranlık uyandırıcı bir biçimde elde eden ve büyük hamleler gerçekleştirenler, ünlü ve büyük ümmîler olmuştur. Örneğin Ebuzer bu bilince sahipken, İbn Sina ondan mahrumdur. Çoban Musa ona sahipken, filozof Philon ondan yoksundur. "Hareket"i ayakta tutan bu bilim üstü bilgidir. Bu hareket, yeni bir toplumu meydana getiren bir harekettir; bir hedefi olan, eylem halinde bulunan ve canlı bir bedene benzeyen bir toplum meydana getiren hareket. Burada artık medeniyet oluşmuştur; insan bireyleri, bu noktaya ulaşınca kelimenin hakiki manasıyla "medenî" olurlar; fizikçi, doktor, mühendis ve mimar olmamış, şehirlerinin, evlerinin, elbiselerinin görünüşünü değiştirmemiş olsalar da. Zemin, ileri medeniyet ve kültürün bütün sembol, görünüm ve eserleri için hazırlanmıştır. Sadece "zaman"a ihtiyaç vardır, uzun olmayan bir zamana. Tarihi tanımayan ve geçmiş büyük medeniyetlerin oluşumundan habersiz olan kimseler, geri kalmış, donuk, hatta sömürge ülkelere bakabilirler; o ülkeler, çağımızda, ulusal, sınıfsal ve toplumsal bir ideolojiyi takip ederek bu dünyada kıyamet koparmış ve yarım asırdan az bir zamanda çok parlak bir ilerleme, güç ve medeniyet seviyesine ulaşmışlardır. İdeolojik bilgi, güçlü bir ruh gibi, çökmüş ve esir bir soyun, toplumun ve milletin ölü kalıbına akar. Ansızın bireysel mezarlar harekete geçer. Hayat, hareket, değişim, dönüşüm, yaratıcılık, deha, zeka, kültür, bilim, felsefe ve sanatta bir kıyamet koparır. Hakikî bir medeniyet, böyle meydana getirilir ve bir milletin bağrından fışkırıp gelir.

Bu insanlığa' özgü bilgi ve bilinci halka kim vermeli ve bu ruhu bir milletin suskun ve gamlı kabristanına hangi İsrafil üflemelidir? Hiç şüphesiz aydın. İslam'daki "Hatemiyet"e ben şu mana-

yı veriyorum: Şimdiye kadar peygamberlerin toplumları arasında üstlendikleri misyonu devam ettirme görevi, bundan sonra, yani Hz. Muhammed'den (as) sonra aydınlarındır.

Aydınlar, bilim dallarından birinde bilgi sahibi olmuş kişiler değil, bilakis "peygamberlik şuuru"ndan nasiplenmiş düşünürlerdir. Mezopotamya'nın çökmüş, putperest ve dağılmış göçebelerini yola koyan ve onlara en büyük kadim maddî ve manevî medeniyet ve kültürü inşa eden bir yola yönelten bilinç. Firavunun zillet ve esaretinde her şeyi elinden alınmış bir vaziyette yaşayan yabancı millete kurtuluş bağışlayan ve onları Filistin'in büyük ve güzel kültürünün inşacıları yapan bilinç. Roma toplumunun kasvetli ve korkunç yapısına, dehşet verici gladyatör arenalarına, Sezarın karanlık zulüm ve cinayet zindanlarına, insanlık dolu, hoş ve huzur verici ruhu üfleyen; silah, kin ve kan ülkesini yüce bir maneviyat, iman ve duygu ülkesine çeviren bilinç. Kaba, adı sanı bilinmeyen, kayıp ve vahşî çöl bedevilerini en büyük dünya hareketinin, insanlık tarihinin en büyük medeniyet ve kültürünün kurucuları yapan bilinç. İnsan ve toplumu değiştiren insana özgü ve bilim ötesi bu bilinç, tabiat ötesi kaynağından geçip öyle kendi hayat ve hareketini, yaratıcı ve toplum yapıcı insanî rolünü devam ettirebilir. Bu ağır ve tehlikeli misyonu üstlenen ve yarının tarihinin dizginini elinde tutması gerekenler ise aydınlardır. Bu aydınları mutlaka bilginler arasında aramak gerekmez. Aydının belgesi, tahsil ve tasdik değildir. Bilimsel ve teknik bilgiler de değildir. Aydın için aslolan, yüce değerlere ve toplum bilgisine sahip olmak, yol arayabilmek, inşa yeteneğini, hidayet ve hakikati tanımaktır. Bu hakikatler, felsefî, bilimsel, sınaî ve sanatsal meçhulleri değil, tam tersine sosyal gerçekliği, zamanı, sıkıntıları ve hareket, kurtuluş ve olgunluk yolunu anlamaktır. Akıl ve teknik ötesi ve aynı zamanda toplum yapıcı ve medeniyet yaratıcı, hareket faktörü, durgun bir milletin sosyal ve fikrî dirilişi olan bu özel bilgi ve bilinci şimdi de nispeten elde etmek mümkündür. Bilimsel bilgiyi bilim ötesi bilgiden ayırmak, yani sosyal ve siyasal bilgiyi, diğer bir deyimle yaratıcılık ve rehberlik ideolojisi veya ilmini teşhis etmek

şu anda da kolaydır. Her birimiz, çağdaş, seçkin simaları bu ölçüye göre tahlil edebiliriz. Pasteur, Koch, Watt, Marconi, Marks, Newton, Darwin, Einstein bir tarafta iken, Seyyid Cemal, Abduh, Kevakıbî, İkbal, Gandhi, Julius Niyerere, Aimé Césaire, Fanon, Che Guevara, Ömer Mevlud vb. diğer tarafta.

Bu bilgi ve bilinci, bu harekete geçirici, ideal kazandırıcı ve yaratacı görüşü en genel anlamıyla ideoloji, insanın kendini bilmesi, toplumsal ve tarihsel bilgi ve bilinç, olgunluk ve rehberlik ilmi, devrimci ve değiştirici bilinç, mektebî ve meslekî idrak, ülküsel idrak ve toplumsal diriliş olarak adlandırmamız mümkündür. Bu, bilimler ve teknikler ötesi bir marifettir. Bu bilgi ve bilinç, "imek"inde değil, "olmak"ında insana yöneliktir. Bu yüzden bunu ben hikmet, kutsal akıl, peygamberane aydınlık olarak adlandırıyorum. Onun bilim ötesi kutsallığı da buradan gelmektedir. Bunun kolaylığını seviyorum ve onu Eflatun'un tabirini takip ederek 'siyasal bilinç' olarak adlandırıyorum.

Eflatun diyor ki: "İnsan siyasal bir hayvandır." Bu söz çok derin bir anlam içeriğine sahiptir. Genellikle kendilerinin 'metin sahibi'nden daha iyi anladıklarını sananlar, kendi hayallerince bu sözü 'sosyal bir hayvan' diye anlamlandırıyorlar; çünkü onlara göre siyaset, ayağa düşen bir iş, kötü ve çirkin bir iş; hile, zulüm, sulta peşinden gitme, halkı aşağılama, güç sahibi ve gündelik maddî işlerdir. Dolayısıyla sosyal olmak, insanın fiili ve insanı hayvandan ayırteden en somut özellik olabilir. Bu nedenle de gelip üstadın düşüncesinin zayıf ve eksik yönünü değiştirerek 'politik' yerine 'sosyal' dediler. Hâlbuki Yunanca'da sosyal ve siyasal kelimeleri, bağımsız ve yaygın iki sözcüktür. Hatta bu iki Yunanca sözcük, bugün de Avrupa dillerinde kullanılmaktadır.

Sonra sosyal olmak insana özgü bir fiil değildir. Bal arıları, karıncalar ve diğer birçok hayvan da 'sosyal hayvan'dır. Hatta bal arısı, insandan daha da sosyaldir. Aslında insan adlı yaratık türüne özgü olan özellik, 'siyasal' olmaktır. Siyaset, pis ve çirkin manevralardan, ahlaksız hilelerden, rakibi yenip koltuğu kap-

mak için her çeşit dolap çevirmekten çok öte bir şeydir. Siyaset, hükümet olmanın ötesinde halka tasallut etmek değildir. Siyaset, bir topluluk ve gruba bağlılık duygusu, bireyin ona karşı sorumluluk duygusu ve toplumsal yazgı karşısında topluma bağlanma ve sahip çıkma işi, grupsal ve sosyal vicdana sahip olmak, bireyin içinde yaşadığı sosyal hayat, hareket, çile, çalışma ve gidişata ortak olmak demektir. Heidegger'in deyimiyle: "Var olduğunu bilen, âlemdeki varlığının farkında olan ve kendisini varlığa düşmüş hisseden tek varlık insandır. Bu sebepledir ki sadece insan, varoluşçu anlamda "varlık" sözcüğüne sahiptir. Hatta böyle bir sözü toplumda da varlık yerine almak mümkündür. İnsan da birçok hayvan gibi 'sosyal'dir, yani 'toplum'da yaşamaktadır; fakat toplumda yaşadığını bilen, sadece ve sadece insandır. Yani insan, başkalarının arasındaki varlığının, başkalarıyla ortaklık ve ilişkilerinin, kendisinin hücrelerinden biri olan, onunla canlı olduğu ve anlam kazandığı toplum şahsiyetinin varlığının farkındadır. Kanatime göre 'siyaset' diye adlandırılan bu bilgi ve bilinçtir. Bundan dolayı eğer Eflatun'un meşhur sözünü "insan sosyal bir hayvandır." anlamıyla değiştirmek istiyorsak, o takdirde "insan toplumsal bilgi ve bilinç sahibi, yani siyasal bir hayvandır" demeliyiz. İşte burada 'aydın'ın tam bir tanımı için yeni bir yardım alınabilir. Her halükârda en bilinçli insan, düşünen kimsedir. (Bilinçsiz düşünenler karşısında) Aydın, siyasî düşünürdür. Aydın, sıfat olarak tam bu anlamdadır. Yani nerede olduğunu bilen insan, kendi konumu hakkında aydın bir bilgi ve bilince sahiptir. Bundan dolayı kavramların beynimizi şekillendiren önceki anlamlarını bırakırsak, diyebiliriz ki hizmet ve ıslahı ve sosyolojik açıdan 'fayda' ve 'değer' terimlerini birbirinden ayırmak suretiyle faydalı ve hizmet eden bilimler, insana 'olduğu durum'uyla mutluluk, tabiata egemenlik konumu, refah, tek kelimeyle saadet vermeye çalışır. Bu sorumluluğu üstlenen kimseler, genel anlamda entelektüel veya tahsillilerdir. Öte yandan bu, siyasal bilinç adıyla bir tür özel "kendini sosyal bilme"dir. Bu bilme, iman, ideoloji, toplumsal, meslekî, insanî, ülküsel, millî ve sınıfsal ekol şeklinde tecelli ediyor ve

"birey ve toplum insanı" var olandan olması gerekene götürmeye çalışıyor. Onun tam hedefi, huzur, rahatlık, mutluluk ve tabiata hükmetme değil, tam tersine insanın hareket, devrim, olgunluk ve manevî gücü ve kendine hükmetmesidir. Bilimler, insanı, tabiatı kendine itaatkâr diye muktedir kılmak isterler; ideoloji, insanı istediği gibi yapmak için irade, seçme, iman ve kendini bilme gücünde öyle geliştirmeye çalışır. Özgürlük ve yazgısını bilimlerin gücüyle 'tabiat', 'tarih' ve 'toplum' zindanlarından kurtaran insan, onu iman ve kendini bilme mucizesiyle en zorlu zindandan, kendi zindanından kurtarır ve böylece kendi kendisini, toplumunun, tarihinin ve dünyasının yaratıcısı haline gelir. Yani insan, örnek ve reel insana, bir tür yarı tanrı olan hakikî insana yücelir. Böyle ilahî ve peygamberâne misyonu insan toplumunda ve tarihin akışı içinde üstlenen kimseler geçmişte peygamberlerdi; vahiy çağının sona erişinden sonra ise aydınlardır.

Aydın ve Entelektüel

Aydınlar, entelektüellerin tersine toplumda seçkin sosyal statüye sahip belli bir grup değildir. Aydınlar, entelektüellerin aksine sosyal tabaka ve sınıf bakımından kitlenin (masse), halkın (peuple) ve avam tabakasının (plebe) karşısında veya kenarında yer almazlar. Çünkü aydınlık, aydın oluş, belirli bir 'sosyal form' değil, insanda beliren manevî bir niteliktir. Aydın, mutlaka entelektüel ve bilgin olmak durumunda değildir. Entelektüel ve aydın arasında genel ve özel boyutlarıyla iki tür bağ bulunmaktadır. Entelektüel bilginin görevi, hayatı idare etmek, toplum gücünü artırmak, refah seviyesini yükseltmek, kelimenin tam anlamıyla insanın iyiliğini temin etmek olarak tespit edilebilir. Aydının misyonu, hayatı organize etmek suretiyle toplumun liderlik, olgunluk ve değişimini temin etmek; yani tek kelimeyle insanı hakikatte olması gerekene ulaştırmaktır. Bilgin, siyasî olmayabilir, sosyal bilgiden ve zamanı anlamaktan yoksun olabilir. Çünkü o, büyük insan kervanının bir köşesinde kendi işiyle meşguldür ve uzmanlık görevini yerine getirmektedir. Bir cerrah, doktor veya teknisyen ya da kervancı, bu kerva-

nın nereye gittiğini veya gitmesi gerektiğini bilmeksizin işini yapabilir. Fakat aydın, kervanın dizginini elinde tutan, yani yöneticidir. Yol, konaklar, hedef, engel ve tehlikelerle mücadele, halkı seferber etme, kervanın manevî bütünlük ve uyumu, aydının sorumluluğundadır. (Siyasî olmak bu anlamdadır).

Yoksulluk, zulüm, sınıfsal çatışma, sömürü, emperyalizm, ihanet veya çöküş gibi gerçekliklerin bizzat varlığı, bir toplumda hareket, devrim ve değişim faktörü değildir. Aksine fakirlik, zulüm ve sömürü duygusu, hareket ve sosyal devrim meydana getirir ve toplumun vicdanında sosyal hayatın acı tatlı, ak kara gerçekliklerine karşı umumî bir bilinç oluşsun diye toplum, kendi içindeki bütün bu kompleks ve hastalıkları gizleyerek kapalı ve kışlık hayatını asırlarca sürdürebilir. Nitekim tarihte ve şu anda öyle çok toplumlar görüyoruz ki tarihin bir aşamasında durmuşlardır; tarihin determinasyonu ve 'sosyal zaman' (temps social) öyle binlerce yıl sabitleşmiştir. Şimdi Afrika, Avustralya ve Asya'da tarih öncesi dönemdeki gibi yaşamını sürdüren pek çok ilkel toplum vardır. İşte bu noktada aydın, toplumun bir bilgi ve bilinç unsuru olarak sorumlu olur, sorumluluk taşır: Aydının sorumluluğu ise 'aydınlık'tır, aydın olmadır; ışık saçan bir yükümlülük ve sorumluluktur: "Bu gerçeklikleri halkın bilinç ve duyarlığına dahil etmek", başka bir ifadeyle "toplumu bilinçlendirmek ve uyandırmaktır."

Tüketim taklidiyle, kitap okumayla, bilginleri, filozofları ve sanatçıları tanımakla ve dünyanın bilim merkezlerinden birinde öğrenim görmekle bilgin, sanatçı, filozof veya uzman olunabilir. Fakat aydın olmak, daha ilk adımda kendinden gelen coşku, üretkenlik, seçme ve kıyastan, kanıtlama ve çıkarsama gücünden, gerçeklikler karşısında yargıda bulunmaktan ayrı düşünülemez. Entelektüel, içinde yaşadığı topluma yabancı olabilir. Nerede olduğunu, 'kim'in içinde veya 'kim'inle yaşadığını bilmeyebilir. Ancak aydının en göze çarpan özelliği, toplumunu gerçek ve dosdoğru tanıması, halkıyla empati kurması, anlaşması, zamanını tanıması ve zamanının istek, ihtiyaç, ızdırap ve ideallerini hissetmesidir. Aydın her şeyden önce "toplumunun, tarihin hangi döneminde bulunduğunu, başka bir ifadey-

le toplumunun sosyal zamanının ne olduğunu belirlemek" zorunda olan kimsedir.[39]

Sosyolog ve tarihçi, entelektüeldir. Bunlar, toplum ve tarihlerini bilimsel ve aklî olmak üzere iki zeminde tanırlar. Fakat aydının tarih ve toplumunu tanıma biçimi onlarla aynı değildir. Sosyolog, sosyal sınıflara ilişkin onlarca bilimsel tanım yapan kimsedir. Sosyolog, sınıfsal değişimlerin tarihini okumuş ve sınıf psikolojisini de dünyanın ünlü sosyologlarının teorileri temelinde öğrenmiş kimsedir. Fakat aydın, kendi sosyal sınıfını hissedebilen kişidir. Belirgin, dosdoğru ve deneyime dayalı bir tanıma düzeyine sahip olan kimsedir. Sınıf savaşını sosyalist kitaplardan veya geçerli sosyolojik kitaplardan okumamıştır; ama bu savaşımı vicdanının derinliklerinde hisseder. Eti ve derisiyle ona dokunur, onu duyumsar. Sosyologlar için 'kütle' Marks'ın, Engels'in, Plehanov'un, Lukass'ın ve diğerlerinin ortaya koydukları teorilerde söz konusu olan 'Masse' sözcüğünün çevirisidir. Fakat aydın, bu gerçekleri halkın yüzünde ve toplumun tutumunda gören ve bilen kimsedir. Aydının bilimsel kaynağı, sokak, çarşı, pazar, iş yeri, tarla, köy, toplumun adabı, kural ve gelenekleri, dili ve konumudur. Onun tarihi tanıyışı tarihçinin tanıyışıyla bir değildir. Tarihçi, tarihin bütün olay ve kişilerini bilir, bütün dayanakları ve kaynakları tanır. Tarihçi için tarih; içinde büyük olayların meydana geldiği, büyük kahramanların çıktığı bir 'geçmiş'tir. Aydın için ise tarih hâldir, zinde ve hareketlidir, canlı ve halen akış halindedir. Aydın, tarihi, kendi toplum zemininde, halkının tutum, söyleyiş, düşünce, duygu, duyarlılık, gelenek ve göreneklerinde ve kendi ruhunun derinliklerinde hisseder. Tarih, aydın için 'boş çağlar' içinde unutulmuş, reddedilmiş ve gömülmüş olguların bir hatırası değildir. Tarih, aydın için nesnelliğe, açıklığa sahiptir, canlı, sıcak ve hareket eden bir gerçeklik ve eylemselliktir. Aydının kendisi, toplumunun bakir iç âlemi gibi tarihin aynen somutlaşmasıdır. Aydın için tarih, birbiri ardınca gelen olaylar, zamansal ve krono-

[39] Toplumsal zamanı kavramaktan yoksun olmak, Üçüncü Dünya hareketlerinin yenilgisinin en temel sebeplerinden biridir. Bu yenilginin başını da entelektüeller çekmiştir.

lojik dönemler silsilesi değil, tersine fıtrat, ırk, milliyet, din ve maneviyatının mahiyetinin derinliklerinden fışkırıp gelen, nesiller boyu devam eden ve hem kendisinde hem de toplumunda akmakta olan bir ırmaktır.

Entelektüel, yabancıya benzeyebilir ve örneğin toplumumuzda bir modernist ve taşlaşmış bir mürteci; donuk, geleneksel, kalıtsal kalıplar içinde, kapalı ve karanlık bir dünya görüşünde tutsak olabilir. Fakat aydın, bu iki zıt 'kalıp'tan hiçbirine sığmaz. Modernlik ve geleneksellik, bize empoze edilen iki kalıptır. Bu iki kalıp, dış şartlarda ve irsî veya ithal etkenler vasıtasıyla bilinçsizce, entelektüel veya avamı kendi içinde tutar. Fakat aydın, bilinçli olduğu için kendisi seçer. Kendi kişiliğini ve yapıcı unsurlarını tanıdığı için bilinçsizce bir başka kalıba girmez. Zamanı, zarureti ve mevcut durumu bildiği için, geleneğin taşlaşmış, donuk çerçevesinde bulunmaz. Aydın, taklit etmez, alıntı yapar. Eğer aydın o geleneksel ve eski üslerine dönerse, bunu bilinçli yapar ve bu yaptığı, bir hedefe ulaşmak içindir. Hâlbuki gerici, geçmişte kalan, bilinçsizlikten dolayı bu üslerde kalmıştır. Elinde bastonu, sırtında geleneksel elbisesi ile Gandhi, çökmüş bir Hint bedevisi değildir. Tersine o, Shakespeare okuyan İngiliz taklitçisi centilmen ve entelektüel Hintliden daha ilerici ve daha medenîdir. Kwame Nekruma, New York'taki Birleşmiş Milletler toplantısına katılmak üzere geldiğinde, başında büyük bir sarık, üzerinde uzun bir entarisiyle ve yanında kırmızı külahları ve Afrika'nın yarı vahşî bedevî süslemeleriyle arkadaşları olduğu halde konuşuyor. Bunu yapması, ceket pantolon giyinememesinden, papyon takamamasından ve bülbül gibi İngilizce konuşamamasından dolayı değildi. Avrupalı, Amerikalı ve benzerlerinin: "Bunlar medenî değiller, görgü kuralları nedir, bilmiyorlar." demesinler diye, New York'ta toplanan Birleşmiş Milletler toplantılarına katılmanın usulünü bilmeleri gerektiğini görmezden geldiği için de değildi. Bu, Afrika ve Asyalı asimile maymunların akıllarına sığdıramadıkları bir davranış biçimidir. Fakat Avrupalı ve Amerikalı, karşı karşıya olduğu gerçeği görüyor ve hissediyor. Şahsiyet, asalet, soyluluk, bilinç ve aydınlığın doruk noktasında,

zaman, medeniyet ve kültürü ileri derecede idrak etmenin zirvesinde Afrika'dan gelmiş bir insanı görüyor. Bu insan onun oyuncağı değildir, emperyalizmin oynattığı maymun olmamıştır. Bu insan, başka bir insandır, kendisidir.

Bugünün medenî dünyasının seçkin toplumsal ve felsefî şahsiyetleri olan Nehru veya Radhakrishnan, Hint tipi beyaz şalvar, sarık ve kıyafetleriyle Avrupa'ya geldikleri zaman; "kültür ve medeniyetin, kendi insanına özgü olduğunu, insanlığın onun içerik ve formunu kabul etmekten başka bir yolunun bulunmadığını" iddia eden Avrupa medeniyet ve kültürüne, "yarı vahşî veya köhne Asya ve Afrika'yı kendisinin uygarlaştırdığını" iddia eden Batı'nın kültür emperyalizmine şunu haber vermek istiyorlar: "Hindistan'da, sizin bozuk, karışık, komik, sahte ve yabancı kopyası bir millet değil, bizzat kendisi değer, asalet, fazilet, yaşam ve evren hakkında kendine özgü telakki ve görüşlere sahip ve bağımsız insanlık ailesine mensup bir millet vardır. Hindistan'da heyecan, düşünce, duygu, estetik ve coşku dolu bir kültür vardır." Krişnan, Avrupa'da bir konferans verdiğinde Batılıların hazmedilmişlerine sırtını dayamıyordu ki bu, Batılı için mide bulandırıcı bir şeydir. Bunun tam tersine Krişnan konuşurken yaratıcı ve bağımsız düşünceyi dile getiren biri olarak görülüyordu. Bu ise Avrupalı için değerli ve alçakgönüllüce bir şeydir. Çünkü güçlü, iddialı ve saldırgan Avrupa'nın her yönden gelen tasallutuna rağmen bu Doğulu düşünürün duygu ve düşüncesinde, Eski Yunan'dan modern Avrupa'ya kadar akan derenin kokmuş birikintisini görmüyor; tersine o, coşkun, taşkın ve berrak bir nehre bakıyor. Bu nehir, altın gibi olan Yunan'ın yüzlerce fersah ötesinden kaynaklanmış, tarihin uzak topraklarından geçmiş olup o büyük ve derin Hint kültür okyanusuna dökülmektedir. Onların, beşerî kültürün Parnas ve Olimpius tepelerinden kaynaklandığı ve Rönesans'tan sonra Batı'ya döküldüğünü ileri süren iddiaları cahilce ve kendini beğenmişçe bir iddiadır. Hatta Yunan da Dicle ve Fırat nehirlerinin kollarından biridir ve gücünü Doğu'da sürekli üretken, güçlü, sermayesi tükenmeyen, coşan ve akan birçok nehirden almıştır. Batı kültür,

felsefe ve medeniyetinin Doğu'ya girişi; burjuvazi Avrupa'nın ahlakî donanımının, din ticaretinin ve paraya tapıcılığının Lao Tsu, Konfüçyüs, Mehavira, Veda, Budha, Zerdüşt, İbrahim, Yahya, Hud, Nuh, Musa, İsa, Muhammed (as) ve Ali Doğu'suna, yani kültürel altyapısı ahlak olan, maddî medeniyet ruhu bu maneviyat dünyası olan ve evrensel iktidar, sanayi, para ve güç soyluluğu saltanatında ahlaka kurban, ruh ve mânâya vefakâr olmuş bir ülkeye gönderme derecesinde gülünç ve anlamsızdır.

Afrika'nın Sömürgeleştirilmesi

19. yüzyılda dünyanın tanık olduğu en büyük olay, Asya ve Afrika'nın sömürgeleştirilmesidir. Maalesef biz, kültürümüzü, kendini tanıma kabiliyetimizi, dünya ve kendimizle ilgili anlayışımızı Avrupalıdan aldığımız için bu olaydan gafil kalmışızdır. Hatta 19. yüzyılın sosyalist ve hümanistlerinin edebiyat ve eserleri dahi insanlık tarihinin bu en korkunç faciasından etkilenmiş değildir. Bütün varlık ve insanlığı "Madam"ın boş koltuğunda gören Lamartin gibi rezil romantistlerden ne beklenebilir? Fakat hayret vericidir ki bu konuya yeni açılımlar getiren Saint Simon, Proudhon, Marks, Engels, Plehanov ve J. Jares gibi hayatlarını ve varlıklarını zorbalık, çıkarcılık, sömürü ve sınıflar arası ilişkiyle mücadeleye adadıklarını söyleyenler; teorilerini kapitalizmi yoketmeye, insan yanlısı olmaya, işçi sınıfının kurtuluşuna ve işçi hükümetinin kuruluşuna dayandırmış olan ve bencilce Batıperestlik hastalığından, ırksal cahilî sapkınlıklardan, mevhum hevaî felsefe kurmalarından ve burjuvazinin ikincil âdetlerinden olan bilimsel, edebî ve sanatsal hayalperestliklerden korunmuş olan düşünürler, aynı zamanda "Fransız işçilerinin direnişleri"ne, 19. yüzyılın medenî Avrupa emperyalizminin vahşice Moğolvarî gaddar pençelerinde savunmasız Afrika ve Asya milletlerinin yok olması meselesinden daha fazla teveccüh ve hassasiyet göstermişlerdir.

Ben, sosyalizmi modern insanın en büyük keşfi saysam da *Kapital'in, Ekonomi-Politiğe Giriş'in* ve anti *Dühring'in* yazıldığı çağda Fransızların Madagaskar'da bir tek günde kırk beş bin kişiyi katletmelerini asla unutamam. Fransız ordusu, Cezayir'in

başkenti el-Cezire'ye açıkça savaş ilan ettikten ve yakından izlemeleri için medenî ve seçkin kişileri davet ettikten sonra bombalamaya başladı. Daha sonra da Cezayir'i işgal ederek bir milleti köleleştirmek için elinden geleni yaptı; kademeli bir şekilde Cezayirli'nin varlık, tarih, kültür, din, soy ve dilini yok etmeye çalıştı. Fransa'nın devrimci demokratları, burjuvazi diliyle şöyle ilan ettiler: "Sen Nehri Paris'in kalbinden geçtiği gibi Akdeniz Fransa'nın kalbinden geçmektedir." Fransız komünistleri de Cezayir Komünist Partisi'nin, Fransa Komünist Partisi'nin bir şubesi olduğunu; yani Cezayir'in, Fransa'nın bir şubesi olduğunu gerekçe göstererek Fransa'nın kapitalist egemen sömürgeci sınıfının bu pis ve canice iddiasını kabul ettiler. De Gaullecülerden daha kirli ve sağcı olan Fransız Sosyalist Partisi'nden söz etmiyorum! Bu parti, 1956 yılında Batı'nın askerî işgali ve sosyalizmin silah gücüyle, Süveyş Kanalı'nın millileşmesine ve buradan İngiliz askerlerinin çıkarılışına engel olmak amacıyla İngiliz ve İsrail emperyalizmiyle işbirliği yaparak resmen Mısır'a saldıran partidir. Ha sosyalist ha emperyalist... Yoksa İsrail, İkinci Dünya Savaşı'nda kapitalizmle komünizmin zinasının gayri meşru çocuğu değil mi?

1958-1961 yıllarında şuna yakından tanık oldum: Saf Fransız gençleri organlarından birini felç etme pahasına Cezayir savaşına katılmak istemedikleri halde, altı milyon taraftarı olan Fransız Komünist Partisi, o canice emperyalist savaşı protesto ve reddetmekten kaçınmıştır. Hatta Cezayir komünistleri, 1954 Kasımının başında şehirlerde silahları ellerine alan ve şehirlerde silahlı savaşın başladığının göstergesi olarak ilk bombaları patlatan milyonlarca dindar Cezayirli'nin kıyamını resmî bildiriyle mahkûm ettiler. "Aşırı devrimci Marksistler"in bu antisömürgeci cihada katılımını yasakladılar ve açıkça Kurtuluş Cephesi (FLN) mücahidlerine ve onlara bağlı orduya (ALN) küfrettiler. Onları şu tiksinti verici klişeleşmiş ifadelerle suçladılar: "Bunlar devrim karşıtı kanatların ve Arap feodallerinin kuklası olan bir avuç gerici dinci anarşistlerdir...!" Mourice Thorez da dediğim gibi, askerlerin ve sömürgeci kapitalistlerin pis ve saldırganca id-

diasını resmen daha bilimsel bir yöntem ve Marksist bir üslupla tekrar etti. Aslında tarih ve coğrafyada Cezayir adında bir millet yoktu ve yoktur. Fakat elbette oluşum halindedir (Mersi!). Marksizm'in, bilimsel sosyalizmin, tarihsel determinizmin, diyalektik, proletarya, devrim muhafızları ve diğerlerinin ideologları şöyle tahlil yaptılar: "Avrupa kapitalizmi ve militarizminin esiri olan Cezayir milleti ve diğer sömürge milletler, proleter sınıf Avrupa'da devrim yapıncaya ve kapitalizm ve burjuvaziyi yok ettikten sonra yönetimi ele geçirinceye kadar sabretmelidirler. O zaman artık biz meseleyi dostça çözeriz. Çünkü bu durumda sömürge ortadan kalkar ve siz de arzuladığınız bağımsızlığa kavuşursunuz." İnşallah! Bizim Mezinanlıların deyişiyle, "Ne zaman? "Ölme eşeğim ölme, yaz gelince yonca biçeyim!" Hasat zamanı çok uzak değil! Çünkü Avrupa'da sosyoloğun kapitalizm ve burjuvazisinin uyanıklığı, tarihçinin cebri ve barış arama ruhu, birlikte yaşama ve Marksist partilerin siyasal ve sendikal çalışmalarıyla nasıl tez ile antitezi uzlaştırdıklarını görüyoruz. Nasıl her ikisinin el ele, hemdert ve hemfikir olduklarını müşahede ediyoruz. Amerika'da ve Kuzey, Batı ve Orta Avrupa'da işçi devriminden, eski Marksist kitaplarda, bazı miting nutuklarında ve seçimlerin mevsimlik bildirgelerindeki ifadelerden başka hiçbir yerde haber yok! Kurt ile koyun aynı yalaktan su içiyor ve Komünizm ile Kapitalizmin her ikisinin de ağızları burjuvazi torbasında. Doğu'nun viranlığından, Asya ve Afrika'nın yağmalanmasından doldurulmuş ve bayındır olmuş olan torba ve ahır!

Kendi köylü ve işçilerini çaresiz bırakanlar, bu ağa, patron ve fabrikatörlerdir. Bunlar, işçilere ürünlerinden az pay verdikleri için işçiler tarafından tehdit edilir; işçiler arasında hoşnutsuzluk, isyan ve devrimci riskler şiddetlenir. Fakat yol başını tutan silahlı bir hırsız grup, güçlü bir gangster çete -ki bu çetenin, kapital ve kârın olağan ilişkisi, üretim ve iş çerçevesinde geliri sınırlı değildir- gece baskınlarıyla, köy, banka veya ambarları vuruyor. Tepeden tırnağa para, güç ve zevke gark oluyor. Uşakları, şişmanlayıp semizleyenleri, işçileri ve bütün etrafındakileri hizaya getirir; "ağa"nın selameti ve "mevcut güzel durumu"nun devam etmesi için el ayak kırarlar. Bu durumdaki işçi ve patron

ilişkisi ile özel mülkiyetin normal ve meşru düzenindeki işçi ve işveren ilişkisini birbirine benzetmemiz, çok safdillik olur.

Geçmişte bütün İngiliz işçilerinin uzun imza tomarları ve geniş tezahüratlarla, askerlerini Asya ve Afrika'dan çekmeye niyetlenen İngiliz hükümetine karşı itiraz ve protestoda bulunmaları bir rastlantı değildir. Zira hükümetin bu işinin gerçekleşmesi halinde işçilerin yaşam standardı ve ücretleri tehdit altına giriyordu.

Marksist Batılı Görüşün Sömürgeciliği Tahlil Etmedeki Acizliği

Marksist Batılı görüşün, çözümlemekten aciz olduğu şey şudur: Sömürgecilik, tarihin determinasyonunda, sınıfsal ilişkide ve normal kapitalizm düzeninde geçerli olan şeyle aynı olmayan kendine özgü diyalektik ilişkilere sahiptir.

Sömürgecilik, hem sömürgeci ülkede işçi ile sermaye sahibi arasındaki sınıfsal ve diyalektik ilişkiyi, hem de sömürge ülkelerin sosyal ve sınıfsal sistemini değiştirmiştir. Ben bizzat kendim şunu gözlerimle görüyordum: Afrika'nın sömürgeleşmesi ve Cezayir'in Fransa'ya bağımlılığı, Fransız toplumunun işçileri ve sömürülen mahrum sınıfları için de esaslı bir sorun ve yaşamsal bir gerekliliktir. Bedava şarap! Kilosu 15 riyalden üzüm, kilosu 3 riyalden yer elması, kilosu 8 riyalden muz, bedava doğal gaz ve petrol... Fakat eğer Afrika Afrika olsaydı, Cezayir de Cezayir olsaydı, o artık üzüm şarabını sudan ucuz içemez, dünyanın en pahalı kenti Paris'te meyveyi, Muhammedabad köyünden daha ucuza satın alamazdı. Eğer o büyük petrol okyanusu, o bakir kauçuk, kahve ve şeker kamışı ormanları ve Tanzanya'nın rakipsiz elması, kapitalist Avrupa'nın elinden çıksa, Avrupa proleteryası da artık "Amburjuvaze" ve yeni tip olmazdı.

Marks'ın bilmediği bir diğer nokta şuydu: Marks, kapitalisti, sermaye sahibini şişmanlatıp işçiyi bundan mahrum bırakan şeyin "artık değer" olduğunu zannediyordu. Artık değer, ayrılmanın, uzmanlaşmanın, iş bölümünün ve makinanın ürettiği bir şey değildir ki kapitalizmi doğursun. Aksine bu kara sülüğü daha kanlı ve besili yapan, sarı, mavi, siyah, Müslüman ve Hindunun servet ve varlık kaynaklarıdır. Marks ve Engels zannediyordu ki Avrupa'da toplanan bütün servet, Avrupa proleteryasının

emeğinin ve Batı üretim tezgâhlarının bir sonucudur. Hâlbuki üretim değil, yağmaydı. Asya ve Afrika'yı sömürmekti; Avrupa işçisinin sömürülmesi değil, Asya ve Latin Amerika'nın petrolüydü, Hinduçin'in kauçuğuydu, Tanzanya elmasıydı, Brezilya'nın kahvesiydi, Mısır'ın keten ve pamuğuydu ve beleş bakır, kurşun, demir ve kömür kaynaklarıydı.

Olayın şöyle ortaya çıktığını düşünün: İnsan sever ve ekonomi uzmanı bir sosyalist, İran petrolünü çıkartan bir İngiliz şirketine ve şirketin hissedarlarına gelsin ve şöyle desin: "Bu sağladığınız kazanç; bu işyerinde çalışanların işinin bir sonucudur, sizin sermayelerinizin değil. Onlar da şöyle delillendirmede bulunsunlar: Biz, sermaye koymazsak, bu büyük teknik tezgahları burada işletmezsek ve... İşçi ve sermaye arasındaki bu savaş ortamında Bay McDawlyn de koşup desin: "Hayır, bu iş tek tek işçinin işi olmadığı gibi, sadece kapitalizmin işi de değildir; tam tersine bu mucizevî(!) kazanç, toplumun veya toplumsal kişiliğin ortak ürünüdür." Bayım! Niçin olayın aslını hiç kimse gündeme getirmiyor? Petrol sahibi!

Avrupa'daki sosyalist kapitalist savaş, Nasreddin Hoca'nın yorganı misalidir. Sosyalist, üretim sanayi tezgâhlarını ve sermayelerini devlete bırakalım, devlet üretsin, dağıtsın ve alım satım da onun eliyle gerçekleşsin, derken kapitalist şöyle diyor: Hayır, bunlar Ford, Opel, Rockefeller gibi özel şirketlerin elinde olsun. Peki, bizim petrol, kauçuk, elmas, bakır, kurşun, demir, uranyum, pamuk, şeker kamışı ve kahve sorunumuz ne oluyor? Hiç! Bu problem de mi gündeme gelmiş? Avrupa'da süren sosyalist ve kapitalist çatışmasında sorun, bu üretim kaynaklarının ve hammaddelerin kimin olduğu noktasıyla ilgili değildir. Sorun, devletin çıkarması gerektiği ve üretimin bay Opel, Ford ve... tarafından yapılması gerektiği noktasında düğümleniyor. Aç, yağmalanmış ve tahkir edilmiş olan ben Asyalı ve Afrikalı için bu tiftikten nasıl bir külah? Hiç. Avrupa'da sosyalizm işbaşına geldiğinde, Bay Darsi'nin yerine sosyalist devletin Dış Ticaret İşler Reisi gelir ve götürür! Ne fark eder? Aralarındaki fark şudur: Kapitalist rejimde Avrupalı kapitalistler kazancın çoğunu kendilerine

ayırırlar ve sosyalist rejim, bu kazancı Avrupalı işçi sınıfına, yani topluma verir. Öyleyse Marksizm ile kapitalizm arasındaki çatışma, toplum veya bireyi sahiplenme ihtilafıyla mı ilgilidir? Peki, biz Asyalı ve Afrikalılar böyle yağmalanacak mıyız? Hayır! İşçi, iş başına gelince size karşı tavır "daha iyi" olacak!

Sosyalizm ve Marksizm'in Batı'da kavrayamadığı şey şu idi: Büyük Avrupa kapitalizmini doğuran, Avrupa proletaryasının "sömürülmesi" değil, Asya ve Afrika'nın "sömürgeleşmesi"dir. Şöyle ki kendilerini Avrupalı işçi ve işveren arasındaki ilişkiyle sınırlamak yerine sömüren ile sömürülen arasındaki ilişkiyi ortaya koymaları gerekirdi. Bu, beşerî, sınıflar üstü ve cinayetkâr bir sorundur. Fakat kendilerini Avrupalı işçinin Avrupa burjuvazisi karşısındaki haklarını elde etmeyle sınırlandırdılar ve işçinin genel hoşnutsuzluğuna ve beklenti düzeyini yükseltmeye neden oldular. Burada amaç işçiyi burjuvaziye karşı devrime itmekti. Sosyolojiyi ve hatta Marksist bilgi, tahlil ve öngörüleri bilen burjuvazi de işçilere -emperyalizmin, altın selini bedava onun eline verdiği- sahipsiz, fakat zengin Asya ve Afrika "yağma sofrası"ndan düzenli pay verebildi, işçi ücretlerini arttırabildi, işçiyi sigortalı yapabildi, sosyal güvence verebildi, çalışma saatlerini azaltabildi ve çalışma şartlarını kolaylaştırabildi. Günbegün artan sosyal, eğitsel ve refah imkânlarını işçilerin ve ailelerinin ellerine verebildi, plaj, sinema, kulüp, disko, kabare, karnaval, parti, sendika, grev hakkı, buzdolabı, gaz, radyo, televizyon ve otomobili yalancı satın alma gücünü ve sahte tüketim gücünü işçiye bağışlayabildi; terminolojik anlamıyla işçiyi "emburjuva" yapmaya başladı. Onu "şeytanın eşeği olma" noktasından refah, lezzet, zevk ve bağımsızlık noktasına ulaştırdı. Ta ki işçinin beyin ve belleğinden kemirgen kuşku kurtları çıksın, çıkmıştır da. Nerede o çağdaş İngiliz, Fransız ve Alman proleteryası? 19. yüzyılın son çeyreğine denk gelen Simon, Proudhon, Marks, Engels ve J. Jares döneminin tehlikeli, sert, ırgat, mahrum ve öfkeli proleteryası nerede? Lenin şöyle diyordu: "Proleterya devrimcidir. Çünkü devrim aşamasında elinde kaybedecek bir şeyi olmayan, yalnızca proleteryadır." Bir noktaya kadar doğru söylü-

yor. Fakat bugün kapitalizm, ona o kadar cömertçe davranmış ve sofrasını genişçe sermiştir ki işçi, kendisini, elindeki birçok şeyi gözden çıkaracak bir riske asla atmaz. Bugün hepsi "kapitalizmin aklını başına aldığını" kabul etmek noktasına gelmişlerdir. Yani artık o da Marks gibi ileriyi görüyor, sınıfsal sorunları analiz ediyor ve cimri olduğu, işçileri için su vermediği geçmişin tersine şimdi:

Eğer gönül ve el, deniz ve maden olursa,
Gönül ve el efendi olur.

Evet, ama bu büyük cömertliklerin, bol bol dağıtmanın kaynağı nereden? Bunlara nereden sahip olmaktadır? Nereden elde etti? Nasıl oluyor da onu "emburjuva" kıldığı proleteryaya böyle gayet cömertçe verebiliyor? Bunları yaparak proleteryayı devrimcilikten uzaklaştırıyor. Asıl hedefi, özel mülkiyeti ortadan kaldırmak, üretim araçlarını ve sermayeyi sosyalleştirmek, topluma mal etmek ve iktidarı elde etmek olan proleterya, devrim yerine grev, sendika, parti çalışmaları ve sol adayları demokratik yoldan parlamentoya sokmak gibi şeylere kanaat getirir hale getirilmiştir. Marksistler, kapitalizmin akıllanmasının ve işçinin emburjuvazileşmesinin, ne onun bilinçliliğinin sonucu, ne de mücadelelerin ürünü olduğunu anlayamıyorlar. Bu garip bir şey. Bu sömürgeciliğin mucizesidir. Har vurup harman savurdukları hazineyi kendi aralarında teraziye vurup paylaşıyorlar; öyle ki ne şiş yansın ne kebap. Marks'ın teorisine göre Avrupa'da devrim kaçınılmazdı. Ama bu teori doğrulanmadı. Gerçi bu teori, ciddî, titiz, bilimsel ve özgül bir tahlile ihtiyaç duymaktadır. Eğer ortam, 18. ve 19. yüzyıldaki cereyana uygun olarak aynen devam etseydi; işverenin tutum ve davranışı, yasal ve meşru kazanç sahibi olarak aynen devam ettirilseydi, belki bu teorinin doğru olduğu düşünülebilirdi. Çünkü o durumda kapitalizm, bu meşru kazancından elde ettiği güçle işçiye "emburjuva' ortamını hazırlayacak bağışlar yapmazdı. O takdirde diyalektik determinizm kuralları kendisini tez-antitez çerçevesinde ortaya koyabilirdi. Marks, Doğu'ya karşı ekonomik ve

kültürel sömürgeciliğin başladığı zeminde sömürgecilik konusunu bir dipnotla geçiştirme yoluna gitti. Emperyalizmi de tarihî determinizm ve sınıfsal diyalektiğin doğal hareket sürecine dâhil etti. Bu durumda burjuva yaşamaya devam edecek, antiburjuva tohum, yani proleterya burjuvazinin karnında büyüyecek; ama günbegün ondan uzaklaşacak ve sonunda devrimci bir darbeyle burjuvaziyi içten patlatıp dağıtacak, ortadan kaldıracak. Afrika ve Asya'dan yağmalayarak yaydıkları yeni geniş sofralardan, bu öz karşıtının boğazına o kadar attılar, atıyorlar ve atacaklar ki artık tez-antitez arasındaki çelişki, yerini benzemeye; çatışma, yerini uzlaşmaya bıraktı. Gördük ki bunda başarı da sağlandı. Schuwartz'ın deyimiyle: "Artık bugün, en iyimser Marksistler bile en azından şu gelecek yüzyıl içinde Amerikan proleterya sınıfından bir devrim beklememektedir."

Schuwartz, P.S.U'nun (Birleşik Sosyalistler Partisi) davetiyle bir salonda konuşuyordu. Schuwartz, (matematik alanında seçkin bir bilimsel makama sahip olmanın dışında) o partinin büyük fikir önderlerindendi. Konferansın konusu: 'Marksist düşüncenin yenilenmesi" idi. Düşünsel ve daha çok da siyasal kişiliğini sevdiğim, düşüncelerine susamış olduğum ve eserlerini arayıp okuduğum için konferansında hazır bulunmuştum. Yeri gelince şöyle dedim: "Size göre bu durumu hangi etken doğurmuş ve işçiyi devrime erişmeden önce hatta devrime erişmesin diye doyurmuştur?" Cevap malumdu: Kapitalizmin bilinçlenmesi ve akıllanması, proleteryayı hizaya getirmiş, onu beslemiş ve onu "yarı burjuva" yapmıştır!

Eğer bu sözleri, resmî bir Marksistten, yani temel işi dinî delil, gelenek, rivayet ve hadis ilmini korumak veya hilafetin lehine, sapkın bid'atlerin ve cahilî geleneklerin aleyhine açıklama yapmak ve tevil etmek olan "tanrıtanımazlık dini"nin keşişlerinden birinden duymuş olsaydım, benim için sindirilebilir olacaktı. Fakat bu, Marksizm'i 'devlet dini' olarak görmeyen devrimci bir düşünür olan Schuwartz'dır. O, Manifesto'yu gökten indirilen inanç esasları olarak kabul etmiyor. Diyalektikte, her şeyin deği-

şeceği ve her şeyin izafî olduğu ilkesinde, teori ve pratikte Marks'ı hatadan yoksun bilmek, Marksizm'i ebedî ve desteklenmiş klasik metinler olarak telakki etmek ve 120 yıl sonra görüş yenilemeyi küfür saymak, evet bunların hepsini yıllardır bir kenara atmış, bilinçli ve samimî bir Mutezilî Marksisttir. Şimdi ben, aynı klişeleşmiş tahlili ondan duyuyorum, Sorbon sınıflarında sık sık işittiğim şeyi, Mourice Thorez'un Komünist Partisinin tekrarladığı tekdüze söz ve yazılarında gördüğüm şeyi! Kalkıp gittim. Zalimler topluluğunda büyük zalime karşı duran zulüm görmüş biri gibi adaletten dem vurdum: Ne diyorsunuz siz? Proleteryaya nimet veren, kapitalizmin cömertliği değildir! Batı burjuvazisini kapitalist, proleterini de burjuva yapan, sömürgeciliğin ta kendisidir. Proleteryayı beslemek için bizi soydular. Doğu işçisi ve köylüsü, proleterden alta düşmüştür; Doğu taciri ve maliki ise bütün mal, mülk, su, ambar, koyun ve at sürülerinden elinde bir dükkan karartısı ve banka borcundan başka bir şey kalmayan kimsedir. Evet, Batı'da proleter burjuvaya, burjuva kapitaliste, kapitalist daha kapitaliste, tröstler de kartele dönüşsün diye Doğu taciri ve ağası böyle olmuştur. Batı, dünyanın petrol, altın ve kauçuk sultanı ve borsa, arz ve pazar hükümranı olsun. Olmuştur da. Son söz şudur: Sizin işçi ve işvereniniz tok olmasını, bizim zengin yoksul hepimizin aç ve açık hale gelmemize borçludur. Onlar Doğu'yu birlikte yağmalamışlardır.

Âdet olduğu üzere şu diyalektik, Marksist, sosyolojik vb. analizlerden yararlanmak isteyerek ansızın sanki bir el boğazını sıkmış gibi şöyle dedi: "Benim hiçbir şeyim yok ki çıplak gerçeğin bu olduğunu böyle rahat söyleyeyim."

Dünyanın bu iki başında meydana gelen bu iki zıt sosyal gerçekliğin nedensellik ilişkisini doğru anlamamak, hiçbir şeyi kavramamak anlamına gelir! Yani kelamî, cedelî, nazarî, hadisle ilgili konu ve tartışmaların giriftliği içinde kaybolmak, körelmek ve uzaklaşmak demektir. Bugün beşerî hayatın sosyal kutupları arasında en bariz, en güçlü ve en büyük diyalektik ilişki budur. Yoksa dış belirleyici faktörlerden, Fransız, Amerikan, İngiliz vs. toplumu adına emperyalizmin meydana getirdiği de-

rin bağlılıklardan ayrı ve soyut bir toplumun sınırları çerçevesinde iki sınıf arasındaki ilişki değildir.

Eğer somut nesnel bir sınıfsal görüşümüz varsa, "geleneksel Avrupaî bir toplumda" iki zıt kutup, proleterya ve burjuvazi değildir. Bizim bakır ve tasımız, kap kacağımız söz konusu olunca onlar işbirlikçi, sırdaş ve kafadardır. Yani onların birbiriyle savaşı, bizim kap kacağımızın bölüşümü üzerinedir. Sömürgecilik geldiğinde bizi sınıflara ayırmadı. Zengin fakir, varlıklı varlıksız, köylü efendi, işçi işveren demeden hepimizi yağmaladı; memleketi talan etti. Bırakalım o şişmanlamak, yolunu bulmak, uşaklık etmek ve ikiyüzlülük yapmakla meşgul olan bir avuç kıymetsiz azınlığı! Onlar sınıf değil, sürüdürler! Bizim avamî, saf yarı aydınlarımız ile yarı Marksistlerimizin gözü, bunların baş, gövde, kan ve tezgahına ilişince, Marksistçe bir keşifte bulunduklarını zannediyor ve şunu ilan ediyorlar: Ey insanlar! Müjde! Burjuvazi doğmuştur! Yenilikçilik, ilerleme, refah ve devrimci görüşün ilerlemesi! Evet, yarın da Büyük Fransız Devrimi! Her kim bu çığırtkanlara, tellallara ve uşaklara muhalif olursa gericidir, eski kafalıdır ve feodal, dine dayalı Ortaçağ rejimleri taraftarıdır! Her kim iki süslü, birkaç gösterişli insandan, yabancı şirketlerin acenteliğini yapanlardan ve şehirli yeni hâl ve tavırlara sahip kimselerden oluşan bu yeni grubun ortaya çıkışını, burjuvazinin doğuşu değil de, tersine yeni sömürgeciliğin kara lekesi ve pis artığı olarak görse, eski kafalı, geçmişe tapan, "ülke ilerlemesine karşı" bir insan demektir. Bu demektir ki böyle bir kişi, şu karmaşık bilimsel ve sosyolojik ilkeyi bilmiyor: Örneğin jete binmek katır ve eşeğe binmekten daha iyidir! Sekiz silindirli Chrysler otomobil, hem kıllı eşekten daha hızlı gider, hem onunla yolculuk daha rahattır, hem de o gerçekte daha iyidir! Çünkü:

1- Chrysler otomobil madenden yapılmıştır, eşek ise deri, et ve kemikten.

2- Chrysler otomobil, ... beygir gücüne sahiptir; hâlbuki eşek, eşektir.

3- Chrysler otomobile binen kişi yumuşak kadife koltuklara otururken, eşeğe binen kişi, sert semere oturur ve hassas bölgelerini incitir!

4- Chrysler otomobile binen kişi, rüzgar, güneş ve yağmurdan korunur. Hâlbuki eşeğe binen, serbestçe, apaçık ve korunaksız hareket eder. Bu açık fark da dokuz ayrı alt maddeye bölünebilir.

5- Chrysler otomobiline binen kişi, Tahran Meşhed arasını 20 saatte alır. Hâlbuki en hızlı liman eşekleri iki aya yakın bir süre yol giderler.

6- Hedefe çabuk varan kişi, işlere daha çabuk ve daha iyi kavuşur. Oysa hedefe geç varan kimse, işlere daha geç ve daha kötü erişir.

7- Zamanı yolda boşa gitmeyen kişinin, daha fazla seçenek fırsatı olur. Arta kalan zamanını da üretime, sosyal faaliyetlere, ekonomik, siyasal ve kültürel olarak antiemperyalist ve sınıf karşıtı mücadeleye ayırabilir. Fakat eşekle yolculuk yapan kişi, sürenin uzunluğu nedeniyle bu fırsatların tümünü heder etmiş olur. Neticede...!

Böylece sen tut sekiz silindirli... otomobilin, dört ayaklı, kıllı eşeğe olan üstünlüğünü, Boeing 707 jetinin 700 yıl önceki tahtırevanlardan iyi olduğunu on üç maddeye kadar sırala!

Bu yarı eklemli, yarım düğümlü yarı aydınlardan (sözde aydınlar) biri, benim görüşümü reddetmek ve burjuvazinin faziletini ispatlamak için başımda feryat ederek "Hey, filan bey! Ey nimete sırt dönen, ey nankör! Bu giydiğin güzel ceket pantolon, bindiğin otomobil, saçını taradığın tarak, evinden üniversiteye bastığın asfalt, her yerde kullandığın kağıt, kalem, kitap, şehirlerdeki su, cadde, kanalizasyon ve diğerlerinin hepsi kapitalizmin kendinden menkul kerametlerindendir!" (Burjuvaziden kastı da yabancı mallar satan birkaç tellal olup Batı'nın bizim asimilelerimize verdiği şaşı gözle, sömürülmekte olan ülkelerdeki yeni sömürüyü 18. asır Avrupa'sındaki ilerici burjuvazi olarak görmüştü!) Ondan sonra zalim bir sistemin, köleliği geçmişten daha vahşi bir şekilde nasıl gerçekleştirdiğini anlatmaya başlar!

Tuzu kullanıp tuzluğu mu kırıyorsun? İranlı Marksistin bu tür tahlilinden yüzü kızarmış olan ben, tuhaf oldum, hayretler içinde kaldım! Ben, ilerici kapitalist rejimin güzellik ve nimetlerinde yüzerken nasıl da nankörlük ediyormuşum. Şu bindiğim otomobil, her gün saç kurutma makinesiyle şekil verdiğim şu fönlü saçlar ne oluyor peki? Bir anda gülme tuttu beni! Baktım otomobilim bir çift ayakkabı ve başım kel! En azından bu iki konuda kapitalizme borcum yok!

Marksizm ve Altyapı Analizi

Marksist teori ve kanunlarla analizi mümkün olmayan, hatta bu ölçütlerle dengesi kaybolan diğer bir mesele, sömürge toplumlardaki "alt yapı" meselesidir. Marksizm, sömürgeciliği, evrensel savaş türünden bir olay veya gelip geçici bir ilişki olarak telakki ettiğinden dolayı ona (sömürgeciliğe) kendi sosyolojisi ve ekonomisinin içinde belirleyici bir etken olarak yer verememiştir ve sonuçta toplumu mutlak farz etmiş, sömürge toplumunu, tabiî bir toplumla benzer ve eş anlamlı bilmiş ve her ikisini eşit ölçüde kendi sosyolojisinin ölçütü saymıştır. Bu büyük yanlışlık, birbirinden kopuk ve uzak analizler zincirinin bir sonucudur. Bu yüzden bu tür analizler, zorunlu olarak beraberinde, vehimlere dayalı önyargıları ve sosyal ve siyasal olarak izlenen yoldaki hataları getirmektedir. Tabiatıyla tutulan yol, bir seraptır ve terk edilmişlikle sonuçlanacaktır. Fakat bizim izlediğimiz yol, dosdoğru ve gerçek tecrübelere dayanmaktadır. Üstelik bu tecrübe, bütün Arap ve İslam ülkelerinde tekrarlanan bir tecrübedir.

Bu nazariyeyi destekleyen şey şudur: Üçüncü Dünya'nın sömürge ülkelerinden hiçbirinde (Asya, Afrika, Latin Amerika) Marksistler bir iş başaramamıştır; ne bu ülkelerdeki savaşımın ön cephesi olan dış emperyalizme karşı savaşta, ne de bu toplumun dâhilinde gerçekleşen sınıfsal savaşta. Eğer bu toplumların bir kısmında bazı Marksist kanatlar bir rol üstlenmişlerse bile bunlar ilk önce donmuş, gelenekperest veya resmî partinin emir alan rehberliğinin boyunduruğundan kendilerini kurtarmış bölünme yanlısı kanatlar idi. İkincisi, bunlar asla antiem-

peryalist savaşın öncü safında[40] bulunmamışlardır. Biz bunları biliyor ve görüyoruz. Bu, tarihten çıkarılan bir mesele değil, tersine canlı ve devam eden bir gerçekliktir. Sömürge toplumlarda nasyonalizmin hem işin başında hem de hareketin önderliği noktasındaki öncülüğü Marksizm'i geçmiştir. Diyeceksiniz ki "Peki, Küba'ya ne dersiniz?" Evet, uzaktan baktığımız zaman öyle görünüyor. Fakat eğer Batista dönemini tanısak, devrim öncesi Küba'nın komünistlerinin ve Komünist Parti'nin resmî liderlerini bilsek, üstlendiği rolü bilsek, anti Batistacı ayaklanmanın ilk kahramanlarını tanısak ve hatta Fidel Castro'nun hareketin değişik aşamalarında, özellikle işin başında ve sona erişinden ve liderliği elde ettikten sonra sahip olduğu düşüncenin seyrini bilsek, işte o zaman radyo ve gazete haberleri aracılığıyla Küba'da Castroizm hareketi hakkında sahip olduğumuz genel, belirsiz ve kıyasa dayalı tasvir düzelecektir.

Galiba Küba Komünist Partisi genel sekreterinin Batista rejiminde devletin hassas pozisyonlarından olan ekonomiyle ilgili bir makamı işgal ettiğinden haberleri yok. Batista zamanında Fidel Castro'nun yargılanışı, işin hakikatini açığa çıkarmaktadır: Castro bu yargılanışında 'komünist düşüncelere' sahip olmakla suçlanmadı bile. Castro ve arkadaşları, bozguncular, serseri, bağnaz, gerici ve cahil gençler, dış güçlerin oyuncakları, temelsiz mayasız anarşistler gibi devlet kalıbına uygun küfür ve suçlamalarla itham edilerek yargılandılar. Bu esnada Küba Komünist Partisi, bunların tutuklanıp yargılanışı karşısında en ufak bir tepki dahi göstermedi; zira tanımıyordu.

Tanımıyor muydu? Evet, Castro, iş başına gelişinden ve devrimin kesin zaferinden bir yıl sonra kendisine özgü en önemli ve en uzun konuşmalarından birinde şunu demişti:

"...Havana limanına ilk kez indiğimizde başkente hücum haberimiz, bütün ülkede yankılanmıştı. Bu durum Komünist liderlerin kulağına vardığında sordular: 'Havana'ya saldırı mı? Kim bunlar?... Genelkurmaya saldırdığımız ve büyük kahramanımız

[40] Kendilerinin deyimiyle Avant garde.

Kamyola, Genelkurmayın önlerinde şehit olduğu zaman, haberi saptırarak çetelerin komutanlarından Kamyola, Genelkurmay merkezinde öldürüldü dediler. Bu haber, masa arkalarında oturan Komünist Parti'nin liderinin çalışma masasının arkasına ulaştığında, tam bir şaşkınlıkla sordu: 'Genelkurmay Başkanlığına saldırı mı? Çeteler mi? Kamyola mı? Bu çeteler de neyin nesi? Kamyola da nereden çıktı? Che Guevara mı? ... Onlar haberi yataklarında iken radyodan duyduklarında inanmaz bir edayla: Che Geuvera mı? Che Geuvera da kim? Hangi Che Geuvera? Bunlar hep... vs. dediler. Gazeteler "Fidel Castro...." diye yazdığında, haberi sokaktaki halkın dilinden almışlardı. Sonsuz bir hayretle kendilerine sordular: Castro mu? O da kim? ...

"Kısacası bunlar devrimci simalardan hiçbirini tanımıyorlardı. O günlerde devrimin başladığından hiç haberleri yoktu. Sözün kısası bunlar, kendi Marksist değer yargılarıyla, kendi devrimci tecrübe ve bilgileri temelinde, kendi sınıfsal diyalektikleri esası üzere ve kendi tarihî determinizmlerini esas alarak şu sonuca ulaşmışlardı: Küba toplumunda devrimin nesnel şartları henüz oluşmuş değildir. Küba toplumu henüz patlama noktasına ulaşmamıştır. Henüz... Henüz... Henüz... Evet, devrime inanmadılar. Devrim, oturdukları evlerin kapısında ansızın ortaya çıktığında, mermiler çalışma odalarının camlarını salladığında bile inanmamışlardı. Onu alaya alıyorlardı. Onun hakikatini saptırıyorlardı. Devrimi doğru analiz etmiyorlardı. Onlar ne devrimin ilk kahramanlarından birini tanıyorlardı, ne de mücahitlerin sade ve samimî çehrelerini. Bu mücahitler, Parti'nin siyasî havzalarından ve ideolojik doktriner gruplarından gelmemişlerdi; şekerkamışı tarlalarından, uzak köylerden gelmişlerdi. Halk kitlelerinin arasından çıkmış ve ellerine silah almışlardı. Marksist devrimci görüşte bunlar; taşlaşmış, muhafazakâr, devrimci olmayan kimselerdir; siyasal bilgi ve bilinçten, devrimci bir tahrik ve riskten yoksun kimselerdir. Onların zannınca, bunlar her zaman kuyrukturlar ve sonraki aşamada sahneye çıkarlar. Bunlar cahil varlıklardır. Yere bağlıdırlar, göğe bağlıdırlar, köylüdürler, çiftçidirler; proleter değildirler. Bu bireyci, münzevi, toprakçı, dinci, tevekkülcü kişilere devrim içinde bir ümit ışığı

yoktur. Bunların her biri, engin tarlada, çöl meydanında tenini mukaddes toprağına bağlamış ve gönlünü kutsal göğüne bağlamıştır. Onun Tanrı'ya ve toprağa bağlılığı, daha ziyade atalara ve ağalara özgüdür. Sınıf bilincine sahip değildir. Çünkü sınıfsal bilinç, birlikteliğin, birlikte çalışmanın ürünüdür. Oysa köylüler yalnız ve dağınık çalışırlar. Proleter ise birbirine kenetlenerek iş yaparlar. Köylü, tarlasında onda bir işini kendisi yapar ve onda dokuzunda su, hava, yağmur, toprak ve göğün eli belirleyicidir; onda dokuzu köylünün elinde değil, başka etkenlerin elindedir, Tanrı'nın elindedir. Toprağı tek başına sürer, tohumu tek başına eker ve ümidini Tanrı'ya bağlayarak oturup kalkar, temiz imamların ve pak ruhların inayetiyle hareket eder. Eğer gök ondan razı olur da yağmur gönderirse, emeğinin karşılığını alır. Eğer kahreder de bela indirirse, emeğini heba eder. Dolu, sel, kuraklık, fırtına, hastalık ve yıldırım gelir; bütün emeklerini mahveder. Harman yapma noktasına kadar varsa, yine harmanın sahibi değildir. Yıldırım pusuda. Bundan dolayı köylü veya çiftçi, kendisini işin yapıcısı ve üretimin nedeni olarak bilmez. Hareket ondan, bereket Allah'tandır. O, bu harmana baktığında kendisini küçük bir detay etken olarak görür. Bu harmanı Allah ona bağışlamıştır. Allah rezzaktır, rızık gönderendir. Onun çalışması bu rızkı kazanmak için bir neden değildir; tersine Allah'ın dileğidir. O yalnızca ilahî bağışın istihkakını elde etmelidir. Rızık, gaybın kereminin evindedir, kapısında bir kilit vardır. O kilidin anahtarı çalışmaktır. Fakat her çalışana rızık ambarının anahtarını vermezler; Hakkın, rızık gönderenin hoşnutluğunu kazanmak gerekir.

Öyle ki köylü mantıklı değildir, duygusaldır; aklî etkenlere dayanmaz, gaybî etkenlere dayanır. Kendi kişiliğine, iş, girişim ve üretimine güvenmez. Tabiat kanunları onun ve işlerinin üzerinde ezici bir tasalluta sahiptir. Köylü tek başına çalıştığı için sınıfsal duyarlılık ve neticede sınıfsal bilinç elde edememektedir.

Çünkü onun güç duvarının dışındaki doğal etkenler, işinde ve emek ürününde, kendisinin çalışma faktöründen daha etkilidir. Vehimci, hurafeci, dindar ve tevekkülcü yaklaşıma sahiptir. Toprağını kutsal saydığından, toprak ile duygusal, sosyal, ahla-

kî ve dinî bir bağ kurar. Ama her halükârda bir şeye sahiptir, o da muhafazakârlıktır. Sadece proleter devrimcidir. Proleterler köylülerin aksine birlikte çalışır, kenetlenirler. Birlikteliklerini her gün daha da arttırırlar. Bir iş yerinde, bir sanayi sitesinde birkaç bin kişi! Makineyle çalıştıkları için ürünün tam etkeni ve nedenidirler. İş ve üretim araçlarının onlar için hiçbir kutsallığı yoktur. Bu araçlara duygusal bağlılıkları yoktur; hatta onlardan nefret ederler. Kaybedecek bir şeyleri olmadığından devrim içinde gamsız ve sonuçta mutludurlar. Muhafazakâr, bir şeye korumak için sahip olan kimse iken, proleter, iş gücünden başka bir şeyi olmayan kimse demektir. Bu yüzden proleter, sınıfsal sıkı bütünleşmeye, coşkuya ve netice itibariyle sınıfsal bilince sahiptir. Her gün teknik aracılığıyla öncekinden daha çok sömürülüyor (artı değer). Proleter, mantıklı ve aklî bir hesapçı görüşe sahiptir. Makine ile çalıştığı için ilahî ve gaybî yardımları gözlemez ve onlara muhtaç değildir. Tevekkül ve yalvarma yerine kendisine ve işine dayanır. Hedefe ulaşmak için düşünür ve hesap yapar. Makineye bağımlı değildir. Proleter sınıf, her gün çoğalmakta ve daha fazla coşmaktadır. Her gün daha birbirini bilen, daha birbirine bağlı ve her gün daha da hoşnutsuz ve makine de onu her gün daha fazla sömürmektedir.

Bilimsel sosyalizme inanan biz diyalektik Marksistlere; bulunduğumuz her bir ülkede, burjuvazinin gelip feodalizmi ortadan kaldırması, sonra kendisinin gelişmesi, makine sahibi olması, rekabetçi kapitalizmin ilerlemesi, kendi ölüm mikrobu olan proleterya sınıfını cenininde beslemesi, bu ceninin her gün biraz daha güçlenmesi ve ansızın anasının karnından çıkacak güce kavuşması için ve dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakikaya erişince biz bilinçli aydınların meydana çıkmamız, elleri kaldırmamız, devrimin dadılık işinin eldivenini, kuşağını, önlüğünü ve levazımını giydirmemiz ve de ondan sonra bebeğin eğitimini, yetiştirilmesini, sorumluluğunu ve düşman belalarından korunmasını üstlenmemiz için sabretmek düşer.

Fakat şimdi akım değişmiş, Marksist papağanların nutku kesilmiştir! Şimdi tufan karar vermiş, meydana girmiştir. Yavaş ya-

vaş ilk mücahitleri bir kenara bırakarak bütün örgütsel, siyasal ve sosyal mevkileri işgal etmişler. Son yolculuklarımda uğradığım her köy ve şehirde eski mücahitlerin peşine düştüm, devrimci espirilerine tanıklık ettim. Onlar: "Ne yapıyorsunuz, ne ile meşgulsünüz?" diye soruyordum. Hepsinin cevabı birbirine benziyordu: "Hiç, bizim artık bir işimiz yok! Komünistler bizi geri plana itti." Şöyle diyorlar: "Siz gerekli toplumsal bilince sahip değilsiniz. Devrimci yetenekten yoksunsunuz. Parti öğretisi ve teşkilat disiplinine sahip değilsiniz. Siz ideolojik eğitim ve stratejik deneyim görmemişsiniz. Şimdi imar aşamasıdır. Devrimin yol bulması safhasıdır. Kokuşmuş bir toplumda sosyalizm binasını kurma aşamasıdır! Sizin devriniz geçti. Silahlarınızı bırakın ve işlerinizin başına dönün. Şeker kamışı ekin. Parti, devrimin koruyucusu, proleteryanın rehberi ve sosyalizmin mimarıdır." Bütün mücahitleri ve sadık yoldaşlarımızı devrimde namertçe arka plana itmişlerdir. Marksistlerin papağanı işleri ele geçirmiştir. Onlar, Batista döneminde gündüzleri bürolarda ve devlet kurumlarında masa başında çalışıyorlardı. Geceleri de cafe masalarının arkasında bira içiyor ve devrim teorisinden dem vuruyorlardı!

19. yüzyılın yarısında Marks'ın Hegel ve diyalektiğinin başına getirdiği belayı, yirminci yüzyılın yarısında Nasyonalizm Marksizm ve diyalektiğinin başına getirmiştir. Onun diyalektiği ise şudur: "Bu külâhı ötekisinin (karşıtının, antitezinin) başından indirmiştir!" Otobüs, Batı'ya doğru hızla yol alıyordu, ta ki burjuvazi, kapitalizm ve rekabetçi sanayi kapitalizmi menzillerinden geçsin, yolunu muhalefet yönünde değiştirsin ve burjuvazi menziline varmadan patlasın. Burjuvazi, konağına erişmeden patladı. Hem de Doğu Avrupa'da, Asya'da ve sönük ve unutulmuş Afrika'da! Üstelik münferit dinsel, gelenekçi ve muhafazakâr donuk köylülerin eliyle! Kimler? Okuma yazma bilmeyen kabileci bedevî siyahlar! Şâir kökenli, sofi meşrep sarılar! O yavaş Çinli zayıf keçisinin yanında, İngilizlerin Morris ve Juhannesburg limanından kendisi için getirdiği esrar neşesinden saçmalıyor. O sessiz Vietnamlı tek başına pirinç ve kauçuk tarla-

sında Budacı nirvanada gark olmuş, derin cezbeye kapılmış! Hatta Rus toplumunun köylüleri servajlık aşamasından daha dün yeni kurtulmuş!

Peki, Batı'da neler oldu? Herkes biliyor ki Komünizm üssünde, komünist devrim esnasında, sanayi ve rekabet kapitalizminin gelişiminin zirve noktasında faşizm doğdu!

Milliyetçilik, ırkçılık, kirli cahilî kavmiyet taassubu ve savaş! Alman, İtalyan ve Japon işçi ve kapitalisti bir safta; İngiliz emperyalizmi, Amerikan kapitalizmi ve Rus komünizmi ise karşı safta. Öyle mi? Hayır. Hepsi birbirine karışmış, tuhaf! Ne görüyoruz? Japonlara, Hitler'e ve Mussolini'ye karşı Stalin, Roosewelt, Churchill, Mao Tse-Tung ve Chang el ele, tokalaşıyor ve afiyetle kadeh kaldırıyorlar!

Hani proleterya sınıfı? Hani kapitalist sınıf? Sol kanat nerede? Solculuk nerede? Sağ el nerede? Sağcılık nerede? Dört yön birbirine karışmış: Yeryüzü altı, gökyüzü sekiz olmuş! Doğruların savaş sesi başka yerde duyuluyor. Hesap edilmeyen yerde siyahlar, sarılar, Müslümanlar, Araplar, barbarlar, köylüler ve köleler; feodalizm, sosyalizmin eliyle çökmekte. Peki, bunlar kim? Bunlar, bizim cesetlerimizi çiğneyerek geçen, komünizm dünyasına, proleter diktatörlük rejimine silah taşımak için Avrupa'da Einshower, Marshall Jokof ve Shadush'la birlikte geçit törenine katılan Batı kapitalistleridir!

Takdirle bal şerbeti safraya döner
Badem yağı kuruluğu artırır.

Nasyonalizm ve Marksizm

Diyalektik, tarihin determinasyonu, sosyoloji, bilimsel sosyalizm, tarihî keşfetme metodu vs. hepsi işe yaramaz hale gelmiştir. Antropolojide yakîne ve hakkalyakîne, hatta aynelyakîne ulaşmış olan ve kendileri için her şey çözümlenmiş olan Marksistler şaşkın şaşkın durdular. Kıyamet kopmuştur. Yer göğe, gök yere dönmüştür! Artık sağ elle sol ellerini birbirinden ayıramıyorlardı. Kötü âlimler, sultanların vaizleri, hilafet, Ehlisün-

net velcemaat ve hak mezhebin maslahatlarına uygun durum, devletçi Marksizmin tohumunu koruma... Halife, Emirulmümininin, Hz. Stalin insanlığın akıllı öğretmeninin şarabına bir 'izm' karıştırdılar ve onu 'usul-i din'le birleştirdiler ve metne dipnot yazma pazarını nassın oturmayan tevil, yorum ve tefsirlerine yamadılar.

Kendilerini modern skolastisizmin resmî tebliğcisi, propagandisti, kayıtsız şartsız savunucusu, papazı görmeyen grup, ilk esasları yeniden gözden geçirme zorunluluğunu hissetti. Bu çağda meydana gelen olay ve problemleri klasik ölçülerle tartmak olası değildir. Bütün varsayımlar, öngörüler, beklentiler, tabiî gidişat, siyasal ve sosyal akımlar, hatta ekonomik ve sınıfsal espiriler değişime maruz kalmıştır. Marks'ın tanıdığı ve politik ekonomik sosyolojisini onun hususiyetlerine dayandırarak ortaya koyduğu önceki rekabetçi kapitalizm son bulmakta ve yerini yavaş yavaş yardımlaşma ve uyum kapitalizmine bırakmaktadır. Modern ekonomide belirleyici ve hassas bir unsur olan rekabet, giderek gizli ve açık kartel, tröst ve ortak pazarlar içinde ortadan kalkmıştır. Yerini barışa değil, işbirlikçiliğe ve işbirlikçilerine bırakmıştır. Sermayeler birikiyor ve yeniyor. Dünyanın vücudunu kendi içinde şiddetle sıkan "bulaşıcı bir kanser" meydana getiriyorlar.

Dünyanın çehresi tamamen değişmiş ve 19. asır Marksizmi öngörülmemiş bir şekilde değişime maruz kalan bünye üzerinde usulsüz ve uygunsuz durmaktadır. Dar, kısa ve yamalı! Bu taraftan çektiğinde öbür taraf açılıyor, burayı örtmek istediğinde başka bir yer açıkta kalıyor. Öyleyse görüş yenilemek gerek! Yenilediler de! Hepsi, hatta görüş yenilemeyi fahiş bir kötülük bilen geleneksel Marksist hükümetler dahi; bunlar muhalifi şöyle suçluyorlar: Görüş yenilemek mi? Yani dinde bidat mı? Bidat? Evet, dinde olmayan şeyi dine dâhil etmek!

Barış içinde birlikte yaşamak ne demek? Yani küfür ve dinin anonim şirketini kurmak. Monoteizm ve politeizmi savunanlar, birlikte yapmışlardır bunu. Kime karşı? Ateistlere karşı! Sahipsiz milletlere karşı!

Köylü devrimi ne demektir? Yani bu ülkelerde devrim yapan köylüler, yeni kalkınmaya başlayan ülkelerde sanayi işçisi grupları, muhafazakâr, mevcut durumlardan memnun ve var olan duruma şükreden insanlardır. Bunlar, sosyalizmin komünizmden ayrı bir şey olduğunu anlamalıdırlar. Devlet kaldırılmamalı, bilakis daha güçlü ve daha sorumlu olmalıdır. Dünya devrimi bir hayaldir, bir ütopyadır. Gerçek sahne, milliyet devrimidir. Onu içeride gerçekleştirip ihraç etmek gerekir. Sayısız mülkiyetlerin küçük ve perakende sermayelerinin millileştirilmesi...

Her halükârda gelenekçi ve klasik Marksist yöntemlere bağlı kutuplar, yani ölüyü taklit etmeyi ilelebet caiz görenler ile açıkça düşünce yenilemeyi zorunlu gören, bidati ilan edenler arasındaki fark, sadece ilan ile takiyededir. Yoksa zamanın zorlaması, sınıfsal ilişkilerin değişimi, ekonomik altyapı, siyasal kutuplar, öngörülen şeylerin pratize edilmemesi veya ters tepmemesi gibi konuların gündeme gelmesi, her iki kanadın da klasik Marksizm'de görüş yenilemeye gitmesine yol açmıştır. Öyle ki Fidel Castro, Leninizm'i resmen ilan ettiği esnada açıkça şöyle diyordu: "Ben, Marksizm'i görüş yenileme olmaksızın anlamıyorum!"

Demem o ki Castro, bir Marksist olmadan önce bir nasyonalisttir. Marksist olmadan önce nasyonalist imiş. Castro'nun siyasî sosyal üssünün aydınlanması için bir karşılaştırma yapmak gerekir. Onu Sukarno, Bin Bella, Nekrume, Lumumba, Niyerere gibi antisömürgeciler ve Maurice Thorez, Togialti, Blecht, Gomolka ve Kadhar gibi politikacılarla karşılaştırınız.

Sartre gibi düşünürler, Castro'yu, Suselph gibi resmî ideologlardan daha iyi anlamışlardır! Anti-emperyalist kahramanlar, Castro'yu, Bağdad'ın dârulhilafesinden tuğra almış olan bilimsel sosyalizmin meşhur diyalektikçilerinden ve mütevellilerinden daha çabuk tanımışlardır!

Biliyorum; onun nasyonalist olduğunu ve nasyonalizmin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika, Asya ve Latin Amerika'da Marksizm'in önüne geçtiğini ve ilerici ve önder bir konuma sahip olduğu şeklindeki görüşümü kabul etme noktasında sizi tereddüde sevk eden şey, nasyonalizmi statik köhne anlamıyla al-

manızdır. Tabiî, kolayca kabul etmemekte haklı olabilirsiniz! Nasıl olur da bir kan ve toprak taassubu olan ırkçı ve millî hissiyat, diyalektiğe dayalı sınıfsal bir ideolojiden ve devrimci bilimsel sosyalizmden daha devrimci olabilir? Fakat siz önce nasyonalizmle ilgili önceki düşüncelerinizi kafanızdan silip atmalısınız. Ben bu kavramı burada böyle kullandığım için değil, bilakis artık bu anlama geldiği için böyle yapmalısınız; yani onları silip atmalısınız. Bugün nasyonalizmin esasları, toprak ve kan asaleti, kavmî asabiyet, ırka ve soya tapıcılık, atalarla övünme ve millî üstünlük arayışları değildir. Nasyonalizm, zamanımızda daha çok bir dışlama ve tepki gösterme, bir cevap verme kavramıdır, mutlak üstünlük ve fazilet esası değildir. Belki, zorunlu bir karşıtlık ve diyalektik bir zorunluluktur.

Shandell'in deyişiyle: "Milliyet, milletin vücuda geldiği esnada tahakkuk etmez, tam tersine milletin yok olma tehdidiyle karşılaştığı anda gerçekleşir."

Sasanî döneminin sonlarında İran milliyeti yoktu. Arap Emevî ve Abbasî saltanatlarının ona saldırdığı, varlığını yok etmeye yöneldiği anda ortaya çıktı. İran nasyonalizmini, dış görünüşüyle tasavvur edildiğinin tersine İran'ın bağımsızlık çağında değil, aksine ikinci, üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda görmekteyiz. Bütün şahnamelerin bu asırdan itibaren yazıya geçirilmiş olması bir raslantı değildir. İster askerî, ister kitlesel, ister kültürel, isterse edebî olsun, köklü millî hareketler ve büyük millî şahsiyetler bu dönemlerde oluşuyor.

Arap nasyonalizmi ise Emevî ve Abbasî hilafetinde, İslam toplumuna; yabancı unsurların girişiyle sistemin yok olma tehlikesiyle yüzyüze geldiği ve İslam'ın mantığıyla silahlanmış olan İslamî eşitlik ve kitlesel kavmiyetçilik hareketinin saldırısına uğradığı bir dönemde bir 'bâtıl' olarak programlanıp yürürlüğe konulmuştur.

Heidegger şöyle diyor: "Ben, yani benim hakikî varlığım, toplumsal yaşamda bireyin değişik bütün hallerinde, diğer birey, eşya ve işlerle ilişkide yoktur. Sadece meydana gelen iki olay kar-

şısında benim hakikî varlığım, bizzat kendim, yeni 'ben' gerçekleşir: Birincisi aşk, ikincisi ölüm!" Niçin? Çünkü ölüm beni yok eder. Ölüm benin varlığına yöneldiğinde, ben varlık kazanır. Aşkın da böyle bir hedefi vardır. Aşk, bütün bağlantıları, yani bireyin bütün ilişkilerini bireyden başkasına yöneltir. Bireyin mecazi varlığı -ki bu bireyin irtibat varlığıdır- onun hakikî varlığının örtüsü olduğu için aşk, bu örtüyü onun hakikî varlığının yüzünden alıp atmakla gerçeklik bulur ve bana varlık verir:

Sen kendi, kendinin örtüsüsün
Hafız, aradan çekil.

Dolayısıyla neo-nasyonalizm, tek başına var olan, bizatihi kâim bir gerçeklik değil, mantıklı bir tepkidir, bir itirazdır, çatışmacı diyalektik bir ilişkide gerçekleşir. Sömürü, siyasal, ekonomik ve kültürel emperyalizmin kara ve ölümcül çehresi içinde, millet adıyla tarihe, kültüre, maddî ve manevî kişiliğe sahip bir topluma saldırıyor. Onun varoluşsal özelliklerini (karakterini), mahiyetini ve millî varlığını yok etmeye çalışıyor. Servetini yağmalıyor, tarihini öldürüyor, kültürünü aşağılıyor; niteliklerine, adetlerine, dinine ve maneviyatına hükmediyor, onun bağımsızlık ve asaletini teşkil eden bütün insanî ve sosyal renk, özellik ve boyutlarını felç ediyor. O kendisini insanî içerikten, manevî şahsiyet ve sermayeden yoksun hissetmesi için böyle yapıyor. Sonuçta uşakça, bukalemunca ve maymunca bir posta bürünsün. Milliyet veya millîlik, bu esnada bir antitez, kahredici bir hareket, bir tepki olarak ortaya çıkar. Ölümcül saldırı karşısında ruh kazanır, hayat ve harekete kavuşur ve böylece kendisini de savunur; emperyalizmin öldürücü hamlesini kendisinden, kendi hareket ve varlığından uzaklaştırır. Klasik nasyonalizm, baş ve boynun uzayıp kalınlaşması temelinde, bir kendini beğenme, kibirlenme, gururlanma, soyluluk taslama ve cahilce bir gösteriştir. Fakat bugünün nasyonalizmi, baş ve boynunu kölelik kemendiyle bağlayan, bir kişilik, bir aile, bir sermaye ve bir servete sahip iken şimdi yoksulluk, cehalet ve taklide maruz bırakan, yarı vahşî, geri kalmış ve ilerlemekte olan olarak adlandıran aç ve yardıma muhtaç, yaşamak için avuç açmaya, yürü-

mek için âsâya muhtaç... yapan o kara canavara karşı uyanmış insanın başını kaldırmasıdır.

Bunun her ikisi, görünüşte ve uzaktan birbirine benzemektedir. Fakat işin iç yüzünde ve hakikatinde hiçbir ortak yöne sahip değillerdir. Birisi, esirliğe başkaldırış, kölelik boyunduruğundan kurtulma ve siyasal, kültürel, manevî ve idarî bağımsızlık ve kurtuluş çabası; diğeri ise çok çirkin bir kendini beğenme cehaleti! Eğer özgürlükle bağımsızlığı, ulusal-kabileci tavır ve hareketleri birbirinden ayırt edemezsek, o zaman saflık etmiş, dar kafalılık yapmış oluruz. Alman nazizmi ile İtalyan faşizmi ve İkinci Dünya Savaşındaki Paris "direniş" hareketiyle Stalingrad savunma hareketi arasında ne gibi bir benzerlik vardır?

Bütün bunların üzerine; burada benim nasyonalizm dediğim ve Marksizm ile ölçtüğüm şey, İkinci Dünya'nın (eski Üçüncü Dünya) sömürge uluslarının özgürlükçü ve antiemperyalist hareketidir. Marksizm deyince de şu anda dünyada var olan Marksist düşünce ve partileri kastediyorum. Onlar, Marksizm'i resmen kendi ideolojileri olarak seçmişlerdir. Halkın önderliğine talip olmuşlardır. Kendilerini ilerici cenahların en önünde, halkı savunan ve halk için devrimci olan cenahın eşsizi, işçi ve köylülerin ideallerinin tecelligâhı, halkın kurtarıcısı, sosyalizmin yaratıcısı, diyalektikle ve tarihin vs. bilimsel cebir felsefesiyle donanmış tek bilimsel sosyalist ekolün sahibi bilir ve nasyonalistleri bütün bu meziyetlerden yoksun sayarlar; feodalist eğilimlere sahip, kurulu rejim değerlerine bağlı, gerici, bilimsel, sınıfsal ve stratejik görüşten uzak, millî ve dinî coşku ve hislere dayalı olmakla suçlarlar. Fakat eğer lafızlar savaşını, güzel ve gönül alıcı kavramlara bağlılığı bırakırsak, tartışma masasından kalkar ve tartışma kitaplarını kapatırsak, nesnel gerçeklikler sahnesine ve duyulur dışsal ölçütler alanına dönersek, yeni bilimsel esaslar temelinde, Descartes'ın deyimiyle, "Masanın üzerindeki kâğıtları, kitapları, araştırma ve inceleme kaynaklarını elimizle tamamen süpürür ve masayı onlardan temizlersek", kelamî tartışmaları, teorik düşünceleri, sofistik kıyasları ve skolastik münazaraları bir kenara bırakır, onun yerine nesnel gözlem

ve karşılaştırmaya yönelirsek, canlı gerçeklikler dairesinin ve dışsal olgular alanının dışına çıkmazsak, ön yargıları ve hakikatlerle ilgili eski inançları kafamızdan atarsak, düşündüğümüz, istidlal ve çıkarsamada bulunduğumuz ve iman ettiğimiz şeyin tam tersini görürüz.

Bütün Latin Amerika'da geçmişi olan komünist partileri Castroizm hareketinin karşısında görüyoruz. Siyasete aşina, kitap okuyan bir aydın bile bu partilerin seçkin şahsiyetlerinden birinin adını duymamıştır veya bunların görünen işlerinden bir hatıraya dahi sahip değildir. İşte bu, Amerika kıtasını sallayan Che Guevara ve Castro'nun adıdır.

Kuzey Afrika'da Cezayir Komünist Partisini (Fransa'nın şubesi!!!) "Kurtuluş Cephesi" ve onun "Kurtuluş Ordusu" (ALN) ile karşılaştırınız. Yine Fransız sömürgeciliğine karşı silahlı mücadelede en hassas fikrî ve pratik rolü üstlenen "Cezayir Müslüman Öğrenciler Konseyi"ni, tabelasından başka hiçbir şeyini görmediğiniz ve bilmediğiniz Komünist Partisi'ne bağlı "Gençlik Örgütü" ile karşılaştırınız! "Âlimler Topluluğu", Fransız sömürgeciliğinin ülkeye girişi karşısında fikrî, sosyal, kültürel ve askerî cihat ilan ederek her taraftan setler çekti ve halkın gönüllerinde ilk özgürlük meşalesini tutuşturdu. Bu hareketin tam 30 yıl savaşan Emir Abdülkadir gibi millî şahsiyetlerine bakınız; Bin Bella, Bin Hudde, Kerim Ebulkasım, Ayet Ahmet, Muammer Hayzer, Huvari Bumedyen, Ömer Mevlud[41] gibi millî şahsiyetlere, Frantz Fanon, Katip Yasin, Zühre Derif ve Cemile Bupaşa gibi yazar ve düşünürlere bakınız. Hayret! Devrim ne kadar da semereli, ne dehalar besleyici ve ne kadar da "adam" yetiştiriyor!

[41] A. Camus'nun edebî ve fikrî şahsiyetinin gelişmesinde hatırı sayılır payı olan büyük edip ve düşünür, Fransız edebiyat ve kültüründe çağdaş Fransız eleştirmen, yazar ve şairlerinin başvuru kaynağı olan tartışmasız kutuplardan biriydi, biridir. Bu son zamanlarda Cezayirli öğrencilerden bir grubun liderliğini üstlenmişti. "Cephe" tarafından kültürel devrimin yaygınlaştırılması, maneviyatın diriltilmesi ve Cezayir eğitim sistemini düzenlemekle görevlendirilmişti. Ordunun vahşî elleriyle derneğin toplantı yaptığı salonda bütün öğrencilerle birlikte hunharca öldürüldü.

İslam'a bakınız; hemen ilk yirmi yıl içinde o derece aydınlık çehreler doğuyor ki bin yıllık eski İran'ın bin yılında nereye bakarsanız bakın onlardan birine rastlayamazsınız. Enuşirvan zamanında ve ondan sonra birkaç doktor ve bilge adına rastlıyoruz, ama bu daracık beyin ne de çabuk köreliyor! İsimler hep yabancıdır; Bahtişu vs. Jüstinyen'in Hristiyanlığından korkup kaçan Doğu Romalı bilginler buraya gelerek Cündi Şapur Üniversitesini kurmuşlardır; bunlar siyasî mültecilerdir. Bizim ilk üniversitemizi de Yunanlıların kadim altın çağında açmışlardır!?

Peki, İslam'dan sonra bu ümitsiz ve kısır millet, öyle nasıl birden açılıp gelişti ve dünyada eşsiz üniversiteler, medreseler ve kütüphaneler kurdu? Beşerî âlemde onca keşif ve kerametlerin sahibi oldu? Niçin bu milletin bilimsel, sanatsal, düşünsel ve siyasal dehalarının sultası, Çin'den Kuzey Afrika ve Güney Avrupa'ya kadar gölgelerini düşürdüler; eteği, Ortaçağ ve Rönesans Avrupa'sının ve modern Avrupa'nın kalbine kadar vardı? Yine de devrim, düşünsel devrim; ruhu, kavmi, görüşü ve her şeyi değiştiren iman, ideoloji! Gerçek heyecan, dinamizm, yaratıcılık, üretkenlik, kültür ve medeniyeti yaratan şey!

Ne ayıca bir dostluktur şu İranseverlerin dostluğu! Oldukça çok... çok... evet! İslam'a düşmanlık sebebiyle, İslam sonrasının bu kadar büyük sermayelerinin, şahsiyet yetiştirici iftiharlarının ve değerlerinin üzerine geçersizlik çizgisi çekiyorlar. Bilinmelidir ki İran milleti hiçbir zaman bu kadar parlamamış ve dünyanın itiraf ettiği böylesine canlı ve mevcut bir belge, bugün kendi özsel deha, yaratıcılık ve liyakat gücünden yoksundur. Bu evrensel kültür ve medeniyeti aşağıladıktan veya gizledikten sonra kavmiyet senedi ve eski iftiharların peşinden koşmaları gerekiyor; ama kayda değer bir şey elde edemedikleri için şu şekilde laf ebeliği yapmaları gerekiyor: Evet, hayır oldu hem de çok oldu. Fakat lanetli İskender alıp kendisiyle birlikte Yunan'a götürmüş ve bizim bu götürülmüşlerimizden sonra onca filozof, sanatçı, bilgin ve edip çıkmış ve Yunan, Yunan olmuştur. İyi de peki bu konuda deliliniz nedir? Akıl deliliyle! Yani Hehameni-

şî, Aşkanî ve Sasanî İranı gibi büyük, namlı, güçlü ve medenî bir milletin hesaplı ve kayda değer bir şeyinin olmaması mümkün mü? Filozof, şâir, düşünür, bilgin ve yazarının olmaması olası mıdır? Hayır! Öyleyse olmuştur! Evet! İyi, götürmüşlerdir elbette! Bu İskender veya Araplar götürmüşlerdir! Hatta büyük filozof, şâir ve dâhilerimizin ismini dahi şerefsizler götürmüşlerdir. Pekiyi, şimdi sizin teklifiniz nedir? Araplara ve İskender'e kötü şeyler söyleyelim; çocuklarımızı da küçüklüklerinden itibaren bunlara karşı kin ve düşmanlıkla büyütelim ki büyüdükleri zaman onları bugüne kimlerin düşürdüğünü bilsinler; bir daha İskender, Ömer ve Yezid b. Muhelleb'e aldanmasınlar ve sadece eski büyük kültürümüzün bakiyesi olan iyi fikir, iyi söz ve iyi işle yaşasınlar! Bravo!

Cezayir bağımsızlık ve kurtuluş hareketinin millî şahsiyetleri karşısında Cezayir Komünist Partisi'nde ancak Bin Alişir var. Vesselam! Onun da ünü işinden değil, "Parti Genel Sekreterliği" konumundan dolayıdır! Omar Ozgan ve Henry Alog gibi kişiler, özgürlükçü cephenin devrim hareketinin başlamasından sonra partiden kaçtılar ve cepheye geldiler. Sadece oldukça diyalektikçi öncüler olarak kaldılar ve bu yeni Marksist skolastikte sınıfsal sorunların, tarihî cebrin ve diğer kelam dallarının Marksist analiziyle meşgul oldular.

Arap ülkelerinde bu iki kanadın durumu malumdur ve malum idi. (Irak'ta sadece üç tip komünist parti vardı.) Fas'da: Bin Merke, Hindistan'da: Ruy, Endonezya'da: Sukarno, Kara Afrika ülkelerinden Tanzanya'da: Niyerere, Kenya'da: Jomo Kenyatta, Gine'de: Kewan Nikrume, Kongo'da: Lumumba.

Şimdi şunu diyeceksiniz: Peki, niçin Uzak Doğu böyle değildir? Doğrudur, böyle değildir. Fakat Uzak Doğu istisnası, bu gerçeklikleri ortadan kaldırmaz, tam tersine bizi en az niçin böyle olduğu konusunda düşünmeye teşvik eder.

İkinci Dünya ülkeleri hakkında uzmanlardan biri olan Andre Martine, İslam ülkeleriyle ilgili bir teori ortaya koymuştur. Bu teoriyi, bu ülkelere benzer bir konuma sahip bütün gayr-i İsla-

mî ülkeleri içine alacak şekilde genelleştirmek ve şu problemin cevabı olarak telakki etmek mümkündür:

"İslam ülkelerinde Marksistler, şu nedenle başarısızlığa uğramış ve istedikleri ekonomik ve siyasî şartlar elverişli olmasına rağmen başarı elde edememişlerdir: Kendi toplumsal gerçekliklerini ve tarihlerinin ruhunu tam ve doğru incelemek ve toplumlarının ne tür bir toplum olduğunu tanımaktan gafil kaldılar. Ayrıca Marksistler, işe başlamak istedikleri yeri tanımaları gerektiğine dikkat etmeksizin Avrupa'da öğrendikleri bütün Marksist teoriler ve kuru yöntemlerle yola çıktılar. Bu nedenle de toplumlarının dinamik ve canlı gerçekliği, sosyal ruhu, temel karakteristik özellikleri ve sosyal şartları ile kendilerinin ithal teorileri arasında uzlaşma sağlamaktan aciz kaldılar ve tüm çabaları yenilgiyle sonuçlandı."

Halkımız, Marksist bir çehreyle ilgili nasıl bir tasavvura sahiptir? Batı'ya özenen, oldukça Batıcı, din, ahlâk, maneviyat, edep ve edebiyat karşıtı tutucu iddia sahibi, epey bir "şey" bilen, âlemin ve insanın bütün sorunlarını kendisi için hallolmuş gören, ama hayatı da hep acılarla dolu bir genç![42] Tıpkı Erguvan gülünün adını Hâfız ve Sâdî'nin divanından öğrenmiş eski şairlerimiz gibi. Onlar yazdıkları şiirlerde, ince hislerle, şairane latif mecaz, teşbih ve istiarelerle onları kullanırlar. Fakat güzelliğine sahip oldukları aşktan dolayı sevgililerinin renk, yüz ve kokusunu aşka benzettikleri o güller, millî bir bağ ve bahçede gözlerinin önünde dursa tanımazlar; bahçıvan onlara tanıtsa dahi, belki yine onları kötü görecekler. Bunlar, halkın sözcüklerine yabancı 'sosyalist edebiyat', 'ilerici, demokratik ve popüler eser-

[42] Fakültede sınıfımızın tembel öğrencilerinden birinin, Marksizm'in bilimsel ve toplumsal yöntemlerine aşırı bağlılığı vardı. Benimle karşılaştığında babasını öldürmüşüm gibi öfkeyle bakıyor ve adeta sana selam vermem demek istiyordu. Bu arkadaş karmaşık duygular sahibi olsa gerek, diye düşündüm. Çünkü benim bütün dünyada kimseyle malî, ailevî, cezaî, cinayetsel bir ihtilafım yoktur. Bunu kendilerine sormuşlardı. Kendileri de şöyle buyurmuşlardı: Benim arkadaşım olan falan öğrenci, tarihî meseleleri diyalektik metodla analiz etmiyor, ayrıca onun sınıf görüşü de eksiktir!

ler' ile aşk oyunu oynarlar. Bunları da heyecan ve hislerle kullanırlar. Fakat sokakta, pazarda, trende, iş yerinde, köylerde, kahvehanelerde, tekke ve mescitlerde halkı gördüklerinde onların ter kokusundan tiksinir, burunlarını kapatır ve bu alt sınıf insanlarının terbiyesizlik, pislik ve bilinçsizliğinden hayli rahatsız olurlar. Onlara göre, "Bunlar avam tiplerdir. Hayvan gibi yaşıyorlar, pislik ve bedbahtlık içinde yüzüyorlar. Ben anne babamı, evlerini satıp şehrin şu temiz ve üst sınıf mahallesine taşınmaya razı etmek için çok ısrarcı oldum. Şu aşağı mahallelerin insanları çekilecek gibi değiller. Buranın insanları ise dürüst, güvenilir ve medenîdirler!"

Bu yargı, bilgin bir profesörün yargısıdır. Bu bilgin, ilk kez örtünmeye karşı çıkıyor, örtünme aleyhine konferanslar veriyor, makaleler yazıyor, kadının özgürlüğü ve erkekle eşitliği konusunda birçok istidlalde bulunuyor ve şöyle diyordu: "Hasan beyin kız kardeşi hastadır!"

Çok popüler(!) halkçı aydınlardan biri, başımda hep şunu söylerdi: "Bayım, bu fildişi kuleden inmeli, halkın arasına, sokağa inmeli. Aydın, halka dayanmıyor. Kitleyi tanımıyor. Aydın, sübjektivitelerde, zihinsel düzlemde, soyut boyutlarda tutsak kalmıştır. Mao diyor ki: Tam bir aydın, sudaki balık gibi kitlelerin içinde kıvrılmalıdır." Ünlü Rus yönetmen, "Leylekler de Uçar" ve "Bir insanın Yazgısı" filmlerini yaptığı zaman şöyle diyor: "Geceleri bir mujik (Rus köylüsü) ile sohbet etmeli ve onunla yüzlerce şişe votka devirmelisin ki onun tipini tam olarak tanıyabilesin." Evet, bir aydın aynı zamanda bir rejisördür. İşçi ve köylü kitlesini bilinçlendirmek ve onlara sınıf bilinci kazandırabilmek için işçi ve köylüyü bir rejisörden daha fazla tanımak zorundayız. Ben bu babanın "çeviri" konuştuğunu biliyordum ve sadece bilimsel yaklaşımlarından da yararlanıyordum. Çünkü onca takdisle ortaya çıkardığı bu makul ve kendisinden alınmış sözlerinin tamamından sadece 'votka içmek'le amel duyuruyordu! Elbette mujikle değil, tam tersine Hotel Palas'ın kafesinde kendini yükümlü hisseden dert ortağı ve bilinçli dostlarla birlikte!

Bir gün, o popüler demokratik solcu bey, yeterli ölçüde sınıf görüşü olmayan bana şöyle öğüt verdi: "Ben kendimizi tutalım da ağır oturaklı görünelim demiyorum. Fakat insan kendisini çok da öne, ayak altına atmamalıdır. Bu öğrencilere bu kadar yüz vermemek gerekir. Onları kendi dava arkadaşlarımız zannetmemeliyiz. Eğer sen kendini mesafeli tutarsan, onlar da kendilerini mesafeli tutarlar. Kaldı ki sen onların lideri değilsin. Eğer işi ileriye götürürsen, karşında pervasızca sigara içecek kadar rahat davranırlar. Böyle olunca da hocalık, başarı ve karizma diye bir şey kalmaz; öyle ki ders ve seminerlerine değer vermemeye başlarlar! Şöyle diyorlardı: Öğrencilerle gidiyor, onların kantinlerinde, kafelerinde oturuyor ve onlarla inip kalkıyorsun! Evet, bu sözlerin senin hakkında çıkarıldığını biliyorum. Fakat burada önemli bir şey var: Konuşman bitince seni çevreliyorlar. Hâlbuki sınırlar, mesafeler ve ölçüler muhafaza edilmelidir. Eğer yasakları, kutsalları çiğnersen, artık insan için geriye hiçbir şey kalmaz. O zaman üniversite dışındaki kurumlarda bile konuşma yaptığını işiteceğiz. Dr. Nasr, Dr. Zeryâb-ı Hoyî, Üstad Muhît-i Tabatabâî gibi hatırı sayılır şahsiyetlerin ve üniversite profesörlerinin oralarda konuşmalar yaptıkları doğru olsa da sonuçta oralar, her halükârda üniversite değil. Pazarcılar, işçiler, avami tipler... her türden insan orada toplanır; bu ise senin bilimsel kişiliğine darbe demektir. Öğrenci benim karşımda gülmeye cesaret edemez (Hatta eğer ben şaka yapmış olsam dahi cesaret edemez), korkarak veya çekinerek selam verir. Karşımda alnından terler boşanır. Seninle söz edecek, benimle konuşacak, benimle tartışacak; bir ben söylerim bir o! Böyle bir şeye izin vermem ben. Bana bir milyon tümen dahi verseler, üniversite dışı yerlerde ve gayri resmî toplantılarda asla konuşmam, konferans vermem! İnsan alçalır böyle yaparsa. Sen kendi kendinin koruyucusu olmalısın! Hatta birlikte çalıştığımız ve aynı sosyal haysiyet sahibi olan bizlerin de koruyucusu olmalısın. Özellikle de bizim toplumumuzda ve bu hadlerini bilmeyen, bu kapasitesiz insanlarla, küçük bir gaflet durumunda insanın kişiliği alt üst oluyor..."

Bu Konfüçyüsçü adabı muaşeret kurallarını, aristokrasinin pis kokusunun yükseldiği ahlak ve âdetleri, feodal ve saltanata da-

yalı bir toplumun bu adi miraslarını bu sosyaliste benzeyen ağızdan duyduğumda şundan başka ne diyebilirdim? Kardaş! Kişilik camdan bir şey mi ki bir darbeyle kırılsın? Kişilik bendeki zatî bir nitelik, asalet, manevî ve ahlakî yüceliktir; başkalarının gözündeki vehim ve hayaller değildir. Şahsiyet abdest değildir ki küçük bir dalgınlıkla bozulsun. Eğer böyle ise onu büyük bir dalgınlıkla boz gitsin!"

Benim Din Anlayışım

Öncelikle dinden ne anladığımı açıklamam gerekir. İkincisi, hem kendine özgü siyasal ve devrimci ruh nedeniyle, hem de milletimizin tarih, kültür, ruh, vicdan ve sosyal ilişkilerini meydana getirmesi, hayat ve harekete sahip olması nedeniyle İslam'ın, zamanımızın en ivedi ihtiyacı sayılan iki hayatî ve acil toplumsal misyonu çağımızda üstlenebileceğini ne ile iddia edebilirim:

1- Kendisinin dosdoğru kültürel ilişkisinin inşası. Ancak modern kültürümüzde 'avam halk' ile 'aydın elitler' arasında ortaya çıkmış olan boşluk,[43] sadece patolojik toplumsal ve kültürel bir facia değil, aynı zamanda bilinçli bilginlerin tüm gayretlerinin korkunç mezarlığı ve ihtiyaç sahibi ve tutkun halkın tüm arzularının gömüldüğü yerdir. Bu boşluk ancak manevî değerlerimizden doğan güçlü mayayla dolacaktır.

2- Kişisel ve entelektüel inanç ne olursa olsun, şu anki toplumumuzun dindar bir toplum olduğunu daha ilk adımda itiraf etmek gerekir. Maalesef aydın ve entelektüellerimiz (modernler ve eskiler değil), sosyal alanda tamamen farklı iki konuyu zihinlerinde birbirine karıştırmışlardır. Biri 'hakikat', diğeri 'gerçek-

[43] Kadim kültürümüzün ayrıcalığı şudur: Bu havzaları besleyenler, en yüksek bilimsel düzeylerde dahi asla Batılıların deyimiyle, fikrî ve ruhî bireyliğin "fildişi kulesi"nde mahsur kalmazlar. Nitekim şimdi de hissedilmektedir ki halkla bağını ve empatisini kesmemektedirler. Bir büyük müçtehit, halkın çok rahat ulaşacağı bir yerdedir. Halkın özgür ve bağımsız merciidir. Âlim ile avam arasındaki böyle bir bağ, (kadim bilimlerin umumî yönünün olmamasına dikkat çekerek) yalnızca âlimin din sahibi ve dindar olması sebebiyle değildir. Ayrıca bunda çok önemli bir sınıfsal sosyolojik etken de etkili olmuştur. Bu etkenden bahsedeceğim. "Kevir"de de bahsetmiştim.

lik'tir. Benim hakikatten kastım, doğruluğuna inandığımız ve 'şöyle olması gerekir' diye inandığımız şeydir. Gerçeklikten kastım ise 'imek'ini kabul ettiğimiz ve 'var olduğuna' inandığımız şeydir. İyi ve kötü, güzel ve çirkin, hak ve batıl konusu, bir sonraki aşamadır ve zihinsel yargıyla ilgilidir. Bazı durumlarda hakikat ile gerçeklik birbirleriyle uyumlu olabilir. Başka bir deyimle, bir işin gerçekliği mutlak ve haricî iken bir işin hakikati nisbî ve teoriktir. Bir işin gerçekliğini bilen iki kişinin, onun hakikati veya geçersizliği hakkında birbirine karşıt olmaları mümkündür. Avrupalıların bu iki kavramı birbirinden ayıran çok güzel iki terimi vardır. Biri, işin vakıası, olanı hakkındaki hüküm[44] (Bu nasıldır?), diğeri ise işin değeri hakkındaki hükümdür[45] (Bu iyi midir, kötü müdür?).

İlk aşamada ben örneğin *Mesnevî*'yi okuyorum, kavramaya çabalıyorum. Yani *Mesnevî'yi* oluşturan kültürün asıl özünü öğrenmeye çalışıyorum. Gramer kurallarını, şiir tekniğini, mana ve lafız sanatını, bütün lügat, kavram, ayet, hadis, nakil, sözler, işaretler ve tarihle ilgili boyutlarını ve değinilen bütün dinî ve edebî özelliklerini kavramak için çaba harcıyorum. Şiir metodunu; metot ve beyanını, her açıdan felsefî, dinî, irfanî ve zevksel temayüllerini titiz ve tam olarak incelemek istiyorum. Moğol çağı İran'ını, Mevlana çağının sosyal ruh ve kültürünü, İslamî bilgileri ve tasavvufu öğrenmeye çalışıyorum. Mevlana ruhunun çeşitli boyutlarının ve kişiliğinin oluşumunda etkileri bulunan kişilikleri -babası, Şems-i Tebrizî, Ziyaü'l-Hak/Hüsâmeddin Çelebi, Muhammed Zerger, Senai, Attar- tanıyorum.

Burada birincil işimin ilk aşamasının sonuna, yani Mevlana'nın Mesnevi'sinin 'olan'ı, gerçeği hakkında bir hükme ulaşmış bulunuyorum. Tek kelimeyle, onu 'tanımış' oluyorum. Bu aşamada 'ben' bir arayanım ve kendisi, benim araştırma konuma en küçük müdahalede bile bulunmaz. İnançlarım, duygularım ve beğenim, tamamen durgun ve atıldır. Bu faktörlerin en küçük tecellisi beni kör ediyor. Benim burada sadece Bacon'ın deyimiy-

[44] Jugement de fait

[45] Jugement de valeur

le: "İki bilimsel gözüm ve bir keskin bakışım" var ve ben akıllıyım. Başka hiçbir şey! Burada ben, Mesnevi'yi tanımak için kendisini tamamen bir kenara bırakıp sadece keskin, birkaç boyutlu bakış ve anlayış kazanan ve mütalaa konusu gerçekliğin anlaşılması, halli, tavzih ve tahlilinde işlevselleştirilen gerekli bilgi ve tecrübeleri elde eden başka biriyle iş ortağı olabilirim, ondan yardım isteyebilir ve görüşlerine itimat edebilirim. Her ne kadar ben bir İslam sufisi olsam ve o, Epikürcü bir materyalist olsa da.

Ulaştığımız ve kendi araştırma konusunu kapsayan böylesine yüksek bir eşraf bulduğumuz seyru süluktan sonra oturmaya, kendimiz olmaya ve onun değerlendirmesini[46] yapmaya hakkımız -kanımca görevimiz- var. Değerlendirme, yani onun değerleri hakkında yargıda bulunma, onun özelliklerini araştırma değildir. Özelliklerini araştırma, önceki aşamada ifa edilmesi gereken bir iştir. Bu noktadan itibaren kişinin felsefî, dinî veya din dışı inançlarının ve zevksel ve edebî ilgilerinin temeli ortaya konur. Çekilmelidir de. Çekilmemesi de mümkün değil. Kişinin bilim ve misyonunun sonucu da değerlendirmede iyi ve kötüyü, hak ve batılı, çirkin ve güzeli belirlemededir. Eğer iş, birinci aşamada, 'bilim için bilim' ve 'bilim adamının tarafsızlığı' tezini savunanların zannettikleri gibi kalır, kısır kalmış olur. Eğer âlim, 'değer' tayin etmez, tanıdığı şey karşısında mevzi almaz ve hakikat veya batılını, kâr veya zararını ilan etmezse, peki kimler böyle yapmalıdır? Kör ve aşina olmayan politikacılar, avam ve mutaassıplar mı?

[46] Maalesef bilimsel kavramların tam bir sınırı, bizim aydın ve entelektüellerimizin dilinde bile açık değildir. Biz, o kavram ve terimlerin hepsini kapalı, belirsiz ve karmaşık hale getiriyoruz ve terimlerin (synonime) ve hatta ince ve "somut" anlamlarının zarif ruh ve ihtilafını tanımıyoruz. Bu nedenle hem anlamların aktarılmasıyla ve bilimsel, felsefî, edebî düşüncelerin ince beyanıyla meşgul olmak, bizim için zor olmuş, kötü anlayış ve tabirlerle dolmuş, hem de herkes için "Farsçanın üstün ve yeni anlamların yükünü taşımaya yeterli bir yetenek ve sermayeye sahip olmadığı ve incelik ve özellikleri taşımaktan aciz olduğu şeklinde mevhum bir zan ortaya çıkarmıştır. Ben, yalnız bu tezin yanlışlığını ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda kullanılan ve tabiî Farsça ile (bazılarının komik çıkarımlarıyla değil) en derin ve en kıvrak aklî ve duygusal kavramların tercümesinin metinden dahi daha güzel olabileceğini ve Farsçaya aktarılabileceğini birkaç örnekle pratik olarak göstermişim.

Görüyorsunuz ki bu iki meşhur grup arasında kötü sunuş ve karıştırma sonucu ortaya çıkan boş çekişme, bu 'tertiple gündem konusu olmamaktadır: Bilim, analiz, öğrenme, vakıayı tanıma ve çözümleme çerçevesiyle sınırlanmalıdır. Eğer bilim, bir değerlendirme yapmak isterse, olumlu veya olumsuz bir taraf tutarsa, onaylar veya inkâra girişirse bozulur, yabancılaşır ve çirkinleşir; kişisel inançlara veya belirlenmiş özel dinî, siyasal ve sosyal eğilimlere alet olur; gerçekliği bulmanın önyargısız doğru yolunu takip etmek ve kendisinin ulaştığı aşama ve sonuçlara varmak yerine, Ortaçağ felsefe, bilim ve sanatı gibi bireylerin veya toplumsal, dinî, siyasal veya felsefî grupların peşin inanç ve eğilimlerinin, belirlenmiş ve sabit hedefleri bulunan dinî veya din karşıtı taassupların o yöne çektikleri bir merkep olur. De La Cruva'nın deyimiyle, "Bilim için hiçbir afet, gönlün istediği sonuçları peşinen ısmarlamaktan daha öldürücü ve daha saptırıcı değildir. Her tür sorumluluk, beraberinde sınırlamalar getirir. Sorumluluk, özgürlüğün inkârı demektir. Dünyada akıl ve bilim kadar özgürlüğe muhtaç olan hiçbir varlık yoktur."

Dünyada milyonlarca insan, cahillik, sosyal çöküntü, maddî ve manevî yoksulluk savaşında tutsaktır. Onların yaşam problemleri, felsefî ve bilimsel bilinmeyenler, varlık, araz, madde ve enerji meseleleri değildir. Tam tersine onlar zincirlerini, paslarını, hastalıklarını ve sosyal fosillerini nasıl yok edeceklerini; milletlerinin ölü ve taşlaşmış bedenine nasıl ruh üfleyeceklerini, nasıl hayat ve hareket vereceklerini; yaşamlarını nasıl meydana getireceklerini; geri kalmışlıktan nasıl kurtulacaklarını; ne tür hedefler tayin edeceklerini; ne gibi yollar izleyeceklerini; zamanın sömürü, emperyalizm, köleleştirme ve alçaltmalarını nasıl tanıyacaklarını ve onlarla nasıl baş edeceklerini bilmek istiyorlar... Her halükârda insanlık, maddî refah, özgürlük, gelişme, kültür ve maneviyata muhtaçtır. İkinci Dünya'nın geniş kitleleri ve her iki dünyanın ikinci sınıfı, söz konusu şeylere acilen ve hayatî olarak ihtiyaç duymaktadır. Eğer bilim, insanlığın üçte ikisinin hayatının, insanın yazgısının ve yarınının bağlı bulunduğu böyle bir konumda eteğini toplar ve tarafsız ve görüşsüz kalır da

kendisini yol bulma, öngörme ve meselelere değer biçmekten çekerse, o takdirde ne işe yarayacaktır? Bu takva uğursuz bir takvadır. Bu dünyada hiçbir varlık 'bilim' kadar sorumlu değildir.

Öğrenciyken büyük hocam, üstadım, fakültenin dekanı olan Dr. Feyyaz, beni bir Amerikalıyla tanıştırıp dedi ki: Meşhed'de birkaç gün kalarak yörenin tarihî eserlerini, yöre halkının kültür, din, edebiyat ve göreneklerini inceleyecek. Sen ona arkadaşlık et." Amerikan Harward Üniversitesi'ni bitirmiş ve Şark-İslam-İran kültürünün antropolojisi dalında doktora yapmıştı. Farsça öğrenmişti. İran'ın kültürel antropolojisinin altyapısı olan İran edebiyat ve tasavvufunu da öğrenmişti. Fakat Mevlana'nın Mesnevi'sinden hoşlanmamıştı. Nedenini sorduğumda, şöyle açıkladı: "Onda cinsel sapma var!" Şaşırdım ve kendi kendime dedim ki "Kesinlikle Mevlana sadece sana kötü görünmüştür. Yoksa beyinlerinin dar ve pis atmosferinde iki insan arasında cinsel ilişkiden başka hiçbir insanî ilişkiyi tanımayan sorunlu, hastalıklı, kompleksli insanların en iğrenci bile Mevlana'ya bu suçlamayı reva görmemiştir! Bu herif sanki biraz fazlaca Amerikalı!

Sonra işini açıkladı. Uzun süre Şiraz'da kültürel antropoloji ile meşgul olmuş. Doktora tezi de bu idi. Hazırladığı kitabın bir bölümü de "Son Elli Yılda Şiraz Halkının Dini" idi. Şiraz'da var olan bütün cami ve mescitleri gezmiş, bütün sütunlarını saymıştı. Bütün minarelerin uzunluğunu, süslerini, sanatsal yönlerini, rengini, biçim ve türünü titiz bir şekilde tespit etmişti. Camilerin vakıfları, mezar durumları, cemaat namazları, halkın her camiye gidiş gelişlerinin ölçüsü, caminin dinî programları, Şiraz'ın mevcut tekkeleri, mersiye meclisleri, ilahî meclisleri, vaaz meclisleri, sohbet toplantıları, dinî heyetler, minber durumu, molla ve öğrenci sayısı ve diğer yüzlerce bilginin tamamını titizlikle incelemiş ve istatistiğini vermişti. Bir yığın bilgi! İranlı bir Müslüman olan benim için de oldukça çekici idi! Dedim ki bilimsel eğitim ve araştırma alanı, halkımızın kültürel ve dinî antropolojisi olan bu uzman âlimin görüşleri mutlaka kıymetli olacaktır. Cevabı benim için ve bütün entelektüeller için, özellikle aydınlar, hatta bizzat halk için çok değeri olan onlarca hassas soru zih-

nimde artarda sıralandı; bu soruların her biri o bilim adamına arz olunmayı ve onun tarafından çözülmeyi beklemektedir.

"Son yarım yüzyılda din bu muhitte ne gibi bir değişime uğradı? Acaba geleneksel dine giren modernizm, bir adım ileri gitmek midir yoksa bir sapma mıdır? Toplumun şu anki şartlarında dinin olumlu mu yoksa olumsuz mu rolü var? Harekete geçirici mi yoksa uyuşturucu mu?" Bu soruların hepsinin cevabı birdi -Elbette oldukça filozofça bir gülümsemeyle ve kesin bir bilgiyle-: "Yani bu sözler artık bir hayli eskimiştir. Günümüz dünyasında 20. yüzyılın bilimsel ruh ve görüşü için sorun çözülmüştür. Bugün artık bilim yargıda bulunmuyor. Yargıda bulunmak, felsefe, din ve siyasetin işidir. Bilimin işi realiteyi tahlil etmek ve açıklamak, ilişkileri ve fenomenleri keşfetmektir." Ümitsizliğe düştüm. Baktım, o da sözleri yarım yarım, tek parça, uzaktan işitip öyle bulgur yapan, yarım eğitim ve yarım bilincin tabiatı gereği kesin, tutucu ve kibirli bir tavırla talepte bulunan, "her şey kendileri için aydınlanmış" olan bizim yarı bağımlı entelektüellerimiz gibidir. Bu entelektüeller, görüş açıklarken hiçbir zaman "bilmiyorum, düşünüyorum, belki, güçlü ihtimalle, zayıf ihtimalle vs..." gibi ifadeleri kullanmazlar.

Anatole France şöyle demektedir: "Bilim adamı, 'biliyorum' ile 'zannediyorum' arasındaki farkı bilen kimsedir".

Ebû Hanife halktan ihtiyar bir kadının kendisine sorduğu beş sorudan üçü için "bilmiyorum" diyor. Kadın, her dinî, ilmî, tarihî, fıkhî, felsefî, tabiî, tıbbî ve özel sorusunu mahallenin yarım hocasına sorup cevabını cebinde bulmaya alışık olduğundan ve hoca ömründe "bilmiyorum" demediği için bu duruma hayret eder ve şöyle der: "Ey bilgin imam! Sen beytülmalden camide oturup 'bilmiyorum' demek için mi para alıyorsun?" İmam şöyle cevap verir: "Hayır bacı! Beytülmalden bana verdikleri bu para, bildiklerim içindir. Eğer senin deyişinle bilmediklerim için bana para vermek isteselerdi, dünyanın bütün serveti bile buna kifayet etmezdi!"

İslam'ın Doğuşu

Sosyolojideki malumatının kaynağı, sayın Arya Pür'ün tercüme ettiği *Zemîne-i Camiaşinâsî* ve dostça sohbetler olan eleştirmenlerimden birini hatırladım. Bir konferansta şöyle diyordum:

"Fransa'nın en büyük çağdaş sosyoloğu Prof. Gurvitch diyordu ki: 19. yüzyılda bir sosyolog, sosyoloji ilminde 198 kanun keşfetmişti! Fakat bugün modern sosyoloji bile bir tek genel yasayı keşfettiğini iddia etmez. Bilim ilerledikçe daha mütevazı hale gelmektedir. Yirminci yüzyıl sosyolojisi diğer bütün bilimlerden daha mütevazıdır. Örneğin öyle bir çevrede Hz. Muhammed'in (as) ve İslam'ın doğuşu hakkında görüş serd etmek, gerek tarihte sosyolojik verilerin gizli kalması, gerekse haberlerin eksik ve yetersiz olması bakımından sosyolojinin en karmaşık sorunlarındandır. Bu en azından benim için kolay bir iş değildir, her ne kadar benim eğitim, araştırma ve tedrisimle manevî ve sosyal hayatım, üç alan olan tarih, sosyoloji ve İslambilim olsa da."

Baktım, ünlü eleştirmen öfkeyle ve "Bu budur; bundan başkası değildir." diye bağırarak şöyle buyurdular: "Hayır bayım! Bugün sosyoloji tıpkı matematik gibidir. Yani 2x2=4 türündendir. Sosyoloji bir bilim olmuştur, onun bir tekniği var. Bütün sosyal sorunlar çözümlenmiş ve açıklığa kavuşmuştur. Örneğin Muhammed (as) ve İslam, kendi çevrelerindeki ekonomik ve maddî şartların zorlamasının veya determine etmesinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Yani Mekke, ticaret kervanlarının yolu üzerinde olduğu için ekonomik altyapı değişmişti. Buna bağlı olarak ve mecburen kültürel ve ideolojik üstyapı da değişmişti. İşte Muhammed (as) bu şartlarda ortaya çıktı ve İslam vücuda geldi. Bir kahraman veya büyük önder, tıpkı bayındır ve üretken toprakta, su ve uygun hava şartlarında yetişen bir ağaç gibi ileri ve değişen bir toplumda doğar. Mekke de ekonomik durumun değişmesinin ardından ileri bir toplum olmuştu. Eğer gerçek bu değilse, niçin ilerleme, Medine'de veya Arabistan'ın bir başka yerinde meydana gelmedi?

Ondan sonra ben mahkûm oldum ve ona Allah'a ısmarladık diyerek eve gittim! Evde kendi akılsızlığıma yandım. On beş yıldır

bu sorunu düşünüyordum. Arap Cahiliye döneminin altından girip üstünden çıkmış, tek tek Arap kabilelerini incelemiştim. Tek tek Mekke ve Medine'nin önde gelen insanlarını, kabile reislerini, bütün Kureyş ailelerini, Yarımada'nın bütün şâirleri, tüccarları, hikâyeleri, edebiyatı, gelenek, tarih, ırk ve coğrafyasını, peygamberlik asrının bütün dünyasını, Peygamber'in (as) günü gününe hayatını, tek tek aile bireylerini, ashabını ve düşmanlarını, bütün hal ve hareketlerini, sözlerini, İslam tarihini ve İslam mektebini araştırmıştım. Bu konuyla ilgili binlerce sayfa yazı yazmış, tercüme yapmış, konferanslar vermiştim. Gerçek ömrümün bütün okumasını, bütün incelemesini, hatta bütün bir manevî hayatımı, üç temel olan sosyoloji, tarih ve bilime tahsis etmiştim. Hâlâ bu durumdayım. Burada büyük, fazıl ve bilgili İslam âlimlerinin öğrenciliğini yaptım. Dışarıda birkaç yıl, Gurvitch, Aron, Massignon, Jack Berque, Baron Şvayk ve İslambilimci Henry Masse gibi bilim adamlarına öğrenci oldum. Onlarla bir arada bulundum ve bir öğrenci olarak derslerini izledim. Hülasa bütün dolu ve boş zamanımı, düşünce ve zikrimi bu meseleye ayırıyordum. Ama buna rağmen Muhammed'in (as), nasıl böyle bir çevrede Muhammed (as) olduğunu ve İslam'ın niçin bu şartlarda İslam olduğunu anlayamamıştım. Fakat onlar, ilkokul kitaplarında "Mekke, ticaret kervanlarının yolu üzerinde bulunan bir şehirdi." şeklinde geçen belirsiz bir hususun bilgisine sahip olmakla, çözülmeyen meçhul bir 'n' denklemini, evde Allah'a ısmarladık denilecek kadar kısa bir zamanda bir hû çekip çözüverdiler ve cevaplarını merhamet buyurup gittiler!

(İslam'ın gerçekte Mekke'de değil, Medine'de doğduğu hususuyla ne işi var!)

Ve sen hey! Git kitap oku, geceler boyu hep uykusuzluk çek. Bu tarihten o tarihe, bu teoriden o teoriye, bu belgeden şu belgeye...; kâh farzet, kâh reddet, kâh hayret et ve kâh şöyle de:

"Eğer Mekke, elverişli ortam ve yeni devrim hareket ve ideolojisine muhtaç idiyse ve Hz. Muhammed (as) ile İslam Mekke'nin sosyal şartlarının ürünüyse, öyleyse niçin Mekke, bu büyük silkiniş, kıyam ve direniş karşısında taşlık ve dikenlik bir

ortam olmuştu? Niçin on üç yıl sürekli olarak mücadele sürmüştü? Ve onun sonucu niçin genellikle esir, köle ve garibanlardan oluşan yüz insandı, onlar da Habeşistan ve Medine'ye göçmüştü? Ve de niçin İslam Hicret'ten, yani Mekke toplumunu terkettikten sonra başlamıştı?

Eğer canlı ve değişken ticarî çevre, yeni olana açık ve değişimci ise, peki, niçin bedevî kurumlardan oluşan, çiftçilikle uğraşan, donuk ve taşlaşmış Medine, bu büyük dünya devriminin, anî değişimin, toplumsal, kültürel, dinî ve düşünsel bir kökün besleyicisi oldu?

Eğer Mekke, yol güzergâhı olduğundan Muhammed (as) ve Ali gibi dehaların ortaya çıkmasının faktörü ve nedeni ise, niçin bu yolun başlangıç ve sonu olan İran, Yemen ve Doğu Roma gibi uygar ve kalkınmışlığın doruğunda olan, sosyal ve kültürel güce sahip yerlerde böyle dehalar doğmadı? Şapur Zülektaf ve Heraklius'dan başka(!) bir deha neden ortaya çıkmadı?!

Eğer kervan yolu üstünde bulunmak, böyle mucizeler ve kerametler oluşturuyorsa, o takdirde dünyanın en büyük deha ve reformcularını Zider Kahvehanesi'nde bulmak gerekmez mi?!

Eğer ileri ve uygar çevre, büyük insanlar yaratıyorsa ve insanî deha ile toplum arasındaki ilişki, yer ile meyve ağacı arasındaki ilişkiye benziyorsa, bundan dolayı da Muhamed (s) ve inkılapçı arkadaşları başka bir yerde değil de Mekke'de yetişmişler ise, bu kıyasa göre bu durumun Medyen ve Konstantiniye'de (Allah korusun) meydana gelmesi gerekmez miydi? Gördük ki orada Tanrı'nın bir eşeği bile çıkmadı. Modern bilimin o temel kuralı gereğince, dünyayı değiştiren ve tarih yaratan dâhilerin geri kalmış topraklarda, boş ve korkunç çöllerde yaşayan bedevî toplumlar arasından çıkmaması, kalkınmış medenî toplumların sıcak ve güçlü bağrından çıkması gerekirdi. Fakat gerçek, hiç de öyle değildir. Örneğin Musa (as), Şuayb'ın (as) koyunlarını güden ve yamalı elbiseler giyen bir çobandı; "Washington'la ilgisi yoktu. İsa (as) yoksul, kimsesiz genç bir balık avcısıydı. Kızıldeniz'in sessiz sahillerinden değil, yoksul ve köle insanların arasından çıkmıştı; Londra'yla ilgisi yoktu. Yetim Muhammed (as),

Mekke halkının koyunlarını güdüyordu, ölümcül çölden değil, vahşî kabileler arasından çıkmıştı; Sorbon Üniversitesi'nden ve Paris College de France'dan vs. çıkan insanlardan değildi. Kendi zamanlarında da Roma, Heliopolis, Nişabur, Belh ve Konstantiniyye'den, İran ve Roma'nın ileri halkları ve büyük medeniyetleri arasından çıkmamışlardı.

Bütün bu acabalar boşunadır ve sosyolojiye vâkıf olmamanın, diyalektiğe, maddî ve sınıfsal görüşe sahip olmamanın alametidir. Yoksa matematik gibi çözülür: İki kere iki dört eder misali. Kervan Mekke'den geçiyormuş, toplumsal yapı değişmiş ve onun içinden zorunlu olarak Muhammed (as), Ali, Ömer, Ebu Bekir, Ebuzer, Bilal doğmuş. Kur'an gibi bir kitap, *Nehcü'l-Belâğa* gibi bir hitabe, çok yönlü, dünyayı kaplayıp etkileyen, kültürü besleyen, medeniyet ve tarih yaratan bir devrim, hemen on veya yirmi üç yıllık sürede zuhur etmiş. Bu kadar kolay ve rahat mı? Evet bu kadar kolay ve rahat! Bugün bilimsel sosyoloji 'diyalektik' adlı tam otomatik cihazla kullanılan bir şeydir. Çözülemez olarak algıladığımız bilinmeyenli her denklemi çok kolayca çabucak çözer. Sen altyapıdan sözedersen, o da üstyapıdan bahseder! Senin cebine düşmüş; cebinden çıkarıp bir tarafa koymalısın. Cevap budur. İstersen ne olduğunu kavrama. Ne önemi var? Cevap budur. Sen cevapların hep standart, kalıp halinde, klişe, tekdüze ve fabrikasyon olduğunu görmez misin? Diyalektik materyalizmin tam otomatik elektronik tekniği!

Marksizm böyle bir şey mi? Evet, gül ile bülbülün Marksizmi.

Aydın Olma Tekniği

20. yüzyılın bilimsel sosyolojisinin üniversitelerde ve yüksek araştırma kurumlarında hapsedilmiş olması, büyük talihsizliktir. Siyantizmin (bilimcilik) kalesinde mahsur, amaçsız korkunç bir hastalığa ve bilgince bir inzivaya müptela olmuştur. Akademik hastanelere yatırılmış. Uzman üstatlar, onun bakımıyla meşguller; halkın ziyaretini de yasaklamışlar!

Prof. George Gurvitch, en büyük çağdaş Fransız sosyoloji dehası olan bu adam, Descartes Salonu'nda kesin ve öfkeli bir ifadeyle şöyle diyordu: "Sosyolojiyi siyasî hedeflere ulaşmak için araç yap-

mamak gerekir. Sosyoloji, bir teknik olmamalıdır. Her tür ideolojik ilgi ve eğilim, sosyolojiyi bozar. Bilimsel hakikati, toplumsal, ekonomik ve siyasî maslahatlar için kullanmamak, onların hizmetine sokmamak gerek. Bilimsel sosyoloji, her tür bilimsel taahhütten arınmalıdır. Sosyologlar, meseleler hakkında yargıda bulunmak ve değer biçmekten, yani iyi ve kötüyü tayin etmekten, kılavuzluktan, önyargıda bulunmaktan, taraf olmaktan, cephe almaktan ve nihayet 'inanca alet' olmaktan, meslekî savunma ve propoganda yapmaktan; siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik hedefler belirlemekten mutlaka kaçınmalıdır. Eğer bugün sosyoloji için bir misyon kabul edeceksek bu, her türlü misyonu üstlenmeme misyonudur. Bilim, her tür bağdan bağımsız olmakla kayıtlı olmalıdır. Bugün artık 19. yüzyıl değildir ki sosyoloji, mağrur ve ham bir şekilde ideolojik ekoller, dinî, sosyal ve siyasal çizgiler yapmaya yeltensin ve siyasetçilerin, partilerin, sosyal sınıfların ve millî duyguların hizmetçisi olsun."

Ben, sosyolojinin bu tür bilimperestçe ve dayanaksızca çıkarımlarını dünyanın çağdaş sosyolojisinin büyük önderlerinden birinden duyduğumda titriyordum. Ruhumun derinliklerinde inanç ve bilim arasında zorlu ve korkunç bir mücadele başladı. Kuşku ve hayret, ruhumu parçaladı. Eğer sorumluluk hissetmeseydim; felsefe ve din bilgimi salt kişisel zevkimin hükmüne, hayalimin değerlendirmesine bağlasaydım veya edebiyat ve sanat eleştirmenliğine sevdalı biri olsaydım, bu sözlerin oluşturduğu tatlı hayal, ruhumu uçurabilirdi. Yazarlığım için, aynı zamanda bir hayat tarzım, hatta en iyi hayat tarzım olan yazarlığımın hatırı için bile olsaydı; şu dünyanın boş ve ağır yükü ile ahalisini umursamazdım. Fakat ben, bağımsız bir kişi değilim ve ayrıca benim toplumsal ve sınıfsal köklerim bana sorumluluk yüklemektedir. Ülkeme empoze edilmiş olan bugünkü yeni kültür ve modernizm, milyonlarca kabiliyeti kapalı ve durgun köylere hapsetmiş; dışarı çıkmanın, üniversitelerin soylu kapılarından içeri girmenin, başka bir ülkede yüksek tahsil ve ihtisas yapmanın yollarını onlara kapatmıştır. İşte söz konusu bu milyonlarca kabiliyetten biri, ilahî lütuf, talihin yardımı ve eğri çarkın gafletiyle bu kapalı kaleden kaçıp bir rastlantı sonucu üniversite duvarını aşabilmişti; hatta memleketin

asilzadelerini, göz nurlarını, modern şehir burjuvazisi sepetindeki gülleri ve bazen modernleşmiş feodalizmin ağa çocuklarını dünyanın medeniyet, kültür, güç, servet, sanayi ve eğlence merkezlerine götüren kervanın içinde kendisini ansızın bulabilmişti. Böyle bir kişi, tedavülden kaldırılan bir kâğıt paranın tedavüldeki paralarla birlikte yanlışlıkla kullanılışı gibidir; canının istediğini seçecek serbest vicdan ve özgür bir iradeye sahip değildir. O, maaşını halkın verdiği bir memurdur. Ben, bu şartlarda İranlı köylülerin parasını alan bir köylüyüm. Buğday ekmeyi bilmek, benim köylüm için yiğitlik destanı yazmak demektir. Köylümün hayattaki en büyük ideali, yıllık zahireye sahip olmaktır. Ben böyle bir halkın arasından; o büyük medeniyet ve zengin kültürden sonra şimdi yokluk, karanlık, açlık, geri kalmışlık ve medeniyetsizlikte dünyada ünü yayılmış bir halkın arasından geliyorum. Ben gidip birkaç yıl sonra boynu kalın bir şekilde geri döndüğümde şunu deme hakkına asla sahip değilim: "Aslında bu halk ile benim aramda çok mesafe var. Bu mutaassıp, yobaz, alçalmış Ortaçağ diniyle ben neyi kavrayabilirim ki." Ben, atom fiziği okudum ve plastik cerrahiyi iyi öğrendim. Modern egzistansiyalist felsefe, Durkheim sosyolojisi, klasik senfoni ve bale, ruhsuz tiyatro, Camus'un absurdité felsefesi, Kafka'nın derin ümitsizliği, makine çağının sanatı, bürokrasi, hippizmin isyanı, teknik İtalyan filmlerinin sürrealizmi, caz, hümanizm, modern ırkçı nasyonalizm, konservatuar vs... bunlar, hâlâ onların tarih, din ve geleneklerinin Ortaçağ'ın karanlık hücrelerinde mahpusturlar. Hafız'ın şiirini beğenir, Şûr ile Ebû Atâ'dan zevk alır, Zerir yerine Ali'nin oğlu Hüseyin'i severler. Rüstem'e karşılık Ali b. Ebutalib'in destanını överler. Halkımızın kültüründe Avesta, Zend, Pazend, Dinkert, Erjenk, Şapurgan, Zerdüşt, Mani, Mazdek, Give, Gûderz, Keyûmers, Kâve ve Ferah-i Izedî'nin yerini Âdem, İbrahim, İsmail, Kur'an, Muhammed (as), Ali, Selman, Ebuzer, Nehcülbelâğa ve Ruhulkudüs almıştır.

İran'a döndüğümde, düşünür, eleştirmen, aydın, filozof, sanatçı ve "aydınların putu" olmanın yöntem ve tekniğinin ne olduğunu biliyordum.

Birincisi: Evrensel düzeyde faziletli allâme ve kâmil araştırmacı olmanın bir yöntemi bulunmaktadır. Üstat Cemalzâde bana

"Bana bir harf öğretenin kölesi olurum." sözünü öğretmişti. Bu sözler gerçekten insanı köle yapıyor; kulun kulu, aynı zamanda üstatların üstadı yapıyor! Siz beyefendi, bu İslamî, ilmî öze sahip yazar ve araştırmacısınız. Ben size kılavuzluk ediyorum; hem dünyanın hem de ahiretin içinde bulunduğu bir yol göstereyim! Doğruyu söylemek gerekirse, bir genç, önce isim ve ekmek peşinde olur. Mayasız ve hamursuz boş tandırla uğraşmak ve eli boş hokkabazlık, yalancı şöhretler, Arap ve Aceme el atma pazarına düşmek gerekmez. Kitap dağının, araştırmanın, eziyet ve çilenin peşinde bir ömür tüketmeye de gerek yok. İnsan, hem saygınlığı olan bilimsel bir iş yapmalı, hem de satın alma gücü olan bir bilimsel iş tercih etmelidir. Bugün şerh veya Kur'an tefsiri yazma seferlerine çıkma günü değildir. Bazı din adamlarının yaptığı gibi hem Tanrı, hem hurma getiren işler yapın. Ben, sizi bağlamak istemiyorum, örnek olarak söylüyorum. Bu örneği seçmemin kişisel bir nedeni var. Çünkü yıllar önce bir süre bu işin peşine düşmüştüm. Ama sıkıntılar, meşguliyetler izin vermedi. Daima ya kendim yapma ya da böyle kültürel bir öze sahip ve araştırma ehli olan sayılı kişilerden birinin bitirmesini isteme düşüncesinde olmuştum. Bu tür bir çalışma, tarihinin çok hassas bir döneminde olan toplumumuzun tarihi, edebiyatı, özellikle de sosyoloji, din bilimi ve psikoloji ile ilgili meseleleri için bir hizmettir... Paris Millî Kütüphanesi'nin Doğu bölümünde Farsça ve Arapça elyazmalar; Mirza Ali Muhammed Bab, Mirza Yahya Subhi Ezel ve Mirza Hüseyin Ali Baha gibi Babîlik ve Bahâîliğin tanınmış şahsiyetleriyle ilgili belge, risale, mektup, dua, kural, tefsir ve hitabe türünden birçok doküman vardır. Eğer siz, özellikle Bab hakkında derleme, tedvin, telif, tashih, karşılaştırma, haşiye ve şerh hazırlamaya, hatta onları tam veya muhtasar olarak Fransızcaya çevirmeye gayret edebilirseniz, hem onu 'doktora' tezi olarak sunabilirsiniz (Eğer isterseniz ben sizi bu işle oldukça alakalı bir profesörle tanıştırırım) hem de son döneminde İran'ın tarih ve kültürüyle ilgili ağır bir araştırma işi yapmış olursunuz. Bu işin değeri, hem dünya oryantalistleri, hem de İranlı fazıllar, âlimler ve araştırmacılar arasında hayal edilemez derecede büyüktür. Hülasa sevgili bayım,

bir adımda değerli, saygın, meşhur bir allâme ve araştırmacı olursun.

Sonraki acı tecrübelerim, o bilgenin, o filozofun doğru buyurduğunu gösterdi:

Gencin aynada gördüğünü
Yaşlı, pişmemiş tuğlada görür.

Gördüm ki hesap, yargı vs. ellerinde olup söze kulak veren akıllılar, pirin öğüdünü inci gibi kulağına küpe yaptılar ve renkli seccade yaptılar. Binlerce ulufe elde ettiler ve hem dünya hem ahiret vurgunu yaptılar. Zamanımızın bilinçli şâiri Ehavan'ın (Ümid) deyişiyle: "Zahmetsiz gidiş gelişlerle bir adım önde oldular." Ben mutaassıp ve idealist köylü, zihinsel yapısı ve duyarlılığı realizme, objektivizme, tarihî determinizme, zamanın zorunluluğu ve çağın gereklerine yabancı bir adam: Zamanın nabzını elinde tutan ve daima kulağımıza hayırhahça "Yolcuların gittiği yoldan yürü." cümlesini mırıldanan pişmiş, gün görmüş, tecrübeli halk büyüklerinin aklınca gönlü bana yandığından, ıslahatçı bir düşünce yapısına sahipmişçesine veya halkın en büyüğü, en akıllısıymışçasına şefkatli nasihatleri, akıllıca gönül yanmaları ve maslahatçılıklarının tersine ve tarih, toplum ve hayattan fışkırıp gelen tecrübelerin özü olan "Rezil olmak istemiyorsan toplumun rengine uy." darbı meselinin tersine hareket ettim ve İsa'nın (as) şu sözüne gönül bağladım: "Yolcuları çok olan yollardan yürüyorsunuz. Gideni az olan yollardan gidin." İdealistin şu sözüne kulak verdim: "Genelin bildiği şeye muhalif ol." Sonra o çok derin, ağır ve ilmî işlerin yerine, *Selman-ı Pak* kitabını tercüme ettim ve hemen anladım ki günümüz dünyasının en büyük İslambilimcilerinden ve İslam sosyologlarından Prof. Luis Massignon'un yirmi yedi yıllık araştırmasının ürünü olan bu kitap, ağır, bilimsel ve araştırmaya dayalı değildir! Aydınlar, kitabın sırtından hemen anladılar: "Ha! Selman-ı Farisî'nin biyografisi! Dinî bir kitap! Ölmüş, porsumuş irtica kitabı!" Âlimler âlimi, İslam'ın hüccetleri ise taharet ve necaset yapmayı dahi bilmeyen dinsiz bir yabancının, Hristiyan dinli Batılı bir Ermeni'nin, Resulullah'ın (s) ashabından Selman-

ı Farisî hakkında yazdığı bir kitabı mı okusunlar! Çoğunluğu ben hakir hakkında iyi niyet sahibi olan fazıllar, ehl-i minber ve kitap da sükût buyurdular. Çünkü ne söylemek istediği asla anlaşılır değildir. Küçük bir azınlık ise şöyle dediler: "İlim ehli olmayan, hadis nakletme icazetini almaksızın ve içtihat iznine sahip olmaksızın dinî işlere karışan yabancılar ve Batıcı gençler tarafından İslam'ın beyzasına bir zarar gelmesin." Muhbir Sadık'dan şunu duymuşlar: "Kitabın girişinde mütercime ait şu yarım cümle vardır: "Çok problem var! Bu kitabın yayınlanmasının hiç yararı yok!"

Biri su getirdi, diğeri toprak:
Onun üzerine çektiler bir kepçe balçık

Bu Muhbir Sadık ise dinî kitaplar yayınlayan bir kitapçı idi; "görüşsüz", dindar ve iyi bir adamdır. Bir yıl uğraş sonucu Selman'ın çevirisini tamamladıktan sonra pak vicdanla 'Selman-ı Pak'ı, Mirza Ali Muhammed Bab'a tercih ettim ve bir nüshasını sofu bay Muhbir Sadık'ın dükkanına götürdüm. O da onu bendenizden aldı, sağını solunu şöyle bir karıştırıp baktı. Sonra dükkânın arka tarafına geçtiğini gördüm. Çok geçmeden ellerinde birkaç parça taşla dönüverdi! O taşları terazinin bir kefesine, 'Selman-ı Pak', Prof. Massignon ve bendenizi de diğer kefesine koydular! Ölçtükten sonra şöyle ilan buyurdular: "Hayır hayır, beş altı tümen bile etmiyor! Evet evet, etmez!" Oturdum, gariban gariban başımı iki elimin arasına aldım, sigaramın dumanları arasında gözlerimin önüne Üstat Cemalzâde'nin muvaffak yaşlı siması geldi. Çok gülmekten gözümden yaş geldi.

İkincisi: Edebî eleştiri, yeni şiir, Marksizm, sol sosyoloji, yeni edebiyat ve modern sanat gibi yeni doğmuş alanlarda meşhur bir aydın olmanın tekniği.

Bu işin tekniği, geleneksel, kalıtsal ve tecrübî bir yöntemdir. Dinî ilimlerin öğrencileri ya yeteneksizlik veya ailevî sorun ve güçlükler nedeniyle sağlıklı bir eğitim alamaz ve fakih, muhaddis, bilge, filozof, usulcü, kelamcı, müfessir, edip, gramerci seviyesine erişemezler. Makul veya menkulde bir 'şey' olabilirler, ister

istemez minber işine yönelir ve İslamî ilimleri tahsilden aciz kaldıkları için onları tebliğ ve talime girişirler.[47]

Abarttığımı sanmayın. Siz, âlimlerden, müçtehitlerden, fakihlerden ve taklit mercilerinden birinin minbere çıkıp halka hitap ettiğini, halkla sohbet ettiğini duydunuz mu? Minber onların şanından değildir. Onların yeri mihraptır! Minber, Peygamberin (as), Ali'nin, mevlithanların ve mersiye okuyanların yeridir, Hüccetülislamlar ile büyük Ayetullahların yeri değil!

Özetle; dinî ilimlerin talebeleri arasında, yetenekleriyle, çok çile çekerek, çalışıp doktora (ictihad) derecesine erişenler, halktan kopup mihrabın yalnızlık çukurunda kaybolurlar. Onların toplumla bütün ilişkileri sadece cemata namaz kıldırmaktan ibarettir. İstihare, fetva cevabı, humus hesabı, zekat, imamın payı, para toplama ve dağıtma, taziye meclisi hatmi; 'saygın', 'muhterem', 'şerefli', 'mert' vs. ailelerde nikah törenlerine katılma gibi işlerle ilgili olan kimselerle sınırlıdır.

Şimdi medreselerden ayrılıp tahsili terk etmiş ve mecburen mihrap yerine minberi seçmek ve kavrayamadığı, ezberleyemediği hakikatleri halka öğretmek zorunda kalmış bu başarısız talebe, daha ilk adımda 'pazar bulma' sorunuyla karşı karşıya kalır. O bağımsız vakıf, meclis ve tekkelerin yöneticisi aktif hacıların veya değişik meclislerdeki hacı hanımların gelenekselleşen haftalık, aylık veya mevsimlik dinî tören ve toplantılarının hepsine katılmak zorundadır. Kendisini hep yenilemek durumundadır: Ses tonu, notada uyum, güzel sesle okuma, mahreçleri düzgün çıkarma, kalkale yapma, ağlama sanatını başarma, hatim, dua vs. evet böyle binlerce hassas noktayı incelikle birbirinden ayırtetmek, geleneksel standart kuralları içine sindirmek için çaba harcamak zorundadır. Sorun, 'pazar bulma' sorunudur. Batılılar, buna 'kendini kitlelere lanse etme' derler. Bunlar, radyo, televizyon ve reklâm filmlerinden de yararlanma yoluna

[47] İslam'ın perişanlığı ve çöküşünün ve de halkımızın dini yalan yanlış tanımasının nedenlerinden biri, dini tamamen kuşatacak şekilde öğrenmek isteyip öğrenemeyen kişilerin ağzından dinlerini öğreniyor olmalarıdır. Eğer yarın Kültür ve İlimler Bakanlığı, modern bilimin üstad, profesör ve öğretmenlerini, sadece bu refüze olmuşlar arasından istihdam etse durum ne olacak?

gidemiyorlar. Örneğin: "Bu yıl, mevlithan Aşık Murad yılıdır. Sıcak gözyaşı, dertten inleme ve yalnızca değerli vaiz Cenâb-ı Hayruzzakirî'nin yürek yakan mersiyeleriyle çokça ağlama yılıdır!" "Davetlerine koşunuz!" Peşin ve taksitle. Bir onluk meclisi olan kimseler için genel bir indirim!

Bu işler, onların şanından değildir! Her şeyin, kendi türüne has bir yolu vardır.

Birinci aşamada bir pozisyonun başını tutmak, birkaç hatırı sayılır minber şahı olmak, çok sükse sahibi olan ve bu işte kemikleşmiş meşhur vaizlerin minberlerinden birini zapt etmek gerek. Meclisî'nin (r) *Ravzatü'ş-Şüheda ve Âşir Bihâr'ı,* Şuşte-rî'nin *Mecalisu'l-Mü'minin'i,* Seyyid Tavus'un *Cennâtu'l-Hulud ve Keşfu'l-Ğımme Tufanu'l-Bekâ ve'l-Luhûf'u,* İbn Şehrâşub Mâzenderânî'nin (k.s.) ... merhum Hacı Molla Haşim'in *Müntehabatu't-Tevârih'i* gibi çeşitli kitapları inceledikten sonra birkaç ravzayı ana iskelet yapıyorsun. Minber ehlinin sayılı hutbelerinden bir hutbeyi seçip onun üzerine oturtuyorsun. Ayetullah Tebrizî ve Ayetullah Kaşanî'nin divanları ile dramatik birkaç şiiri de ezberlemek gerek... Bunları da yerine göre uyumlu olarak kullanmak gerek. Uyuşukluğu gidermek için (öngörü yerindedir) birkaç dinî ve ahlakî kuralı da kıyıdan köşeden öğrenmeli ve bunları zaman zaman meclisteki duruma göre kullanmalısın. Ayrıca meclisin uyuşukluğunu dağıtmak için de dünyanın değersizliğini, para ve zenginliğin anlamsızlığını, işlerin adîliğini, ölümün yakınlığını, hayatın inkârını, kabrin hatırlanmasını, sabır, kanaat, tahammül, hikmet, yoksulluk ve hastalık gibi konuları ihtiva eden on, on iki hikâye de bilmek zorundasın. Demet demet birkaç vurgulayıcı hitabet cümlesi de kurmak durumundasın. Böylece konuşma ve hitabet metnin artık hazır demektir. Bütün bu gerçekleri, rivayetleri, şiirleri, temsilleri, hitabeleri bir zincirin halkaları gibi peş peşe sıralaman ve çıktığında ansızın bir 'patlama' olacak olan zirveye doğru hızla çıkman ve 'dinî ötüş'e başlaman gerek. Bu ise "musibetin temeli"dir! Orası, artık meclisi Kerbela yapman gereken bir yerdir; burada meclisten bir seyir gözyaşı almalısın, musibet zikrini yavaş yavaş ta-

mamlamalı, ama gittikçe sessizleşen acemiler gibi yapmamalısın. Bu coşkunun, kargaşanın, ağlamanın, bağırmanın, feryadın, kendinden geçmenin, zaafın, döğünmenin, kılıç, şiş ve bıçağın sinelere vuruluşunun doruğa eriştiği ortamda, kılıcı tutuyor ve kesiyorsun! Yani cümleyi, son cümleyi, zihninizde tamamlayın ve ruhunuzda somutlaştırın! Evet, bugünkü Avrupa sanatçıları şunu daha yeni kavramışlardır: "Sanatçı, bütün işini kendisi bitirmemeli, dinleyen veya okuyanı pasif ve edilgen bir ruh halinde, olumsuz bir durumda bırakmamalısın; bilakis bazı noktaları tamamlamayarak okuyucuyu veya dinleyiciyi kendi sanatına doğrudan müdahale ettirmelisin; böylece okuyucu veya dinleyicin, yüz yüze olduğu sanat eserine karşı sorumluluk duygusuyla yaklaşsın. Ünlü Fransız eleştirmen Saint Buo'nun ifadesiyle; "Güzel bir sanat eseri, sanatçının çekici ve okuyucu veya dinleyicinin örsü altında şekillenen kızarmış bir demir parçası gibidir."

İşte bu yolla çalışma metni hazırlanmış oldu. Şimdi "özel günler" için birkaç mersiye hazırlamak gerekir: İmam Hüseyin, Şehzade Ali Ekber ve Şehzade Ali Asğar'ın mersiyesi.[48] Peygamber (as) ve İmam Caferi Sadık'la ilgili bir mersiye yok; çünkü bunların vefatı meclislik değildir. Peygamber (as) ve İmam Hasan'ın vefatında Peygamber'den (as) söz edilmemesi, bundan dolayı olsa gerektir. Bir yönüyle de haklıdırlar!

İkinci aşama, piyesin hazırlanması ve telifinden sonra gelen tekrarlama aşamasıdır. Geleneksel elbiseler giyinilir ve bir hücrede birkaç yastık karşıya konulur, bir aynanın karşısına geçilip

[48] Niçin Şehzade diye düşünüyordum. Eğer babalarından dolayı ise, niçin ötekilerine böyle demiyorlar? Meselâ Şehzade Hasan, Şehzade Hüseyn, Şehzade Cevad... demiyorlar. Sonra anladım ki bu, annelerinden dolayıdır. Anneleri Şehr Banu, İran Padişahı Sasanî Yezdigerd'in kızıdır. Demek ki bu "Hayruzzakirîn"ler, bu tebliğciler; Hüseyin b. Ali'nin devrimini tebliğ eden ve tanıtanlar, Hüseyin b. Ali'nin çocukları için bir örnek seçiminde, Şehr Banu'yu Hüseyin'e, Yezdigerd'i İmam'a, Sasanî padişahının kızını Ali b. Ebutalib'in oğluna tercih etmişler! Hayret ettim! Minber ehlinin millî duyguları gerçekten takdire şayandır! Her ne yaptıysam, Yezdigerd'in kızı bu Şehr Banu olayını kimden aldıklarını kavrayamadım. Çünkü onun tarihî kaynağını bulamadım.

önemli bir hutbeyi vakarla okumak için metne giriş yapılır: "Ey insanlar! Ey hemşire! Ey pazarcı, tacir, facir! Kazanan Allah'ın sevgilisidir. Dikkat, vesvese; konuyla uyumlu olarak el kol hareketleri yapmaya dikkat etmek, parmaklarını konik yapmak, sonra koninin ucunu gönüller goncasının ağzına işaretle yaklaştırmak ve ara vermeden koniyi açmak ve diğer elini alana sokmak; baş, kaş, göz, boyun, kafa ve diğer organların hareketlerinin belirlenmiş rolleri ... münasebetsiz bir şiir:

Benim şu iddiam tamdır: Şehrin vaizleri gibi
Minberde naz ve işve yapmıyorum!

Bütün bu aşamalarda model ise, şehrin veya memleketin tanınan ve sevilen vaizidir.

Üçüncü aşama, tekrarlama işini tamamladıktan sonra gelen en temel aşamadır: "Mizansen!" Güzel, şimdi her şey hazır! En iyi mersiye, en iyi icra! Fakat halk nereden anlasın?

Avlanma yeri: Meclisin kurucusu: Âlimler! Tüm yeryüzü coğrafyası ve zaman tarihi sathında, hesap, kitap, kayıt ve şarta bağlı olmayan, özgür olan sadece meclistir. Her yerden, her sınıftan insanlar, beyefendiyi ziyaret etmek, beyefendinin meclisinde hazır bulunup sevap kazanmak ve onun meclisindeki mersiyeye katılmak için gelmişler! Kim minbere çıkıyor ve neler söylüyor söz konusu değil. Şehrin âliminin meclisine ilim için değil, sevap için geliyorlar! İşe yeni başlayan bir mersiyeci, meclis sahibinden izin almadan, meclisin en hararetli anında, kalabalığın ortasından, yani özel günlerde uygun bir atmosferde adeta minbere uçarak çıkar. İlerleme, ün, ekmek, din ve dünyanın ilk basamaklarını tırmanır. Bu meclisten bir başka âlimin meclisine, buradan bir diğer beyefendinin mersiye meclisine koşar. Oradan başka bir beyefendinin ve birkaç "minber şahı"nın menzilinin umumî ağıt yerinden bir ısmarlamada bulunuyor; bir de bakıyorsunuz, Ramazan ayında veya Muharrem ayının ilk on gününde beyefendi, meşhur bir vaiz olmuş. Başlar arasına bir baş getirmiş oldu. Yavaş yavaş, meclis ve davet kurucusu yapıldı. Yavaş yavaş civar şehirlerin 'muhteremleri' gelip

beyefendiyle tanışıyor ve onu davet etmeye başlıyorlar. Fakat her halükârda hiçbiri Mazenderan neresidir, bilmez. Beylerin yeni keşfettikleri toprak, Avustralya'nın keşfinden sonra taş kömürü sayesinde yapılan en son coğrafî keşif. İşte bu, 'lanse' olmak için denenen en son metoddur.

Modern minbercilerimiz, onların vekilleri olan kravatlı vaizlerimiz de seleflerinin geleneğini izliyorlar: Bir konuşma hazırlamak, güne uygun birkaç mersiye derlemek. Elbette Mirza Muhammed Taki Meclisî ve Molla Haşim Kazvinî'nin yerine bugün Jean P. Sartre, Albert Camus, Samuel Becket, Bertolt Brecht'in vs. izinde olmak gerek.

Bir gazete söyleşisinin, bir makalenin, özel on beş yirmi isim ve otuz kırk diyalog sözcüğünden oluşmuş kısa bir tiyatro eserinin, bir kitap eleştirisi ve şerhinin, bir biyografinin, edebî içerikten yoksun hatalı bir şiir kıtasının tercümesi, hatta her halükârda günün modasına uygun isme sahip olduğu ölçüde yeterlidir. Maksat, ondan geriye kalan roldür. Bu tercümelerin anlamsızlığı, aziz okuyucuları katında, onun olağanüstü tesir ve değerinden bir şey azaltmaz. Hele üstünde Brecht veya Becket'in adı yazılıysa, bu tercüme kitap için kim "Anlayamadım." demeye kalkışabilir? Okurken nasıl "Vay be! Ne güzel!" dediklerini, ne kadar derin ve filzolofça bir zevkle okuduklarını görebilirsin. Muhtemelen çok güzel anlamlar içerdiğini hissettikleri tabirleri ve cümleleri tekrarlar, delil sayar ve yorumlarlar, gerçekten görmeye değer bir eser vs. diye. Gerçekte ona tahammül etmek ve onu dinlemek can sıkıcı bir durumdur! Bütün günahlar dökülür. Bu okuyucular da çevirmenin günahına ortaktırlar. Çevirmen, bilmediği bir metni çevirdiğinde maksadı, o eseri okuyucusunun okumasıdır! İşte kimse zorluk çekmiyor, yokuş çıkmıyor, kimse itiraz etmiyor ve her şey güven ve huzur içinde duruyor.

İyi, güzel de bunların "umumî mersiye meclisi" neresidir? Dergiler mi! Aile, kadın ve halk dergileri değil. Bunlar, adak tekkeleri, heyetleri, sofraları ve mevsimlik mersiyelerdir. Bilgin beylerin dergisi! Ünlü bir Batılı bilim adamının makalelerinden bi-

rini tercüme et, yeni bilginlerin dergisinde yayınla! Ondan sonra işin yok, onun telefonu, şunun aracı, bunun kartı, şunlarla mülakat: İnşallah muvaffak olursun. Onun yolu budur.

Üçüncü Dünyalı olursun. Nereden belli? Şuradan: Kapıyı çaldılar, içeri girdiler, oturdular. Önce pijamalı, robdöşambırlı, mobilyaya dayanmış, kütüphane kenarında jest yapmış, bahçede durmuş vaziyette birkaç fotojenik fotoğrafını çekerler. Yani bu demektir ki bunlar, boş zamanlarını evde geçiriyorlar; kuşlar ve güller ile ilgileniyorlar. Egzistansiyalist olmak istiyorsan kara kediyle çok ilgilen. Onları seven ve takip eden okuyucular için özel hayatlarındaki ilgi çekici noktaları bulur, yani tanıtırlar. Bu işler bittikten sonra söyleşi başlar:

- Zamanımızın bilinçli bir yazarı olarak sizin, Üçüncü Dünyada sanatçının sorumluluğu meselesini nasıl tahlil ettiğinizi bilmek istiyoruz.

- Sorumlu bir şair (elbette sorumlu olmayan şairin şair olamayacağı açıktır) Nijerya'da açlık kasıp kavururken, burjuvazi kültürünün somut özelliği olan zihniyette ve feodal dönemin somut özelliği olan idealizmde alçalma hakkına sahip midir? Bildiğiniz gibi sanatta "şeklin esas oluşu" burjuvazinin bir hilesidir.[49]

- Burjuvazi teorisi, problemleri bütüncül olarak ortaya koyamaz. Burjuva, aslında soyut ve dinsel antidiyalektik bir görüşe sahiptir! Bu ölçütlerle acaba modern İran Edebiyatını karakter sahibi...? Acaba Nima'nın "şiirsel ortamı"?...

Artık unun elenmiş, eleğin asılmış; ekmeğin yağda ve zamanımızın aydın figürlerinden biri haline gelmişsin! Eğer seleflerin gibi birkaç Arapça darbı meseli, birkaç meşhur ayeti, birkaç mütevatir hadisi, birkaç fıkhî, kelamî ve usulî terimi ezberleyip minberde uygun bir şekilde kullanma yeteneğine sahipsen, yine seleflerin gibi lamba dumanı yutma zahmetine katlanır, ta-

[49] Burjuvazi demek, kötü demektir! Kötü demek, biz çağdaş aydınların hoşuna gitmeyen, yani pratikte moda olmayan veya geçmişte moda olup da demode olmuş olan her şey demektir.

nınmış kimselerin isimlerini öğrenir ve *Veba, Kırmızı ve Siyah, İnsan İnsandır, Ahuna Münzevileri, Cesur Nine* gibi kitapların adını ezberlersen, açık zihinli olursun; "strüktür, diyalektik, imaj, şiirin ortamı, sorumluluk, proleterya, entelektüel, ..." gibi ilim ve teknik ehlinin terimlerini, -elbette hepsini değil, zor olanlarına gerek yok- yeterli miktarda ve özellikle orijinal diliyle kullanır ve açıklarsan, Dr. Hezar Nani'nin deyimiyle: "Bunlarla, böyle bir kılle, iki kulle oynarsan" ve eğer bir de demeçlerinde, bu kitapların ve bu adamların kısa cümlelerinden kullanabilirsen, nur üstüne nur olur.

Üç Üs

Zamanımızda olan şey budur. Toplumumuzun manevî kaynağı olan kimselerin sonu budur. Halkımız da iman ve bilgisini bu kimselerden alır. Gördüğümüz gibi her ikisi de baştan aşağı aynı kumaştırlar. Eskiler ve yeniler, dinliler ve dinsizler, sağcılar ve solcular, aydın düşünceliler ve karanlık düşünceliler aynı cinstendirler. Her iki grubun da hazırlanma ve kullanma tarzı aynıdır.

Birinci üs: Bilim, edebiyat, sanat ve kalem ehli olan ve her durumda bu alanlarda meşgul olan herkes, mecburen bir gölgeliğe sığınmak ve bir üsse dayanmak zorundadır. Aksi takdirde bu ıssız çölde kör, yanmış, kaybolmuş, adsız, başıboş, yalnız ve garip kalacak, ölecektir. Bu da bizim tarihimizin değişmez kanunudur. Kültür, sanat ve edebiyatımızın derin geçmişi, şâir hamisi sultanlar, bezirganlar, haceganlar, köylüler ve ev sahipleri, adsız sanatçıyı, Beyhakî'nin deyimiyle, "Tutup çekiyor ve onların adını göklere çıkarıyordu." Enverî'nin macerası, bilgi ve sanat ehli karşısında, biri seçilmesi gereken ikili bir yazgı.

Eğer başını yukarı kaldırırsan kavga gelir! Firdevsî gibi avare ve korkak olman; dostların gözünden gizlenmen, hükümete yaltaklanıp kelle paça suyu içmen, otuz yıl devamlı ızdıraptan sonra mertlik, deha ve şeref mükâfatıyla açlık, kıtlık, yorgunluk ve hastalıktan inlemen gerekir:

İki gözüm ve iki kulağım kusurlu hale geldi.
Züğürtlük ve yaşlılık güçlendi.

Sakın dünyada uzun kalma!
Yaşlılık ve yokluk musibettir.

Nihayet bu şekilde ölmek zorunda kalırsın. Din bilgini, şehrin büyük fakihi, şeriat müftüsü Şeyh Ebulkasım Gürganî de şöyle fetva verir: "Âlim ve mukaddes bir insan iken doğru yolu terkedip ömrünü dinsizler ve ateşperestlerle sohbet ederek tüketiyorsun. Bu durumda cenaze namazın kılınmaz."

Şu bizim siyasî tarihimiz ne tiksinti verici bir tiyatrodur. Üstelik ihtişam, güç, ilerleme, medeniyet ve kültürümüzün doruğundayken... Milletimizin büyük adamının kızı, sanatın üstün zekâsı ve insanlığın övüncü 'mehirsiz' kalır ve Ayaz gibi yaşlı bir adam, yeşil çizgi ve gamzeler üzerine ve onun diğer istidatları, İslam mücahidi, tevhidin bayraktarı, Sümenât puthanesinin fatihi, Sokrat'ın felsefesine, Rüstem'in şehametine sahip olan Hz. Sultan Gazi'nin mizacı üzerine düşer; han ve hakanın yakını, havas ve avamın sevgilisi, şâirlerin ve yazarların methine konu olur!

Fakat bugün Enverî'lerin üç sığınağı ve yetiştirme yurdu (hatta genellikle doğumevi!) var.

İkinci üs, dindir. Burada dinden kastım "bu adı taşıyan şey"den ibarettir. Başı mihrap, tabanı pazar olan bir hunidir. Dışta köylüler; içte ise medrese, mescit, mihrap, minber, tekkeler, yas tutan topluluklar, klasik burjuva sınıfı, tevarüs edilen kültür, taklitçi görüş ve mutaassıp tip...

Üçüncü üs, entelijansiyadır! Aydın grupları! Aydın ve entelijensiyadan kastım, "bu isimle var olan şey"den ibarettir. Başı belli olmayıp tabanı üniversite olan bir koni... Dışta bakanlıklar; içte ise dergiler, tiyatrolar, televizyon, seminer, kafeler, bira, gazino, kumar, viski, yabancı diller, özel modern burjuvazi sınıfı,[50] ithal malı kültür, taklitçi görüş ve mutaassıp tip.

[50] Çünkü bizim sadık ve sosyolog aydınlarımızın Avrupa sosyolojisini taklit ederek varsaydıkları şeyin tersine bizim modern burjuvazimizin altyapısı millî sermaye, üretim ve sanayi değildir. Bu yüzden burjuva psikolojisinin de bu sınıfta bir ölçütü yoktur. Bilakis bu sınıf, iki faktörün ürünüdür: Bu faktör-

Nitekim üç yol aşikardır. Her yolun başında bir kitabe var. Birincisi keyif, ikincisi rahat, üçüncüsü mutluluk yolu. Utanılacak bir yol ama yüzü şehre, bağa, bahçeye dönük. Dördüncüsü dönüşü olmayan bir yol.

Genç olan ve isim ve ekmek arayan herkesin, ilk adımda yapacağı iş, toplumsal üssünü belirlemek olmalıdır! (Kavramların burada özel anlamları vardır). Bugün Enverî'nin önünde iki yol daha vardır: Eğer özel mülkü olan toprak parçasında gömülmek istemiyorsa birinci yol.

lerden biri 'aracılık' ve diğeri 'tasdik'tir. Aracılıktan kastım, dışarıda üretilen ile içeride tüketilen arasındaki aracılıktır. Üstlendikleri görev, Batı sermayesinin ürettiği malları yerli tüketicilere ulaştıran bir temsilciliktir. Kuşkusuz bu tüketici bizim toplumumuzdur. Tasdikçilerden kastım ise haricî ve dâhilî tahsillilerdir; bunlar, Avrupa'da belli bir entelektüel sınıfı teşkil ederler; fakat birdenbire Avrupaî yenileşme (modernizasyon, teceddüd) aşamasına giren, bu modernizasyon temeli üzerine yüzlerce yeni işle teknik, idarî, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlar üretilen (ki hepsi tüketim ve şekilde modernleşmenin aslî ekseni çevresindedir) geleneksel ülkelerde tabiatıyla bu diplomalıların cevap vermesi gereken, geçmişi olmayan uygun uzmanlık ve bilirkişiliklere şiddetle ihtiyaç duyarlar. Böyle toplumlarda bunlar, sosyal vaziyetten tam manasıyla yararlanırlar. Hassas mevkileri işgal etme şansı ve ilerlemede ve yüksek mertebelere ulaşmada fevkalade hız, modern diplomalılar (özellikle daha uygun diplomalılar) topluluğu arasında genel gelirlerdeki hızlı artış, ileri Batılı ülkelerdeki benzer topluluğa göre oldukça fazladır. Seni bu teoriyi kabul etmede tereddüde sevk edebilecek şey şudur: Bu müteradif iki grubu gelişmiş ve gelişmekte olan toplumda aynı kefeye koymaktadır. Hâlbuki bir grup veya sınıf ya da sosyal olguyu bütününden, yani toplumun bünyesinden ayırıp soyut olarak incelememek gerekir. Bilakis onun bilimsel yolu, örneğin toplumumuzun diplomalılarının gelirini, halkın vergisi veya grubun ve sınıfın (işçi, çiftçi, küçük arazi sahibi, sanatkâr, pazarcı vs...) gelirine oranını göz önüne almamız ve ondan sonra bu oranı, örneğin İngiliz ya da Fransız toplumundaki benzer oranla karşılaştırmamız ve sonuca gitmemizdir. Bu yüzden ben, modernizasyon yolunda cinnet derecesinde hızla ilerleyen geleneksel toplumlardaki yüksek düzeyli veya uzman düzeyindeki diplomalıları kesin olarak modern burjuva sayıyorum, sosyolojik bakış açısıyla da tüketim araçlarının özel konusu olarak adlandırıyorum. Aslında modernizasyon, o araçların amilleri (komprador) olan yeni tüketimler icat etmek demektir. Yeni tüketimler diplomalıların amilleri olan yeni iş ve uzmanlıklar meydana getirir. Bundan dolayı bu toplumlardaki burjuvazinin sosyolojik kökeni ve toplumsal konusu, Batı burjuvazisiyle aynı olmadığı gibi, bu entelektüellerin sosyal, sosyolojik ve sınıfsal rolü de Batılı entelektüellerinkinden tamamen farklıdır.

İkinci yol şudur: O, rafizîlik ve bid'at içeren cüretkâr beyitlerini, *Şahnâme'nin* arkasından temizlemek; İran Arap savaşında veya "Rüstem'in mektubu" metninde, genel kamuoyunun dinî vicdanını yaralamayacak ve gençlerin itikadî sarsıntıya maruz kalmalarına yol açmayacak ve *Şahname'sini* yayımdan önce Şeyh Ebulkasım Gurganî'nin hizmetine götürecek ıslahatlar yapmak. Bu, hem beyefendiye saygıdır, hem de güzel bir maslahattır. Bir yandan da gerçekçi olursak, bu gerekli bir iştir de. Çünkü kendileri fakihtir ve altmış yıl kandil dumanı yutmuş, üstatlar görmüş, dışarıdan dersler almış ve İslam'ı daha iyi kavramıştır. Ya da sen Ebulkasım Firdevsî, Paj kalesinden bir köylüsün. Senin bilgilerin de mecusîlerin dili olan Pehlevi dilinin bir özetinden ibarettir. Mütalaaların ise Ebu Mansurî'nin *Şahname'si*, cahilî efsaneler, Zerdüştî, Muğî, Mihrî ve ateşperest İranlıların tarihi, Give, Gühderz, Rüstem, Tehmine, Sührab, İsfendiyar, Simurg, Mazenderan'ın Beyaz Devi'nin hal şerhinden ibarettir!

Evet, *Şehnâme'yi* beyefendinin, gencin hizmetine götür ve talihsiz başı bir kenara bırak ki beyefendi de onu versin, pazar muhteremlerinden, havza fâzıllarından ya da cemaatin yöneldiği imamlardan biri ona bir baksın. Yahut onu yayınlanabilir görecekler ve sonuçta Ali'ye övgü, Ömer'e kinaye, Arab'ı kötüleme, Peygamber'in (as) ailesi ve Müslümanların halifesi olan Abbasîlere karşı kokulu sözler ve Sultan Mahmut Gazi'ye karşı çok ham pervasızlıklar ortaya koyacaklar ve buna karşılık olarak hey diyecekler, halifeleri, özellikle Hz. Resulün mübarek ashabını övme sadedinde, bilhassa Şeyhayn (Ebubekir ve Ömer)'i metheden ve eski İranlıları kötüleyen, Zerdüşt din ve kültürünü ve benzeri ikincil noktaları zemmeden iki üç yüz beyit oku. Ya da bu, "fasit ve müfsit sapık kitap"tandır diyecekler ve uzaklara atacaklar ve buna karşılık size şunu tavsiye edecekler: Sahip olduğun bu zevk, kalem, istidat ve incelikle Şehname'nin yerine bir Ömername veya Ebubekirname tanzim et de hem dünyanı hem de ahiretini kurtarasın! Dünya ahiretin tarlasıdır; maaşı (dünyası) olmayanın meadı (ahireti) da yoktur!

Enverî, üçüncü yolu da tuttu, şereflice bir yol! Hem isim ve şöhrete kavuşabilir, yetişir, hem de 'boynunu ve başını özgürce dik tutabilir; feleğe nazlanabilir, yıldızlara övünebilir', insan, insanlık, millet, nesil, şimdiki zaman, gelecek, akıl, düşünce, duygu, bilim, sanat ve edebiyata karşı 'minnet' iddiasında bulunabilir. Şu var ki eğer Enverî bilinen o iki yoldan gitmek istemese veya gidemese ya da onun gitmesini, Allah ve hurmaya ulaşmasını istemeseler Tahran'a gelebilir, iyi çözüm yollarıyla aydınca mahfillerden birini bulabilir. Arınma guslü yapabilir. Resmî hak mezheple şereflenebilir ve yönünü belirginleştirebilir; dilini, ilgili tavır ve tarzlarını öğrenebilir! Bundan sonra ekmeğin pişmiştir, pazarın da sıcak!

Hülasa yöntem, Baba Tahir-i Üryan'ın kerametler yöntemidir: "Kürt olarak akşamladım, Arap olarak sabahladım!" O kadar ki semerinin ipekten olduğunu anladılar. Yani havana sahipler! Sana âşıklar! Her buyurduğun saçmalığa: "Ferman buyurdunuz." derler. İster senin din ve düzenle ilgili bilgin tasavvufta dervişin, Şiîlikte kasap Hüseyin'in sarığı kadar olsun; isterse zaman zaman tıraş ettiğin sakalın veya yersiz geğirmelerin görüntüsü, o biribirinden farklı ve birbirine zıt düzenin en açık esasları olsun; buna bir engel yok! Bu şeylere özen göstermeyen kişi, bir ekolü tanıma ve düşünceye katılma seviyesinde değildir. Çünkü katılmanın esası belirlenmiş, sınırları çizilmiştir. Bilimsel, düşünsel ve ideolojik meseleler üstyapı meseleleridir. Altyapı; duygu, eğilim, teşhis, maslahat, toplumsal ve sınıfsal başarıları elde etme ve koruma sorunudur. Burada önemli olan, onların birbirlerini kavramaları ve birbirlerinin havasına sahip olmalarıdır. Bugün *bu adam,* dergisinde onu eleştirirken yarın o, kendi dergisinde bunu kötü bir eleştiriye tabi tutar. Hep birlikte çağdaş sanatçımızın, özellikle de Üçüncü Dünya sanatçısının sorumlu olması gerektiğine inanırlar. Sorumlu olan her kişiyi ya çok pohpohlayıp koltuğuna iri bir karpuz verirler veya onu sorumluluktan uzak olarak vasıflandırırlar. Elbette bu arada daha zarif ve daha romantik konular da söz konusudur; fakat sözün namusu bunu ortaya koymaya engel teşkil etmektedir. Nitekim

çok daha ince ve hissedilmeyen meseleler vardır ki uluslararası hukuk açısından bunların incelenebilmesi için yasal olarak elli yılın geçmesi gerekir.

Peki, Enverî ne yapsın? Enverî mi? O, işini yapmıştır. Enverî'ler "Ne yapayım?" derdine asla duçar olmamışlardır ve olmazlar, belki olmayacaklar da. De ki öyleyse Firdevsî ne yapsın? Ya Nasır Hüsrev? Bu ikisi için de henüz bir çare bulmuş değilim. Sakazâde ve Ferdin'in bilimsel, edebî veya sanatsal iş düzleminde, bu büyülü ve göz alıcı üçlüden yararlanmaksızın bir yere yaslanılabilir. Tavsiyesiz, öğütsüz, öndersiz ve yapay ortamlarda nice halk teşhis ehlidir; fakat ya yüksek düzeylerde?

Veya yolculuğa yeni çıkmış birinin elinden bir Takizade tutmalı ve onu allame, fazıllar fazılı ve edipler edibi yapmalıdır. Kitabının bir nüshasını sunarsın: Tashih, haşiye, açık izahlar... Basıldığında, çok geçmez kitabın yılın kitabı, kendin yılın araştırmacısı, cebin yılın cebi, telif ücretin yılın telif ücreti olur. Kitabından bin nüsha bile, bir defada, pastörize süt ve yoğurt üreten orta düzeyde bir işyerini satın alabilir. Kitabını gözde bir yayınevine verirler. Basılıp yayınlandıktan sonra ilk elden bin tanesini "Kültür, Talim ve Terbiye Bakanlığı" alır. Çok geçmeden bir yazar, bir araştırmacı olursun. "Kitabım elimde kalır!" diye üzülmene gerek yok. Henüz tek nüshası satılmadan ikinci baskısı için bir 'para kaynağı' ile kontrat yaparsın.

Ya da eğer dünya ehli değil de, dert ehli isen ve din derdine sahipsen, kalemini din-i mübinin yayılmasına ve hak mezhep Caferîlik yolunu tebliğe vakfet. Mübarek ayetlerden birkaç tane mübarek elyazması al, su ve ekmek lakaplarını ihtiva eden bu el yazmalarını Hüccetülislam, Sikatulislam gibi gravür yap, pazara ve müminlerin kalabalık bulundukları yere dök. Birkaç da muhterem vaizlerin takdimi. Bir de şu tavsiye: Minberde bu kitaptan birkaç rivayet ve konu nakletsinler. Kendin de iki 'Aşûra' ve 'Tâsua' minberini onun satışına vakfet. Arkadaşlarına söyle, bin tanesini de onlar bir mecliste dağıtsınlar. Özet olarak, fazıl bir tebliğci, uzman bir muhaddis, güçlü bir hatip, bilgin bir yazar olmuşsun. Yüce ziyaretgâhları ziyaret seferlerinde ve Ha-

remeyn-i Şerifeyn'in ziyaretinde senin işine yararlar; orada ilim ehli, meclisler, havzalar ve kurumlar, hiç beklemediğin halde seni davet ederler.

Eğer bir kimse, "yolcuları az olan bir yoldan gitmek" isterse ne olacak? Eğer işi kimsenin ekmeğine, suyuna ilişmemek, zarar vermemek, örneğin "yöntem bilim" veya Bahar'ın *Târih-i Sistan* tashihi ise, Bahar'ın kendi sözüyle sanki hiç var olmamış gibi "sükut kitlesi" olur. Eğer işi ideoloji ve çağın sistematiğiyle ilgilenmekse o zaman fırtına kopar! Her üç üssün de bombardımanına tutulur. Bir taraftan diğer tarafa sürülür. Her üçüyle suçlanan bir toplulukta çelişkili diye itham olunur. Eğer aydın, güçlü ve antidarbeci bir kişiliğe sahip olsaydı, ne batıl olarak güçlü bir meyli olan, ne masa mıknatısına kapılan, ne de tanınmamışlık kompleksi ad ve sesine götüren aykırı bir cinse sahip olsaydı ve ömrünü cihatta, sabırda, zor ve adaletsizlikle mücadelede geçirseydi iftira bedeninde iz bırakmazdı. Bütün maslahatları nadide hakikatin ayağında o kadar almıştı ki dizine tekfir darbesi gelmezdi. Bilimsel maya ve aydın kültürü, onu o kadar güçlü yapmıştır ki özel eleştirmenlerin tekmesi, eski ve yeni ilimlerin mütevellilerinin bakışıyla eli boşalmazdı... Öyle ise onun çaresi sadece ve sadece namertliktir.

Cemaleddin Afganî ile ne yapılabilir? Ne masa alıyor, ne de mihrap! Ne muhtaç olarak biliniyor, ne de dilenci. Ne başı zorbalığın ipine geliyor, ne de gönlü altın bağına; ne hayatını imanına bahşetmiş bir adam, ne de bir an olsun sömürü ve zorbalığın yakasını bırakmamış bir adam. İtham edilebilir.[51] Ne de İslam dünyasının büyük müftüsü Muhammed Abduh'un, talebeliğini itiraf ettiği ve Avrupalı ünlü düşünür Ernest Renan'ın olağanüstü dehasını hayretle övdüğü kişiyi, bilim havzasının bir kaç fazılının veya Batı'ya gitmiş yarı Avrupalı birkaç diplomalının eliyle meydandan çıkarmak ve şöyle demek mümkündür: Hayır, bu onun kârı değildir. O, güzel zevk veren siyasî bir tip-

[51] Çünkü o zamanlar, modern teknik yoktu ki fotoğraflar montajlansın ve ofset hilesiyle tarihî delil uydurulsun!

tir. Çekiciliği, gençlerin zevkine hitap etmesi, yeni meseleleri gündeme getirmesi veya eski meseleleri yeni bir tarzda gündeme getirmesinden kaynaklanmaktadır. Yoksa derinliği yoktur. O kadar bilimsel öze sahip değildir. Elinin ölçüleri yok. Havza görmemiş. Bugünün dünyasının bilimsel ruhundan ve zamanın fikrî cereyanlarından habersizdir...[52]

Peki, onu ne yapalım? Eziyetin nedenleri tuhaf olmuş! Onun yolu arzettiğim şekildedir. Çamur atıp rezil etmek. O bir züğürt ve çullu seyyittir. Avaredir. Ne minber, ne mihrap, ne grup, ne makam, ne dergi, ne gazete ne de hiçbir şeye sahip! Bir kendisi, ağzında dili ve parmağında beş riyallık bir otomatik, vesselam! Bu görünüşte iyi olanların ve yarım mollaların ona kişisel kinleri var. Onun kişilik yapısı onların kıskançlık ve aşağılık kompleksini öyle incitmiştir ki neredeyse boğulacaklar veya "arkadaşları ve yardımcıları" olarak kalacaklar; diyoruz, halkın ve müminlerin arasına girsin ve desinler ki ha, malumdur beyefendi. Eğer doğru söylüyorlarsa, niye bugüne, şimdiye kadar onu öldürmemişler? Niçin onu önlemiyorlar? Onunla geçmişten yakın olup işlere muttali olan kimseler derler ki Afganî, asla sünnet olmamış! Eğer bu yalansa, niye resmen tekzip etmiyor? Neden eleştirmenlere cevap vermiyor? Niçin bu hususun gerçekliğinin olmadığını, temelsiz olduğunu açıkça göstermiyor?

O zamanlar, 1910-1920'li yıllarda Farsça film, televizyon, *İttilaât-ı Bânûvân, Zen-i Rûz* (Günün Kadını) gazeteleri ve bu meseleler kendisi için çözümlenmiş aydın yoktu ki Seyyid, bunlar vasıtasıyla sözlü ve görüntülü olarak muhaliflerine diş kıracak ve rezil edecek cevabını verebilsin. Cemaleddin Afganî yüzyıl önce insanların, olay doğru olmadığı, her türlü yüz-yüze mücadeleden aciz olan düşmanlarının onu ezmek için bu yola başvurdukları konusunda tatmin olması için sebze meydanına gelerek striptiz yapabilir miydi? Halk da inançlarını şayia ve vehimlerden alıyor. Suçlamayı işittikten sonra atına atlayarak Seyyid Cemal'in evine giden ve şahsen muayene eden kimdir?

[52] Yani o meydandan çıkarılamaz ve onun için böyle şeyler söylenemez. (Çev.)

O zamanlarda genelin yargıları karmakarışık. Şunu diyecek kimse yok: "Bayım, bu mesele doğrudur. Fakat sünnetin siyasal inançlarla veya sosyal mücadelelerle, ideolojik, devrimsel ve anti sömürgeciliğe ilişkin meselelerle ne gibi bir alakası var?" Avamın nazarında tahsilli veya tahsilsiz, sadece sünnet edilmiş bir kişi, antisömürgeci bir özgürlükçü olabilir.

Bu tahlil karşısında ciddî ve yüksek bir düşünür, yazar veya sanatçının ikiden fazla seçeneği yoktur: Ya güçlü ve güç veren, yazgısına olağanüstü başarılar getiren, layık olsun olmasın her iki durumda da haddinden fazla istihkak veren bu üç üsten birine intisap etmek ya da halka intisap etmek ve kendine dayanmak. Bu durumda peyderpey gelen mahrumiyetler, kayboluşlar, sessiz yığınlar arasında ölüm veya boş kavgalar arasında yenilmek ve rezil olmak söz konusu. Halk sanatın, düşünce derinliğinin ve deha yaratıcılığının değerini anlamalı ve kıymetini tayin etmelidir. Halk ya hayvanlar gibidir, ya dindardırlar ya da modernist: Birinci grubu, yolun durum ve konumları sevk eder; diğer iki gruptan her biri ise taklit mercilerine, cemaat imamlarına, resmî müftülere ve belirli öncülere sahiptirler. Bunlar, takipçileri için inanç esasları ve fetvalar çıkarırlar. Halkın böyle din adamlarına bağlı olduğu böyle bir ortamda, bu zamansız öten horoz, her taraftan ok yağmuruna hedef olur. Küfrüne fetva verilir ve katli vacip görülür. Delil: "Hasire'd-dünyâ ve'd-dîn. Zâlike huve'l-husrânu'l-mubîn" (Dini de dünyası da zarar görmüştür. Bu, apaçık bir hüsrandır). Sistem, cahiliye dönemindeki Arap kabileciliği sistemi. Her kim Mekke'de yaşamak istiyorsa, ya Kureyş'in itibar sahibi ailelerinden birinin mensubu olmalıdır ya da eğer çölden, uzak ve yabancı bir kabile veya diyardan gelmişse, çaresiz bu soylu taifelerden birinin müttefiki veya şeyhlerden birinin dostu ya da Abdülmenaf Oğullarının efendilerinden birinin: "Ben bu yabancıya eman verdim." diye ilan etmesi gerekir veyahut da resmen köle olması gerekir ki kendisi ve halk üzerinde onun yükümlülüğü aydınlık olsun! Fakat eğer biri gelir ve derse ki: "Ben özgür bir insanım ve putkıran İbrahim'in Evi'nin yanı başında yaşamak istiyorum. Ne Ebusüfyan, Ebuce-

hil ve Ümeyye b. Halef gibi eşraf ve zorbaların yükü altına girerim, ne de kendimi puthanenin perdedarlık ve sakiliğine adarım. Ne dört gün kervan develerinin peşine düşmüş ve Şam, Hire, Gassan ve İran'ın birkaç şehrine gözleri ilişmiş, birkaç baldırı çıplak İranlı uşak veya sınırda oturan yarı yabancı Arapla ilişki kurmuş ve konuşmuş, sonra da Mekke'ye gelerek poz veren, kıyıdan köşeden duydukları kırık dökük sözcükleri bulgur yapan ve bazı Farsça ve Rumca kelimeleri bedevilerin cehaletinden yararlanarak münasebetsizce ortaya atan kimselerin nazını çekerim, ne de İran kahvehanelerinde duyduğu Rüstem ve İsfendiyar mitolojilerinden bazılarını her gün gelip Mescidülharam'da, Kâbe'nin yanında, onlardan anlamayan ve zevk almayan Araplara mübalağalı bir şekilde nakleden bir ahmak olmak istiyorum. Ben, kendim olmak istiyorum. Ne mukallit, ne esir, ne bağımlı, ne meczup, ne ürkek, ne de... Yapamazsın! Burası, Kureyş'in Mekke'sidir. Her köşesi bir puthane. Her ailenin öz asaletini, onurunu ve sosyal haysiyetini sembolize eden bir putu vardır. Sen ise putsuz bir adamsın. Eğer bir ittifakla kendini bu cahilî toplumun üslerinden birine bağlamazsan ayakta duramazsın. Zülüflü, bahtsız, çökmüş, hayatının en esaslı işi istimna olan her muzaffer çocuk, senin yüzüne çamur atmak, şuursuzluk tarafına sürülmüş bütün kompleksleri rahatça senin başına boşaltmak için kendisine izin verir; hem ömründe ilk defa kendisi kalmak, varlığını göstermek ister, hem de kadirşinas halkçı ve alçakgönüllü süvarilerin, kendisinin baş ve kulağına ellerini sürmelerine ve ahırını bayındır hale getirmelerine izin verir.[53] Yuları uzun olası, ah otlanan güzel hayvan!

Bunların hepsi doğru; fakat bu üç Kureyş taifesinden birinin müttefiki olmak isteyen bir sanatçı veya düşünür, topluma, En-

[53] İsyancı özgürlükçülerden birinin etrafını bir sürü adam kuşatmış, ona taş atıyorlardı. Halk adına "kahrolsun falan!" diye bağırıyorlardı. O, onlara dönerek soğukkanlı bir biçimde ve Şehristanî lehçesiyle şöyle dedi: "Benim için 'yaşasın!' deyiniz; çünkü eğer ben yaşamasaydım, onlar sizi adam yerine koymaz, gelip bana küfrederek taş atasınız diye size para vermezlerdi! Öyleyse dua ediniz ki ben var olayım."

verî, Ferruhî ve İbn Sina'nın baktığı gibi bakmıştır. Bunlar, hissedilmeyen ama köklü, güçlü ve samimî bir sınıfı tanımamışlardır veya içinde sağlam bir şekilde yer alma ve o grupla antlaşma yapma yetenek ve liyakatından yoksun kalmıştır. Bu hangi gruptur? Halk!

Sanmayın ki ben de devrimci, demokratik ve romantik duygulara kapılmışım. Aydınlarımız da bu kelimeyi abartılı ve yakıcı bir şekilde kullanmaktadırlar. Ancak onlar, bu noktada taklitçi ve mütercimdirler. Avrupa'nın sosyalistleri ve siyasal solcularının taklidini yapıyorlar. Halkı şiirler, şarkılar ve popüler edebî eserler aracılığıyla tanımaktadırlar. Kitle ve halk, onların dil ve duygusunda Batılı sözcükler "demo, mass, people"a karşılık bir sözcüktür. Yani amaç Batılı aydınların sevdiği moda sözcükleri kullanmaktır. Öyle ki eskiye bağlı ve günümüzün mukallidi bir şâirimiz, "sâki, gönül ve aşk" gibi kavramlarla âşıkçılık oynuyor. Bunca bağlılık ve zevkin sebebi, Hâfız, Mevlana ve Senaî'ye öykünmek, *Divan, Mesnevi ve Hadika'nın* etkisi altında olmaktır. Yoksa gerçekte kalbini heyecanla aşk tutmamıştır ve kendisi 'gönül' ve 'saki'nin derin ve maveraî manasını idrak etmemiştir. Bu yüksek ve değerli kavramlar, onun idrak ve duygu alanına sığmaz. Halk ve kitleden dem vuran sözde aydınımız da bu taklitçi ruhsal vehme duçardır. Yoksa bu sözcüklerin nesnel ölçütlerini, sokak, pazar, iş yeri, tarla, köy ve şehirlerde ifa etmez. Eğer onlarla yüzyüze gelirlerse suratlarını ekşitir, binlerce dolambaçlı ve ince kelimelerle onları maskara yapar veya of-pofla eteğini toplar ve oradan uzaklaşır.

Ben, 'halk' dediğim zaman, sosyalist edebiyat, demokratik literatür, büyük Fransız Devrimi veya popüler ideolojiler yoluyla, bilimsel ve sosyolojik bilinmeyen gibi onun nesnel, açık ve dış ölçütünü keşfetmede çaresiz değilim. Benim halk ile ilgili bilgim, ilm-i husûlî değil, ilm-i huzurîdir, benim kendimle ilgili bilgimdir. Her grup, bir topluluk vicdanı, bir grup ruhu ve bir 'biz' duygusuna sahiptir, işte bu 'biz', 'ben'de 'halk'ın ta kendisidir. Bazıları sorumlu edebiyatın, halkın hizmetinde olması itibariyle diğer edebî türlerden farklı olduğunu zannederler. De-

nir ki "Edebiyat mutlaka siyasal ve sınıfsal konuma, antikapitalist ve antiemperyalist savaşıma yönelik hareket etmelidir. Edebiyat, günün kangren olmuş sorunlarından, üstyapısal olaylardan, mahkûm sınıfın bağımlılığından söz etmekten geri duramaz." Çünkü sorumlu edebiyat, halkı içinde bulunduğu toplumsal kölelikten, gazete yazarlarının, müreffeh sanatçıların ve beyzadelerin tekelinden kurtarmak için halka yardım etmekte kararlıdır. Aferin! Büyük, etkili ve faydalı bir karar! Hayatî bir zaruret, şahsî veya grupsal bir ihtiyaç sebebiyle değil. Onlar böyle bir durumda değillerdir; mutlu, rahat ve dertsizdirler. Ahlâkî bir zorunluluk temelinde insanî bir iş. Nefs-i levvâme!

Bir körün kuyu kenarında olduğunu görür de
Suskun oturursan günahtır.

Fakat ben egemen sınıfın burjuva aydını veya yerleşik aristokrat çocuğu değilim ki sarayımın penceresinden zavallı halka şöyle bir bakayım, karıncalar gibi yeryüzüne dağılmış, telaşla koşuşturan, ikide bir kırbaç yiyen, benizleri solmuş, yırtık elbiseler giyinmiş, sade kerpiç ev ve kulübelerde yaşayan bu zavallı halkı görünce içim yansın. Sonra düşüneyim ki: "Bunlar da insandırlar!" (Mersi!). Hemcinslerimin güçlük, açlık, darlık, sıkıntı ve esaretiyle hemdem olduğum böyle bir konumda burada taht gibi bir koltukta, kuğulu yastıkta, Batı meşrubat koleksiyonunun yanında oturayım ve tekrarlanan partilerin yol açtığı sarhoşluk âleminde, refah, boş zaman ve doygunluktan bıkma âleminde zevkler, nimetler ve sahip olmaların zirve noktasına ulaşayım; ondan sonra da felsefî ümitsizlik, hayatın saçmalığı ve boşlukla ilgili olarak "Acaba varlık mı mahiyetten önce gelir, yoksa mahiyet mi varlıktan önce? Acaba insan 'mecbur' mudur, yoksa 'muhtar' mıdır veya uğursuz yakıcı romantik duygulara mı duçardır? Gibi sorular etrafında düşünce egzersizi yapayım, 'gölgem' veya altın şelaleler ya da masum kanarya için şiirler döşeneyim!" İnsan olmak, halkın arasına girip onların safına katılmam gerektiği ve onları kavramaya, onların ızdıraplarına, eziyetlerine, isteklerine ve ruhiyatına aşina olmaya, sanatımın gücüyle onların hedeflerine giden yolda yardımcı olmaya çalışmam gerektiği hükmünü getiriyor.

Ben bu sarayın üçüncü katının penceresinin arkasında veya bir terasında değilim. Ben bu caddelerin ortasında koşuşturan, o kara ağızlara dökülen, kederler, perişanlıklar, arzular, aşklar, dertler ve akideleriyle yaşayan halktan biriyim. Benim öyle bir sorumluluğum da yok. Ben halkla; sanat ve duygularımın onların dikkatini çekmesi için anlaşma yapıyorum, sözünün benim için bir anlamı yok. Her şeyden önce ben kendim halkım. Toplumdan söz ettiğim zaman yaklaşım tarzım ve sanat tarzım açısından gerçekçi ve nesnelci (realizm ve objektivizm) bir çizgi takip ederim. Kendi iç dünyama yöneldiğimde ve bireysel istek, duygu, eziyet ve arzularımla ilgilendiğimde de gerçekçiyim. Kendisi halktan biri olan bir kişinin, ruhunun bütün cilveleri ve düşüncesinin bütün boyutları halkın rengine sahiptir. Hatta aşkı, dünya görüşü, felsefesi ve özel yaşamıyla halkın rengine boyanmıştır. Köylü ve çiftçilerimizin nağmeleri, içerik açısından hep âşıkâne duygulardır, sorumsuz eserlerdir. Fakat daha ilk mısrasında aşkını dile getirenin bir köylü olduğunu anlamayacak olan kimdir? Onun somut, nesnel, yöresel ve sınıfsal hayatının özü, bütün boyut ve durumları, bireysel ruhunun heyecan, tezahür ve yansımaları ve şahsî arzuları içinde tecelli etmektedir.

Ben, 'halk' dediğim zaman, sosyalist romantizmin etkisi altında, ütopik ve mitolojik bir sınıftan söz eden o burjuva entelektüelden başka birini kastediyorum. Bizzat kendi sınıfımdan söz ediyorum. O kadar orijinal ve olgusal bir sınıftan söz ediyorum ki benim varlığım kadar, hatta varlığımdan da güçlü bir sınıf. Halkın varlık derecesi, sadece benim varlık derecemden[54] daha güçlü ve soylu olmakla kalmıyor, aynı zamanda varlığımın sürekliliğini bile bu sınıftan alıyorum. Halk, Kur'an terminolojisi ile konuşmak gerekirse "en-nâs"tır, yani "mele" ve "mütrefler"e karşı olan halk; "Firavun, Karun ve Bel'am-ı Baur" taifelerine karşı olanlar![55]

[54] Bu noktada şu notu da eklemem gerekir: Bu izahta kullandığım "ben" kelimesi, gramerdeki birinci tekil şahıs zamiri değildir. Bendenize işaret, bu satırların yazarına işaret değildir. Buradaki 'ben', felsefî ve sosyolojik anlamıyla birinci tekil şahıs zamiridir. Yani 'ben', halktan biri, bu 'biz'den bir birey, bir 'bütün'den 'parça' demektir.

[55] Açık bir sınıf sosyolojisi olan Kur'an sosyolojisinde toplum, daimî bir sınıftır

Bu anlattıklarımdan ortaya çıkmaktadır ki halktan kastım reisler ve nefisler değildir. "Hayvanlar gibi olan avam" bilkuvve değerlere sahip olan ve bu değerleri dört somut saftan birini hangi yönde kabul edeceklerine bağlı bulunan sözde insanlardır. Normal durumda değerden yoksundurlar. Diyebilirsiniz ki: "Hayır, çalışıyorlar, zahmet çekiyorlar, üretiyorlar." Evet, bunlar, onların faydalarıdır, değerleri değil. Değer (valeur), faydadan (utilité) farklıdır.

Her halükârda siyasetçinin halkı, sanatçı ve yazarın halkı ile aynı şeyi ifade etmez. Ben, aynı zamanda onların "Sanat adamı, kendisini bu üç üsden birine dayamalıdır. Bu soylu kabilelerden biriyle anlaşmalıdır; yoksa isimsiz ve hiçlik ölümü, onun alnında yazılıdır." şeklindeki yargılarının, acizlik ve halka yabancılıktan kaynaklandığını düşünüyorum. Ben, siyasî ve demokratik nağmelerle halktan dem vurmayı, duygusal ve ütopik bir kuruntu sayıyorum. Benim nazarımda halk, "özgür ve asi bir sanatçı veya yazarın sağlam dayanağı olabilen insanların oluşturduğu toplum demektir. Yani hem bilgi, bilinç ve teşhise erişmiş, hem de siyasal, dinî ve aydınca belirlenmiş yaygın dayatmacı kalıplardan hiçbirinde şekillenmemiş toplum bireyleri" demektir.

Benim bu milletin geleceği için bütün ümidim, tam bu hususlarla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Bu milletin üyesi insanlar, özgür, uyanık, yepyeni ve dürüst bir imana susamış kalıpların ta kendisidir. Statükodan canı sıkılmış olan; dinin mevcut biçimiyle ikna edemediği, onların izleyecekleri bir yol çizemediği insanlar; dinsizlikten dolayı bilimsel bir gurur, havalı bir eda, kendilerini ilerici ve modern görme tutkusuna kapılmayanlar. Bunlar, hâlâ seçme gücünü kaybetmemişlerdir. Bu güç onların

ve egemen mürekkep sınıfı meydana getiren üç sınıf, üç sembolde gösterilmiştir. Firavun: Egemen siyasal güç, Karun: Egemen ekonomik güç, Bel'amı Baur: Egemen dinî ve fikrî güç. Resmî ruhanîler, resmî ideologlar ve kötü entelektüel, yazar ve âlimler. Mahkûm, hükmedilen, egemen olunan sınıf ise "nâs=halk kitlesi=iyalullah". Peygamberler, o üç taifeye karşı bu sınıfa bağlıdır. Bu üç beden, Firavun, Karun ve Bel'am, şehrin kötü ve kör niyetli üç temsilcisidir; Robert Merl'in "Sezif ve Ölüm" adlı tiyatro eserindeki Sezif gibi olan kimselerdir. (Bu konu ayrıca ileride işlenmektedir.)

en büyük sermayesidir. Bunlar, tayin edilmiş bir kalıpta şekillenmemiş, standartlaştırılmış bir tip olmamış ve başkalarının bakışıyla hızlanmamış aydınlardır. Güç ve kapital, onların özgürlüğünü, düşünsel ve manevî kişiliğini, kendine kul yapamamıştır. Onlar, din haline gelmiş kalıtımsal gelenek kalıpları içinde donmamış; binalarını, ithal malı, taklitçi, sahte ve tercümeyle iktibasçı modernizasyon temelleri üzerine dikmemişlerdir. Yalnızca bunlar, teşhis imkân, güç ve cüretine sahiptirler. Toplumda gündeme gelen "yeni insan" veya "yeni söz"ü o iki yapaylık tipi tanıyamaz ve onun gerçek değerini (olumlu, olumsuz veya göreceli) tayin edemezler: Biri; *Sarf-ı Mir'i* okuyarak yüz kilit ve zinciri kırmış, Şeyh Bahâî'nin *Câmi-i Abbasî* kitabını mütalaa etmiş; hatta 'Eşterten'i bütün kipleriyle su gibi çekebilen, dinî ilimler görmüş ve yüzeysel ve dışta kalanı bırakmış, makul ve menkulü atlamış birinin böyle bir kitabı gözden geçirmeye veya böyle bir adamı tanımaya ihtiyacı yoktur. Reddiye yazmak için belki onu inceleyebilir! Onda da hükmünü önceden vermiştir! İkinciler diyalektiğin yüzde yüz değişmez bilimsel ölçüt ve kuralları -kendisi öyle zannediyor- konusunda kendilerini doygun ve yeterli sayarlar. Bir kitabı arka yüzünden veya bir adamı uzaktan uzağa mahkûm edebilir. Onun sosyal ve tarihsel kökenini diyalektik yöntemin mucizesi ve ekonominin her şeyin temeli olduğu ilkesiyle ortaya çıkarır. Ve bu yeni bakış ve düşünceyi inceleme ve araştırmaya iten bir şey yok. Tabiî eleştiri yazmak için olursa başka!

İslam bilim kitabıma bu iki cenahtan hiçbiri bakmamıştır bile. Kitabın cildinin sırtına bakarak kesin yargılarını ve fetvalarını ortaya koymuşlardır. Bu cenahlardan birine dâhil olan biri kitabı görünce dedi ki: "Ne! İnsan, merhum Hacı Şeyh Abbas'ın *Bihar*, *Kâfî* ve *Kuhlu'l-Basar'ını* bırakıp da gelsin ve Batıcı filan doktor beyin kitabını mı okusun? Bu adamların ne oldukları ve ne iş yaptıkları malumdur." Bir diğeri de görünce dedi ki: "İslam! Hım, evet, bir dindir! Din ise toplumun afyonudur. Dini, geçmişte, işçi ve çiftçiler uyanmasın, onların egemenlik, zulüm, zorbalık ve sömürülerine katlansın, okuması ve anlaması olmasın diye para babaları icat etmişlerdir."

Ancak şu üçüncüsü, ne *Bihar ve Kuhlu'l-Basar* ile yetinecek kadar pişmiş, ne de dört tane terim ve iki tane çeviri makale ile doyacak kadar kapasitesiz, saf veya gösteriş meraklısı aydındır. O hiç sabit şekilde durmamıştır. Henüz hareket sahibidir, aramaktadır, düşünmekte ve tahlil etmektedir. O benim kitabımı diğer her kitabı açtığı gibi açar; hatta benim kitabıma reddiye için de böyle yapar. Okuyup anladıktan sonra yargısını ortaya koyan kimse yalnızca odur. Bu tür kimseler, ortaya konan yargıları kullanmak için markalı üreticilerden ödünç almazlar. İşte bunlar halktır. Sanatçının, yazar ve teorisyenin muhatabı olan halkın da elbette bir sözü vardır. Ben deneyimlerimle halkın, çok uyanık, bilgili, sadık ve samimî oldukları sonucuna vardım. Kutsallık perdesiyle örtünse bile, kişinin er doğup doğmadığının kokusunu alacak kadar duyarlılık ve teşhis yeteneğine sahiptirler. Hiçbir kabile ile ittifakı olmayan, isimlerinin kullanılması, sözlerinin nakledilmesi, hatta onlara işaret edilmesi bile yasak olan Batılı sanatçıların, toplumun kaçak şahsiyetleri olduklarını, her zaman ve her yerde gizlendiklerini, buna karşılık küçük simaların her zaman ve her yerde ilmin uzun direklerinin başında olduklarını gördük. Fakat halk, aydınları kokusundan tanır. Halk, kendine özgü bir koku, kendini tanıma, fıtrî his, tehlikeyi teşhis ve düşmanı bilme ve benim "toplumsal işrak" diye adlandırdığım şey ile kendi yönünü bulur!

Bizim milletimiz hep böyle olmuştur. Tarihe bakınız. Zamanı tasavvur ediniz. Bin küsur yıl önce Arabı ve Arabın din, edebiyat, ruh, tarih, kültür, soy ve toprağını tanımayan ve Pehlevîce konuşan bir millet... Birden Halit, Müsenna, Mesut, Yezid b. Mühelleb o milletin başında bitiyor ve "gel, İslam'a gir." diyor... Allah, Kur'an, Muhammed (as), Ebubekir, Ömer, Osman... Fatih orduyu Ömer göndermiş, sonra Osman ve sonra da resmî hilafet yüzyıl Benî Ümeyye'nin eline düşmüş... Ondan sonra da Abbasoğulları altmış yıl. Mescidlerin minber ve mihrablarından ve hakimler, kadılar, fakihler, yazarlar ve bilginlerin hepsi aynı şeyi söylüyorlar. Baştan da aynı şeyi tebliğ etmişlerdir. Fakat bu halk, o uyanık beyni, o derin sezgisi olan, o gizli şeyleri fark edebilen, cephelerin arkasındakini fark eden, aydınca yön tayin eden özellikleriyle

idrak etmiştir ki bu çağrının altında bir suret vardır. Halk perde arkası akımları anladı. Arabistan çöllerinde el çabukluğuyla geçiştirilmek istenen ve üstü küllenen, örtbas edilmek istenen meseleleri işitti. Belh, Buhara, Tus ve Maveraünnehir'den, bu cihangir İslam ordusunun, bu sarıkların, bu sakalların, bu minarelerin arkasında, kendi şehrinde, kendi kabilesi içinde, kendi dindaşları arasında meçhul ve mahkum kalmış olan bu yalnız ve garip adamı tanıdı ve hakkın onunla olduğunu bildi.

Bana Muhammed önder olsaydı,
Eski dinden yeni dini alırdım.
Fakat bu kamburun[56] *işi eğriydi,*
Bu yüzden benimle hep kavgalıydı.

Önceki yıl, *"Nereye Yaslanalım"* adlı kitabımı yayınladığımda ve "öze dönüş" konusunu gündeme getirdiğimde, modernist aydınların, aleyhimde kopardıkları fırtına ve gürültü ayyuka çıkmıştı. Neredeyse ben, eskiye tapan bir gerici, gelecekten kaçan bir unsur, ilericilik karşıtı, gelenekçi, geçmişe özlem duyan biri olarak damgalanacaktım. Hatırlıyorum, bazıları onu en büyük kesin mahkumiyet, açık suç, kesin düşüş delilim olarak şuna buna gösteriyorlardı. Konunun aslına girmeden sadece o yazıyı benim yazdığımı ispat etmeyi kafî görüyorlardı.

Düşüncelerin bizim toplumumuzda üzücü, aynı zamanda komik bir yazgısı vardır. Yeni bir düşünce gündeme geldiğinde önce hemen şiddetle ve süratle ona karşı çıkılır. Hiç kimse, o yeni düşünceyi olumsuzlama ve reddetmede kendisini başkalarından geride göstermek istemez. Kendisini göstermenin en iyi aracı, "Ben de adamım." demenin en kolay ve kestirme yolu bu olsa gerektir. Eğer bu sözün temeli yoksa veya o adam sağlam değilse, bilimsel veya edebî teknik yönüyle bir yenilik getirmesi istenmişse, o takdirde işi sahte demektir. Kendisi ve sözü Arabın kamış atacağı bir yere kadar gider. Lanetlenmiş, kovulmuş veya en azından unutulmuş! Ama eğer güçlü ve eti yenilmez olduğunu gösterir, diretir, sırtını sağlama alır ve hiçbir şeye tes-

[56] Yani asrın.

lim olmazsa ve düşüncesi de sağlam bir öze ve temele sahipse, özellikle de bir maddî kaynak bulur ve siyahtan, beyazdan, sarıdan ve dışarıdan bir söz nakliyle kendisini destekleyebilirse, o zaman sözü yerini bulur ve genel bir kabul görür. Zafer ve başarı! Fakat önce talihsizlik vardır. Söz moda olur. Moda olunca söz, her tarafa yayılır, eskir, öyle çirkin, amiyane ve gündelik hale gelir ki sözün sahibi gelip istifa etmek zorunda kalır.

Bu irticaî, dinî ve eskiyi kutsayan "öze dönüş" moda oldu. Zencilerden iki üç makalenin çevirisi yapıldı.

Düşüncenin durumu da burada tıpkı moda gibidir. Kaynak, vazeden ve savunana tâbi olur. Onun revaçta oluşu, arz vitrinidir. Nitekim İranlı bir terzi ve tasarımcı, uzun bir etek tasarımı yapıp onda her türlü zevk, yenilik, sanat, güzellik ve orijinallik sergilese, hiç kimse onun gerici olduğundan şüphe etmiyordu. Fakat onlar tasarladıkları için adı maksi oluyor ve mini eteği kesin yenilgiye uğratıyor.

Bizim modacı aydınlarımız, Aimé Césaire ve Niyerere'nin de öze dönülmesi gerektiğine inandıklarını anladıklarında, doğru olduğundan kimse kuşku duymadı. 1967 yılı sonbahar modelinin sözü budur. O zaman iş öyle bir noktaya ulaşmıştır ki dünya görüşleri birkaç caz vs. sayfasından ve kız okulunun yanında hava atmaktan ibaret olan fiyakalı kodoşlar, sanki fikirlerin moda dünyasındaki son keşiflerden dem vururlar; cadde kenarlarında ve her kafe masasının arkasında, gazete sütunlarında bu kelimelerin geviş sesi yükselirdi: Kendimizi tanımalıyız. Avrupa'yı taklit garpzedeliği, kendi kültürümüze dayanma, kültür, orijinalite, geleneği diriltme vs.[57]

Sonra aydınlar, yazarlar ve sanatçılar, 'ya Allah' diyerek yola koyuldular; "Kendimizi tanıyalım, kendisinden uzaklaştığımız

[57] Fakat her iki gruptan bizim kadimlerimiz, bize yeni yeni ulaşmakta olan düşünce akımlarına yabancıdırlar. Üç yıl önce Meşhed İlimler Fakültesi'nde "Kendinden Sıyrılma" ve "Kültürü Atma" hakkında bir konferans verdim. Orada hazır bulunan üstat, telakki buyurdular ki: "Ben, 20. yüzyılda, Apollo çağında, Erdeşir, Şâpur, Kuruş ve Daryuş devirlerine dönelim, demek istiyorum." Hâlbuki ben açıklıkla ırkçılığı mahkûm etmiştim.

kültür ve düşüncemizin hakikî ruhuyla kendimize dönelim. Bu iş için ne yapalım? Nereden başlayalım?

Karar almanın en duyarlı aşaması, tarihin ve yazgı tayininin dönüm noktası...

Mahallî danslarımızı derleyelim. Amiyane darbı meselleri, hikayeleri, aşk masallarını araştıralım, inceleyelim, derleyip yayınlayalım. Bütün yerel gelenek, âdet ve görenekleri, düğün, yas, bayram, oyun, yemek, kıyafet, gıda, süs ve sporlar için de koleksiyon yapalım. Muharrem törenlerinde sergilenen geleneksel tiyatro oyunlarından olan "Şebîh-i Hur"u modern teknikle, fakat dramatik tarz ve gösterimini koruyarak tekrar ihya edip Şiraz sanat şenliğinde sahneleyelim. Tiyatro, elit bir zümrenin tekelinde, genelin unuttuğu bir şey. Allah etmesin, bu gidişle insanlık tiyatrodan tamamiyle yoksun kalabilir. Kültür, sanat ve medeniyetin geleceği tiyatrosuz kalabilir! Kâinatın evrimi tiyatrodan yoksun sürebilir. O halde tiyatroyu unutulduğu yerden çıkaralım ve kullanalım.

Yeni neslin, Batıcılığın etkisi ile yabancılaştığı, Avrupa kapitalist makinizminin saldırısının, milletimizin kitlelerinin ruh temsilcisi ve yaşam tarihinin kitabesi olan entelektüel ve bilinçli tabakamızı idrakinden aciz kıldığı eşek semerini, süs eşyaları satan lüks mağazaların ve bugünün eğitimli kadınlarının güzellik salonlarının vitrinine koyalım ve fantastik, hayallere daldıran ve dekorlanmış süslemelerle, İran'ın bugünkü aşırı müfrit lüksüne vurulmuş neslin görüş alanına(!) yerleştirelim ki Avrupa modernizminin ve yeni makinizmin şaşırtıcı gösterisinin zirvesinde kendini unutmasın. Eşeğin yem torbasını odalarımızın duvarlarına süs namına asıp sergileyelim. O sembolik(!), dili kapalı hayvanın heybesini misafir odası duvarındaki tablonun yanına asalım. Bu olağanüstü erkeksi hayvanın içi pamukla doldurulmuş siluetini banyonun kenarına, kırmızı bakırdan yapılı tepsi, kap kacak, kazan gibi oyma sanat eseri olan şeyleri de apartmanın kapı ve duvarlarına, üzeri ipekten işlemeli bir çift şahane papuç da İran'ın soylu, paha biçilmez sanat eserlerini yüceltmek adına diğerlerinin yanına asalım. Bir dizi katır bon-

cuğunu da tabiî. Kendini tanımak, kendini bulmak hareketi ile bu sembolik hayvan arasında aydınlar ne tür bir ilişki kurar, bilmiyorum! Evet bir dizi katır boncuğu, beni bağışlayınız; hem de en değersiz, eğri büğrü, kırık dökük bir dizi katır boncuğunu, Madam Rukiye'nin narin boynuna takalım: Madam tepeden tırnağa modernleşmiş, hatta gülmesi, süzmesi, konuşması, yürümesi, oturması, jest ve mimikleri, sigara içmesi ve dumanını savurmasıyla modernleşmiş, hem de çok çalışarak, zahmetler çekerek. Öze dönüşün tek tabiî ve hakikî durumu(!), ultramodern Amerikanvarî binanın ön sürgülü kapısında bir kale burcu ve bir çift... Amerikalı ve Avrupalı turistleri çekmek için hotel ve restoranlar yapalım. Kerbelalıların yaptığı akik taşlı gümüş yüzüğü önemli bir miktarda satın alalım ve kendi parmağımıza takalım ve de...

Bu tür kendini tanıma ve öze dönüşten daha yüz ağartıcı, hatta daha makul ve yararlı Batıcılık hangisidir?

Eğer kendine dönüş, yerli kültürü canlandırma, kendi toplumunun tarihsel ve manevî asaletine dayanma bu ise, merhum Allame Takizade'nin garazkarâne şiarını ilan etmek gerek: "Tek çözüm yolu, tepeden tırnağa Batılılaşmamızdır." Toplumumuzun son modernist ve aydınvarî din müftüsünün fetvasıyla "Batı'ya teslim bombasını atıp patlatalım."

"Batılılar her ne yapar ve söylerlerse kabul etmek zorunda değiliz; kendimiz düşünmek, Batılılar karşısında bağımsız hareket etmek zorundayız." sloganı ise cehalet ve şuursuzluğu meşrulaştırmak ve birtakım kimselerin Batı karşıtlığı için ürettikleri saçma sözleri izah etmek için yüz ağartıcı bir bahane olmuştur. Söz konusu kimseler, Avrupa yaşam ve kültürüne karşı düşünsel bağımsızlık ilanı ve taklitten kurtulmanın, özgürlük beratını elde etmek olduğunu veya okullarda eğitim görmek ve araştırma yapmak, insan bilimlerinin, özellikle sosyoloji, sosyal psikoloji, kültürel antropoloji, sanat ve edebiyatın görüş, teori ve prensiplerini öğrenmek yerine, Farisî filmleri izlemeye gitmenin, Ferdîn, Peri Gaffarî, Zuhurî, Beyk İmanverdî gibi tiplerin ilmî incelemesi yoluyla toplumun derinliğine, İran'ın sosyal psi-

kültür ve düşüncemizin hakikî ruhuyla kendimize dönelim. Bu iş için ne yapalım? Nereden başlayalım?

Karar almanın en duyarlı aşaması, tarihin ve yazgı tayininin dönüm noktası...

Mahallî danslarımızı derleyelim. Amiyane darbı meselleri, hikayeleri, aşk masallarını araştıralım, inceleyelim, derleyip yayınlayalım. Bütün yerel gelenek, âdet ve görenekleri, düğün, yas, bayram, oyun, yemek, kıyafet, gıda, süs ve sporlar için de koleksiyon yapalım. Muharrem törenlerinde sergilenen geleneksel tiyatro oyunlarından olan "Şebîh-i Hur"u modern teknikle, fakat dramatik tarz ve gösterimini koruyarak tekrar ihya edip Şiraz sanat şenliğinde sahneleyelim. Tiyatro, elit bir zümrenin tekelinde, genelin unuttuğu bir şey. Allah etmesin, bu gidişle insanlık tiyatrodan tamamiyle yoksun kalabilir. Kültür, sanat ve medeniyetin geleceği tiyatrosuz kalabilir! Kâinatın evrimi tiyatrodan yoksun sürebilir. O halde tiyatroyu unutulduğu yerden çıkaralım ve kullanalım.

Yeni neslin, Batıcılığın etkisi ile yabancılaştığı, Avrupa kapitalist makinizminin saldırısının, milletimizin kitlelerinin ruh temsilcisi ve yaşam tarihinin kitabesi olan entelektüel ve bilinçli tabakamızı idrakinden aciz kıldığı eşek semerini, süs eşyaları satan lüks mağazaların ve bugünün eğitimli kadınlarının güzellik salonlarının vitrinine koyalım ve fantastik, hayallere daldıran ve dekorlanmış süslemelerle, İran'ın bugünkü aşırı müfrit lüksüne vurulmuş neslin görüş alanına(!) yerleştirelim ki Avrupa modernizminin ve yeni makinizmin şaşırtıcı gösterisinin zirvesinde kendini unutmasın. Eşeğin yem torbasını odalarımızın duvarlarına süs namına asıp sergileyelim. O sembolik(!), dili kapalı hayvanın heybesini misafir odası duvarındaki tablonun yanına asalım. Bu olağanüstü erkeksi hayvanın içi pamukla doldurulmuş siluetini banyonun kenarına, kırmızı bakırdan yapılı tepsi, kap kacak, kazan gibi oyma sanat eseri olan şeyleri de apartmanın kapı ve duvarlarına, üzeri ipekten işlemeli bir çift şahane papuç da İran'ın soylu, paha biçilmez sanat eserlerini yüceltmek adına diğerlerinin yanına asalım. Bir dizi katır bon-

cuğunu da tabiî. Kendini tanımak, kendini bulmak hareketi ile bu sembolik hayvan arasında aydınlar ne tür bir ilişki kurar, bilmiyorum! Evet bir dizi katır boncuğu, beni bağışlayınız; hem de en değersiz, eğri büğrü, kırık dökük bir dizi katır boncuğunu, Madam Rukiye'nin narin boynuna takalım: Madam tepeden tırnağa modernleşmiş, hatta gülmesi, süzmesi, konuşması, yürümesi, oturması, jest ve mimikleri, sigara içmesi ve dumanını savurmasıyla modernleşmiş, hem de çok çalışarak, zahmetler çekerek. Öze dönüşün tek tabiî ve hakikî durumu(!), ultramodern Amerikanvarî binanın ön sürgülü kapısında bir kale burcu ve bir çift... Amerikalı ve Avrupalı turistleri çekmek için hotel ve restoranlar yapalım. Kerbelalıların yaptığı akik taşlı gümüş yüzüğü önemli bir miktarda satın alalım ve kendi parmağımıza takalım ve de...

Bu tür kendini tanıma ve öze dönüşten daha yüz ağartıcı, hatta daha makul ve yararlı Batıcılık hangisidir?

Eğer kendine dönüş, yerli kültürü canlandırma, kendi toplumunun tarihsel ve manevî asaletine dayanma bu ise, merhum Allame Takizade'nin garazkarâne şiarını ilan etmek gerek: "Tek çözüm yolu, tepeden tırnağa Batılılaşmamızdır." Toplumumuzun son modernist ve aydınvarî din müftüsünün fetvasıyla "Batı'ya teslim bombasını atıp patlatalım."

"Batılılar her ne yapar ve söylerlerse kabul etmek zorunda değiliz; kendimiz düşünmek, Batılılar karşısında bağımsız hareket etmek zorundayız." sloganı ise cehalet ve şuursuzluğu meşrulaştırmak ve birtakım kimselerin Batı karşıtlığı için ürettikleri saçma sözleri izah etmek için yüz ağartıcı bir bahane olmuştur. Söz konusu kimseler, Avrupa yaşam ve kültürüne karşı düşünsel bağımsızlık ilanı ve taklitten kurtulmanın, özgürlük beratını elde etmek olduğunu veya okullarda eğitim görmek ve araştırma yapmak, insan bilimlerinin, özellikle sosyoloji, sosyal psikoloji, kültürel antropoloji, sanat ve edebiyatın görüş, teori ve prensiplerini öğrenmek yerine, Farisî filmleri izlemeye gitmenin, Ferdîn, Peri Gaffarî, Zuhurî, Beyk İmanverdî gibi tiplerin ilmî incelemesi yoluyla toplumun derinliğine, İran'ın sosyal psi-

kolojisinin derinliğine vasıl olman, mesela "Adem ile Havva' filmini seyretmekle kurtarıcı bir gözle sanatsever olmanın kendi insan soyunun ilk annesi olan Havva'yı belden aşağı tanımanın, Havva'nın İran mitolojisine veya kendi milletinin dinî kültürüne seni vâkıf kılmasının, yer altındaki loş, lâlelerle süslü kafelerde, halkın gerçek ideal, basiret, karakter ve duyarlılık dolu ruhunun derinliklerine nüfuz etmenin yeterli olduğunu zannediyorlar. Bu modern, fakat Batı karşıtı modernistler, kendilerini Avrupa ülkü ve değerlerine inançsızlık hattında göstermeye çalışırlar. Söz konusu ülkü ve değerler yönünde görüş sahibi olanları sözlerini anlamadan onları mahkûm eder ve Batıcılık silahına başvurmakla itham eder ve kendilerince filozofça düşüncelerini ortaya getirirler: "Biz, Avrupalıların dediği her şeyi tekrar edemeyiz." Kazara İran dışında bir yer hakkında bir sayfa veya bir cümlelik bir şey bilseler, hemen dile getirir ve zevkli hale getirmeye çalışırlar; fakat başkalarının sözünü ise iki üç kelimelik malumatla geçiştirmek için çaba harcarlar. Eğer bu çabaları tutmazsa hemen gericilik, eskiye tapıcılık, gelenekçilik ve dincilik damgası silahına sarılmanın gayreti içine girerler. Bu modacı aydınlardan biri, benim birkaç sayfalık çalışmamı şu sözün rehberliğiyle eleştirmişti: "Avrupalı yazar ve düşünürlerin tesirinde kalmamalı. Onların sosyolojik, ekonomik, kültürel ve sanatsal konularda ortaya koydukları şeyleri kabul etmemeli." Benim gündeme getirdiğim makinizme, bürokrasiye, teknokrasiye, kapitalizme ve işçi sınıfının modern tutsaklığına saldırıyı, emperyalizmin siyasetçilerinin bir kâselik hilesi olarak ilan etmişti. Ona göre kasıtlı olarak böyle diyorlardı ki bizim gibi geri kalmış ülkelerde ilerleme, teknik ve makineden vazgeçelim, korkalım. Böyle beni filozofça uyandırmıştı: Beyefendi, Zahidan, Sistan ve Belucistan'da makine yok. Fakat makine olmalı. Kapitalizm İran'da hayatî bir durumdur. Kapitalizm sistemi çok ileridir!" Batılıların sözlerini kabul etmemek gerektiği hususuna dayalı bütün bu tavsiyeler, günümüz dünyasında gündemde olan bu derin ve hassas meselelerdeki cehaletini; makinizm ile makine arasındaki ayrımı bile bilmemesini; çok açık bir şekilde modern medeniyetten bahsettiğim ve Belucistan ve Sistan'dan

değil, sıkıntılar, esaretler ve sapmalar üzerine sohbet ettiğim gerçeğini anlamamasını; dünyanın antiemperyalist, antisömürgeci, büyük özgürlükçü ve halkçı solcu grupları ve aydınların, kapitalist emperyalizm ve sömürgeciliğin modern veçheleri olan makinizm, bürokrasi ve teknokrasiyle mücadele ettikleri gerçeğini ve teknokrasinin teknikten, bürokrasinin de bürodan (idare) başka bir şey olduğunu bilmemesini ve bilimciliğin (ilimperestlik, bilim için bilim) bilimden başka bir şey olduğunu,[58] nitekim nasyonalizme düşman hümanist bir düşünürün, nasyonun (millet) düşmanı olmadığını bilmemesini örtmek için hilekâr bir bahanedir.

Bunlar, bu meselelere tamamen yabancı oldukları için, ne onların bilimsel anlamını, ne sosyal kökenini ve ne de bu teorileri kimlerin ortaya attığını bilmediklerinden dolayı onlar için en iyi yüz ağartıcı yol, "bilmiyorum" yerine çelişkili bir biçimde "bu sözlerin Avrupalılara ait olduğunu ve Avrupa'da kotarılan sözleri kabul etmemek gerektiğini" söylemeleridir. Onlar zannediyorlar ki Avrupa bir ekoldür. Karşısında somut bir cephe açılması gerekli olan bir ekol. Ben birkaç sayfada, sınıfın Avrupa toplumunda yaygın olarak bilinen anlamını dile getirmek ve yeni bir düşünce ortaya koymak istediğimde ise hemen yerinden fırlar: "Hey!.. Bu teori filan kitabın falan sayfasının bilmem kaçıncı satırında Amerikalı sosyologlar tarafından ortaya konulmuştur. Dolayısıyla bu teoriyi nakledemezsin." Hatta benim görüşümü reddedebilmek için başka bir sözü, Albert Mallet'nin eski lise kitabından[59] bulup nakletmiştir. Konuyu dallandırdım. Niçin? Çünkü şu söz, bütün çıplaklığıyla benim görüşümü kanıtlamakta ve diğer görüşleri çürütmektedir. Eleştiren kişi şunu savunu-

[58] O, benim siyantizme karşı muhalefetimi bilime karşıtlık zannetmişti. O bilmiyordu ki dünyada onunla şiddetle mücadele eden en büyük kanat, sosyalistlerdir. Siyantizm, bilimin asilliğine, bağımsızlığına ve her tür toplumsal, siyasal ve sınıfsal taahhüdden kaçınmaya inanırken onlar bilimin ideolojik hedeflere ulaşmada ve topluma hizmette kullanılmasına inanırlar.

[59] Hatta Farsçada da eskimiştir. Eserleri Sen Nehri kıyısında ve Paris kaldırım kitapçılarında onu tenzilatlı kitaplarla mezata çıkarmışlar. Onun serisini dört franka (6,5 tümene) satın almıştım.

yor: Nasıl oluyor da bu fakülte okumuş, lisans yapmış beyefendi, kolay ve açık bir meseleyi anlamıyor. Ben onu reddetmek için neye başvursam o, görüşümün reddi için onu araç olarak kullanıyor. Daha sonra anladım ki yabancı birinin cümlesini bilmekle meşhur birine arız olan zevk ve şevkten, baş ve ayaktan hangisini atacağını bilmemiş ve bir Batılının sözünden kaçmamış ve okuyucuları böyle bir faziletten mahrum bırakamamıştır!

Düşünce, görüş ve şahsiyet konusundaki bu tür bir ihtilaf ve çelişki şuradan kaynaklanmaktadır: Felsefî, bilimsel, sosyal ve sanatsal meseleler de aydınlarımız arasında tıpkı elbise, süs, hayat adabı gibi moda ve modaperestlik tarzında revaç bulmaktadır. Dışarıda yeni bir düşünce gündeme geliyor, İran'a sızıyor ve moda oluyor. Dil laklağı(!) bir müddet sonra demode olur ve yerini yeni bir modaya bırakır.

Bunlar, solculuk, sosyalizm, liberalizm, laiklik, rasyonalizm, realizm gibi meselelerin ve şu son zamanlarda kültürel orijinalizme inanmak, Batıcılıkla mücadele, kör ve tiksindirici Batı taklitçiliğinden kendi tarihine, kültürüne, millî ve manevî aslına ve asil kişiliğine dönüş gibi hususlar, sırf saçı perma yaptırmak, etekleri yukarı çekmek, geniş paça, ince kaş, otomobil, mobilya, ev dekorasyonunu değiştirmek, Hepburn gözlüğü ve Japon stili tuvalet ile olacak bir şey değildir. "Burda" tercüme etmekle, Margarita Astor özel güzellik danışmanıyla yarım saat görüşmekle ve bir de fantazi ve romantik bir film seyretmekle değiştirilecek şeyler değildir. Ne diyorum ben? Bu sorunlar, bilimsel meselelerden, fizik ve kimya alanlarından, tabiat bilimlerinden, teknik ve matematikten değildir ki ondan haber vermek, ondan malumat getirmek yeterli olsun. Bu sorunlar, düşünsel ve bilimsel cephelerinden başka, sadece hafıza ve bellekle ilişkili olmayan, ayrıca bireyin manevî karakteristiği, görüş türü, vicdanı ve kişiliği ile de bağlantısı bulunan insanî ve ahlakî cephelere de sahiptir. Hastalığın sebebi konusunda benim inancımın yanlışlığının düzeltilmesi ve cehaletin bilime dönüşmesi için mikrop ve işleviyle ilgili bilgi elde etmem yeterlidir. Fakat sosyalist olmak için üretim araçları üzerindeki mülkiyetin bireyden alınıp topluma dağıtılması gerektiğini savunan teori üzerine bilim yapmak bu teoriyi

bilmek, işin görünen yüzüdür. Gerçekten işin dış yüzüdür, giriştir. Bir sosyalist, hatta onun bakışı dahi sosyalisttir. Topluma, halka, sınıflara, gruplara, makamlara ve bütün değerlere, daha ne diyeyim, hatta renklere ve güzelliklere özel bir şekilde bakar, belki onları görür! Bir başka dünya görüşüne sahiptir, sosyal gidişatı belirgindir. Bütün insanî, sosyal, tarihî, hatta felsefî, bilimsel, edebî ve sanatsal sorunları özel bir bakış ve görüşle bir pamuk hallacının pamuk atması gibi iyi bir şekilde inceler. Yalnız aklı değil, kalbi de sosyalisttir. O, asla bir burjuva gibi aşk peşinde koşmaz. Maddeci olması mümkündür; fakat onun maddeciliği, bir paracının veya bir hayalperestin maddeciliğinden farklıdır. Maddeci bir sosyalist, ahlaken gerçek bir dindardır. Ekonomiyi temel bilir. Bu dünyanın maddî ve aynî hayatını, mevcut, inanılabilir ve dayanılabilir tek gerçeklik sayar; fakat yalnızca düşüncede, diğerleri için: toplum. Pratikte ve ahlâkta karşı safta yer alır. Kendi ekonomisine ve maddî hayatına tek tanrıcı bir zahit gibi bakar. Canını ve malını kolaylıkla feda edebilir. Neyin karşılığında? İlahî cennet ve mükafat karşılığında mı? Hayır, kendi ülküsü uğruna. Öyleyse o bir idealisttir: Maneviyatın asaletine ve maddiyatın değersizliğine iman eden mümin. Bir sosyalistin dindar olması mümkündür. Fakat taptığı ilah, övdüğü din, izlediği peygamber, sosyalist olmayan dindaşların inandıklarıyla aynı değildir. Bilal, Abdurrahman b. Avf, Osman ve Ebuzer-i Gıfarî aynı zamanda ve aynı dine tabidirler. Fakat Allah mefhumu, tevhit ve Hz. Muhammed'in (as) risaletinin anlamı, Bilal ve Ebuzer'in ruhunda bir türlü, Osman ve Abdurrahman'ın düşüncesinde başka türlüdür. Bu "iki Allah ve iki İslam" arasındaki aralık, Allah ile Yahova ve İslam ile Yahudilik arasındaki aralık kadar geniştir.

Paris Madlen Kilisesi Papazı için Mesih, bütün egemen ve hükmedilen, yöneten ve yönetilen sınıflar, kayser ve halk, zengin ve yoksul, ağa ve uşak arasında barış ve sevgi içinde bir arada yaşamayı sağlamak amacıyla gelmiştir. Fakat Mesih'in kendisi, kayırmacılık, ayrımcılık, zulüm ve zorbalığın yerine kardeşlik, eşitlik ve birliği temin etmek için gelmiştir. Bu ikisi aynı şey değildir. Solculuk bir tür insan olmaktır. Kendine özgü bir vic-

dana sahip olmaktır. Solculuk, ne Fransız Devrimi'nde halkın temsilcilerinin meclisin sol tarafına, şehzadeler, sermayedarlar ve eşrafın temsilcilerinin sağ tarafa oturduklarını, hep yorganın ortasında uyuyan kıvırtıcı ve baştan savmacı ya da kararsız, iradesiz ve zayıf insanların ise ortaya oturduklarını bilmektir. Solculuk, ne bugünkü dünyada kimlerin sol, kimlerin sağ ve kimlerin iki köprü arasında olduğunu bilmek, ne de onların kitaplarını okumak ve yazılarını tercüme etmektir.

İlim ve Amel İlişkisi

1961 yılında Cezayir bağımsızlığı aleyhinde, Hindistan, Çin ve Afrika'dan sürülmüş müflis Fransız generallerin öncülüğünde gizli bir ordu kurulmuştu. O tantanalı Fransız İmparatorluğundan geriye kendileri için sadece Cezayir kalmıştı. On beş yirmi yaşları arasında anne babasız ve yoksul kalmış, ruhlarında yırtıcılık, vahşîlik, cinayet, sadizm ve artistliğin güçlü bir kompleks olarak yer ettiği ve patlamaya hazır bomba olan eşraftan Fransız gençleri bu orduya kaydolmuşlardı. Bunlar kendi ürünleri olan De Gaulle'ün sağcı rejimine dahi karşı çıkıyorlardı. Hatta ona birkaç defa da suikast girişiminde bulundular. Bu ordunun militanları, Müslüman öğrencilerin restoranlarına plastik bombalar atıyorlardı. Bir verem hastanesinde yıllardır yatmakta olan yaşlı, veremli Cezayirliler üzerine makinalı tüfeklerle ateş açtılar ve katliam yaptılar. Bunların yaptığı işlerden biri de özgürlükçü Fransız düşünür ve şahsiyetlerini tehdit etmek olmuştur. Sartre'ın oturduğu apartmana iki kez bomba bırakmışlardı. Sorbon Üniversitesi profesörlerinden George Gurvitch'i de ölümle tehdit etmişlerdi. Parolaları, ilk mektup bildiri, ikinci mektup uyarı, üçüncü mektup idam şeklindeydi. Yaşlı Gurvitch, Lenin ve Trotsky'nin 1917 yılında Rusya'da gerçekleştirdikleri devrimde yoldaşlarından biriydi; İkinci Dünya Savaşı'nda yıllarca faşizmin takibi altında kalan bir firaridir o. Onlardan ikinci mektubu, yani uyarıyı da almıştı. Kaleminden başka silahı olmayan bir yaşlıya uyarı yapmışlardı.[60] İnsanî bir vicdan, bilim dostu bir duyar-

[60] Gurvitch, ikinci mektubu aldıktan bir gün sonra sınıfa geldi. Anlar, hayatının vahşet dolu anlarıydı. Hepimiz onun hayatından endişe ediyorduk. Her zamanki gibi yavaş, sakin, rahat ve olgun bir şekilde geldi ve tiribündeki masa-

lılık ve öğrenciye has bir irade sahibi, kariyerine ve işine bağlı bir insan. Sorbon'daki her ırk, din ve siyasî görüşten öğrenci ve hocalara karşı esnek ve hoşgörülü bir kişi. Gurvitch, bir gün gizli orduyu eleştiren bir yazı yazmıştı. Bunun üzerine özgürlükleri desteklemek ve gizli orduya hayır demek için bir boykot düzenlendi. Bütün hocalar ve öğrenciler Sorbon Üniversitesi avlusunda renkleri uçuk, vicdanları yaralı olarak toplanmışlardı. Hatta polis bile onlarla hemdert olduğunu gösteriyordu. Ansızın duydum ki bu karara karşı bir tek profesör sınıfa girmiş ve bakmış ki ders salonunda bir tek öğrenci hazır bulunuyor, o da Raymond Aron! Herkesin onayı ile Marksizm'i Marks'ın bizzat kendisinden daha iyi bilen kişi idi.

Bu zirve noktadaki bilimsel maya, ruhu değiştiremezse o takdirde ondan bundan, genellikle de basit şeyler araştıran çevirmenler tarafından seçilmiş olan birkaç makale veya piyes okumanın ne etkisi olabilir ki?

Burada, İslamî kültürümüzde söz konusu olan çok eski bir konunun gündeme geldiğini görmekteyiz ki o da ilim amel ilişkisidir. Büyük âlimlerimizin: "Öğrenci, felsefe ve özgür aklî tefekkür aşamasına varmadan önce takva ve ahlâkla ilgili esasları sağlam bir şekilde öğrenip içselleştirmelidir ki sudan hercaî tahrifçi, temelsiz ve mütekebbir bir geveze çıkmasın!" şeklindeki inayetine bakmakta fayda vardır. Onların en derin bilgisi, imanın bilgiden ayrı olduğu hususundadır. Bu ayrım, mümin, fasık, münafık, âlim ve bilgenin derecelerini belirlemektedir; imansız bilim adamı, amelsiz âlimdir. İmanın tanımı, kalben inanma ve dil ile ikrar, uzuvlar ile amel[61] ve bilim, vicdan, hi-

sına oturdu. Sanki Sezarın yadigârı küçük siyah deri çantasını tiribündeki masasının üzerine koydu. Sonra o çantadan küçük, kalın ve kararmış bir sopa çıkardı. Hâlbuki onu, titrek ve yaşlı eliyle bir kılıç gibi heyecanla çıkarmıştı. Şöyle dedi: "Ben bu sopayla devrime katıldım ve yine bu sopayla bunlarla savaşa gideceğim". (Gurvitch'in bu sözünü Şehit kardeşimiz Ali Şeriati nakletmemiştir. Tırnak içindeki ifadeleri, bu sahneyi gören diğer insanlar, Gurvitch'ten nakletmişlerdir - Derleyen.)

61 Ahlâk âlimlerimizin, özellikle Şiî ulemanın amelle ilgili bilimsel, felsefî ve sosyolojik derinliği (amel konusu, Şia ve Sünnîlik ve özellikle Mürcie fırkasını ayıran farklardan biridir; çünkü Mürcie dini yalnızca kalple sınırlandırmakta

dayet, kalp, tevfik, nur, fıtrat, bütün bunları söz konusu etmektir. Yani iman eşittir amel. Gerçek iman budur. Meşhur mesele, kavram, kelime ve sloganları sosyalist veya özgürlük devrimcileri ve ilerici aydınlar arasında kullanılan biçimiyle tekrarlamak, sosyalist, devrimci ve aydın olmak için yeterli gelmez. Böyle bu işin kesin ve gerçek sonucu, bu usulün şu iki adamı aldatmasıdır: Biri söze susamış, bir yol bulmaya ve bir ekolü bilmeye muhtaç olan, bu bilgisizlik ve temelsizlikle iç içe ihtiyaç ve susuzluğun onlarda, boşlukta çaldıkları davul sesleriyle (her sesden daha gür sedalı sesler) serap oluşturacağı ve onlara ihtiyacın giderildiği ve kesinliğe ulaştığı şeklindeki yalancı hissini verdiği, mayası az ve saf insanlardandır. İkinci kişi de aldatılacaktır. Belki de ilk kurban olacak, onun kendisi ve özü olacak! İnsanın düşünme, ilerleme ve bilgilenmesi için hiçbir afet boş kesinlikten daha çökertici değildir. Gerekli olan her durumda onun karşısına bir kesinlikle çıkarılması olasıdır. Kişi bu noktaya varınca, başka bir ihtimali kabul etmez. Araştırma, inceleme ve meraktan uzak kalmayı tercih eder. Artık o, öyle kesin bir inanç noktasına gelir ki "Bu budur; başkası yoktur." der. Önce diğer bütün düşünceleri mutlak batıl sayar, her yeni düşünceyi peşinen mahkûm eder. Onun bu noktada kalabilmesi için düşüncesinin bu kalıpta dondurulması lazımdır. Fakat düşünce ve bilim, sürekli olarak hareket, değişim ve gelişim halindedir. O ise her gün daha fazla geri kalmakta, gerçeklerden uzaklaşmakta ve yabancılaşmaktadır. İnsanî ve bilimsel konular gündeme gelip gerçeğin söylenmesine fırsat bırakmadan meseleyi sabit mihenk taşıyla ölçer ve çözer. Özgürce çözümleme, bilimsel ve mantıksal çıkarıma göre kabul etme, yeni sonuçlara ulaşma ve bilinmeyenleri öğrenmeye çalışma yerine olayları kafasına göre yorumlar. Bütün amacı, olayları kendi delillerine uydurmaktır. Bilimsel ve sosyal araştırmaya yöneldiğinde de bunu, bilinme-

ve ameli dinin tarifi dışında görmektedir.) günümüz felsefelerinin, özellikle pragmatizmin ve daha da özellikle, (sadece ameli insanî mahiyetin yaratıcısı bilen) egzistansiyalizmin yeni konuları ve Marks'ın felsefe ve sosyolojisindeki praksis meselesine bakıldığında anlaşılır. Ben, "Kim zerre kadar hayr işlerse karşılığını görür, kim de zerre kadar şer işlerse karşılığını görür." ayetinin derinlemesine tefsirini Sartre'ın şu sözünde görüyorum: "İnsan, kendi mahiyet ve hakikatini amelde yaratır."

yen bir şeyi keşfetmek veya gerçekliği tanımak ve anlamak için değil, tersine kendi ölçütlerini, değer yargılarını ve inanç ilkelerini daha çok kanıtlamak için yapar. Önceki inancının hakkaniyet ve kesinliğini ortaya koyan karine, işaret ve misalleri bir araya getirme arayışında kendi yaklaşımını desteklemeye gayret eder. Şu var ki böyle bir kişi, çabucak düşünsel dogmatizm ve donukluğa müptela olur.

Ben, kendi partilerinin resmî yayın organı *Humanite* gazetesini okumaya hiçbir şekilde rağbet etmeyen birçok komünist öğrenci görüyordum. Özellikle siyasî veya sosyal görüşler gündeme gelince tarafsız (veya zahiren tarafsız) *Le Monde* gazetesini ve bağımsız ilerici aydınlara bağlı yayın organlarını takip ediyorlardı. Çoğunlukla bunun nedenini sorduğumda bana "anlamlı bir gülümseme"yle cevap olarak "Evet, artık Humanite'nin yönü, yargısı, sonuç çıkarması bellidir!" derlerdi.

Kötü anlayış, kavram veya tabirleri önlemek için şunu açıklamam gerek: Ben, kesinlik ve inanca, açık, aydın ve somut bir ekole sahip olmaya karşı değilim. Bilakis bütün çabam bir ekole sahip olmaktır. "İnsan, tutucu bir hayvan demektir!" Bütün talihsizliklerimiz, eski neslimizin taşlaşması ve yeni neslimizin "ne din ne de dinsizlik" saçmalığından kaynaklanmaktadır. Yönsüz, ideolojisiz, itikaden prensipsiz, karaktersiz, taassupsuz, hedefsiz; yani hiç! Bu, onların adî insan yapma programlarında elde ettikleri parlak başarının(!) göstergesidir.

Fakat taşlaşmak ile inançlı olmak arasında fark vardır. Ben mutaassıp bir dindar olabilirim ve aynı zamanda benim dinle ilgili görüş, duyarlılık ve bilgim sürekli iyileşme ve gelişme durumunda olabilir. Peygamberin (as) Selman ve Ebuzer hakkındaki sözü, dinin donuk, tekdüze ve sabit hüküm ve kavramlardan ibaret olmadığını çok güzel ortaya koymaktadır. Herkes, kendi idrakinin derinliği ve kültürünün zenginliği oranında bu gerçekten payına düşeni alır ve bir noktaya erişir. İdrak ile erişilecek nokta aynı değildir; ikisi birbirinden faklı olabilir. Peygamber (as) şöyle buyuruyor: "Eğer Selman'ın hissettiklerini Ebuzer bilse Selman'ı öldürür!"

Henry Le Fevre de bir Marksisttir. Ama onun bu ekole olan inancı, asla onu durgunluğa, düşünsel ve bilimsel bir dogmatizme düşürmemiştir. Özgür düşüncelilik, rasyonel yaratıcılık, değişen ve olgunlaşan görüş; kayıtsızlık, sorumsuzluk, nemelazımcılık, inançsızlık ve dinî lakaytlıktan başka bir şeydir.

Bundan dolayı sosyalist olmak yalnızca birkaç tercüme okumakla mümkün değildir; bilakis sosyalist, kendisini değiştirmeli, yetiştirmeli ve bilgiden başka, kendi vicdan ve ruhunu dahi kendi içinde terbiye etmeli, geliştirmelidir. Açıktır ki Batıcılıkla mücadele etmek, taklitten kurtulmak ve Batı'nın kültür, düşünce, plan, program, tasarım, öğreti, bireysel ve sosyal yaşam biçimi, medeniyet formu ve kültür türüne karşı bağımsız olmak da ancak çetin yollardan geçilerek ve çok menziller kat ederek ulaşılabilecek bir aşamadır.

Gerçekten bir aydın olarak, Avrupa'yı taklit etmeyi mahkum edebilen, Batıcılığı kendisinden atabilen, hakkı konuşabilen ve kendi öz kültür ve tarihinden bahsedebilen kimse, şu iki gelişim aşamasını gerçekten kat etmiş kimsedir: Bu aşamalardan birincisi, Avrupa kültür ve medeniyetini tam ve derinden tanımak; ikincisi ise kendi tarih, sosyoloji, kültür ve dinini tam ve derinlemesine tanımak.

Batıcılıkla mücadele için Batı'yı tanımak gerekir. Şahsiyet kaybına maruz kalmış, zillete düşmüş, maymunca ve şımarık tiksindirici hareketlere sahip, her türlü kültürel ve manevî muhtevadan yoksun gelinlik ve tuvaletler içindeki gelincikler haline gelmiş ve yeni tüketimden başka bir hünerleri olmayan kız ve erkek çocuklarımızın, erkek ve kadınlarımızın âdet olduğu üzere 'Alafranga' olduklarını, Avrupa'yı taklit ettiklerini söylüyoruz. Bunları bizzat kendi kendileri hakkında, kapitalizmin, eski ve yeni sömürgeciliğin lüksünün bahtsız kurbanları oldukları yargısına sahiptirler. Sömürgecilik, sadece kendi gerçekliğimizi bize kötü tanıtmakla kalmıyor, ayrıca kendi medeniyet ve kültürünün gerçekliğini de bizim nazarımızda çirkin, saçma sapan, anlamsız ve yalancı gösteriyor. Zira insanı, tanımalarının niteliği meydana getirir.

Heidegger'in bir sözü vardır: "Bildiğimiz her şey, varlığımızın bir parçası olur." Bugünün tiksindirici Batıcılık ve modernizm hastalığından kurtulmanın yolu, Batı'nın ruh ve çehresini hakikî olarak tanıyıp bilmektir. Akrep sokmasının ilacı, akrebin zehridir!

Bu derin ve denenmiş bir diyalektik gerçekliktir. Niçin Hintli, Cezayirli, Vietnamlı, Endonezyalı ve Afrikalı aydın ve entelektüeller Avrupalı karşısında kişiliklerini bizden daha iyi korumuşlardır? Bir Hintli kız, Avrupa dilleriyle konuşup düşünebilmesine, İngiliz, Fransız, Belçikalı ve Hollandalılarla haşır neşir olmasına rağmen bir yandan Sorbon veya Cambridge'de veya Paris Konservatuvarı'nda atom fiziği ya da müzik öğrenimi yaparken, bir yandan da iftiharla yerli Hint elbisesini giyinir. Eksik tanıma, uzak kalma ve vehimden kaynaklanan aşağılık kompleksi ve hayalî ilkellik, onları çocukça bir taklide götürememiştir. Belki de taklitçi ve asimile birini görmek, Avrupalılar için tiksinti vericidir. Bir aşiret veya köye gittiğimizde, üzerinde aşiret veya köylülük özelliğini taşıyan erkek ve kadına daha fazla şahsiyet takdir eder ve daha çok değer veririz. Yol kenarında şoför ve yolcularla kurduğu ilişkiler sonucunda terleyen, çırpınan, radyo istasyonlarının yerini bilen, yapay bir lehçe, tavır ve hareketlerle göze çarpan, tüfek gibi şalvarıyla önümüzde bitiveren, köylünün esprilerini küçümseyip şehirli deyimler, şarkı ve türkülerle ortaya çıkarak kendisinin bu ilkeller gibi olmadığını söylemeye çalışan; köylüyü anlayışsız, dünyadan habersiz, hatta televizyon, takma kirpik, kabare, dans nedir asla bilmez olarak aşağılayan kahveci çırağına ne dersin? İğrenç, mide bulandırıcı bir ölçüt ki Kerim Fekur, Bijen ve Tahran radyosunun diğer fantezi sanatçıları, mahallî nağmeler üretiyorlardı, Tahran radyosunun diğer fantezi okuyucuları, onu köylü şivesiyle okuyorlar: Allah, mazlum dinleyicilere güzel bir sabır versin!

Biz şimdi tarihsel değişimde ve özellikle toplumsal bilinçte, diğer ülkelerdeki benzer aşamalara bakarak Spengler'in deyimiyle "karar yılları" diye adlandırabileceğimiz bir aşamaya eriştik. Bu aşama öyle bir aşamadır ki onda içte ve dışta sürekli tekrar-

lanan, aydınların kendilerine ve başkalarına yöneltiği "Ne yapmalı?" sorusu sorulmaktadır. Ben, genellikle yapıldığı gibi, bir test cevabı vererek ve hızlı ve kesin bir formül getirerek başkasını aldatma pahasına asla kendimi yüceltmek istemedim. Böyle bir davranış, çirkin, zararlı, kendini öne çıkarmaya yönelik bir aldatma şeklidir. Bir aydın, hiçbir zaman politikacıların diliyle konuşma hakkına sahip değildir. Siyaseti meslek edinen kişi, sahip olduğu sanatçıvarî istidatla, etkin bir güç, kesinlik ve cazibeyle, başkalarının hep söylemek isteyip de söyleme yeteneğine sahip olmadıkları ve dinlemekten heyecan duydukları sözleri söyleyebilen kimsedir. Coşkulu ve heyecanlı yüz ve sevginin sırrı da buradadır, politikacının nihaî hedefi ve bütün bu söz ve konuşmaların hedefi de budur.

Bilgi sosyolojisinde,[62] bazı tiplerde güçlü ve açık olan bu özel yetenekten özellikle "siyasal koku alma"[63] olarak bahsediliyor.

Gerçek aydın, genel kabule ve günün beğenisine göre düşünmez. Aydın, görüş ve düşünceleri fethetme veya zapt etme düşüncesinde olmadan önce kendi sosyal haysiyetini geri plana atma pahasına bile olsa onları düzeltme düşüncesindedir. Bu, hakikî bir aydının en üstün "fedâkârlık ve ihlâs" aşamasıdır.

Avrupaî ürünlerin tek tüketicileri olan avamın asimilasyonu, toplumsal bir talihsizliktir. Fakat... mekte olan bir ülkede eski ve yeni sömürgeciliğin sınaî ve idarî tezgâhlarının onarılıp çalışır hale gelmesinin ve güçlenmesinin hizmetinde olan tahsillilerin

[62] Sociologi de la connassance.

[63] Bu, siyasî düşünce, siyaset bilimi, siyasal ekol ve benzerlerinden farklı bir şeydir. Bir grup içinde bir bakıyorsunuz bir veya iki kişi kendi kendine öne çıkıyor, sivriliyor ve diğerlerine egemen duruma geçiyor; tedricen "işlerin mercii" ve "hal ve akd makamı" oluyorlar. Mesela okulun bir sınıfında gemi oldukça düzenli gidiyor. Çok geçmeden öğrencilerden biri, kimse onu seçmemiş olmasına rağmen, hatta bazen istenmediği halde bütün işleri eline alıyor: Öncü, girişimci, plan programcı vs. Yavaş yavaş bir bakıyorsunuz, hocalar, resmî öğrenci temsilcileri bile sakallarını onun eline vermişler! Herif almış başını gidiyor! Diğerlerinin tereddüt, hoşgörü, utanıp sıkılma ve nemelazımcılığından yararlanarak allem edip kallem edip çabuk karar veriyor ve nihayet iş başına geçiyor.

veya diplomalıların, yani sözde entelektüellerin asimilasyonu büyük bir toplumsal musibettir. Fakat aydın hakkında yaptığımız tarifle, milletinin kurtarıcısı ve peygamberleri olan, toplum bedeninin gözü, ışığı ve bilinç gücü, akletme kudreti mesabesinde bulunan aydınların asimilasyonu, öyle bir faciadır ki o faciada bütün maddî ve manevî sermayeleriyle bir milletin ölümü, hayatı, varlığı ve yokluğu meselesi söz konusudur.

Dediğim gibi aydınların misyonu, halka liderlik, yöneticilik, siyasî, icraî ve inkılabî rehberlik yapmak değildir. Bu bizzat halkın tekelinde olan ve halk meydana çıkmadıkça başkasının vekaleten üstlenemeyeceği bir iştir. Bir devrimin zafer aşamasında en gözde aydın simalar, iyi liderler olmadıklarını göstermişlerdir. Her yerde sadece aydınların çehresini gördüğüm liderliklerde, kitlenin yokluğu tam olarak hissedilmiştir: Ümmînin boşluğunu doktor, mühendis, filozof, yazar, sanatçı ve şâir dolduramaz. "Aydının işi, toplum vicdanını uyandırmak, kitleleri bilinçlendirmek, sosyal şartların ideolojik ve meslekî analizini yapmak, izlenecek yolu ortaya koymak, idealleri açıklamak; sosyal, ahlakî ve kültürel yaşamın düzenli ve düzensiz gerçekliklerini halkın bilgi, şuur ve duyarlılık alanına dahil etmek; milletin tarih ve kültüründeki manevî ve fikrî, gizli ve ham enerji kaynaklarını çıkarmak ve nihayet kitlenin siyasal ve ideolojik eğitim ve öğretimini üstlenmektir."

Hayret ve inkârla "hepsi bu mu?" diyen kimseler, bunun ne demek olduğunu bilmeyen kimselerdir. Evet, hepsi bu. İşte bu kâfidir.

Onlar bütün yolları ve bozuk yolları programlar, birer birer yorumlayıp açıklar, her birinden ayrıntısıyla söz eder, el tutar, adım adım ilerler ve kendilerine eziyet, başkalarına zahmet verirler. Bütün görülecekleri ağaç, dağ, deniz, çöl, dere, çay, ırmak, yayla, bulut, gök, güneş, ay ve yıldızdan ibaret sayan ve tanıtan öğretmen, meyvesiz, sonuçsuz bir iş yapmış olur. Öğretmen salt iki bakış kazandırmalı; 'görme' ve 'gitme'yi öğretmelidir. Böyle yaparsa iş tamamdır. Bu, sadece öğretmenin değil, aynı zamanda yola koyulması gerekenlerin ve her ne varsa görmesi gerekenlerin işidir!

Rousseau'nun şu sözü çok derindir: "Halka yol göstermeyin. Onlar için iş programı yapmayın. Halka kavramayı öğretin bakın o zaman yolu kendisi bulacak ve işinin programını bizzat kendisi düzenleyecektir!" Ekim Devrimi'nden önce Tolstoy'un, Fransız Devrimi'nden önce Montesqiue, Rousseau, Voltaire ve Diderot'nun, İslam ülkelerinde dikta ve sömürge karşıtı uyanış hareketlerinde Cemaleddin Afganî, Muhammed Abduh, Kevakibî, Nainî ve Hasan el-Benna'nın, Afrika dirilişinde Katip Yasin, Bin İbrahim, Frantz Fanon, Henry Aloug, Ömer Mevlud ve Aimé Césaire'in yaptıkları iş, böyle bir işti. Bunlar devrimi kendi çağlarının bilincinde olan toplumlarının vicdan ve idrakinde, halklarının görüş ve bilincinde uyandırmış ve yerleştirmişlerdir. Onların misyonunun tamamı bundan ibarettir. Güçlü ve zengin devrimci kültürden payına düşeni almayan her devrim, ansızın parlayıp bir üfürükle sönen boş ve içeriksiz bir heyecan köpüğüne benzer.

"Aydın"ın asimilasyonu ne demektir? Bu sapma olayının derin ve köklü bir analizi için, bu sınıfın toplumsal oluşum keyfiyetini tarihî ve sosyolojik açıdan analiz etmek ve onun siyasal, zamansal ve kültürel şartlarını tanımak gerekir.

Aydının Eleştirel Bakışı

Esasen aydın, bir toplumun her kültürel ve sosyal değişim döneminde hangi ilgi ve eğilimde olursa olsun, her halükârda eleştirel bir bakışa sahiptir. Bu tabirden kastım, aydının öncelikle bir mevcut duruma (statüko) itiraz etmesi ve bu durumda karşısında 'istenen durum' olarak bildiği şeyi mevcut durumun yerine koymaya çalışmasıdır.[64]

Ortaçağ sonlarında burjuvazinin erginliği, dünya görüşünün yaygınlaşması, bilimin seyrinin o ölüm, o yok oluş yönünden bu tarafa doğru değişimi, feodalitenin çöküşü, Katolik Kilisesi içinde Protestanizm hareketinin doğuşu, hümanizme ve Yunan'ın özgür mantıkî ve aklî düşüncesine dönüş, Kilisenin düşünsel ve bilimsel baskısına karşı tepki kendi kendine Kilise karşıtı düşün-

[64] Eğer o ilk itiraz aşamasında kalırsa bir anarşisttir: Aydın, başka bir şeyin yanı sıra bir anarşisttir.

sel ve bilimsel bir dalga vücuda getirdi; ki bu tepki, uzun süren Haçlı Savaşlarının ve ileri İslam toplumunun özgür kültür ve medeniyetiyle temasın sonucu idi. Bununla birlikte Ortaçağın son dönemlerinin kültür hisarının burcunda parlayan yıldızlar diktiler, mevcut dinî skolalardan bağımsız bilimsel, felsefî, edebî ve sanatsal bir akım kurdular. Bu kültürel akım, dinî ve resmî bilim adamları grubu karşısında somut bir düşünür ve bilginler grubu doğurdu. Bunlar bugünün deyimiyle entelektüel olarak adlandırılırlar. Tarihsel açıdan 17. yüzyılın, Ortaçağ dönemi baskıcı ruhunun kesin sona erişi, yeni din dışı bilim ruhunun egemenliğinin yüzyılı olduğu söylenebilir. Avrupalı entelektüel grubun belirginleşmesi, Avrupa toplumunun özgün, tabiî ve mantıksal şartlarından kaynaklanmaktadır. Avrupalı entelektüel, bu özelliklerle oluşan ve burjuvazi kültür ve sınırının uzantısı olan bir gruptur. Burjuvazi, Ortaçağ Avrupa'sı şatolarının dağıtılmasından, Doğu'yla temas kurmaktan, uluslararası ticaretin yaygınlaşmasından, Amerika ve Avustralya'nın keşfedilmesi ve sömürgeleşmesinden, dünya gemi taşımacılığı ağının gelişmesinden ve coğrafî keşiflerden sonra hızla olgunlaşmaya başladı. Burjuvazi, biri kilise, diğeri feodalizm ile ona bağlı dokunulmaz köklü aristokrasi olan iki işbirlikçiyle sosyal, kültürel, ilerici ve devrimci bir savaşıma başladı. Büyük Fransız Devrimi, kendisini bu hareketin, bu mücadelenin bir parlaması olarak gösterdi. Bundan dolayı Yeni Çağ'daki Avrupa entelektüel hareketi, Avrupa toplum ve ruhuna egemen güçlü iki üs olan feodalite ve Katolik Kilisesine bir tepki olarak görülebilir. Sosyal vaziyet ve tarihsel misyon, entelektüele özgü olup onun bütün özelliklerini izah etmektedir.

1- Kilise karşıtı eğilim, "din dışı" görüş ve dini toplum, hayat ve bilim sahnesinden kovarak mabetlerin dört duvarı arasına hapsetme çabası: Bu, zorunlu ve rasyonel bir eğilimdi; zira papa, kendisini Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi ve "Ruhulkudüs"ün sahibi biliyordu. Buradan hareketle kendisini Mesih toplumunun bütün zevk, akıl ve siyaset alanlarına, bireysel ve toplumsal her şeyine hükmetmeye yetkili görüyordu. Bir yandan da Avrupa, Haçlı Savaşlarında alınan yenilgileri, Kilisenin hastalı-

ğından biliyordu. Ruhanîlerin kötülüklerinin sınır tanımayışı nedeniyle bütün özgür düşünceler, bilimsel icatlar acımasızca ortadan kaldırılıyordu. Kan içici engisizyon mahkemeleri, yavaş yavaş bilginleri, düşünürleri, yeni düşüncelere sahip dindar ve ruhanîleri yok ediyordu. Mezhep çatışmaları, Avrupa'da acımasız katliam hareketlerini işleme koymuştu. Öyle ki Barcelona'da 300.000 kişi kılıçtan geçiriliyor, Fransa'da Protestanların katlinde daha da acımasız katliam ve işkenceler sergileniyordu. Protestanların yok edilmesi ile meşgul olunurken kaçışların artması ve bu suretle işlerin hep yüz üstü bırakılmasıyla Fransız toplum ve ekonomisi çöküntüye maruz kalıyordu. Düşüncelerin mahkum edilmesi ve adam öldürme öyle bir boyuta ulaşmıştı ki bu noktada insanlık tarihi boyunca hiçbir toplumda, hatta en ilkel topluluklarda bile bu düzeye varılmamıştı; bu düzeye yaklaşılamamıştı bile. Böyle bir zeminde akıl, bilim ve özgür düşünce ister istemez Kilise karşıtı bir tutum alacak, duyarlılığının bir gereği olarak dinden bıkacaktı; öyle de oldu.

Batı düşünür ve aydınlarının bu yargısı, sadece Kilisenin korkulu engisizyonuna karşı duyulan kin ve düşmanlıktan kaynaklanmıyordu; aynı zamanda tarihsel, mantıksal ve özgün tecrübeleri de onları böyle bir tutum ve tavır sergilemeye sevketmiştir. Batı, Hristiyanlık'tan bin yıl önce medeniyet, kültür, sosyal güç ve özgür düşünceye sahip olup aydınlık bir çağı yaşamış, tecrübe etmişti. Kadim Yunan ve Roma, Batı'nın bu altın tarihini meydana getiriyorlardı. Bu aydınlık çağ, Hristiyanlığın tirancı egemen tutum ve davranışının başlamasıyla birlikte yerini karanlık, donukluk, durgunluk ve zayıflık çağı olan Ortaçağa bıraktı. Batı'da dinin egemen olduğu bin yılda kültür, deha, özgürlük, bilimsel ilerleme, edebiyat, sanat ve felsefe söndü. 15., 16. ve 17. yüzyılların Rönesansı ve din dışı ve düşünsel özgürlük ruhunun yeniden dirilmesiyle ve dolayısıyla Hristiyanlığa Batı toplumu üzerinden el çektirilmesiyle Batı yeniden canlandı. Olağanüstü bilimsel, düşünsel ve verimli yüzü açılarak yeni bir medeniyet zuhur etti. Bu iki tecrübe, mantıken şu yargıları açık, kesin ve inkâr edilemez bir esas olarak meydana çıkardı:

1- Din ve medeniyet arasında bir sebep-sonuç ilişkisi vardır. Bu anlamda din, her ne zaman egemen olsa, medeniyet ölür ve her ne zaman bir kenara çekilse, medeniyet canlanır.

2- Ortaçağ'ın Kilisesi, feodalizmin sosyal sisteminin manevî ve kültürel kılavuzuydu. Papanın fetvası, feodalin savaşıyla meydana gelen Haçlı Savaşları, bu ikisinin doğrudan bağını güzelce ortaya koymaktadır. Özellikle Hristiyanlıktan önce Batı, ulusal bir hükümet, hatta imparatorluk sahibiydi. Dünyanın büyük bir bölümünde, değişik kavimlerden kurulu bir toplum vardı ve bu toplum, bu imparatorluğun egemenliği altındaydı ve her şey merkezî bir otoriteyle idare edilmekteydi. Eski Yunan ise dünya demokratik hükümet tecrübesini ortaya koymuştu. Fakat Hristiyanlığın Avrupa'ya egemen duruma geçmesinden sonra merkezî otorite, yerini birbirinden farklı kırallıklara bırakmıştı. İmparatorluk ve demokrasiden sonra feodalizmin doğuşu, Batı'nın ilkel tarihî dönemlerine fahiş, gerici bir dönüş sayılır. Evrensel, hareketli ve açık toplum ve dünya görüşü, yerini feodalitenin dar, donuk ve hareketsiz dünya görüşüne bırakırken din de bu irticaî değişimin etkeni ve savunucusu idi. Zira papa, Batı'da her zaman gerçekleşmesi mümkün siyasî bir güç olarak ulusalcılığın güçlenmesinden ve tanrısal otoritenin yeryüzünden kalkmasından her zaman dehşete kapılmıştır. Sosyolojik açıdan feodal toplumsal sistem; milliyetçi ve atalara dayalı gelenek ve övünmeler, kalıtsal ve sabit toplumsal ilişkiler, toplumun aristokrasi ve halk diye ikiye ayrılması, üretim ve tüketim arasındaki sabit ve dengeli işleyişin yok oluşu ve netice olarak, ekonominin kapalı olması, sosyal alt yapının durgunluğu ve buna bağlı olarak dünya görüşünün kapalı olması, düşünce ve duygunun donukluğu olarak tespit edilebilecek esaslara dayalıdır. Bu sistemin önce sebebi, sonra sonucu olan Ortaçağ Hristiyanlığı da böyle bir sosyal kılıfın içinde sınırlandı ve taşlaştı. Tabiatıyla her düşünce ve hareketin bakışı, Ortaçağ'ın feodal kalıbında ortaya çıktı. Bu gerçek, aydın için şu düşünceyi ortaya çıkarmıştır: "Hakikatte din, feodalizmin tarihsel döneminin toplumsal şartlarının bir ürünüdür. İnsan, o sistem-

de toprağa bağlı ve bağımlıdır. O dönemin çiftçisi de dindar insandır." Feodal sınıf, mevcut durumu açıklayıp meşrulaştırmak ve kutsallaştırmak, insanları yazgılarının ilahî belirleyiciliği konusunda ikna etmek ve bu dünyadaki fakirlik, eziyet ve esareti öbür dünyada telafi etme konusunda umutlandırmak için dine dayanıyor. Olan da bu!

Bir taraftan papanın Tanrı'nın temsilcisi, Ruhulkudüs'ün taşıyıcısı ve Kutsal Paul'ün vekili olduğu iddiası; diğer taraftan da insan hayatı için, hayatın içgüdü ve zevklerinin, maddî yaşamın, mal kazanma telaşının, insanın hedefi olmaması; insanın hedefinin onun Allah'la ilişkisini yenilemesi şeklindeki felsefeyi benimsemek ve ilan etmek, şu sonucu hazırlıyordu: "İnsan, dizginini çobanın eline vermesi gereken bir sürüdür." İnsanı ve ruhaniyeti bu şekilde açıklama, böyle teklakki etme, Avrupa'nın maddî ve manevî hayatı için çok pahalıya mal olmuştur. Ruhanî baskı, insanlık tarihinde diğer bütün despotluklardan daha zarar verici olmuştur. Şu sıralarda Hristiyanlık adına kayserin işini kaysere veriniz." sözünü kullananlar, papa ve Ruhulkudüs'ün diğer muhafızları ve aşk, sevgi ve barış iddiacıları, Eski Roma İmparatorluğunun siyasal kurumlarını tesis edenlerdir. Özgür düşünen aydınlar, böyle bir dinî rejime karşı, tabiatıyla halkın kurtuluşu için "dinin siyasetten ayrılması" ilkesini ortaya atmışlardır. Dinin siyasetten ayrılması; aydınları, özgürlükçüleri, filozofları, düşünürleri, bilgin ve yazarları, sanatçıları, hatta halk kitlelerini hayatın bütün işlerine; zevk ve estetiğine müdahele eden, toplumu ölümcül bir sıtmaya maruz bırakan, aklın önüne yüzlerce engel ve tuzak çıkaran sert siyasal ve sosyal Kilise esaretinden bir defada kurtarır. Katolik egemenlik ve baskı altında yaşayan, sürekli katliam ve işkencelere maruz kalan dinî azınlıklara kurtuluş getirir. Dehaları, özgür düşünce sahiplerini kurban eden engizisyon mahkemelerinden kurtarır. Bundan da önemlisi, Kilise düzeninde, siyasî hakları olmadığı gibi İncil dili(!) olan Latince yerine kendi millî dilleriyle yazma ve konuşma hakkından yoksun olan milletlere, Roma Kilisesinin bu istilacı boyunduruğundan kurtulmalarına ve Hıristiyan Latin İmparatorluk yönetimi yerine millî hükümetlerin geçmesine izin veriyordu.

Katolik mezhebi; dünyayı pis, güdüleri Tanrı karşıtı, maddî hayatı aşağılık, bu dünyanın güzellik ve nimetlerini çirkin ve bozucu kabul eder. Bu dinin asıl çabası, ölüm yolunda hayatı feda etmek, zahitliği, inzivacılığı, mistik sapkın ruhaniyeti, içe yönelmeyi ve insanın Tanrı karşısında kendisini bir kenara çekmesini gerektiren bir maneviyatçılığı dayatmak idi. Tabiatıyla mantıklı ve ilerici entelektüel hareket, dinin davetçisi olduğu sapkın ahiretçiliğin zayıflatıcı ve çökertici sonuçlarını -ki din onun tebliğcisiydi- Ortaçağ Avrupası'nın yoksul ve zayıf toplumunda hissediyordu. Bu hareket, yere bağlı ve gök karşıtı bir tavırla bu dünyanın nesnel ve gerçek hayatına, maddî güç ve ilerlemeye birincil önem veriyordu. Kilisenin tabiat öteciliğine karşı tabiatçılık. Katoliğin aşırı idealizmine karşı realizm.

Siyasal papalık rejimi, eski Roma İmparatorluk rejiminin tam bir kopyasıdır. Papa, sezarın (kayser) ta kendisidir. Taç giyiyor. Dünya saltanat hırkasını bedenine geçiriyor. Papa, Roma saltanat tahtına oturur, sezarın senato tarafından seçilmesi gibi o da kardinaller tarafından seçiliyor. Katolik kardinaller Roma'nın senatörleri iken, Konsil meclisi de Senato meclisidir. Papalığın ordusu, dünyada geniş idarî ve siyasî kurumları ve mahkemeleri vardır. Avrupa'da laik siyasî ve millî yönetimlere mecburen katlandığı zaman dahi kralların Roma'ya gelip taçlarını papanın eliyle giymelerini kural haline getirdi. Hâlâ bazı devlet başkanları seçildikten sonra papanın elini öpmekle müşerref oluyor ve hükümet mührünü Tanrı adına papanın elinden aldıklarını özellikle dünyaya göstermeye çalışıyorlar. Bu ise şu anlama gelmektedir: Papa, kendi iddiasıyla tüm Hıristiyan halkın çobanı olarak bakidir; Hıristiyan sultanlar, krallar ve cumhurbaşkanları, papanın kuklası yöneticilerdir.

Pratikte ve teoride kayserin emperyalist ve baskıcı rejiminden başka bir şey olmayan bu rejim, Mesih adına ve hükümet gücünün, üstten aşağıya doğru kullanılacağı inancıyla Avrupa aydınları ve özgürlükçülerinin siyasal ve sosyal yönünü tayin etti. Demokrasi (hâkim gücün asıl kaynağı olarak halk yönetimi), nasyonalizm, millî bağımsızlık ve asalete, Katolik papalığa ve Hıristiyan emperyalizme karşı ulusun kendi kaderini, siyasal ve sosyal yapısını tayin etme özgürlüğüne dayalı yönetim demektir.

Nasyonalizm, ilerici, özgürlükçü ve antiemperyalist bir hareketti. Nasyonalizmin sloganları: Siyasal ve millî bağımsızlık, Katolik Kilisesinin sultasına karşı dinî özgürlük, eğitim ve öğretimde, bilimsel, hatta dinsel çalışmalarda ana dilin canlandırılması, (Kilisenin Latincenin Tanrı'nın dili ve İncil'in Tanrı'nın kitabı[65] olduğu iddiasına karşı) İncil'in millî dillere tercüme edilmesi, İncil'i, İncil'in tek dili olan Latince konusunda halkın cehaletinden yararlanarak halkı eşekleştiren resmî ruhanîlerin tekelinden çıkarmak ve bütün özgür düşünceler alanına yerleştirmek, okullar açmak, kitap yayınlamak, dini tebliğ etmek ve hatta çocukları eğitmek. Bu çağda nasyonalizm, antiemperyalist, antidespotik bir savaş aracı; özgürlükçü, ilerici ve kültürel bir hareket idi.

Kilisenin işi, yalnızca halkın manevî ve ahlakî rehberliği değildi. Kilise, hayatın bütün işlerine, hatta gündelik ailevî ve duygusal sorunlarına dahi doğrudan ve zorla müdahale ederdi. Kilise yönetiminde her şeyin dinî olması gerekir. İnsanların birincil yaşam haklarından, sosyal, kültürel ve siyasal haklarından yararlanması, Katolik olmasına, resmî Kiliseyi taklit etmesine, bu egemen düzenden sadır olan bütün hüküm, karar, öğreti, talimat ve hatta dinî olmayan emirleri kabul etmesine bağlıdır. Yeniçağ Avrupa'sının aydınlar grubunun niteliklerinden olan toplumu ve sosyal hayatı "din dışı kılma" hareketi, ahlâk ve insanlık dışı sınırlamalara karşı gösterilen bir tepkidir. Hükümet dinî; sosyal ve idarî kurumlar dinî; eğitim-öğretim sistemi dinî; felsefî, bilimsel, sanatsal ve edebî araştırmaların hepsi dinî. Şu anlamda ki Katolik olmayanın siyasete katılma, küçük de olsa siyasal bir makama gelme hakkı yoktur. Filozof ve bilgin, bu dinin, tabiat bilimlerinde, botanik, astronomi ve tıpta koyduğu felsefî kalıpların ve nazariyelerin bir adım bile dışına çıkma hakkı sahip değildir. Ressam, Tevrat kıssalarını; İsa'nın, Meryem'in, meleklerin ve kutsalların resimlerini resmetmelidir.

[65] İncil'in asıl dili İbranice olduğu ve İsa Aleyhisselam Latince bilmediği halde Ruhanîler, Roma dilini, eski Roma İmparatorluğu'nun bütün siyasal ve kültürel kurumlarını Mesih'in ve Mesih'in Tanrı'sının dili olarak ilan etti.

Heykeltraş, model olarak yalnızca ruhanîleri almalıdır. Yazarlar, Mesih ve İncil adına Aristovari üçlü birlikleri sanat ve edebiyatta, dinî bir titizlikle dikkate almak zorundadırlar. Okullar, kilise öğretilerinin esaslarını kesin olarak Latin diliyle öğrencilere öğretmelidir; bir öğrenci ancak Katolik olursa[66] eğitim hakkına sahiptir; diğer din ve mezheplerin mensupları, Kilisenin tekelindeki bütün sosyal haklardan mahrumdurlar.[67]

Bu nedenle hükümet rejimini, idarî teşkilat ve kurumları, toplumsal kurum ve kuruluşları ve hayatın toplumdaki bütün farklı boyutlarını laikleştirme hareketi, sosyal hayatı insanîleştirme demektir. Yani bir toplumda yaşamak için Katolik olma şartı yerine insan olma şartını getirmek. Bu durumda özgürlükçü ve hümanist bir aydının, cebren ve mantıken laik olmaması mümkün değildir. Yani böyle bir aydının laik olmanın dışında bir alternatifi yoktur.

Aydın hareketinin gelişme, olgunlaşma ve yetişmesinin sosyal zemini olan Ortaçağ Avrupa'sı, dediğim gibi iki sosyokültürel üsse, din ve feodalizme dayalı bir toplumdur. Din ve feodalizm. Katoliklik, Aristo felsefesi ile Eski Yunan-Roma putperestliği kültürünün Hristiyanlaşmasından ibaretti. Eski Batı gelenekleri, yeni Doğu imanı içinde korunarak, sağlamlaşmış ve daha şiddetli olarak kemikleşmiştir. Öyle ki her yenilik, bid'at; her buluş, küfür ve isyan olarak telakki ediliyor; her değişiklik, Kilisenin şiddetli korku ve tepkisine sebep oluyordu. Kilisenin, cahilî, aristokratik, kültürel ve fikrî donukluk ve gelenekçiliğe duçar olduğu böyle bir ruh, feodalitenin sosyal kalıbına girmiş-

[66] Hatta bugün bile Paris'te Kiliseye bağlı çocuk yuvaları ve kreşler, pratikte Katolik olmayan çocukları kabulden kaçınmaktadırlar.

[67] Hatta Kilise, bütün İslam ülkelerinin Roma'da bir mescit yapma isteğini şiddetle reddediyordu! İslam ülkelerindeki ihtişamlı kiliseler, İslamî yönetimlerin dünya çapındaki güçlerinin doruğunda bina edilmiş veya restore edilmiştir, İslam halifeleri, kiliselerin korunması ve onarımı için Müslümanların beytülmalinden özel bütçe ayırmışlardır. Dinî bir vergi olan zekât parasından bile diğer dinlerin dinî mekânlarının yapımına harcıyorlardı. Bu noktada Loui Gardet'nin şu sözünün anlamını yakalamaktayız: "İslamî yönetim, Avrupaî ve onun Katolik anlamıyla siyasî dinî bir rejim değildir."

tir. Bu kalıp ise, kapalı, donuk, durgun, gelenekçi, değişim ve ilerleme karşıtı, her yenilik ve hareketin düşmanı bir düzendi.

Böyle bir toplumda aydının tepkisi bellidir: Yenilik tutkusu ve değişme hırsı ile geçmişten ve gelenekten nefret. Bunca göstergeler eskinin ve geçmişin bekçisi ve her türlü yenilik ve hareketin düşmanı olan dini mahkûm etmekten çıkıyor.

Bilim, kilisenin hizmetçisiydi. Görevi, ruhanîlerin din adına ortaya koydukları donuk akideleri yorumlamak, açıklamak ve meşrulaştırmaktı. Bilim böylece kendiliğinden durgunlaşıp taşlaşmıştı. Özel dinî görüş, bilimi hayat ve tabiattan uzaklaştırmış, kelamî ve metafizik tartışmalara, zihinsel ve soyut genelleme ve kıyaslamalara sürüklemişti. Meşhur dâhi Saint Augustin'in risalelerinden biri bu konu hakkında idi: "Bir iğnenin ucunda kaç melek durabilir? Lahutî zat, nasutî zat ile nasıl birleşebilir? Üç bağımsız zat, zat ile nasıl birleşebilir? Üç bağımsız zat, aynı zamanda nasıl bir basit zat olabilir?"

Aydınlar, bilimi bu esaretten kurtardılar. Fakat bilim, Yeniçağ'da kendi kendine zindana mahkûm oldu: Bin yıllık esaretten sonra din zindanından kaçmıştır. Onunla ilgili sahip olduğu yargı ve halin tabiatı açıktır. Özellikle bu kurtuluştan sonra ansızın devrimci ve hareketli bir şekilde ilerlemeye başladı. Tekdüze ve zifirî karanlıkta geçen bin yıldan sonra 17. yüzyıl 'akıl', 18. yüzyıl 'aydınlık', 19. yüzyıl 'ideoloji' ve 20. yüzyıl 'analiz' yüzyılı olarak adlandırıldı. Felsefî dehalar kendilerini rahatça ortaya koydular. Avrupa, Kilisenin düşüşünden sonra Kilise öncesi Yunan'a dönüştü. Din zindanında ve skolastik düşüncenin esiri olan bilim, başını Tevrat ve İncil nüshaları, Pavlos, Havariler ve kutsalların sözlerinden, küllî alem ile evren duvarı ötesinde araştırma yapmaktan çıkarıp yeryüzüne indi, tabiat ve topluma geri döndü. Sonuçsuz hakikat araştırmasını bir kenara bırakarak gücün verimli tarlasını araştırmaya yöneldi. Evreni tanıdı, tekniği ve toplumu ortaya çıkardı. Tabiat, toplum ve tarih üzerinde günün egemenliği arttı. Her gün bir keşif, her gün bir buluş. Derken her şey değişti. Avrupa güçlü ve zengindi. Hayat bir başka heyecan ve ahenge büründü. Bilim,

din adamlarının kapalı hisarından çıktı ve herkesin tercihine bırakıldı.

Bilimcilik

Bilimin dinden kurtuluşunu gösteren bunca olağanüstü güç ve zafer, bunca gerçek keşif ve kerametler, bilimciliği (siyantizm) doğurdu. Bilimin her şeyden önce gelmesi veya bilime tapıcılık. Siyantizm, makul, mantıksal ve tabiî üç nedenden kaynaklanmıştı:

1- Sorumlulukla ilgili sahip olduğu uğursuz hatıra. Bin yıllık dinî ömrünün bilim karşıtı hizmetkârlık ve esaret dönemi sorumluluğu. Bilimin haklı olarak her türlü yükümlülük ve sorumluluktan ürküp kaçması bundandı. Yükümlülük ve sorumluluk, onun için esaret ve bilime bilim dışı hedeflerin yüklenmesi anlamına geliyordu. Bilim, hiçbir güç, bana hedeflerini dikte ettirmemeli, diyordu. Bana usûl belirlemek, yol haritası çizmek, izlenecek yol dayatmak; beni kutsalları, fizikötesini ve maslahatları kabul etmekle sınırlandırır. Gerçek şu ki ben, özgür arayışlar içindeyim; aklın gücü, nedensellik temeli, mantığın yol göstericiliği, duyumsal gözlem yöntemi, nesnel ve deneysel araştırma ve karşılaştırmayla, münhasıran gerçeklik sahasında özgürlük alanlarına ulaşırım. Hedefim, bana "ulaş, araştır!" dedikleri şeyleri araştırmak değil. Bilim her şeye yol gösterir. Asıl olan bilimdir. Bilim sadece ve sadece bilim içindir. Bilim ölçütüne uygun düşmeyen hiçbir hayatî istek, özgür istek değildir. Saçmalıklar felsefesi, tümeller ve soyutlamalar konusu, örneklendirme, kıyas metotları ve skolastik aydınlanma, bilimi zihinsel vehimlerde boğulmaya sürükler. Bilim bu şekilde hiçbir bilinmeyeni açığa çıkaramaz, tatmin edici ve titiz hiçbir sonuca ulaşamaz. Varlığın tümel ve birincil hakikatleri, eşyanın cevheri, işlerin nedenlerinin nedeni, gaybî ve metafizik meseleler, tanınmaya, bilinmeye değer değildir; Aristo'nun hizmetinde bin yıl yerinde saymak, kısır kalmak artık yeter.

2- Bilimin zemini, tabiat ve olgusal gerçekliktir. Çalışma metodu; duyusal gözlem, tümevarım, nesnel ve deneysel inceleme ve karşılaştırmadır. Hedefi de olaylar ve olguları tanımak (cevheri, künhü ve mahiyetin hakikatini değil) ve onlar arasındaki ilişkileri an-

lamak ve nihayet onların hayat, ilerleme ve gücün, hizmetin ve insanın gerçek ve aynî ihtiyaçlarının giderilmesinin hizmetinde (teknik) kullanılmasıdır. Bilimin bu yeni psikolojik yapısı, onun skolastisizme karşı dürüst ve hayatî tepkisinden ibaretti.

3- Son olarak gurur. Seri ve hayret verici zafer ve galibiyetler, tabiata egemen olmak, maddî dünyayı incelemek, tanımak ve kullanmak, tabiatın bütün galip ve ezici güçlerini mahkûm etmek, bilimi mağrur yaptı. Bağımsızlık, kendine güven, doğru teşhis, aniden gelişen mucizevî büyük başarılar ve buna karşılık ne bilinmeyeni keşfedememiş ve ne de sadece beşerin maddî hayatı yolunda değil, ayrıca kendi seyru sülûk yolunda da bir yere varamamış rakipleri olan irfan, din, ilk felsefe, kelam ilmi ve diğerlerinin zayıflık ve verimsizliği, kendiliğinden gitgide şu yargıyı doğurdu: Kutsallığı ve dokunulmazlığı olan, sadece bilimdir; insanın bilgi kaynağı yalnızca bilimdir. Bilimin bilmediği ve bilemediği her ne varsa vehimdir. Bilimin sözü kesindir. Bilimsel olmayan bir şeyin hakikati da yoktur!

Bilimcilik, kendisini doğuran asrın toplum, zaman, ruh ve kültürünün nesnel ve olgusal şartlarının mantıksal ve tabiî sonucu olan şu üç yargıdan başkası değildir: Bilim için bilim; deneysel gerçekçilik ve bilimin tekelciliği. Bunların her üçü de skolastik felsefeye karşı bir cevaptır.

Skolastisizm, aklı yalnızca tabiat ötesinde bulunan mutlak hakikatler ve metafizik mücerretleri araştırmaya mecbur ederken, bilim şöyle diyordu: Bu tabiatta gezmek ve duyulur gerçekleri, maddî olayları, fizik yasaları keşfetmek gerekir. Skolastisizm: "Metod, yalnızca Aristocu kıyası zorunlu olarak izlemek, zihnî ve irfanî şeyleri keşfetmektir." deyince, bilim cevap verir: "Hayır, yalnızca deney, duyum, gerçeklik ve gözlem..." Öyle bir nokta ki Dr. Claude Bernard diyor ki: "Ben, Tanrı'nın varlığına, ameliyat neşterimle O'na dokunmadıkça inanmam." İşte bu, bilimin tamamen sapıp dağıttığı noktadır. Kilise, Ruhulkudüs'ün ilhamını, gerçekleri bilmenin tek yolu olarak ilan edip aklı kör, bilimi de gereksiz sayınca bilim şöyle diyor: "Senin kötü kaderinden ve dinsel tutkularından ibret aldığımızda ve tarihin ta-

nıklığına başvurduğumuzda tam ve doğru tanımanın tek yolunun akılcı tanıma olduğu aşikârdır. Kesin ve inandırıcı olan tek söz aklın sözüdür." Böylece yeni aydınlar, Ortaçağ'ın din bilginleri safının karşısında ayağa kalktılar; skolastisizme karşıt olarak mantıken ve mecburen siyantizme sürüklendiler.

Yeni Avrupa aydınlarının sınıfsal kökeni, yeni burjuvazinin yeni yetme devrimci sınıfıydı. Öyle bir sınıf ki Haçlı savaşlarından, yeni kara parçalarının keşfinden, Asya ve Afrika ile temastan, deniz ticareti yollarının gelişmesinden, uluslararası ticaretin genişlemesinden, dünyanın zengin servet kaynaklarına saldırıdan sonra merkezî Batı ve Kuzey Avrupa'da süratle doğdu ve hızla gelişti. Burjuva, para, ticaret, şehirde yaşama ve sanayinin insanıdır. Feodalite döneminin toprağa bağlı, tarımla uğraşan, hareket ve yaşama alanı kısıtlı ve sınırlı olan insanının karşısında burjuva insanı hareketli, değişken, kibirli, değişiklikleri kabul eden, yenilikçi, geleceğe değer veren, arttırmak isteyen, az tutucu, klasizm ve geleneklerden uzaklaşan, soyluluk erdemlerinden ve ahlakî kurallardan bıkmış bir insandır. Burjuvanın ahlakî temeli ilerleme, hayat felsefesi ise maddî bağımsızlık, yeterlilik ve tüketiciliktir. Ahlakî temeli fazilet ve hayat felsefesi maneviyat öncelikli[68] olan eski insan karşısında, şu da var ki burjuva insanı ahlaken çökmüşse (ve burjuvazi kültürünün yayılması da ahlakî değerlerin ve insanî, manevî asaletlerin çöküşüne bağlı görülmeliyse)[69] de ilerleme yeteneği ve inanç açısından eski insandan daha üstündür. (İlerleme bizzat bir fazilet olsa da) dünyacı

[68] Burada çok derin bir sorun gündeme geliyor. Dinler, hükümet, hatta burjuva sınıfının oluşumundan önceki dönemde ortaya çıktıklarından dolayı doğal olarak bu tarihsel döneme özgü ahlakî ruhu da ya başlangıçta veya kendi tarihsel değişim sürecinde kabul etmişlerdir.

[69] Ben bu noktada 19. yüzyıl Alman "Ahlakçı Sosyalistler" ekolünün şiddetli tesiri altındayım. Bunlar, Hegel idealizmi temelinde burjuvazi karşıtı bir mücadele başlattılar. Bu mücadele, özellikle insanın manevî boyutuna dikkat çekmeleri bakımından çok büyük bir ehemmiyete sahiptir. Bu ekolün kurucuları, Hegel'in öğrencileriydi ve onlardan biri de komünist ekol ve harekete bağlanmadan önce Marks'tı.

ve ilerici Protestanlığı Katolikliğin karnından doğuran, feodalizmi yok eden, irticaya karşı özgürlük, demokrasi ve devrimci ruhu, hareketliliği, icat etmeyi, yeniliği, sınaî hayatı ve yeni maddî ilerlemeyi Avrupa'da gerçekleştiren, bu yetenek ve inançtır.

Bu çağda entelektüel, Avrupa burjuvazi sınıfının düşünen beyni sayılırdı. Her şeyden önce entelektüeller, din, feodalizm, donukluk ve geçmişin hurafeleriyle mücadele etti. Burjuvazi devletinin yeni sınıfının tüm özelliklerini taşıyorlardı; hayattan yüz çevirterek insanlara öbür dünya cennetini vaat eden dine karşı bilim ve teknikle vaat edilen cenneti bu dünyada inşa etmeye çalışıyorlardı. Bir taraftan da burjuvazi, sosyal açıdan ilerlemeyi isteyen bir sınıf; düşünsel açıdan mantıklı, hareketli ve bilime dayalı; ruhsal açıdan özgürlükçü ve soyluluk karşıtı idi. Sosyal karargâhı burjuvazi sınıfı olan Avrupalı entelektüel, sosyal karargâhı feodalite eşraflığı olan ruhanî bilim adamlarıyla bilimsel ve düşünsel bir kavgaya tutuşmuştu. Sonuç olarak kendi zamanının zorunluluğu ve gerçek yargısı nedeniyle entelektüel, tehlikeli bir tarihî misyon yüklendi. Entelektüeli bu 'yürüme hattı'na çeken ve onda bu düşünsel özellikleri vücuda getiren, bu mantıklı etkenlerdi. Görüyorsunuz ki bu çözümlemede ne metafizik konulara dayandım ne de zihinsel, sübjektif ve soyut idealistlik yöntemine.

Şimdi ittifakla bu gerçekliğe yönelerek denilebilir ki entelektüel ve daha özel anlamında Avrupa dışı ülkelerin aydınları, modern Avrupa entelijansiyasının kopya nüshasıdır. Çünkü son yüzyılda modernizasyon merhalesine, yani bireysel ve sosyal hayatın Avrupaî şekillerini taklit aşamasına gelmiştir. Bizim entelektüel ve aydınlarımız, Avrupa entelektüel ve aydınlarının düşünsel ve manevî hususiyetlerini, felsefî, bilimsel, toplumsal ve dinî yargı ve yönelimlerini bilinçli veya bilinçsizce almışlardır. Öyle bir tartışmaya giriyoruz ki avamice somut görüşler, mutlak düşünce ve soyut teorilerin bileşkesidir. Shandel'in deyimiyle, "İnsanî düşünce, uzun tekâmül yolunun çoğunu kat etmiş ve öyle bir noktaya ulaşmıştır ki orada insan şöyle der: Bu noktadan bakılınca şöyledir, başka bir bakışla böyle. Bu itibar-

la ve şu itibarla..." Bilim dilinin göstergelerinden biri de açıklama yöntemi ve niteliğini, yücelik ve yüceltme niteliğinden daha fazla kullanmaktır. Çünkü insan, göreceli dünya görüşünden kurtulduktan sonra "mutlak dünya görüşü" eşiğine varır. İnsan ilk olarak "nispet" (rölativite-görelilik) kavramıyla tanışmıştır. Mutlak düşünce ve soyut görüş avamice yargının belirtileri olarak tespit edilebilir. Fakat bu, entelektüelin topladığı bilimsel verilerle bilim dışı görüşü sağlama aldığı anlamına alınmamalıdır. Burada biz görüşün bilimsel birikimlerden başka bir şey olduğu sorununu kanıtlamak durumunda değiliz. Kendimizi karmaşık zihinsel ve aklî çıkarımların ve mantıksal konuların içine bırakmak istemiyoruz. Her gün birçok avam âlimiyle[70] ilişki halindeyiz ve herkes bu seçkin âlimleri tanır! Bu âlimler, ömürlerini sınıflarda, kütüphane ve yayınevlerinde kitap mütalaalarıyla geçirmiş olmalarına ve çok bilmelerine rağmen evren ve hayat hakkında sahip oldukları telakkiler bozuk, yüzeysel ve avamca olup kâinat ve toplumdaki renkler, programlar, sesler, öyküler, ilginç ve önemli olaylar karşısında kör bir göz, sağır bir kulak, bunak, kararmış ve donuk bir zihne sahiptirler. Bu tür avam âlimleri, Hacı Şeyh Mahmud Halebî'nin deyimiyle: "İlmin sonsuz denizidirler; ama bir parmak boğumu derinlikte boğulurlar." Avamî âlimler, eski ve yeni, her iki âlim grubumuz arasında da çokça bulunurlar. Varlık nedenleri de bu iki grup arasındaki özsel ve fıtrî benzerliktir. Her ikisi de taklitçidir, bağnazdır, zamanlarının ve çevrelerinin gerçeklerine büsbütün yabancıdırlar. Dogmalara maruz kalmaları, algı ve zihinlerine gem vurmaları da tabiî bir şeydir. Modern bilim adamımız fizik, kimya, sosyoloji veya psikolojiden birkaç ders okuyup öğrenmekle, kâinatın bütün sırlarını, ruh, tarih, toplum ve insan geleceğinin bilinmeyenlerini bildiğini zanneder ve düşünce saltanatının büyüklüğü ve kesinliğinin kendi zan, tavır ve sözlerinde bulunduğunu düşünür. Öyle ki Einstein, Polang, Newton, William James gibi bu bilimlerin üstün dehaları, ondan korkuya kapılırlar. Bizim eski tarza bağlı âlimimiz ise birkaç dersle,

[70] Halk hocası, mahallî din adamı. (Çev.)

Arap dili ve edebiyatını, eski İslamlaştırılmış Yunan felsefe ve mantığını, hukuk ve edebiyata ilişkin meseleleri öğrendikten sonra kendisini eski ve yeni bilimlerin taşıyıcısı, aklî ve naklî ilimleri kendinde toplayan(!), İslam'ın hücceti, Allah'ın en büyük ayeti ve İslam ve ruhaniyetin[71] en büyük dayanağı zannediyor.

Bilginlerimizin de tutulduğu bu amiyane mutlak düşünme ve soyut bakma özelliği, sadece manevî bir sapma değildir ve psikolojik bir sorun olarak veya metodolojide ve felsefede bilimsel bir tartışma konusu olarak sınırlandırılamaz. Çünkü eğer bugünün hareket ve medeniyetini yapan şeyin,[72] 16. ve 17.yüzyıl Avrupa'sının görüş ve düşünsel seyrinin değişimi olduğunu bilirsek, eski ve yeni bilginlerimizin Ortaçağ'a ait görüşünün ne dereceye kadar bizim bugünkü sosyal ve kültürel taşlaşmışlığımızda rolünün olduğunu da anlayabiliriz.

Sözün Coğrafyası

Taklitçi aydınlarımız, eğer tanıdıkları, hatta inandıkları anlamları, yeni ve tanınmayan bir ifade içinde duyarlarsa onları anlamaktan aciz kalırlar. Eğer o kavramı yabancı olmayan ve onların belirgin safında yer almayan birinin dilinden duysalar, şaşırırlar ve reddetmeleri gereken şeyi anlamadıkları için de çelişkili sözler söylemeye, çok liyakatsiz ve komik açıklamalar yapmaya ve görüşler serdetmeye maruz kalırlar. Ben "Sözün Coğrafyası"[73] adıyla bir konferans vermiştim. Sözden kastım, karşılıklı konuşma dilindeki ıstılahî anlamıdır; yani ide, görüş, rey, tez, yeni akide ve söz.[74] Shandel, tutucu bir pragmatist ve gerçekçi

[71] Bu tür bir telakki, Hristiyanlığın ve özellikle Katolik Kilisesinin tezgâhından İslam toplumuna sızmıştır.

[72] "Alt yapı ve üst yapı" meselesini işitmiş olan bu yarı aydınlar, feryat etmesinler: Fikrî görüşün değişimi bizzat Avrupaî toplumun altyapısal faktörlerinin sonucu idi. Bu faktörleri birkaç sayfa önce zikretmiştim. Bu yargı, o sosyoloji ilkesine aykırı değildir. Çünkü yabancı Marksistlerden biri de aynı inanca sahiptir.

[73] Bugün bu ifadenin güzellik ve fesahati hakkında kararsızım; fakat dinleyici ve okuyucuların zihninde beliğ ve etkili olduğuna inanıyorum.

[74] Tesadüfen hem Araplar ve hem de Fransızlar bu sözcüğün muadili olarak aynı kavramı kullanmaktadırlar: "Kelime".

De la Shapel ile yaptığı uzun ve etkili süreli tartışmalar içinde şöyle demektedir: "Bizim kültürümüz, söyleyecek sözü olan kimselerin ürünüdür."[75]

Benim ifade ettiğim şey şudur: Felsefî ve bilimsel zeminde gündeme getirilen sözler, sosyal ve siyasal düzlemlerde ortaya konulandan tamamen ayırt edilmelidir. Bilim ve felsefe planında bir "söz"ün hakikati söz konusudur; onu bizzat telakki eder ve bilimsel, mantıksal ve deneysel ölçütlerle ölçer ve onun hakkında şu şekilde hüküm verir: "Haktır, batıldır, mantıklıdır, mantıksızdır, değerlidir, değersizdir vs." Fakat toplum ve siyasette sözün coğrafyasını da bu inceleme ve yargıya doğrudan karıştırmalıdır. Bu işten gaflet, telafisi mümkün olmayan talihsiz sonuçlar doğurur. Öyle tam tamına bilimsel yargılar vardır ki mutlak cehaletten veya cahilce yargıdan daha fazla facia getirirler. Bunun nedeni şudur: Biz, toplumda söz konusu olan fikrî bir meseleyi ortaya koyarken sırf bilimsel bir tarzda onu incelemişiz ve onun coğrafî veya zamansal boyutunu unutmuşuz.

Defalarca benden, "Kisrevî'nin görüşleri hakkındaki yaklaşımın nedir?" diye sormuşlardır. Genelde sorun bu şekilde gündeme gelince, davanın iki tarafı da, yani Kisrevî'nin muhalifleri ve taraftarları, tek tek düşüncelerini ortaya koyarak farklı bilimsel, mantıksal, tarihî ve felsefî delillerini onun görüşünün ispat veya iptali için gösteriyorlar. Din, İslam, Allah, tarih, dilbilim, Şia, tasavvuf kitapları, Bahaîlik, Fars edebiyatı, Hâfız, Sâdi, Hayyam vs. hakkındaki düşüncelerini incelemiş ve mantıksal değerlendirmelerle somut bilimsel sonuçlar elde etmişlerdir. Örneğin Einsteinin izafiyet teorisi, Darwin'in evrim teorisi, Freudün cinsel güdünün asıl oluşu teorisi veya Adam Smith'in ekonomi politik esasları gibi. Hâlbuki toplum, canlı, faal, bilinçli, bilgili, duyarlı, dertleri olan, istek, iman ve arzu sahibi bir varlıktır ve

[75] İdeé ve action, teori ve pratik arasındaki tezat ve uygunluk, derin ve çok olagelen bir tartışmadır. Bu konu, bugün kelamî ve felsefî konuların sınırlarından çıkarak pragmatizm ve egzistansiyalizm ekollerinin ortaya çıkışından sonra Hegel felsefesi ve onun izleyicisi olan Marks felsefesinde söz konusu olan şeyden daha geniş ve daha yakıcı olmuştur.

zamanda sınırlı, yani belli bir ömürle sınırlıdır. Bir şahıs gibidir, insanî bir şahsiyettir. Bedenlerden müteşekkil maddî bir surete sahiptir. Psikologlardan birinin sosyolojiyi *Physiologie Sociale* olarak adlandırması ve toplum için hisseden, iradeli ve vicdan sahibi canlı bir ruh demesi ne kadar yerindedir.[76] Hemen hemen Louis Barrol'un *L'Ame Collective* ve Durkheim'in *Conscience Collective* diye adlandırdıkları şey. Gerçekte toplum, birey değil; hakikî şahsiyet ve insanî gerçekliktir. Birey, bir hayvandır. Sosyolojistlere göre birey, her şeyini toplumdan alan bir hayvandır. Bu, abartılı bir görüştür. İnsan, toplum içinde yetişen ve her şeyini toplumdan alan bir varlıktır.

Her neyse, mesele şudur: Toplumda topluluğun bütününden soyutlanmış hiçbir etkinliğin gerçekliği yoktur. Sosyal kurumlardan[77] veya olaylardan ya da toplumun gerçeklerinden birini

[76] Gerçi sadece sosyal fizyoloji, sosyoloji olamayacağı gibi, insanî fizyoloji de antropoloji değildir.

[77] Ben şahsen individüalistlerin ve psikolojistlerin görüşünü, tecrit ve idealistliğin ölçüsünden çok görüyorum. Çünkü toplumun bağımsız, galip ve yetiştirici gerçekliğini bir "toplanma" düzeyine, bir "şekl"e veya "insan bireylerini kapsayan bir kap" ya da daha üst derecelerde "bireylerden oluşan toplumsal organizasyon ve düzen" düzeyine indirgiyorlar. Ben o yüzden sosyolojistlerin daha yaygın teorisini de kabul etmek istemiyorum: Bu teoride "insanî hakikat", Heidegger'in deyimiyle insanın zatî ve hakikî varlığı existance authentique", yani "ben", irfanî ve varoluşçu anlamıyla dikkate alınmıyor. Toplum, bireylerden bağımsız bir topluluk değildir. Toplum, bireylerin matematiksel toplamından ibaret de değildir. Toplum, kan, gıda, biçim ve hayat aldığı hücrelerin bileşkesi olan bir vücuttur. Şu farkla ki bu toplumsal bedende hücreler de bizzat bilgi ve irade sahibidirler. Bu telakkide "bireyin sorumluluğu"nun mana ve mantığı olacaktır. Yoksa bireyi, toplumdan aldığı şeyin dışında bir hiç saymak ve buna rağmen onu topluma karşı sorumlu kabul etmek açık ve komik bir çelişkidir. Bu, "tabiî cebr"e tâbi olan ve tabiatla su, hava ve toprağın faktör ve şartlarının bir gereği olarak meyvesinden sorumlu bildiğimiz ağaca benzer. Hâlbuki belirlenim ve sorumluluk biribiriyle çelişkilidir. Çünkü ancak her tür etken ve şarta karşı kendi özgür iradesiyle "seçebilen" kişi sorumludur. Mevlâna'mız, kendine özgü beyan üslubuyla diyor ki: "Siz taşı köpeğe attığınızda, köpek, kafasını yaralayanın taş olduğunu gördüğü halde doğrudan size saldırır." Hatta köpek, her zaman nedenin, sonuçtan sorumlu olmadığını da teşhis eder. Çünkü nedensellik ilişkisi, sorumluluk ilişkisinden farklıdır ve taş ile sizin aranızda sadece siz bu işten sorumlusunuz; zira sadece siz özgürlük ve ihtiyara sahipsiniz:

seçerek onu araştırıp inceleyen sosyologlar veya antropoloji uzmanları, o inceledikleri konuyu, kişinin canlı bedeninden bir uzvu kesmek ve ondan sonra onu incelemek mesabesinde hareket etmektedirler. Her sosyal sorun, ancak o toplumun içinde ve kendi sosyal haysiyeti çerçevesinde incelenebilir.

Hamamın göbek taşında herkes çıplak, açık, örtüsüz ve elbisesiz olduğundan hiç kimseyi doğru dürüst tanımak mümkün değildir. Ancak onların her birini yönetim masasının ardında, sınıfta, mihrapta, minberde ve pazarda görmek ve anlamak gerekir.

Şu denilebilir ki toplumda (Durkheim'in tabiriyle) her sosyal şeyin kavranması, bu tümel birleşiği oluşturan ve onunla karşılıklı bağı bulunan her şeyin kavranmasına bağlıdır.

Bugün muhalif veya taraftar olarak gündeme getirdiğimiz geçmiş sosyal ve dinî hususlardan birçoğunun "olgusal" anlamını idrak etmekten şu sebeple aciz kalıyoruz: Onu, kendisinin ayrılmaz parçası olan sosyal çevre, zamansal ortam, vicdan ve ruh ortamı olarak canlı vücudundan ayırıyoruz. Ona "bilimsel, soyut, bağımsız bir konu" gözüyle bakıyoruz. Tesettürü nasıl kavrarız? Teaddüd-i zevcâtın (çok eşlilik) anlam ve duygusunu nasıl anlarız? Bunları ortaya çıktıkları döneme egemen olan ruhun, içinde biçimlendiği toplumun ve telakki edildiği zamanın şartlarında ele almaktan başka bir yol ve yöntem mevcut mu? Moda gibi, giyim kuşam biçimleri cinsinden toplum belirtileri gibi basit şeyler bile ancak kendilerine özgü sosyal konum ve şartlar içinde anlam kazanırlar. Aksi halde onları inkâr eder ve sosyal içeriklerini yok sayarız. Örneğin sakal uzatmak, toplumdan soyut bir yaklaşımla ele alınırsa bir anlamı olabilir mi? Sakal uzatmak, sünnet geleneğimizde dine ve sevaba ilişkin bir anlam içeriğine sahiptir. Latin Amerika'da devrimciliğin bir ifadesi olan sakal, Kuzey Amerika ve Avrupa'da felsefî isyankârlığı simgeler, ilk iki-

Her ne kadar ok yaydan çıksa da
Akıl sahipleri bunu okçudan bilir.

Bana göre birey ve toplum, aralarında daimî karşılıklı sebep sonuç ilişkisi bulunan iki "varlık"tır. Bu iki yönlü etkileme ve etkilenme, tıpkı insan-tabiat ilişkisi gibi, birey ve toplumun varlıksal güç ve tesirinin ölçüsüne bağlıdır.

sinde yüceltilirken son ikisinde kınanır. Eğer onu soyut ve ayrımsal bir konu olarak görürsek ister istemez siyasal, sınıfsal, ideolojik, antiemperyalist, antiamerikancı, devrimci, solcu, Vietnam Savaşı karşıtı anlamlara sahip bulunan Latin Amerikan Castrocularının sakalı hakkında şöyle bir tümevarıma gideceğiz: Castro karşıtı papazlarla Castrocuların sakalına, yani her ikisinin zıt temellerinin pis sakalına aynı gözle bakacağız!

Karşıt ve uyumlu iki saf arasındaki mantıksal ve bilimsel cetvellerde ortaya konan şey, şu gibi meseleler olacaktır: Örneğin sakal, erkeğin mertliğinin, erkekliğinin göstergesidir. Sakal uzatmak, tabiat, huy ve yaratılış kanununun gerektirdiği şekilde amel etmektir. Çünkü eğer sakal fazlalık olsaydı, tabiat onu çıkarmazdı. Sakal, bedenin tabiî parçalarından biridir. Sakalı kesmek burnu kesmek gibidir... Kadın ile erkek arasındaki fark, görünüşte sakallılık ve sakalsızlıkta kendini göstermektedir. Sakalını kesen kişinin bir tür kadınca eğilimleri var demektir. Demek ki fizyolojik açıdan onda dişilik hormonları erkeklik hormonlarından daha güçlüdür. Sakal, güzeldir; insana vakar ve güzellik kazandırır. Sakal uzatmak, kişiye süslenmek için pek çok imkan kazandırır. Tersine sakal karşıtları da sakalı reddetme sadedinde bu türden deliller ve eleştiriler getiriyorlar. Görüldüğü gibi çekişme var! Değişik yer ve zamanların sakal ve sakallılarını tanımak için bu tartışmaların ne yararı olacaktır? Onun manasını anlamak için "sakalın coğrafyası"na yönelmek gerek. Eğer sakalı, kendi zaman ve mekân kalıbından, yani tarihsel ve sosyal coğrafyasından çıkarırsak, elde bir avuç kıldan başka bir şey yok demektir.

Benim "sözün coğrafyası"ndan kastım şudur: Felsefî, bilimsel ve edebî bir meselenin sıhhat veya hastalığını mantık, deneyim ve istidlal ölçütleriyle belirlemek, ortaya çıkarmak gerekir. Fakat sosyal bir sorunun nerede ve ne zaman olduğunu öğrenmek ve ondan sonra hakkında karar vermek icap eder. Bilimlerde konular ya haktır ya da batıl; fakat toplum ve siyasette bu kadar kolay değildir. Çünkü bu sorunla çağdaş olan ve karşılıklı nedensel ilişkiler, kaçınılmaz etkileme ve etkilenme bağıntısı için-

de olan başka sorunlar da vardır. Bütün haricî delilleri ve gerekli konuları yine onlara doğrudan müdahale eden hükümlere döndürmek şarttır. Çünkü bazen bizzat hakikat olan mantıklı ve makul bir mesele, zemin ve zaman içinde kazandığı değerle batıl hale gelebilir; bir hastalık, sapma, hatta bir fesat ve facia olabilir. Bunun zıddı olarak, kendi özü itibariyle hurafe olan; mantıksız, felsefî, bilimsel, edebî ve sanatsal görüş açısından doğru olmayan, hatta kötü ve çirkin olan bir sorun, kendine özgü zaman ve zeminde olumlu ve yapıcı bir etken haline gelebilir. Benim bu konuya bu kadar önem vermekteki amacım; düşünsel, ekolcü, sosyal, siyasal ve tarihsel olan ve Doğu ve Batı'da gündeme gelmiş bütün meseleleri anlamak değil, bilakis, daha farklı bir şey yapmaktır. Aydınların misyonu da toplumda bu sorunları gündeme taşımaktır. Bundan dolayı aydınlar, bu meselelerin hepsini doğru tanımalı ve bunlara karşı tavır takınmalıdırlar. Öte yandan şu noktanın bilinmesi de bir zorunluluktur. Çünkü benim "sözün coğrafyası" olarak adlandırdığım hususta gösterdiğimiz gaflet, toplumu hilekâr ve bilinçli Batı emperyalizmine öyle engelsiz ve pürüzsüz açmıştır ki bunu tanımlamak bile oldukça zordur! Batı, felsefî, bilimsel, edebî ve sanatsal açıdan gerçekte savunulabilecek problemleri, sürekli ters bir biçimde gündeme getirdiği için savunmayı da engellemektedir. Bu oyunda o, sadece bizim, "her sözün bir yeri ve her noktanın bir makamı olduğu"nun farkında olmamamız sebebiyle hep başarılı olmuştur.

Benim Kisrevî'ye eleştirim, görüş ve eserlerine bakmadan önce, onun bu sorunları gündeme getirmek için seçtiği zamanla ilgilidir. Genellikle onun kitaplarını diğer bilimsel veya edebî kitaplar gibi açıp okuyor, doğru veya yanlış oluşu üzerinde düşünüyorlar. Ama hiç kimse şu sorunu düşünmüyor: Bir millet, yıllar sonra düşünme hakkını, konuşma ve özgürce karar verme yetkisini elde etmiştir. Uzun tarihi boyunca raslantı sonucu da olsa böyle bir fırsat eline pek az geçmiştir. Bu fırsatın elinden çabucak uçup gideceğinin de farkındadır. Böyle istisnaî ve ender bir fırsatta, her fırsatta ortaya konulabilecek olan meseleleri gündeme getirmek hıyanettir.

Anlatıldığına göre Millî Şûra Meclisi'nin oturumlarından birinde hükümet bir tasarı sunmuştu. Oylamada ret ve kabul oyları eşitti. Oturum, oylamanın sonucu belli olsun diye vekillerden birinin gelmesini bekliyordu. Tasarının yazgısı, sadece bir kişinin olumlu veya olumsuz oyuna bağlıydı. Dakikalar beklemeyle geçti; fakat kimse gelmedi. Merhum Müderris, hükümete muhalif kanadın lideriydi. Gözleri oturumda hazır bulunan ve başı ellerinin arasında şekerleme yapan bir milletvekiline ilişti. Tıpkı Aynuddevle'nin, "Adalethane" isteyen ve milletin temsilcilerini seçmek isteyen Meşrutiyetçilere cevaben söylediği sözde tarif edilen vekillere benzer mukaddes bir eşek. Aynuddevle, Meşrutiyetçilere şöyle demişti: "Saray, sizin isteğinizle adalethanenin teşkiline ve Millî Meclisin kurulması için vekillerin millet tarafından seçilmesine muvafakat etmektedir. Bir şartla ki vekiller memleketin siyasal işlerine hiçbir surette karışmayacaklar." Elbette beklenen vekil hükümete taraftar olanlardandı. Kuşkusuz oyu da olumlu olacaktı. Ancak tesadüf bu ya Müderris'e bağlıydı. Müderris'in seyyitliğine ve ruhanî elbisesine karşı çok saygılı olduğundan onun dileğini de kabul etti. Uyanık Müderris, hemen gidip onun yanına oturarak: "Bu işin ne zamana kadar süreceği belli değil. Öğle olmuş! Meclis abdesthanesine gidip, abdest alarak namaz kılıp dönsek daha iyi olmaz mı?" dedi. Birlikte oturumu terk ederek abdesthanede abdest aldılar, mukaddes eşek namaza durunca, Müderris, oradan çıktı ve kapıyı arkasından kapattı, süratle kendini meclise attı, oyunu kullandı ve böylece hükümetin tasarısı bir oy eksikle reddedildi! İşin bitmesinden sonra Müderris geri döndü ve kapıyı açtı, tatlı İsfahan lehçesiyle kendi ahmak mahpusuna şöyle dedi: "Bire mümin! Kıldığın neyin namazı?"

Benim "bir sözün coğrafyası" dediğim şey budur. Namaz dinin direğidir, en aziz ibadettir, Allah'la konuşmadır. Vaktinde kılınan namazın da sevabı biliniyor. Fakat görüyorsunuz, eğer böyle mutlak ve kutsal bir hakikati "zaman ve mekân" zarfından ayırır, ona felsefî, bilimsel ve dinî bir mesele gözüyle bakar ve

onun sahip olduğu değerin gereğine uygun olarak onunla amel edersek, nasıl bir yargıya sahip olacağız?

Ama aldatan hep Müderris değildir. Eski ve yeni bilgin ve aydınlarımızın çoğu da böyle hakikatperest kuru mukaddes vekildir.

Nasyonalizm, özgürlükçü ve ilerici bir ekoldür. Gördüğümüz gibi, nasyonalizm, Ortaçağ'ın sonlarında değişik toplumların millî bağımsızlığını, kültürel ve tarihî şahsiyetini ve manevî, siyasî ve ekonomik asaletini sağladı. Millî kahraman ve rehberler, hep vardırlar ve her zaman ve her yerde insanlığın en kutsal çehresidirler. Bu kanının gerçek olduğunu ispatlayan yüzlerce mantikî, bilimsel, sosyal ve tarihî delil vardır. Nasyonalizm, genelde emperyalizm karşıtı, saldırganlık karşıtı, ilerici ve milletlerin izzet ve hayatının en büyük savunucusu olmuştur. Fakat bu hayat veren akım, 20. yüzyılın başlarında İslam toplumlarında harekete geçti ve dünya Müslümanlarının saldırma gücü olarak Doğu Avrupa'nın dizginlerini elinde tutan, Batı'ya ilerleyerek Avrupa'ya zor anlar yaşatan Osmanlı İmparatorluğunu içinden parçaladı. İşte o zaman her bir parça, Avrupa sömürgeciliğinin pençe ve dişlerinde kolay bir lokum ve lokma oldu.

Bedbaht Araplar, büyük bir coşku ve arzuyla, kendilerine nasyonalizmi İngiltere'den getirip hediye eden İngiliz Lawrence'ın ağız suyuna bakıyorlardı. Çok geçmeden tek parça olan İslam toplumunun her tarafına, nasyonalizm kazanında pişen tarihî ve sosyolojik konular, marşlar, şiirler, nağmeler ve felsefeler yayıldı. Aydınlarımız ve özgürlükseverlerimiz, bu "sözün coğrafyası"nı düşünmeksizin ve bu sözlerin niçin bu konum, zaman ve mıntıkada böyle yaygınlaştığını, birden bire aynı zaman kesitinde, Lübnanlılar, Mısırlılar, Iraklılar, Türkler, Hintliler, Berberîler, Acemler ve bütün Müslüman milletlerin gözlerini kendi ırklarına doğru hep birden nasıl açtıklarını, İslam öncesi antik dönemlerini, ne oldu ki hep birden hatırladıklarını düşünmeksizin bu sözü, bu akımı, nasyonalizmi kabullendiler. Müslüman kılıç sesinin Avrupa'nın ortalarında dünyayı sarstığı bir zamanda, hücum yapan ordunun kalbinden koparak cephe ge-

risinde bütün gırtlaklar hep birlikte niçin bağırıp çağırıyorlardı? Pankubizm, Panlübnanizm, Panberberizm, Panarabizm, Pantürkizm....? Çok geçmeden İslam dünyasının pan pan olduğunu gördük ve her 'pan' da Batı emperyalizminin boğazına düşen bir lokma. Türkiye, yelesiz, kansız ve besinsiz kalan bir aslan gibi yalnız bırakıldı, bütün cephelerde yenildi. Bütün Doğu Avrupa'dan sürüldü. Bütün vücudu lokma lokma parçalandı. Bütünüyle tarih, kültür ve dininden uzaklaştırıldı. Evrensel bir süper güç makamından, bir zürafanın (deve, öküz ve kaplan) mizahî bir karikatürü konumuna indi. Bütün güç, kültür ve tarihinden elinde kalan şey ise millî gurur, Latin alfabesi, cuma yerine pazarın tatil edilmesi ve Mustafa Kemal idi.

Din, bilimperestlik, modernizasyon, demokrasi, liberalizm, bütün bunlar, insanlığın maddî ve manevî ilerlemesinin büyük hakikatleri ve kutsal faktörleridir. Ve aynı zamanda eğer doğru bakarsak şunu da göreceğiz: Son iki yüzyılın Asya ve Afrika'sı bu sözlerden çok büyük sıkıntılar çekmiştir! O sözler o coğrafyada hesabın sözü iken bu coğrafyada bedava söz idi; evet ne yazık ki 'bedava'. Hem de ah çektiren bir beleşlikte..! Bu sözler için az mı büyük para cezaları ödedik! Hepsi efsun, hepsi efsâne!

Bir küçük çocuğun hain velisi, çocuğun mallarını gizlice kendi üzerine aktarmak istediği zaman, çocuğu aldatmak için her zaman çok heyecanlı bir şiara, ilerici ve kutsal bir hakikat esasına başvurur. Onu eğitmek, yetiştirmek, okutmak, refaha kavuşturmak, ziyaret ve ibadetini gerçekleştirmek, edebiyat ve sanat işlerine yönelmesini sağlamak, dinini öğretebilmek gibi hedefler güttüğünü vurgular. Adamın kullandığı bu 'söz'lerden hangisi, soyut olarak mutlak gerçek değildir? Hangisi savunulamaz? Elbette bunlara karşı çıkmak, cehaletin, bedevîliğin, ilkelliğin hatta ahmaklığın göstergesidir. Burada teslim edilmesi gereken şey şudur: Bu sözlerin hakkaniyeti dahi, kurbanlığı aldatıyor; onun bizzat kendisi heyecan, istek, şevk, ciddiyet, faaliyet, hatta gösteriş, övünç ve büyük bir insanî misyon gibi iman ve aşkla onu izliyor; hatta onu gerçekleştirmek için fedakârlıktan kaçınmıyor.

Müslümanlar inanırlardı ki "Haricîler necistir, Hristiyanlar kafirdir; kafirle temas etmemek gerek, kafirin yemeği yenmez, onunla dostluk, ahbaplık yapılamaz. Yahudi ve Hristiyanları dost edinmemek gerekir." Hatta bir ara Şah Tahmasp zamanında çoğunun zoruyla birkaç kuşkulu İngiliz tacire giriş ve mülakat izni verildiğinde, çok ilginç hassasiyet gösterilir. Onlar gittikten sonra Şah, "Bu necislerin ayaklarının bastığı yerlerin toprağını, salon, koridor, merdiven ve alanlardan dışarıya atıp ta uzaklara dökün ve oraları yeniden düzenleyin." diye emreder.

Ne yapmak gerek? Emperyalizm, bu milletin kalbine yerleşmiş olmalı. Onu oradan çıkarmanın yolu nedir? İnsanî kardeşlik! Hurafelerle mücadele!

Ben, Yahudilere karşı Hıristiyanlarin vahşî ve aşırı kinlerinden hep nefret etmişimdir. Birkaç Yahudinin ortaklığıyla oluşturulan bir organizasyonun Mesih'i öldürdüğünü(!) kabul ederek, bir ırkın tamamını Mesih'in katili saymak, o ırkın bütün nesillerini tarih boyunca işkence ve hakaretlere maruz bırakmak, bin yıl kadar Yahudileri katletmekle meşgul olmak... Yahudi karşıtı kini, Hıristiyan çocukların bilinç altına ve gönlüne yerleştirmek, insanlık dışı, faşist bir hareket olan antisemitizmi vücuda getirmek... Bu düşünce ahmakça ve vahşîcedir. Örneğin biz İranlılar, İbn Mülcem'in veya Şimr Zülcevşen'in Arap olması nedeniyle, Arap ırkına düşmanlık ve kini, inanç ve Şiîliğimizin bir parçası ve gereği sayıyoruz.[78] Bütün aydın ve insan severler gibi ben de bir gün aydın bir papanın, Katolik Kilisesine egemen olmasını, bu hurafe olan lekeyi Hıristiyanlık dininin kucağından kaldırmasını ve iki bin yıllık ithamdan bir ırkı kurtarmasını istiyordum. Böyle bir arzu gerçekleşti. Böyle aydın bir papa, resmî konsili topladı. Bu meclis Roma'da dünya kardinallerinden oluşur ve Hıristiyanlık dinindeki bütün mezheplerde uyulacak en büyük mevkidir. Bu konsil, birkaç Yahudinin Mesih'i katlettiği varsayımından hareketle bütün Yahudilerin suçlu

[78] Bu misalin doğru olmadığını söylemeleri doğrudur; zira Ali ve Hüseyin'in kendileri de Arap'tı. Hayır, bu örnek doğrudur; çünkü İsa Mesih'in kendisi de Yahudi ırkındandı.

olmadığını, hatta Mesih'in katlinde bu ırkın parmağının olmadığını ilan etti. Devrimci ve insanî bir karar! Hristiyanlık konsilince; iki bin yıl önce gerçekleşen İsa'nın katledilmesi olayında, araştırmalar sonucu Yahudilerin günahsız olduğu tespit edildi ve böylece Yahudiler beraat etti! Ben bu 'söz'ü Filistin, İsrail, Siyonizm ve Arap coğrafyasında sömürü, İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik, Beytülmukaddes, Süveyş Kanalı, Nasır, Ben Goryan, Amerika, Vatikan, Telaviv, Doğu, Batı, Kapitalizm, Sosyalizm, Üçüncü Dünya, bağımsızlık ve antiemperyalist ve özgürlükçü hareketler vs. coğrafyasında, miladî 1960 yıllarında Papa İkinci Jean'ın ağzından duyuyorum. Duyduğum zaman yakamı şu sorunun elinden kurtaramadım: "Acaba Vatikan Konsili ve Papanın fetvası, Yahudi kavmini aklamak anlamına geliyor mu ve şu anda Filistin'de olanlarla, Batı'nın İslam ve Filistin karşısında İsrail ile ve sonuçta Hıristiyanlık ve Yahudilik ile kurduğu özel ilişkiyle irtibatlı mıdır?!"

Şu ilke önemlidir: Felsefe ve bilimlerin aksine, toplum ve siyasette "bir düşüncenin hak olduğu" aldatmasına kapılmamak gerek. Bilakis onun sosyal kabını da ölçmek lazım. Kendisi bu kasıtlı hakikatlerin kurbanı olan Hz. Emir (Ali), bunu şu sade ve mükemmel cümleyle ilan ediyor: "Kendisiyle batıl kastedilen hak bir söz!" Haricilerin şiarı, ilerici ve mantıksal bir şiardı: "Muaviye'nin düşmesi gerekir. Çünkü hüküm; birey, aile ve belli bir ırkın değil, Allah'ındır. Muaviye'nin şiarı da kutsaldı: "Kardeş kavgasına son vermek ve Müslümanların Kur'an'ın gölgesinde birlik olmasını sağlamak!" Ali'nin hilafetine karşı çıkanların mantığı da yüzde yüz gerçekçi, insanî, özgürlükçü; tekelciliğe, kabile soyluluğuna, ırksal veya ailevî imtiyazlara karşıydı. "Peygamber (as), Benî Haşim soyundandır. Benî Haşim soyundan olan Ali, onun yerine otursa, o zaman hükümet bir soyun, bir ailenin tekelinde kalacaktır. Etnik, nesebî ve ailevî olarak Benî Haşim, egemen olacak ve halk da önderlikten sürekli yoksun kalacaktır. Benî Haşim'den olan Peygamberin (as) halifesi diğer soylardan olsa, aile hükümetinin yerine İslam'ın istemiş olduğu halk hükümeti iş başında olacak. Kan ve toprak faziletinin yerine önderliğin belirtileri olan takva ve ilim fazileti

gelecektir. Liderin seçimi için, biat ve şûra temel prensibi mi yoksa nesep, nasp ve vesayet prensibi mi daha ilerici, daha halkçı ve daha İslamîdir?"[79]

Hangi aydın, bu çıkarımın sahihliği ve bu düşüncenin mutlak değeri hakkında o tarihî toplumsal siyasal kılıfından soyutlanarak ele alındığında tereddüt gösterir? Ama bu insanî, ilerici, mantıklı ve halkçı temel prensibin, bir çıkış kapısı olduğunu, bir basamak olduğunu gördük. Kalıtımsal saltanat, ırkçı rejim, diktatörlük, halkın hakkının gasbı, maneviyatın yok edilmesi, maddî ve düşünsel sermayelerin yağma edilmesi, insanî ve devrimci ruhun ortadan kaldırılması; ilk ve gerçek İslamî uygulamanın, Ali döneminin sonuna kadar yapılan icraatın, özgürlük ve ilericilik veren cephesinin değiştirilmesi. Evet, bütün bunlar söz konusuydu. Ayaklar altına basamak yapılan şey, söz konusu insanî, ileri, mantıkî ve halkçı temeldi. Yani bir hak söz, haksız bir coğrafyada ortaya konduğunda kendi katili olur.

Mesele şuydu: Kureyş, düşmanlık sabıkasından dolayı Hz. Peygamber'den (as) sonra iktidara ulaşmak şansından yoksundu. Eğer Ali, önderlik dizginini elinde tutsaydı, inşa ettiği toplum ve siyasal sistemde İslam tarihinin siyasal ve sosyal çizgisi öyle bir yöne doğru olurdu ki halk bilinç ve rüşde erişir, hiçbir zeminde etnik soyluluğun ve "kalıtımsal hilafet"in diktatörlüğü canlanmazdı. İslam'ın kendi öz deyişiyle, kayserlik ve kisralık (Roma'nın Sezar ve İran'ın Husrev rejimi) toplumdan tamamen kalkardı. Bundan sonra sorumlu ve inkılapçı önderlik zemininde halk hep eşit, birlik halinde adil imkanlara kavuşur, biat ve şûraya, yani 'halk görüşüne' dayalı yönetim sistemine ulaşılırdı. Bundan dolayı Benî Ümeyye yönetimi için ve İran ve Roma'ya özgü saltanat rejiminin İslam toplumunda yenilenmesi için, yani bireysel ve irsî hükümetin canlanması için ilk zemin oluşturma işi, Ali'nin bir kenara itilmesidir. Nasıl? Demokrasi sloganıyla ve irsî ve ailevî yönetime muhalefet şiarıyla!

[79] Felsefî ve bilimsel zeminde söz konusu edilen meselelerle farklılıklardan bir diğeri şudur: "Bilimde, söyleyene değil, söze bakılmalıdır; hâlbuki siyasette önce söyleyene, daha sonra da söze bakılmalıdır!"

Tarihî gerçeklik göstermiştir ki İslam'ın 'biat ve şûra' ilkesi, biat ve şûra esasının İslam tarihinde ebediyyen ortadan kalkmasına; aile yönetimiyle mücadele de o esnada, İslam toplumuna özgü şart ve durumlarda aile yönetiminin ihyasına zemin hazırlayan araçlar olmuştur. Çünkü İrşad Kurumunda verdiğim "Sosyolojide Ümmet ve İmamet" ve Mühendisler Ocağı'nda irad ettiğim "Biat" konferanslarımda da söylediğim gibi, Üçüncü Dünya'nın son yarım yüzyıldaki siyasal değişim ve devrimlerini araştırmak, bize şunu gösterecektir: Geri kalmış milletlerin yenilikçi ve ilerici önderleri, dış emperyalizmi veya yerli diktatörlüğü kovduktan sonra Fransız Devrimi'nin ürünü Batı demokrasisini taklit ettiler ve kendi idare biçimleri olarak iktibas ettiler. Şimdi şu gerçek açıkça ortaya çıkmıştır: Gerici âdetlerin, katı ekonomik sistemlerin ve cahilî, insanlık dışı sosyal ilişkilerin yaygın olduğu, halkın oy ve görüşüne güçlülerin egemen olduğu, kitlenin sosyal olgunluktan, millî, sınıfsal ve siyasal bilinçten yoksun bulunduğu bir atmosferde demokrasi sloganı veya bütün halkın oylarının yönetimi bir aldatmacadan ibarettir. Aldatmacadır; zira halk düşmanları, demokrasi perdesi altında, halk hareketinin çizgisini manipüle ediyor ve milletin sömürgecilik ve istibdada karşı mücadelelerinde elde ettiği devrimci ürünlerin tamamını berbat ediyorlar.

Kelime ve terimlere aldanmamak gerek. Özgürlük, halk, kitlenin yönetimi, milletin bütün bireylerinin oyu, demokratik seçimler; evet, bu kâbil sözcükleri dediğim gibi sadece ve sadece zamansal ve toplumsal bağlamında anlamlandırmak gerekir. Çünkü adı geçen sözcükler, aslında ancak kendi bağlamlarında anlam kazanıyorlar. Bu sözcüklere mutlak ve soyut olarak hiçbir anlam verilemez. Bu kelimeler ancak bir toplumda ve bir toplumun nesnel ve gerçek şartlarında biçim, duygu ve yön kazanabilirler. Her siyasal ve sosyal coğrafyada, oraya özgü faal bir anlam kazanır. Bunlar, merkezkaç prensibi, yerçekimi kanunu, maddenin korunumu kanunu, dünyanın yuvarlaklığı, güneşin merkeziliği, kan dolaşımı gibi her zaman ve yerde sabit ve somut bir anlama sahip bulunan bilimsel kavramlara benzemez. Bir kalp cerrahı,

kalbin bütün sabit bağıntılarını öğrendikten sonra cerrahî uygulama için; ister siyah Afrika'da, ister beyaz Avrupa'da, ister dinli bir Doğu toplumunda, ister dinsiz bir Batı sanayi toplumunda, ister Ortaçağ'da, isterse üç bin yılında olsun sabit ve değişmez kurallarını değiştirmeksizin aynen uygulamaya koyar. Fakat sosyoloji konusunda Avrupa'da sosyoloji öğrenimi gören birinin, -jeoloji okumuş arkadaşı gibi- İran'a dönüşünden sonra orada öğrendiklerini kendi toplumunun özgün konumuna, şart ve durumuna bakmaksızın uygulamaya çalışması çok abestir; hem buna hakkı da yoktur. Niçin doktorların, tabiî bilimler uzmanlarının işlerinin veya tekniğin sağlık ve titizliğine herkes inandığı, sesini çıkarmadığı halde, belki de Amerika ve Avrupa'nın en iyi bilim merkezlerinde doktoralarını yapmış olan birçok sosyolog, psikolog ve pedagogun yaptığı iş, örneğin bir köyde öğretmenlik yapan Samet Behrengi'nin işi alaya alınıyor ve doğru görülmüyor? Çünkü Profesör Gurvitch'in deyimiyle, "Toplum yoktur, bilakis toplumlar vardır." Bu şu demektir: Bir toplumda çok değerli ve ileri eser ve tesirler bırakan şey, başka toplumlarda uğursuz bir yıkıntı, perişanlık ve zarar veren bir sonuçtan başka bir şey getirmeyebilir.

İnsanlık dışı ve iğrenç İngiliz sömürgeciliğinin, nasıl oldu da İran'da, Meşrutiyet öncesi yıllarda diktatörlük karşıtı, yasal iktidar, halk oyu ve milletvekillerinin seçimi ve özgürlük taraftarı olabildiği gibi çok hassas bir konuyu neden hiçbir aydınımız düşünmedi ve şüpheyle karşılamadı?

Yoksa maneviyatı tebliğ ve İslam'ı yayma kesin, açık ve yüce bir hakikat değil mi? Fakat bir Müslüman aydın Malezya'da yaşasa, İslamî görevi, onun fiilen İslam şiarlarını tazim etmek yerine dinî propagandayı yasaklamaya girişmesine hükmeder. Vah İslam! Vay başımıza gelenlere! Bu Kur'an'lara kılıç çekmeyi emreden Ali'dir!

Fransız sömürgeciliğinin bilgin planlayıcılarından biri olan Rene La Bum, Cezayir'i sosyolojik yönden inceledikten sonra şu sonuca varır: "Cezayir birbirinden ayrı iki somut ırktan oluşuyor. Fakat İslam'ın kültür, iman, güçlü tarih ve medeniyeti bu

iki unsuru, Cezayir kendisini iki ayrı ırk olarak hissetmeyecek şekilde birleştirmiştir. İslam, vardığı her yerde; etnisite, toprak ve kana dayalı özellikleri ve sınırları yıkmıştır." Tarih bilimi, sosyoloji, nasyonalizm, demokrasi, felsefe, bilim, aydınlık, medeniyet vs. silahlarıyla donanmış sömürgecilik, aydınları kısırlaştıran cadı kazanı kelimeler ve Batı sömürüsüne özgü büyüleyici kavramlar keşfetti. Buna göre Cezayirliler, Arap ve Berberî olmak üzere iki ırktan oluşuyor. Rene La Bum, sosyolojik, kültürel, ırksal, tarihî, psikolojik verilerle Kuzey Afrika Berberi ve Arapları hakkında yaptığı araştırma sonucunda, "Berberîlerin kavmî iken, Arapların daha çok dinî" olduklarını fark etti. "Yabancıyı kabul eden, gönlüne göre bir toplum" yaratmak için, bu bilimsel araştırma temelinde bir çalışma programını Fransız sömürgeci güç ve kurumlara takdim etti: "Berberîler arasında nasyonalizm ekolünü bayraklaştırmak gerek." Sömürgeciler, Asya ve Afrika'da güçlü millî geleneklerle, İslam toplumlarında güçlü bir iman ve uyanık bir dinî bilinçle karşılaştılar. Bu iki faktör; amaçları, sosyal temelleri olan bir milletin ahlakî ve kültürel yapısını yabancı bir otoriteyle değiştirmek, onları pazara sokabilmek, bireyi bağımsız insanî kişilikten çıkarıp, taklitçi, boş, tüketici ve itaatkâr insanlar haline getirmek olan emperyalist muhteva ve şekle karşı direnç oluşturdu. O zaman sömürgeciler, neredeyse kilise karşıtı bütün kültürü İslam toplumlarına soktular. O kültür ki kendi ülkelerinde feodalizmi, yoğun Avrupa soyluluğunu, uyutan diktatör Katolik Kilisesini, hak gasbını, hurafe ve vehimleri yok ederek Avrupa'yı sarsan, karanlık Ortaçağ üzerine aydınlık çağı yeşerten bir edebiyat ve felsefeydi. Batı'nın kara sevdalısı aydınlarımız; din, geçmiş, tarih, gelenek, yaşam biçimi, âdet ve kurallara karşı tüketimle savaş hareketine giriştiler. Hem de Voltaire ve Didero'nun tavrını İslam toplumuna getirdikleri zannıyla! Fakat mücadelelerinin ürününün sömürgeciliğe kaynak olma doğrultusunda gerçekleştiğini gördük. Aynı şekilde gördük ki Fransız Devrimi, ekonomik gelişmişlik, bilimsel gelişme vs. derken, her durumda bir kişiliği olan, kendi ayakları üzerinde duran, kendisi düşünen, yapan, seçen ve kendisi olan toplumumuz, bir deve, öküz ve kaplan

heykeline dönüştü. Bu noktada son yüzyılın büyük reformisti Muhammed Abduh şöyle demektedir: "Avrupa dinden kurtuldu ve ilerledi, biz ise dinden kurtulduk; fakat geriledik."

Mutlak düşüncelilik görüşünün çirkin ve sapkın etkilerinden biri şudur: "Din" dediğimiz zaman küllî, soyut bir mefhumu kabul ediyoruz demektir. "Dinsizlik" için de aynı şey geçerlidir. Kanaatime göre Gurvitch'in "Bir tek toplum yoktur, toplumlar vardır." deyimine benzer bir biçimde "Din ve dinsizlik yoktur, belki dinler ve dinsizlikler vardır." demek daha doğrudur. Birçok Avrupalı ilerici düşünür vardır ki onlar dinsizdirler; fakat bu, asla, dinsiz olan herkesin mutlaka ilerici düşünürlerden olması anlamına gelmez. Büyük âlim ve dâhilerin biyografilerinden genelde okulda iyi bir öğrenci olmadıklarını görüyoruz. Elbette bunun aksini düşünmek, yani her geri zekalı ve bizi hayal kırıklığına uğratan öğrencimizin, kendini yarının dehalarının bir parçası sayması da doğru değildir!

Sosyal kavramlar hep izafîdir ve her zamansal ve sosyal ortamda kendine özgü farklı anlam içeriklerine sahiptirler. Avrupalı kadın, kültür ve toplumun gelişmişlik ve olgunluğundan birkaç kuşak sonra özgürleşmiştir. Onun özgürlüğü, felsefî, düşünsel, sosyal ve hukukî bir mücadele ve fedakârlığın bir sonucudur. O, özgürlüğünü bilgi ve kültür aracılığıyla kazanmıştır. Bu kadının, *Keyçî Âcân'ın* özgürleştirdiği kadınla hiçbir benzerliği yoktur.

Avrupa'nın Kilise karşıtı, din dışı kültür ve bilimsel görüşün, üç dört asırlık bir fikrî ve bilimsel gayretle dolu bir aydınlık geçmişi vardır. Bu, Rönesans'ın, Galile'lerin, Kopernik'lerin ürünüdür.

Avrupalı din dışı laik aydın, eğer dinsel bir tipin karşısında yer alırsa, yukarıdan aşağı tarafa bakma ve kendisini ondan birkaç asır önde hissetme hakkına sahip olur. Gerçi asil görüşlü bir aydın, düşünsel açıdan alçak gönüllü ve araştırıcı olur. Fakat bizim toplumumuzda "güneş çarpması"yla ansızın din karşıtı bir aydın olan filan genç, modern Avrupa felsefesi ve medeniyetini, çağdaş sosyal ekolleri ve düşünce hareketlerini ona öğretmeye çalışan

(ama o öğrenmez) benim karşımda öyle bakıyor ki sanki Saint Solpius Kilisesinin eski bir keşişi karşısındaki Didero'dur.

Modernistlerimiz nasıl bir dinî görüş bulmuşlar? Onun mekanizması bellidir. Babası, pazarın ya bir hocası ya da okur yazar olmayan bağnaz bir hacısıdır. Annesi de vesveseli şalvarlı bir Rukiye hala. Küçüklükten itibaren program şu olmuş: Sabahları güneş doğmadan önce ninesi oğlunun başında durarak marufu emredip münkeri nehyetmeye özgü bağırma, inleme, insaf ve küfür oyunlarıyla, tavırlarla oğlunu daldığı güzel sabah uykusundan uyandırır ki abdest alıp sabah namazını kılsın. Oğlu da bir dünya ikrahla şansızlığından bıkkın bir şekilde kalkıp helaya oturmuş, defi hacet etmede. Yavaşça gelen ayak seslerini hisseder, gelen babasıdır. Her günkü programı icabı tuvaletin kenarında kulak misafiri oluyor: Oğlu ibrik kullanıyor mu, doğru dürüst taharetleniyor mu, yoksa Ermeni köpeği gibi ayakta mı işiyor? Bunu anlama çabasında. Zavallı çocukcağız, binbir türlü zahmet, rahatsızlık, ruhî ızdırap ve korkuyla taharetlenir ve abdest almak için havuzun başına gelir. Bu oda camının arkasında Münker Nekir uygulama sahnesini dikkatle izler. Namaza durduğu zaman her harfi mahreciyle okur, yüreği titrer; yüzlerce defa "Veleddâllîn" için dayak yediğinin acı hatırası, sırtına bir titreme düşürür. Eğer namazın rükünlerinden birini yanlış uygulasa, vay haline! Tecvidi okumalarla namazı bitirip selam verince yine nefret ettirici homurdanma ve laklak: Bu namaz, başsız gövde oldu. Ne bir dua, ne Kur'an'dan bir sure okuma, ne de tespih... Sakalı çıktığı zaman şanssızlığı ikiye katlanır. Yukarı tükürsen bıyık, aşağı tükürsen sakal. Eğer bu çocuk, kız ise eyvah! Evde erkek kardeşi karşısında gülmesi, neşelenmesi, güzel olması, hatta kız olması suçmuş ve şeriatın zıddıymış gibi tutum ve tavır almalar. Kız çocuğu, derslere katılamaz. Yazı yazmak haramdır. Çünkü kız, fitne ve fesat aracıdır; bir oğlana mektup yazabilir! Ne yapması lazım? Yüksek topuklu ayakkabıyı, şeffaf çorabı, şapkayı, aynayı, sürmeyi, tarağı vs. çatıda saklar. Siyah çarşafa bürünüp kalın çorap ve ayakkabısını giyer, evden dışarı çıkar. Korku ve din çevresinden uzaklaşıp rahat bir

nefes alır. Bir takside veya kuytu bir sokak köşesinde veya helada, binlerce mahcubiyetle dinî simgeyi çıkarır, kendince özgürlük sembolünü giyinerek modern bir kadın haline gelir. Birkaç saat sonra, daha önce yaptığının tersini bu defa dinî mıntıkaya dönmek için yapar. Bir anda tahammülü biter. Kompleks giderme... Yirmi yıllık tıkanma, boğulma, baskı, hafakanın telafisi: Tepki!

Burada din karşıtı görüşün, "bir halet-i ruhiye ve düğüm" olduğunu, bir reaksiyon olduğunu görüyoruz. Felsefe, bilim, modern kültür ve 18. ve 19. yüzyılın sosyal ve düşünsel ekollerini incelemek ve tanımak suretiyle ve ilerici burjuvazi hareketlerin, realist eğilimin, maddeci ve diyalektik mantık, materyalizm ve hümanizmin etkisi altında aydın ve dine karşı inançsız olmamıştır; ibrik ve çarşaf baskısı, onu aydın, modernist ve özgür yapmıştır. Orada kadının özgürlüğü, yani onun sosyal, hukukî, ruhsal ve düşünsel sınırlamalardan kurtulması, seçme özgürlüğü, düşünme özgürlüğü, yaşama özgürlüğü, sevme özgürlüğüne kavuşması söz konusu... Yani kadının incindiği, eksik akıllı, zayıf ve aşağılık bir varlık olarak görüldüğü ve köleleştirildiği dönemi hatırlatan gelenek ve renklerden azade olması söz konusu. Burada ise kadının özgürlüğü, elbiseden, örtüden ve geleneksel süs ve takılardan kurtulması ve kadının sömürgeci mallarının satıldığı bir tüketim pazarı olması demektir. Hâlbuki gerçekte bu özgürlüğün, kadının bilinç, ruh, kültür, idrak gücü, dünya görüşü, devrimci düşünce ve olması gereken değişimiyle hiçbir ilgisinin olmadığı açıktır. O özgürlüğün göstergesi şudur: Kadın, erkek gibi sadece karar almak, seçmek, inanç ve hassasiyetini ortaya koymakla kalmıyor, ayrıca erkek düzeyinde karar alır, seçer, inanır ve hisseder (erkek türünden değil, bu bizim modernistlerimizin zannettiği şeydir); kendi iş, gidişat, tutum, davranış ve düşüncesinde bunu izhar eder. Fakat bu özgürlüğün göstergesi, kişisel açıdan kadının, Sen Deni, Pigal ve Molen Ruj kadınları gibi elbise giymesi, toplumsal açıdan ise benzin pompası işçisi veya muhafızlık elbisesi giyinmesidir.

Kadın, çeyizi hakkında bir yıl boyunca heyecan, coşku, gürültü ve istekle konuşur ve çalışır. Başlık parası miktarı hakkında çene çalar; gelinlik elbisenin değeri, hediye mücevherler, nikâh gereçleri, düğün meclisinin biçimi hakkında taassup sergiler. Böyle bir kadın, hâlâ kelimenin tam anlamıyla hem ruhsal hem de sosyal açıdan cariyedir. O, kişilik ve değerini hâlâ erkeğin evine gitmesi karşılığında belirlenen parayla ölçüyor. Bu miktar, erkeğin onu alırken ödediği miktardır. Kadının hâlâ bir fiyatı vardır. Bu fiyat da tıpkı kölelik çağında pazarda alınıp satılan cariyenin fiyatında olduğu gibi güzellik, gelişim, yaş, beceri, eğitim düzeyi, aile ve kavmine göre belirlenir. Başlığın, resmî akit işlemlerinin, fiyatın ve ciddî yasal sınırlamaların, hediye görüntüsü altında ortaya getirilmesi söz konusu. Bütün bunlar, cariye alış verişinden daha yaftalı biçimlerde gerçekleşir!

Bazıları, bu kayıt ve sınırlamaların, kızın erkek evine gidişinden sonra bir şeyi onun ihtiyarına vermesi (onun iradesine teslimiyet; hevese karşı temkin ve onun cinsel ihtiyacını karşılama) ve onun evinden çıkması durumunda bir şeyi (bekaret) kaybetmesi, bu iki şeye karşılık da erkeğin bir şey, yani para vermek zorunda olması yüzünden olduğunu söylemektedirler. Eğer edebî kavramları, demagojiyi, tevil tekniklerini bir tarafa bırakırsak çok açık bir gerçek ortaya çıkar ki o da insanî olanın parayla satın alınmasıdır. Fakat insanî olan, kadınla alakalı olduğu için, ona karşılık erkek için belirlenen şey ise rayiç pazar parasıdır.

Şu da var: Kadının kendisi itiraf etmekte ve toplum da inanmaktadır ki bekaret, en yüksek fiyata sahiptir. Dul kadının narhı, yani rayiç bedeli düşüktür. Kocaya varmakla elinden öyle kıymetli bir şey çıkarır ki kaçınılmaz olarak fiyatı da düşer. Bu fiyat düşüşünü daha baştan başlığı yüksek tutmakla telafi etme yoluna gitmelidir. Bu, kadının henüz cariye olduğunun veya kendisini cariye gibi gördüğünün işareti olsa gerektir. Cariye gibi düşünür; bazıları gibi de bigudi, sürme, kirpik, ruj ile özgürlük elde edemez. Bu işlerin özgürlükle bir alakasının olmadığı açıktır. Eskiden de pahalı cariyeler yedi kalemle süslenirlerdi. Kesin olan bir şey vardır ki bu nümayişlerin tamamı, aşağılanma, geri kalmışlık ve ikinci el olma kompleksinin göstergesidir.

Keskin zekalı ve düşünen bir kadın olan Matmazel Mişen, *Hümanıte*'nin muhabiri olarak Ortadoğu'ya gitmişti. Dönüşte ona, "Bu yolculuktan ne elde ettin?" diye sordum. Bana bu kısa seyahatinden edindiği kayda değer gözlemlerinden bahsetti ve şunları anlattı: "Ben, her zaman güzel ve zarif bir İran halısını odama sermeyi düşlüyordum. Fakat İran'da halı dokuma atölyelerini ve ayak basacağım halının üzerindeki resmi görünce bütün vücudumu bir ürperti kapladı. Halıların bu güzel renkli kırmızı güllerini, sarışın küçük kız çocuklarının yanaklarının kırmızılaşmasından kopya ediyorsunuz. Her halı ilmiğinde bu orijinal çocukların zarif ve incecik parmaklarının varlığı söz konusudur." Bu romantik deyimin bana ait olmadığını hemen belirtmeliyim. Nemli bodrumlarda halı dokuyanların çalışırken mırıldandıkları şarkının metninde geçen bu ifadeyi Fransızca okudu. İran'da, halı şehrinde büyüyen, halkı tanıdığını iddia eden biri olarak ben, bunları defalarca işittiğim halde ne dediklerini şimdiye kadar asla düşünme gereği duymadığım için kendimden utandım. Fakat bu Farsça bile bilmeyen Fransız kadın, birkaç günlük seyahatinde bu şarkının tamamını ezberlemişti. İşte kadının özgürlük ve ilerlemesinin anlamı budur. Aynı zamanda bize göre sürekli olarak zaaf, hamakat, şımarıklık ve yüzeysellikle iç içe olan akıllılık, aklî keskin görüşlülük ve kadınca hassas letafet ve inceliğin korunmasının anlamı da budur. Sonra şunları ilave etti: "Benim için çekici bir tecrübe de şu olmuştur: Amerika'dan Avrupa'ya geldiğimde, Avrupalı kadınların Amerikalılardan daha güzel giyindiklerini ve modaperest olduklarını gördüm. Avrupa'dan Tahran'a geçtiğimde, Tahranlı kadınları elbise, moda ve süslenmede Avrupalı kadınlardan daha aşırı buldum. Tahran'dan sonra Şiraz ve Abadan'a gittim. Buradaki modernist kadın azınlığının da giyim ve modada Tahran'dan daha önde olduğunu gördüm." Dedim ki: "Yolculuğunu uzatabilsen ve bizim Mezinan'a gidebilsen sana Muhammed Abadi'nin kızını gösterirdim. Bu kızın babası terziydi. Kendisi de Tahran'a gitmiş, Kuzey Tahran'ın ünlü aristokratlarından birinin evinde hizmetçilik yapmış ve hasret gidermek, biraz haber almak için köye dönmüş. Orada olacaktın da nasıl oflayıp pufladığını görecektin!

Köy kadınlarının yaşantısını küçümseyerek, ah, diyordu, siz hep ovaya gidip ellerinizle ot topluyor, sığır tezeklerine mi elliyorsunuz? Bu adi ve kaba pamuklu elbiseleri mi giyiniyorsunuz? Bu elbise vücudunuzda kan mı bırakır? Hacı Hanım ve Bibi Ağa'nın kadınlarını gördüm de kendilerini nimetten sayıyor, adam yerine koyuyorlardı. Giydikleri nohut rengi çarşaftan içim kalkıyor! Bugün artık Tahran'da kimse mahallî elbise giyinmiyor. Eğer giyinen olsa köylü olduğu hemen anlaşılır. Köylü, vahşi kişilikli, ormandan inme! Tahran'da, bugün artık köyde sorunlar sözüm ona hallolmuş! Diyelim ki sokakta gidiyorum, gözüm yabancı bir adama ilişti, adam hoşuma gitti. Gider doğrudan doğruya ona şöyle derim: "Bayım, bu gözlerinizi ne ile boyadınız? Siz çok çekici bir tipsiniz." Ya da bir adam, sokakta yürürken karşıma çıkıyor ve şöyle diyor: Hanımefendi, bu şehirde tek ve benzersiz olduğunuzu size hiç söyleyen olmuş muydu? Gönlüm gönlünün peşindedir, eviniz nerede acaba? Bu durumda o kişiye bir hanımefendi olarak teşekkür edersiniz. Buna aykırı sözler köylülüktür. *"Günün Kadını"* (Zen-i Rûz) dergisini de mi okumadınız? Bu dergide öyle yazılar var ki bir kadın eline makası alır almaz en ekstra modelden kendine elbise dikebilir, vücudunu güzelleştirebilir. Allah bilir, sizin gazetede yayınlanan o kadının şiirinden de haberiniz yok. Şöyle diyor: "Erkeklerin iştahını kabartalım diye kadın olarak yaratıldık!" Siz bu kalede mahsur kalmış, çağdaş dünyadan bihabersiniz. Hepiniz gidin ders alın, okuma yazma öğrenin ki *Burda, Zen-i Rûz, İttilaât-ı Bânuvân, Sinema, Aydın ve Siyah u Sefîd* dergileri ve diğer kitaplar size yaşamayı öğretip göstersin. İnşallah radyo ve televizyon gelirse, sizin pamuklu elbise, buğday, inek, eşek, at, arpa, köhne evler ve kınadan ibaret olan dünyanız yok olur; onların yerini tayyör etek, ince çorap, müzik bantlarıyla transistörlü radyo, teyp, şampuan vs. alır. Ayrıca burada banka açılır; oradan para alabilir ve mağazadan istediğinizi satın alarak bu mutsuzluktan kendinizi kurtarabilirsiniz. Güneşin doğuşundan batışına kadar tarlada çalışmak, akşam yemeğini yedikten sonra tavuklar gibi uyumak, ne dünyadan ne de kendinden bir şey anlamadan yaşamak. Böyle hayat olur mu? Köyünde kumarbaz, hırsız, içkici ve fahişelerin olmamasından dolayı gön-

lün hoşnut. Tarlanın yeşil, bağının mamur, ambarlarının dolu, yağın, yünün, peynirin ve pamuğunun bereketli oluşundan, elbiselerini kadınının dikmesinden ekmeğinin tarladan, meyvelerinin bağdan, yiyecek katığının sığır, koyun ve kümesten gelmesinden oldukça memnunsun. Bunlara ek olarak atın, eşeğin ve deven de var; dolayısıyla dışarıya ihtiyacın yok, ele güne muhtaç değilsin. Bunlar da laf mı yani? Gidin insanların bugün nasıl yaşadıklarına bir bakın! Ne yiyecekler, ne elbiseler, ne refah, zevk, keyf ve konforlar ama! Bu anlatılamaz da, tanımlanamaz da! Siz bir süt ineğine sahip olunca Allah'ın dünya nimetlerinin tümünü size verdiğini zannediyorsunuz. *Zen-i Rûz* (Günün Kadını) dergisinde şöyle yazıyordu: Yabancı kadınlar gidip hamam göbeğinde yatıyor ve vücutlarına masaj yaptırıyorlar ki tenleri yumuşasın. Kendi bedenlerinizin derisine bakın ki pamuklu kumaş elbisenizden renk almış! Elleriniz, devenin bacağı gibi nasır bağlamış! Ne zamana kadar bu şekilde... istiyorsunuz?

Eğer Muhammed Abadi'nin kızından bahsettiysem, bu, modernist aydınlarımızın geleneksel ve İslamî toplumlardaki fikrî tipi ve sosyal rolünü masaya yatırmak istememdendir. Çünkü onlar, o aydınlar güruhu, modernizmin öncüleri, Avrupacılığın tam sembolüdürler: O grubun modern asırdaki hazırlık tarzlarını Jean Paul Sartre'ın dilinden aktardım. Yeni ortaya çıkmış bir kabile olup yüce atası, Lotari sahibi Mirza Malkom Han'dır. Onların yetişme yeri "Efkârı Eğitme Encümeni", yetişmeleri ise Hicri Şemsi 14. yüzyılın başlangıcına rastlar (yani H.Ş. 1300'den itibaren). Bunlar bizim soframıza medeniyet yerine modernizmi koydular ve bu ikisinin aynı şey olmadığını kendileri anlamadılar ve bırakmadılar ki biz de anlayalım. İslam toplumlarında, hatta baştan başa bütün Asya ve Afrika'da bu ikisinin son iki yüz yıllık tarihi, bu anlamamanın bedelini çok pahalı ödediğimizin ve elde edemediğimiz şey yolunda neler verdiğimizin kanıtıdır.

Toplumumuzda Aydının Sorumluluğu

Bizim büyük talihsizliğimiz, tüketici avamın asimilasyonu değildir. Hatta teknik ve yeni doğmuş meşguliyetlerde uzman

olan entelektüel ve diplomalılarımızın asimilasyonu da değildir. Büyük talihsizlik, fikir önderliğini ve toplumun ruh, kültür ve imanına yön verme rehberliğini elinde tutan aydınların, yani düşünürlerin asimilasyonudur. Onlar, din âlimlerimizin vekili olmuş ve toplumumuzun siyasal, sosyal ve ulusal liderlerinin yerine geçmişlerdir.

Entelektüellerimizin öğrenim görmek için Avrupa'ya gidip doktor, mühendis, jeolog, plastik cerrah vs. olarak dönmeleri gibi, aydınlarımız da sosyalist, faşist, egzistansiyalist, Marksist, radikalist olarak geliyor ve toplumda işe koyuluyorlar!

Açıkça ilan etmek gerekir ki onların yaptıklarının kötü ve uğursuz sonuçlarını ve onların beslediği yıkıntı ve perişanlıkları göz ardı ettiğimizde yaptıklarının bir değeri varsa o da kendi şahıslarına ait bu unvanların gençler arasında isim, şöhret ve mevki sağlıyor olmasıdır. Maalesef burada aynen gönüllerini hoşnut etmenin peşindeler.

Bir gün bu yarı aydın sahtekârların kurbanlarından, yani bu modern mollalar için eski kutsal eşeğin müritlerinin rolünü oynayan gençlerden birine şu konudan bahsediyordum: Aydının sorumluluğundan değil; bilakis aydının mevcut toplumumuzdaki sorumluluğundan söz etmek lazımdır. Bu iki prensip arasında şöyle bir fark vardır: Biri, soyut ve mutlaktır ve mecburen tümel, felsefî ve bilimsel bir konudur; diğeri ise olgusal, reel ve tikel olup nesnel ve pratik bir konudur. Misal olarak diyordum ki ben, diğer Avrupa'da öğrenim görmüşler gibi Batı'dan dönmüş biriyim ve öğrenim dalım da uygun ve zamanın, özellikle de aydınların çok dikkatini çeken bir alandır. Şimdi İran'a geldim. İkili bir yol ayırımının başında duruyorum; ihanet ve hizmet de söz konusu değildir. Burada kimsenin tereddüdü yok. Herkes yoluna gider. Konu, bilinçli ve özgür aydınlar ve vicdanlardır. Bu iki yol şudur: Ya kendimi ya da halkımı seçmem gerek!

Birinci yol: Ben bir yazar, çevirmen, sosyolog, günümüz dünyasının felsefî ve ideolojik akımlarıyla edebî ve sanatsal ekollerini bilen biriyim. Toplumumun mizaç durumuna ortağım. J. Paul

Sartre'ın felsefî alandaki en derin ve girift eseri olan *Varlık ve Hiçlik* kitabını tercüme etmişim. İspanyolcaya çevirenin itirafıyla "Bu kitaptaki ince anlamları ve düşünsel güzellikleri, vefalı bir şekilde ve aydınca Fransızcadan çevirip aktarmak mümkün değildir." Diğer bir çevirim de çağımızın büyük oryantalistlerinden olan Prof. Louis Massignon'un Hallaç hakkında yazdığı *Bir Hayattaki Kişilik Eğrisi* adlı kitabıdır. Louis Bertolth, Durkheim ve Holbouwaks'tan da birkaç çeviri yaptım. Eğer bunları yayınlasam, sosyolojide Baba Tahirci bir hızla amel etsem, bir sosyolog kutup, bir düşünür, bir egzistansiyalist olurum. Bunlar dönemimizin en yüce ve değerli unvanlarıdır.

Fakat şu soru, beni bu sözler konusunda şüpheye sevk ediyor: "Bu sözler, mevcut toplumumuzun ve halkımızın hangi derdine derman olur?" Halkın dert, ızdırap, ideal, din, kültür ve sosyal vaziyetlerinin bu sözlerle hiçbir bağlantısının olmadığı ortadadır. Bir de şu vardı: Bizim Mezinan'a gideyim. Halkı, kadın ve erkek, efendi ve reaya, mümin ve fasık diye ayırmadan camide toplayayım. Batı'dan dönmüş bir aydın olarak, Bethoven'ın Beşinci Senfonisi'yle Çaykosvki'nin Altıncı Senfonisi'ni mukayese edeyim. Abes tiyatrodan, Bacht'ın beklentilerinden, Picasso'nun kübizminden, hippizm hareketinin kültürel ve sosyal nedenlerinden bahsedeyim. Aydınlarımızın ve kitap okuyucularımızın Albert Camus'yu egzistansiyalist sanmaları gibi yanlışlıklarını söyleyeyim. Onların düşünce dağarcığını Sartre ve Heidegger'e yönelteyim. Sonuç? Halkın vaktini heder etmek, halkı işinden ve aşından alıkoymak, her şey hakkında kafasını karıştırmak. Aklı bir karış havada olan, bu sözlerden bir şey anladığını, dünyanın derin ve modern problemlerini bildiğini zanneden bazı gençleri kandırmak. Ama bir şey de kazanırım doğrusu: Baba! Bizim bu hemşehrimiz çok dolu! Bak nelerden söz ediyor! Biz avamız, bir şey anlamıyoruz. Fakat onun bizim bilip tanıdığımız molla ve tahsillilerden olmadığı da belli! Bizim gibi liyakatsiz adamlar için böyle bir insan, yazık! Onun yeri dışarı! Onlar, böyle adamların kadrini bilirler. Bak, bizim adlarını dahi duymadığımız şahıslardan bahsediyor!

Halkın cehaletini kötüye kullanmak! Bugünkü demokrat, ilerici ve özgürlükçü aydınla, bir grup bedbaht, esir ve aç insanı mescit ve tekkede toplayarak âhiretin mertebelerinden, cehennemin tabakalarından, aşk ve sulûkün yedi merhalesinden, âlemin vahdet-i vücûdunun niteliğinden, emir ve yaratılanlar âleminden, felsefî ve aklî birçok konudan bahseden eski bir kelamcı ve sufi arasındaki fark neredédir? Hiçlikte. Fark, sözcüklerde, jest, mimik ve hareketlerdedir. Yoksa halk için yalan yere Sanskritçe veya Çince konuşmamız arasında bir fark yok. Bir şey, kimsenin derdiyle dertlenmiyorsa, artık "O şey nedir?"den falan bahsetmenin bir gereği yok. Yakıcı çölde susuzluktan dudak ve damakları kurumuş ve ölümü çok yakınlarında hisseden bir grup insana, ister Leyla ve Mecnun hikâyesini, isterse İrlanda mezhep savaşının tarihini anlatalım, birdir, farketmez.

İkinci yol, benim kendimin hiç olduğumu söylemem (cihad-ı ekber) ve öncelikle halkla hangi yoldan ilişki kurabileceğimi, onlarla hangi dille konuşacağımı; ikinci olarak, ne diyeyim ve nasıl diyeyim ki bana kulak versinler ve sözümü kabul etsinler, sözlerimi kültür ve imanlarına yabancı, şüpheli, uzak ve kabul edilmez olarak telakki etmesinler, onu görmemdir.

Varsayalım ki ben, sosyal araştırmalarının neticesinde şu sonuca vardım: İçinde yaşadığım bu Meşhed şehri (halk, kitle, falan sınıf veya falan tabaka hakkında genellemeler dokuma değil, gözle görülür, nesnel, hissedilir ve bilimsel bir mesele), bir ziyaret ve din şehridir (onun seçkin sosyal yönü). Üç yüz bin nüfusu var. Bu şehre, her gün ortalama olarak ülkenin her noktasından şehirli, köylü, kabile mensubu, hatta aydının elinin asla ulaşamayacağı en uzak köşelerden iki bin ziyaretçi gelir. Ayrıca bu dindarların tamamına yakını, özellikle de söz konusu ziyaretçiler ne kitap okur, ne bilimsel haber, yorum ve konulara kulak verir, ne radyonun aydınlatmalarına ihtiyaç duyar, ne sinema ve tiyatroyla ilgilenir, ne de aydın ve bilgin tiplerle ilişki kurarlar. Yani tüm bilgi kanalları adeta onların yüzlerine kapanmış. Bunların çoğu köylü, azı şehirli olmakla birlikte hepsi geniş bir coğrafyadan, uzak memleketlerdendir. Onların iş çevre-

sinde ve hayatında sosyal birikim ve tekdüzelik yoktur. Bu da onların düşünsel durgunluk, çöküntü ve bilgisizliklerinin sebebidir. Başka bir etken de kültürel açıdan gelenekçi, iş açısından da toprağa bağlı oluşlarıdır. Onları hareket ve heyecana götüren, toplanma ve taassuba çeken, dış dağınıklığı ve içe kapanmayı birlik, merkeziyet ve ortaklığa dönüştüren yegâne ruhsal ve toplumsal cazibe, dindir.

Bunlar bizim bilinenlerimizdir. Hedefimiz nedir? Dediğim gibi aydının misyonu, halk kitlelerini bilinçlendirmek, halkın ruh ve düşüncesinin devrimci ve sosyal eğitimini sağlamaktır. Bilinmeyenimiz nedir? Biliyoruz ki bir birey veya toplumu eğitime tabi tutabilmek için öncelikle onunla ilişki kurma yolunu iyi bilmek gerekir. İkinci olarak; onun kavrayış ve anlayış dilini, yani onun kültür ve kişiliğini tanımak gerekir. O halde bilinmeyen şudur: Bu halkla, yani bu üç yüz bin nüfus ve bu memleketin derinliklerinden bu şehre doğru akan sürekli ziyaretçiler kervanı ile hangi yolla ilişki kurulabilir? Onlarla hangi dil ile konuşulmalıdır: Din ile. Bu şehirdeki halk kitleleri, ev, cami ve tekkelerde özel gün, hafta ve aylarda din adına bir araya geliyorlar. Burada halkla işi olan bir aydın veya bir sosyolog için halk arasında oluşan bu toplantıların hepsinin özel bir önemi vardır. Bu oturum ve sohbetlere katılanlar hakkında belki de yirmi bin çeşit tahminde bulunmak mümkündür. Özellikle Şia, kendine özgü geleneğiyle bir parti ve organizasyon toplumudur. Bu meclis ve sohbetlerde, güçlü bir iman telkininde bulunulur. Böylece şehirde, şehrin tümüne döşenmiş bir boru ağı misali bir toplum oluşur ve fesada uğramış bir şehri, (her ev veya mahallesinde su çeşmesi bulunan şehirlerden çok farklı olan bir şehri) kolayca ıslah eder. Fakat bu ziyaretçiler, bu ziyaretgâh, halk kitlelerinin randevusudur. Bunların hiçbir zaman ve hiçbir şekilde birbiriyle irtibatları yoktur. Ortalama her halk kitlesinden bir birey; ister şehirli, ister köylü, isterse göçebe olsun mutlaka bir defa Meşhed'e gelir. Hem de bir turist, bir yolcu, bir tüccar olarak değil, belki coşku ve heyecan dolu ve kabule hazır bir ruh haliyle gelir. Eğer bir aydın, bu dinî ağı (yaygın, irtibatı

kopmaz boru tertibatı) etkileyebilir ve ona nüfuz edebilirse bu umumi ziyaret yerlerinin genel ziyaret zamanlarında, bilgi, bilinç ve aydınlık mayasını onlara aktarabilir; tıpkı küçücük bir noktadan kana karışan bir maya veya enerjinin hızla bütün damarlarda gezindiği, yavaş yavaş hücrelere ulaştığı ve vücudu etkilediği gibi büyük bir etki bırakabilir ve başarı elde edebilir. Çünkü onun bu sözü toplumun en uzak noktalarına kadar sirayet eder ve halkın gönül ve düşüncesinin derinliklerine nüfuz eder. Bizim durgun, amaçsız, hedefsiz, bilinçsiz toplumumuz için hayatî ve ivedi olduğu ölçüde, aydın için çetin olan bir iş.

Ben araştırmalarımla bu noktaya ulaştıysam ve sonuçta Sartre'ın çeviri kitapları veya boş tiyatrodan bahsetmek yerine; halk kitlesinin ta kendisi olup ilgili oldukları tek metin, dua ve ziyaretnâme olan bu ziyaretçiler için uydurma, hurafe, bozuk ve semeresiz binlerce metin arasından "İslamî duaların asıl ve aydınlatıcı metinleri"ni seçmem gerektiğini ve ondan sonra onları bilinçlendirecek kolay tercüme ve tefsire başlamam gerektiğini veya kanlı bir devrim, devrimci, irtica, istibdat, zulüm ve dinî sapma karşıtı bir kıyam temelinde teşkil olunan bu yirmi bin "dinî celse" için sönüklük, donukluk, hurafe, zaaf, zillet ve yalanın halkın zihnine dağıldığı çökertici, uyuşturucu ve aldatıcı ağıtlar yerine, tarihin asıl metinlerini araştırmam ve özgürlükçü ve hilafet karşıtı Şia'nın devrimci hareketi ve yönünün kıyam ve ruhunun mektep ve felsefesinin hakikatini tanımam gerektiğini hissettiysem, o halde tüm bunları yapmakta tereddüt etmemeliyim. Gerçi ben biliyorum ki öncelikle egzistansiyalizmi, Marksizm'i, Sartre'ı, Bacht'ı, Kiergekard'ı... tanıyan modern bir aydın olarak tanınacağım; ikinci olarak, dua kitabı yazan, ağıt ve mersiye metinleri tedvin eden bir dinî yazar olarak bilineceğim. Kuşkusuz Avrupa ekollerinden bahseden, modern sanat ve edebiyat eleştirisi hakkında bir şeyler yazan bir "entelektüel"in pozisyonu ile dua metinleri düzenleyen bir "dinî" yazarın pozisyonu aynı değildir!

Burada aydın kendisini unutmalıdır. Kendisini terk, bu yola adım atmanın birincil şartıdır. Burada Allah ile hurma birlikte

istenemez; fakat bu yoldaşlardan, zayıf unsurlardan böyle olan herhangi bir kimsenin peşine düşülebilir. Onların en büyük fedakârları, pak akideleri uğrunda ve halk için hazırdırlar, hatta canlarını dahi verirler; ama bütün halkın bilmesi şartıyla! Bunlar özgürlük için bir araya gelmiş ve ölümü samimî ve cömertçe karşılayabilecek kadar cesaret göstermişlerdir. Fakat hangisinin reis olacağı konusunda telaşa kapılmışlardır. Ebucehil'in hikâyesine bakalım: Düşmanı onun başını bedeninden ayırmak için üzerine çöktüğünde, ondan tek ricası, parmaklarıyla göstererek boynunun altından kesmesiydi. Demişti ki: "Çünkü başımı mızrağa geçirdiğinizde, bütün başlardan daha uzun olsun."

Peki, yazmak ve söylemekten maksat nedir? Halkın benim aydın, bilgin ve ilerici bir yazar olduğumu anlaması mı yoksa X ve Y ismini tanıması mıdır?

Ben böyle ikili bir yol ayrımındaydım. Eğer Sartre'ın kitabını yayınlarsam, bir Sartre uzmanı, bir filozof olurum. Ama onun yerine, *Ebuzer-i Gıfarî* kitabını yayınladım, peşpeşe beş baskı yaptı. En az yüz bin kişi bu kitabı okudu. Ebuzer, Hz. Peygamberin (as) dostu, sahabisi, Ali'nin izleyicisidir; sevilen ve mukaddes bir insandır. Halk ona ve onun sözüne karşı dinî bir inanca sahiptir. Onun sözleri de kara sevda gibi halkın gönlünün derinliklerine nüfuz eder. Ebuzer kimdir? Büyük bir inkılapçıdır; soyluluğa, baskıya, zorbalığa, adam kayırmacılığa, yoksulluğa ve imtiyaza karşıdır. Phroudhon'dan daha iyi konuşan bir kimse. Hedef şudur: Bu halk uyansın ve dinin, onlara yutturulan ve çıkar için araçsallaştırılan bir şey olmadığını bilsin. Ayrıca hayatın da onların yaşadığı hayat olmadığını bilsin. Ebuzer'in şu mesajını halka ulaştıralım: "Evinde yiyecek ekmeği bulunmadığı halde insanlar üzerine yalınkılıç yürümeyen kişiye hayret ederim."[80]

[80] Ebuzer'in bu sözünde çok değerli ve derin iki nokta vardır. Biri şudur: Ebuzer: "Mahrum, silahlı ayaklanma yapabilir veya yapmalıdır." demiyor, bilakis: "Niçin silahlı kıyam yapmıyorsunuz, şaşıyorum." diyor. İkincisi şudur: Ebuzer, "egemen düzen veya sınıfa, yahut sömürgecilere ve kapitalistlere" değil, tersine "bütün halka" diyor! Çünkü eğer benim evimde ekmeğim yoksa,

Fakat kuşkusuz hem eski, hem de yeni üyeleri bir kalıp gibi olan bizim kitap okuyan toplumumuzda ben dinci bir yazar oluyorum. Ebuzer'in kitabını yayınlayan nerede, Sartre'ın kitabını yayınlayan nerede? Lakin ben, halkımın dinî, sosyal ve sınıfsal uyanışı için Ebuzer'i tanıtmanın, egzistansiyalizm bahsinden, sayıları çok da olsa kalıp yargılardan, hatta topluma hâkim ruh telakkisinden daha etkili olduğunu fark ettiysem, korkmamam gerekir. Ülkü ve halk yolunda haysiyetini gözden çıkaran kişiler, bu yolda canını verenlerden daha değerlidir.

Aydınlarımız, yazarlarımız, çevirmenlerimiz, şâirlerimiz ve düşünürlerimiz de modaperesttir ve yaygın akıntıda kulaç atarlar; çünkü hızla gitmek ve dikkatleri bu süratle kendilerine çekmek isterler; halkın işi çok. Öyle görünüyor ki bu çaresiz halk, tekrar fikrî aldatmalara, kandırmacalara ve yeni mürit oyunlarına kapılmıştır. Yine bunların ellerinin ifşa olması için bu bedduali halkın üzerinden bin yıl daha geçmelidir!

Perişanlıkların asıl nedeni, ne istibdat, ne sömürü, ne de istismardır. Bunların hepsi sonuçtur, iki sebep vardır:

İlki eşekleştirme, ikincisi de eşekleştirme! Şu iki tür eşekleştirme: Eski eşekleştirme ve yeni eşekleştirme!

Konunun Özeti

Şimdi şunu bilmek gerekir:

1- Siyasal ve sosyal meseleler, felsefî ve bilimsel meselelerin aksine görecelidir. Bir zaman diliminde ölçü olan, ilerici ve yapıcı etkiler bırakan bir şey, bir başka zaman diliminde ve bir başka toplumda anlamsız ve etkisiz olabilir; yıkıcı ve çökertici etkiler yapabilir.

2- Avrupa'nın toplum ve kültüründe, felsefî, sosyal ve siyasal düşüncelerinde olan şey, Avrupa'nın tarihî faktörünün ve sosyal şartlarının tabiî ve mantıksal bir ürünüdür. Onu farklı bir tarih, kültür ve sosyal şartlara sahip bir topluma aktarmak, gö-

bundan tüm halk sorumludur ve o da bireyi ölüme mahkûm etmektir! Dostoyevski'nin sözüyle, her ne zaman bir cinayet olursa, suskun olanların eli de o cinayete bulaşmıştır. Fakat bu iki sözün değerinin farklılığı açıktır.

rünürde aldatıcı, yüzeysel bakan gözler için heyecanlı ve yenice olduğu ölçüde en iyi fırsatları, en iyi insanî yetenekleri telef etmekten ve yerli asil değer ve sermayeleri telef etmekten başka bir ürün vermeyen bir iştir.

3- Siyaset, bireyin bir gruba, bir topluma bağlılık hissi,[81] ona karşı sorumluluk duygusu, bilinçlendirme duygusu ve onun liderliğine katılım, ilerici insanın ayırıcı özelliğidir.

4- Aydın ne filozof, ne bilgin, ne yazar ne de sanatçıdır. Aydın, bilinçli bir mutaassıptır. Kendi zamanının ruhunu ve toplumun ihtiyacını hisseder. Aydın, düşünsel rehberlik görüşüne sahiptir. Bu bilinç ve görüş, sosyal deneyim ve devrim pratiği seyrinde, soyut zihinsel düşünceler, felsefî ekolleri ve bilimsel dalları inceleme ve öğrenmeden daha çok gerçeklik ve gelişim sağlayan özel bir bilinç ve görüştür. Çünkü aydın hareketi, tarihteki peygamberler hareketinin takipçisidir. Yani toplumların rehberleri olup çoğunlukla ümmî olan peygamberlerin takipçileri. Diğer taraftan entelektüeller de tarihteki bilgelerin, ediplerin ve bilginlerin gelişmiş bir devamıdırlar. Günümüzde de milletler arasındaki imtiyazlara; diktatörlük, gasp, kölelik, bağımlılık ve gericiliğe karşı devrimci ve özgürlükçü hareket önderlerinin misyon ve safları ile tarihteki İbrahim, Musa, Muhammed (as) gibi peygamberlerin getirdikleri mesaj arasında benzerlikler bulabilirsin. Çünkü çağdaş aydının misyonu, peygamberlerin misyonunun takipçisidir. Tıpkı bunun gibi günümüz entelijansiyasının temsilcileri olan Hegel, Descartes, Kant, Pasteure, Heidegger... ile Aristo, Eflatun, Demokritus, Batlamyus, Sokrat, Kindî, İbn Sina, İbn Rüşt, Gazalî ve Molla Sadra gibi düşünür ve âlimler arasındaki fikrî ilişki de çok açıktır.[82] Aydının özelliği olan

[81] Bizim dilimizde "taassup" denen şey. Asabiyet kökünden gelir ki bağlılık, tutuculuk ve güç demektir.

[82] Denilebilir ki fakîh, kelamcı, usul âlimi, İslam filozofu, ârifi ve... ulema ve uzmanlar safında görmek gerek; Afganî, Kevakibî Abduh gibi kimseleri ise aydınlar safında. İslam Peygamberi onlar hakkında şöyle demektedir: "Âlimler peygamberlerin varisleridir!" Peygamber (as) onları geçmiş peygamberlerle mukayese etmektedir: "Ümmetimin âlimleri, Benî İsrail nebilerinden daha faziletlidir." Dolayısıyla âlim, İslam literatüründe hidayet bilgisi ve önderlik bi-

rehberlik bilinci, hükümet başkanlığı değil, bilakis topluma hareket verme ve yön belirleme anlamına gelir. Her aydının topluma karşı bireysel sorumluluğu vardır. Peygamberin (as): "Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlusunuz..." sözü de bunu ifade etmektedir.

5- Toplumsal ve sosyal rehberlik, sadece mutlak bir iş olmadığından ve her toplum, kendi nesnel şartları, tarihsel aşaması, sosyal ruhu ve kültür cinsine bağlı bulunduğundan, özel bir konuma sahiptir. Aydın; fizikçi, doktor veya filozofun tersine toplumsal ve öğretiyle ilgili genel esasları bilerek; özel, ileri ve yapıcı bir zeminde baş gösteren sorunlara aşina olarak aydın olamaz. Çünkü aydın, her şeyden önce toplumunu, zamanını, halkının dilini iyi tanıyan bilinçli bir insan demektir. Dediğim gibi; aydınlar, tarihte peygamberlerin üstlendikleri rolü devam ettirenlerdir. Kur'an'ın, "Biz bütün peygamberleri ancak kavimlerinin diliyle gönderdik." ayeti şu anlamdadır: Peygamber, kendi halkının uyanış ve hidayetini üstlenmiş olduğu için onların diliyle konuşmalıdır. Fakat çoğu müfessirin dediği gibi "Örneğin Musa (as) İbranice konuşurdu, Hz. Muhammed (as) Arapça konuşurdu." anlamında değil. Yine müfessirlerin söylediği gibi "Yahudilere gönderilen bir peygamber Çince mi konuşacaktı?" anlamında da değil. Bu ayetin kastettiği şudur: Peygamberler, birbirinden uzak duran, çok felsefî ve bilimsel konuşmalar yapan, hotel palasların kafelerinden çıkma cesareti gösterip pazara, işçilerin arasına, camiye, Muhammed Abad köyüne adım atmayan ve gıyaplarında kendilerini seven ve vekaleten kendilerine yükümlülük belirleyen çilekeş halkın ne tür kıyafetlerinin olduğuna, nasıl bir simaya sahip olduğuna, ne yaptığına ve ne düşündüğüne bakmayan aydınlar gibi olmamıştır. Peygamber, çok ilerici, sosyalist veya başka tür bir aydın da değildir. Çünkü saydığımız tipler, kahveye, tekkeye, işçi ve çiftçi bir topluluğa gitse, her iki taraf da korku ve ihtiyatla susmak durumunda kalır. Halk, yaban-

lincine -ki emanet ilmi budur- sahip kimsedir. Bilginler ve uzmanlar ise topluma maya, kültürel ve medenî zenginlik verir; ruh, hareket ve yön kazandırırlar: "Siz kulların bakıcıları ve şehirlerin rükünlerisiniz".

cı bir bayın geldiğini ve dikkatli olmak gerektiğini düşünürken o da yabancı ve 'el' olan bir topluluğa geldiğini ve bu toplulukla hiçbir benzerliğinin bulunmadığını hisseder. Budur, kavmin dilini bilmenin ve halkın diliyle konuşmanın anlamı. Bu dil, formel anlamda Farsça, İbranice ve Arapça değildir; bir milletin kültürü ve fikrî, ruhsal ve sosyal hassasiyetlerinin, ihtiyaçlarının, ızdıraplarının ve arzularının özüdür.

Mary Antuanet, 18. yüzyıl Fransa'sının devrimci halkının diliyle konuşur. Fakat halkın devrim yaptığını; çünkü ekmeği olmadığını rapor ettiklerinde, halkın konuştuğu Fransız diliyle: "Kıtlık veya buğday sıkıntısı sebebiyle ekmekleri yoksa bisküvi ve çikolata yesinler." der.

Kediver, Millî Şura Meclisi'ndeki Meşhedli vekillerden biriydi. Tahran'dan, onu seçen halkın problem ve dertlerini dinlemek amacıyla seçim bölgesine gelmişti. Halk onun yanında temel gıda maddelerinin pahalılığından şikâyet ediyordu. Bu ve benzeri maddelerin fiyatı o kadar yükselmişti ki hayat çekilmez hale gelmişti. Kediver, hem şikâyetlerin haklılığını vurgulamak, hem de halkın derdi ile dertlendiğini ve bu gerçekleri kendisinin de bildiğini göstermek için şöyle dedi: "Gerçekten de hayret verici bir durumla karşı karşıyayız. Gıda maddelerinin fiyatı, sersemletici bir düzeyde. Bundan iki üç yıl önce bize bir şişe şampanya, viski veya üç yıldızlı Fransız, Amerikan veya İngiliz cin[83] getirip çeşitli yemeklerle, hatta şarapta kızartılmış kebaplarla birlikte masamıza koydukları zaman, her seferinde hesap iki yüz, hadi kazıklamak istediklerinde iki yüz elli tümen olurdu. Hâlbuki şimdi bir duble yabancı içki ile birlikte çelo kebap veya büryan türünden basit bir yemek yiyorsun, iki yüz elli tümenlik hesap geliyor. Bunun için de herkes içinden itiraz ediyor: Biz altı bin tümen maaş alıyoruz. Fakat Tahran'da hayat şartları Paris ve New York'tan daha pahalı gibi. Bir de düşünün, biz milletvekilleriyiz. Gidiş gelişlerimiz var. Gidenimiz gelenimiz var, geceleyen misafirlerimiz var; yani bir meclis vekili halkın için-

83 Bir tür alkollü içki. (Çev.)

de olmak zorundadır. Siyasal ve sosyal bir insan olmalıdır; onun herkesle işi olur. Evine kapanıp kapısını kitleyemez. Zahit değil, milletvekilidir. Birkaç aylık maaşımızı misafirimizin bir gecesi için harcamamız gerek, hem de bu yaşam durumuyla ve sizin de nereye vardığını gördüğünüz genel gıda pahalılığıyla."

Görüyorsunuz ki her ikisi de Farsça konuşma diliyle konuşuyor; fakat iki ayrı dalgadan! Her iki taraf da aynı kelimeleri kullanıyorlar. Fakat her bir sözcüğün, iki sosyal sınıfa, iki kültürel ve ruhsal atmosfere bağlı olan iki kişinin zihnindeki manası, duygusu ve ruhu başka başkadır. Bu dil hayat dilidir, edebiyat dili değil!

Nice Hint ve Türk aynı dili konuşurken,
Nice iki Türk de yabancı gibidir.

Birkaç yıl önce felsefeyle ilgilenen 'bay'ın minber yöntemi öyle gelişti ki her mersiye okuyucusunun minberde okuduğu metni ezberliyor ve ona özgü hitap ve okuma şeklini alıp kendi meclislerinde kullanıyordu. Bay felsefeci, ülkenin asilleri ve önde gelenlerinin meclislerinin hatibiydi. Bir zamanlar bu taklitçi mersiyeci, Huzistan, Kirman ve Horasan'ın yoksul bir köyüne gider. Meğer binekleri iki üç eşekten başka bir şey olmayan yerlere gitmiş. Oralarda açlık ve yoksulluktan gözlerinin feri kaçmış insanlara şöyle hitap ediyordu: "Ey insanlar, ey aristokratlar, ey son model Crysler ve Chevrolet arabalarla böbürlenerek geçen ve yaya insanların yüzüne ve başına toz toprak ve sulu çamur sıçratan kimseler! Ey sigaralarının külünü yarım bıraktıkları kebap tabağına boşaltanlar!"

Bu ülke halkının, bu toplum ve zamanın halkı için Avrupa ve Amerika'dan konuşan günümüz aydını da o gözleri şaşkın acemi taklitçi mevlithanlardandır.

6- Kültür, bir ulusun içeriği tarih boyunca hazırlanıp şekillenen manevî ürünlerinin toplamıdır. Kültüre bu biçimi toplumun ruh veya vicdanı verir. Bundan dolayı her kültürün doğrudan doğruya kendisine özgü tarihî kaderi ve sosyal altyapısıyla karşılıklı sebep sonuç ilişkisi ve mantıksal bağı vardır. Birey, insa-

nî kişiliğini toplumun billurlaşan kültürel özelliklerinden alan bir hücredir; toplum hücresi. 'Kendi' olarak, öz olarak, ben olarak adlandırılan şey, bireyin vicdanında oluşan toplum kültürünün yansımasından başka bir şey değildir. Bu nedenle her bireyin bireysel kişiliği, kendi tarihsel yazgısı ve sosyal kurumları içinde eğitilen unsurlar toplamından oluşmaktadır. Hatta muhtemelen 'bilinç' ve 'seçme gücü' de toplumun istediği yöndedir ve bunlarda da toplumun müdahelesinden söz edilebilir. "Bilince ve kendi kişiliğini bulmaya yönelme" konusu, Hint mistisizmi ve Hıristiyan ruhaniliğinin iddiasının tersine, tarihî bilinci, toplumunun maddî ve manevî kurumlarını, yani kendi kültürünü tanımakla yakından ilgilidir. Bu yüzden kendi kültürüne yabancı olan bir aydın, kendisine yabancıdır; başka bir kültür bağlamında düşünen ve duyumsayan bir aydın, kendi hakikî benliği yerine başkasının benliği olarak hisseden bir 'aline'dir.

7- Bir psikolog veya psikiyatrist; bir fizyolojist, cerrah ve doktor gibi psikoloji biliminin genel yasalarını öğrenmekle en ufak bir başarı elde edebilecek bir kişi değildir. Bilakis o, öyle bir kişidir ki kendi yargı, duygu, çözüm yolu ve karar alışını, hasta bireyini (süje) tam bir inceleme temelinde ortaya koymalı ve onu, geçmişini, şimdisini, mizaç durumunu; bedensel, ruhsal, düşünsel, çevresel, ailevî, ırkî ve irsî vaziyetini, hatta zevk eğilimlerini, meşguliyetlerini, inançlarını ve yaşam biçimini inceledikten sonra tanımalıdır. Zira her birey, kendisinden sayısız faktörler doğan özelliklere sahiptir ve bu, her bireyde bir türlüdür. Psikoloji açısından ise 'birey' yok, bilakis 'bireyler' vardır. Sosyolojide de toplum yok, bilakis toplumlar vardır. Her toplum, bir tarihe, tabiî çevreye, ırka, toplumsal kurum biçimine, bireysel ve toplumsal ilişki şekline, tarihsel değişim dönemine, değişik din ve toplumlarla zaman zaman kültürel ve sosyal ilişkilerine bağlı olarak özel bir sosyal kişiliğe sahiptir. Bir aydının, bu sosyal kişiliği tanımadan bir sosyal ekolü seçmesi, bir çözüm yolunu benimsemesi veya bir siyasî ve sosyolojik inanca iman etmesi anlamsızdır; böyle bir şey facialara yol açar. Bu, tıpkı doktorun bir hastaya, onu görmeden tedavisi için reçete yazmasına benzer. Böyle

bir durumda biz, hastanın kim olduğunu, hastalığının ne olduğunu, nasıl olduğunu, ne gibi maddî imkânlar ve ruhsal özelliklere sahip bulunduğunu bilmiyoruz.

Günümüz aydınlarının en acil ve en çetin misyonu, şu karmaşık ve sorunlu hakikatin peşine düşmektir: Bizi niçin ve nasıl böyle yapmışlar? Ondan önce şu açık ve kesin temel gerçeği kabul etmelidir: Bugüne kadar ne düşünmüşsek ve ne şekilde görmüşsek, emperyalizm, böyle düşünmemizi ve böyle görmemizi istediğinden ve bunun için çalıştığındandır.

Yani bir tür "Descartesçı şüphe." Kendin hakkında, özün hakkında şüphe; kendimizin göz, kulak, fikir, akıl ve kalbimize karşı karamsarlık ve tereddüt! Bu, o kadar kolay bir iş de değildir. Bir kitabı veya tercümeyi incelemek ve bir yabancı dil bilmekle mümkün olmaz. Bu, kendinde, özünde devrimci bir eylemdir!

Biz Kaç Tarihî Kültürel Öze Sahibiz?

Bizim birkaç 'tarihî kültürel' özümüz var:

1- Eski İran: Köklerini Hehamenişî, Eşkanî, Sasanî tarihinde ve Zerdüştîlik dininde bulabileceğimiz ve nihayet İran-Aryaî mitolojilerine bağlayabileceğimiz milliyetçilik. Şuş'ta gömülü bir öz, Cemşid ve Pasargad'ın tahtında ve kırık sütunlarda kalan öz. Son olarak Şahnâme'de, sanatçı, vatanperver ve gelenekçi Firdevsî'nin yetenek ve taassubun yardımıyla, tekrar kenarlığa bağladığı öz.

Bu ilk kültürel öz nasıl bir şeydir?

a) İran toplumunun ilk kültürel ve millî biçimidir.

b) İran tarih ve milliyetinin oluştuğu döneme ilişkindir.

c) Mitolojik döneme bağlanmaktadır; zira tarih öncesiyle komşudur.

d) Şiddetli bir milliyet tonu vardır. Her ne kadar Eşkanî ve Sasanî İran'ının kültürel Yunancılığı (Hellenisation) bazı kültürel boyutlarda ve bazı siyasî şartlarda şiddetle görülmekteyse de İran'ın millî kişiliğini değiştirip bozmuyor, yabancılaştırmıyor ve kültürel bağımsızlığını sarsmıyor.

e) Millî cesaret, güç ve üstünlükle iç içedir. O dönemde siyasal İran, o zamanın medenî dünyasının iki muktedir imparatorluğundan biri idi ve imparatorluğunun genişliği Libya'dan Çin'e buradan da Danub'a kadar uzanmıştı.

f) Eski medeniyetimiz, insanlık tarihinin en ileri, en evrensel ve en eski medeniyetlerinden biriydi. Mezopotamya medeniyetlerinin (Sümer, Akad, Babil, Asur) varisi, saldırgan Yunan ve Roma medeniyetlerinin rakibi ve nihayet İslam ile çağdaş Avrupa medeniyetlerinin kuruluşuna birçok yararlılıklar sunan bir medeniyet.

g) Mitraizm, Zerdüştîlik, Maniheizm ve Mazdekizm gibi dört büyük dinî hareketin sahibi. Bu dinler, tarihin meşhur ve nüfuzlu dinleri arasında sayılmıştır. Mitraizm, Batı'da Roma'ya kadar, Mani dini Doğu'da Çin'e kadar gitmiştir. Mani dini, güçlü felsefî temellere sahip, Mazdek dini devrimci ve saldırgan bir sosyal çehreye sahip olmuştur. Zerdüşt dini, sınıfsal bir düzen ve tarım ekonomisi temelinde, millî ve geleneksel bir ruha, ahlakî ve dinî bir görüşe sahip bulunmuştur.

h) Eski kültürümüz, birkaç sınıfsal çehreye, hatta çok şiddetli 'kast' görünümüne sahip olmuştur. Öyle ki onda milliyetin manevî âdet ve göreneklerinde bile kültürel bir birlik güçlükle hissedilebilir. Dört kapalı sınıf olan soylular, köylüler (feodaller) -ruhanîler ve yazarlar- meslek erbabı ve teba arasındaki sınıfsal mesafe, hatta çelişki, o ölçüde imiş ki eğer onları ortak görüş, vicdan, kültür ve ruh sahibi bir tek milleti oluşturan unsurlar olarak tasavvur edersek uzaktan ve dışarıdan bakmış, zihinsel ve soyut genelleme yapmış oluruz ki bu, dış gerçeklikle uyuşmaz. Çünkü bu sınıflar birer çerçeve içinde kalmıştır. Her sınıfın önüne sağlam kaleler, kocaman ve muhkem setler çekilmiştir. Birey hiçbir şartla, kendi sınıfından bir başka sınıfa geçiş yapamaz. Sınıfları birbirinden ayıran ölçü, maddî yaşam düzeyi, üretim araçları ve biçimi veya ekonomik hayattaki alışveriş olmamıştır. Tersine her sınıf, kendi başına bağımsız, kapalı bir dünya, sosyal gelenekleri, hayat tarzları, ilişkileri; dinî, felsefî, bilimsel ve tabiat ötesi telakkileriyle karmaşık bir sınıftı. Hatta kıyafetleri-

nin biçimi ve yemekleri dahi farklıydı. Daha ne diyeyim? Her sınıfın konuşma dili bile farklıydı. Derî dili (eski Farsça) üst sınıfın dili, Avesta dili ise din adamlarının diliydi. Bu milletin ortak bir dili olmadığı gibi, ortak bir yazısı da mevcut değildi. Din adamlarının yazısı olan Avesta yazısı diğer sınıfların yazısıyla uyuşmazdı. Bu sınıfsal tekelleşme isteği öyle bir noktaya ulaşmıştı ki ortak bir müzik dahi meydana gelmemişti. Her birey, ister istemez kendi sınıfı için tayin edilen müzikle mırıldanacak, söyleyecek, dinleyecek ve yetinecekti. "Şahlık şarkısı", şah ve şehzadelerin meclisine özgüydü. 'Surûd' (şarkı, marş), asker ve pehlivanların müziği, 'baj' mollaların müziği, 'terane' tebanın ve halk kitlelerinin müziği.

Peki, hangi ortak etkenler, birbirinden bağımsız ve birbirine yabancı bu sınıfsal dünyalardan bir millet meydana getirir? Toprak, kan, din, geçmiş ve iktidarda ortaklık mı? Ruhsal yakınlık, fikrî ve içsel anlayış kazandıran tek güçlü bağ dindir. Bu noktada denilebilir ki birincisi dinin bizzat kendisi, belirli sınıfsal sınırların en güçlü koruyucu, belirleyici ve meşrulaştırıcı etkenidir. İkincisi; Sasanî yönetimi dönemi ve padişahları aracılığıyla Zerdüşt dini, güçlü bir resmî ve millî din haline gelmiştir. Üçüncüsü; o çağda bu din, egemenlik ve gücünün zirvesine erişmişti. İktidar ve yönetim, bir dinî rejimdir. Şehinşahların da mensubu olduğu şehzade ve ordu komutanları sınıfı üzerinde bile mubedlerin[84] sultası vardı. Toplum düzenindeki manevî sultası en aşağı noktaya kadar nüfuz ettiğinden iki güçlü din olan Mani ve Mazdek dinleri İran'da ortaya çıktı. Bu iki din, şimşekler çakıyor, toplumun bütün varlığını titretiyor; Batı'da Hıristiyanlık hergün artan oranda genişliyor, hatta Sasanî başkenti Medain'i bile kuşatıyor. Buda dini, Doğu'dan gelişip yayılıyor, hatta kendi kıblesini Belh'de inşa ediyor. Öyle ki İran'ın en büyük hanedanı olan Bermekîler, Budizm'in koruyuculuğunu üstlenmişlerdir.

Eski İran toplumunun bu homojen olmayan, hatta çatışan organlarından, yani her biri ayrı bir dil, ayrı bir çizgi, ayrı bir mü-

[84] Zerdüşt din adamları. (Çev.)

zik ve sanat, ayrı gelenek, âdet, adap ve kurallar, ayrı ekonomik durum ve sosyal hayat, ayrı bireysel ve kolektif haklar, hatta ayrı kıyafet, süslenme, ev ve gıdaya sahip olan sınıflardan, milliyet adında tek bir vücut oluşturmaya çalışan faktör, şehinşahlık esası ve şehinşahın şahsına tapınma olmuştur. Eski İran'da saray katipleri ve siyasetçiler tarafından emredilen yoldur bu. Bunun metafizik ve dinî izahı olarak tanrısal ışıktan ve şehinşah ile onun nişanesi olan Ahuramazda arasındaki özel ilişkiden söz edilerek her sınıfın ayrı bir eksen üzere olup nefret eden ve ayrılıp uzaklaşan bir çizgide hareket ettiği bir toplumda, böyle ortak bir eksen meydana getirme gereği hissedilmiştir. Öyle ki ortak temellerden oluşan 'milliyet' yerine yalnızca bir 'merkeziyet' oluşturulmuştur. Yani ortak bir ruh yerine, ortak bir şah! Bir millet ile bir imparatorluk arasındaki temel fark da işte bu noktadadır. Bugün nasyonalizm diye tanımlanan şey, gerçekte daha çok bir merkeziyetçiliktir. Bu sosyolojik siyasal gerçekliği biz, eski İran'ın görünüşünün tam bir aynası olan ve bu dönemde topluma hâkim ruh halini ve görüşü gösteren Firdevsî'nin *Şahnâme'sinde* açıkça görebiliriz.

Benim burada ifade etmek istediğim şey şudur: Doğrudur, antik İran kültürü, bizim din, edebiyat, sanat ve diğer birikimlerimiz demektir. Dolayısıyla köklü, asil, ulu, muazzam, övünç kaynağı kültürel ve manevî özlerimizden biri demektir! Fakat burada bu kültürel özün nerede olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Bu sorunun cevabı, bizim için, bugünkü hayatımız, sosyal ve düşünsel sorumluluğumuz için belirleyicidir. Şüphe yok ki bu parlak ve asil kültür, yalnızca tarihte vardır, toplumda değil!

Acaba aydın, bir tarih araştırmacısı veya bir arkelog mudur, yoksa bir sosyolog mu? Diyeceksiniz ki elbette sosyolog. Fakat aydın, tarihin yardımını almaksızın tanıma eyleminde bulunabilir mi? Kuşkusuz hayır! Fakat kültürel tarih iki türlüdür: Bağımsız tarihî akım, bağımlı tarihî akım.

Aydın, tarihe, bir tarihçi, bir arkeolog veya tarih öncesi dönemler araştırmacısının baktığı gibi bakmaz. Bir tarihçi veya tarih fi-

lozofu için tarih; onun biliminin konusu olup bağımsız bir hakikattir. Ona göre en ufak olaylar, en büyük değişimler kadar, en uzak zamanlarda en yakın zaman kadar önemlidir. Çünkü bunlardan her biri tarihi oluşturan öğelerden biridir. Onun hedefi, tarihî gidişatı keşfetmek ve tarihte meydana gelen değişim ve dönüşümlerin sebep ve etkenlerini, ayrıca hareketlerin yasalarını bulmaktır.

Tarihçi, tarihi tanımak ister. Onun için bağımlı ve bağımsızın, canlı ve ölünün bir anlamı yoktur. Onun için, bir köyün bir köşesinde on bin yıl önce yapılmış bir çömlek ile yedi bin yıl önce iki kişi arasında mülkiyeti karşılıklı değişmiş bir bağ, aynı ölçüde değerlidir. Bunlardan her biri, onun asıl işinin bir parçasıdır. O, sadece, çağının toplumunun, filan din, falan dil veya filan olayı hatırlayıp hatırlamamasını, şimdiki zamana bir etkisinin olup olmamasını düşünmekle kalmaz, ayrıca belleklerden gitmiş, hatta hatırası bile kalmamış şeylere daha titiz bir yöneliş gösterir. Çünkü o şeyler meçhuldür. Onun çabası, geçmişte kaybolmuş her şeyi bulmak ve tarihin tüm karanlık köşelerini aydınlatmaktır. Hiç kimsenin bilmediği şeyler hakkında bilgi elde etmek, onun için daha anlamlı ve değerlidir. Tarihçinin ihtiyaçları, kendine özgü hassasiyet ve hedefler üretir. Tarihçi, bütün ömrünü bir taş kitabe üzerinde geçirebilir. Amacı, o bilinmeyen yazıyı okumak ve uzman araştırıcılarca da bilinmeyen bir olayın bağlantısını keşfetmektir. Bir dil veya lehçenin değişik metinleri üzerinde yıllarca öyle çalışır ki iki bin yıl önce, örneğin Semerkant'ta konuşulan ve bugün tek bir kişinin dahi kullanmadığı, hatta hiçbir metinde de bulunmayan dili keşfedebilsin, anlayabilsin. Elbette tarihçi bazen şimdiki zamana da gelir; ama bu gelişi, şimdiki zamanı tanımak için değil, bilakis tarihsel bir olayın ufak bir ipucunu yakalayabilmek içindir. Bunun tersi de doğrudur. Bir sosyolog da tarihe yönelerek araştırır. Sosyoloğun buradaki amacı, tarihi tanımak değil, belki şu anda toplumunda yaşayan sosyal bir gerçeğin izinden giderek olayın kökünü tarihte bulmak ve onu tahlil etmektir. Örneğin, çarşaf giyinme meselesine tarihçiler, bir tarih belirtisine, filan zaman ve yerde bir veya birkaç dinî, siyasî ve sınıfsal etkiyle

gerçekleşmiş, somut şartlar içinde ve zaman sürecinde şu değişimlere uğramış, filan zamanda kalkmıştır veya vardır gözüyle bakarken bir sosyolog için bu, var olan bir sosyal gerçekliktir. Sosyolog onu anlamaya, sosyal şartlar ile toplumun maddî manevî yapısı çerçevesinde onu çözümlemeye çalışır. Eğer onun toplumsal orijinalliği, tarihsel köklerini ve oluşum nedenlerini araştırmayı gerektiriyorsa tarihçiden yararlanmaya da çalışır. Şu anki Avrupa toplumunda örtünme, bir Avrupa tarihi tarihçisi için tesettür veya örtünme, Avrupa tarihinde var olduğu için araştırılacak meselelerden biridir; fakat Avrupalı sosyolog için bu, yok olmuş bir iştir.

Sosyolog, şu anki Taht-ı Cemşid'i incelemeye; onun yapı durumunu, cinsini, direncini, yapı tarzını, yapısal malzemelerinin terkip ve bileşim şeklini, kendisi veya mimarın tamir edebileceği, günümüz ailesinin oturup yaşaması için hazırlayabileceği veya manevî durumunu ortaya çıkarabileceği ve halkın duygu ve telakkisinin değerli bulabileceği şekilde tanımaya çalışır. Fakat tarihçi için Taht-ı Cemşid, ortaya çıkışının başlangıcından günümüze kadar devirler ve olaylar süreci içinde, zaman boyunca akışı olan tarihsel bir konudur. Tarihçi, bu zamandaki akışı tanımaya çalışır.[85] Görüyorsunuz ki bu ikisi birbirine muhtaçtır. Fakat aynı zamanda ikisinin bilinen iki çalışma alanı ve konusu vardır. Eğer Taht-ı Cemşid bugünün Farsçasında artık olmasaydı ve temelden yok olsaydı veya İskender yangınında tamamen ortadan kalksaydı bu, tarihçi için aynı zamanda tarihsel bir gerçeklik olurdu; yani her zaman var olan bir gerçeklik. Fakat sosyolog için yok olmuş bir durumdur.

Dolayısıyla Eski İran'ın medeniyet ve kültürü, başka bir ifadeyle tarihsel gerçekliği, tarihçi için vardır ve var olacaktır. Burada var olma, ebedî ve yok olmaz bir var olmadır. Çünkü tarihçi için, tarihte hiçbir şey yok olmaz. Fakat sosyolog için, bir gerçeklik yok olmuşsa, toplumda yok demektir.

[85] Shandel'in şu sözü belki kabul edilebilir: "Toplumu tarihçi zamanda, sosyolog mekânda inceler." Bu tarifte tarih, özel sosyal anlamıyla telakki edilmiştir.

İslam'ın siyasal, sosyal ve kültürel kılıcı, İran'da Hehamenişî hanedanının zaferiyle başlayan kültürel akışı kesintiye uğrattı. Böylece yeni İran, eski kültürüne o kadar yabancılaştı ki Ebu Müslim Horasanî'nin komutasındaki muazzam Horasanlılar ordusunda Arap hilafetinin yazgısını belirleyen kılıçlar, zihinlerde Horasan ordusundan bu topraklarda çıkmış olan Rüstem Ferehzad'ın komutanlığıyla ilgili en küçük bir hatıraya sahip olmamıştır, İslam ordusunun şiarı ve isteği, İslam adaletini yerleştirmek ve Sasanî hanedanının yönetimini değil, Hz. Muhammed (as) hanedanının yönetimini canlandırmaktır. Şu iddiada bulunulabilir ki biz Horasanlılar, İslam'ı siz Araplardan daha iyi tanıyor ve ona daha çok değer veriyoruz. Biliyoruz ki Horasan'ın fethi Osman günlerinden Beni Ümeyye'nin ilk zamanlarına, yani birinci asrın ikinci yarısına kadar sürmüştür. Horasan'ın Emevî karşıtı İslamî hareketi ikinci asrın ilk yarısında başlamıştır. Muhammed (as) ailesinin hakkını gaspedenlere karşı Muhammed (as) ailesi yönetimi için harekete geçen Ebû Müslim ordusu, Said b. Osman ve Yezid b. Mühelleb'in kılıcına teslim olan ikinci kuşak insanlardır.

Şeyhülislam'ın *Fedail-i Belh*, Ömer Nerşahî'nin *Tarih-i Buhara*'sı, *Tarih-i Nişabur* ve diğer belde ve şahıslarla ilgili kitaplar incelediğinde, onların şunu anlattıkları görülür: İslam'ın hemen birinci ve ikinci nesillerinde Maveraünnehr ve Horasan şehirleri, Peygambere (as) ait ve Belh hakkında rivayet edilen bir hadisin güzel tabiriyle "Meşhur İslam uleması, kadılar, muhaddisler, kıraat âlimleri, hatta zahitleri nar taneleri gibi coşkuyla fışkırmışlardır."

Bildiğimiz kadarıyla Ebû Müslim zamanından itibaren İslamî yönetimde İranlıların nüfuzu Araplara galebe çalıyor ve üçüncü asrın başından (205 yılı) itibaren İranlı Tahirî, Saffârî, Samanî, Deylemî ve Âl-i Zeyyar sülaleleri İran'a hükmediyor; İran'ın İslam öncesi kültürünü tanımamaları öyle sonuçlanıyor ki "millî" âlimler, edipler ve tarihçilerimiz dahi son asrın yarısında ne kadar çalışıyor ve arıyorlarsada bir şey bulamıyorlar. Samanîler ise her şeyden önce İran'ın milliyetine ve geçmişine yakın alaka

gösteriyorlardı ve herkesten daha bilinçli idiler. Bu ölü kültürü diriltmek için yaptıkları iş, kıssaları, eski mitolojileri, yani Şahnameleri derlemektir. Daha ilginç olan bir şey var ki böyle bir işe koyulan bilgin, vatanperver düşünür ve uzmanlar dahi Pehlevice bilmiyorlardı. Bu işin en büyük dehası, Şahname'nin sahibi Firdevsî dahi mütercimle ele alınıyor.

Ben İrşad konferanslarında esasen İran millîliğinin Arap saldırısından sonra oluştuğunu göstermiştim. Son "millîleşmiş" (nationalise) âlimler de İbn Sina ve Harezmî gibi dünya çapında dâhilerin yerine eski İran'da ilmî ve edebî değer taşıyan bir çehre bulmak için çok çabaladılar; fakat bulamadılar. Afşin, Merdâvîc, korkunç cani, acımasız ve hokkabaz Mukanna gibi ihanet hanlarının hareketlerinden ve Abbasî halifesinin diğer oyuncaklarından hiçbirinin milliyet motifi olamadığını ispat edemediler. O oyuncaklar ki Abbasî hanedanlığı yönetimlerinin bölgeye dönüşü sebebiyle sade zavallı halkı kendi oyuncağı yapıyor ve Arap halifenin zekice vesveseleriyle birbirlerinin canına kıyıyor ve hazreti halifenin huzuruna birbirlerinin başını götürüyorlardı. Bunların arasından sadece Babek adında bir adam çıkmıştı ki o hem halktan biriydi, hem de savaşında samimî, inançlı ve reşit idi. Fakat o da son millî bilginlerin ürettiği millî kahramanların eliyle halifeye kurban edildi. O herkesin bildiği gibi Mazdekî idi. Mazdekîler Müslümanlardan önce Zerdüşt dinine ve İran rejimine karşı ayaklanmışlardır.

İslam'dan sonra İran'da şiir söylemeyi başlatan ve İslam sonrası ilk İran sarayları çevresinde yetişen ilk şâirlerden hiçbirinin, fikir, ruh, sanat ve hatta dil bakımından İslam öncesi bir şâir ve edip ile en küçük bir benzerliği yoktur. Hatta onların dil ve yazılarını tamamen unutmuşlardır. Bu dil, yazı hattı, din, kültür, tarih ve medeniyet unutkanlığı o kadar ileri idi ki Batılı müsteşrikler çivi, Pehlevî ve Avestaî yazılarını okuyabildikleri, halkın cin ve ecinni yazısı dediği Daryus ve Kuruş kitabelerini keşfettikleri ve Doğubilimciliğin bilimsel veya bilimsel olmayan maslahatlara binaen Avrupa'da işe başladığı zaman, evet o zaman eski ahitlerin tamamı birden keşfedildi!

Aydın: İdeoloji Sahibi Bilinçli Düşünür

Aydın, ne bir filozof, ne bir bilgin, ne bir dindar, ne bir ırkçı ne de bir milliyetçidir. Tabiî ki bunlardan biri de olabilir. Aydın için asıl olan şey ve bir ekolün sağlıklı ve hastalıklı oluşunun delili veya bir inancın hak ve batıl oluşunun kanıtı olarak aldığı şey; aklî, felsefî, zihinsel ve bilimsel sorunlar, mantıksal deliller ve işrakî ilhamlar değildir. Tek kelimeyle, aydının toplumunun inanç ve özgürlük altyapısı ve sorumluluğunun temeli, halkına sosyal, millî, sınıfsal veya insanî bilinç vermektir.

Her halükârda aydın hakkında hangi tanımı kabul edersek edelim, şu temel noktada ittifak etmeliyiz: Aydın, somut bir ideoloji sahibi bilinçli bir düşünürdür. Bu ideoloji, aydının dünya görüşünden kaynaklanmakta ve yayılmaktadır. Burada ideoloji ile ilgili konuya giremediğim gibi onun çeşitli anlamları üzerinde duracak zamanım da yok. Özellikle Marksist zihinlerde, Castro'nun deyimiyle "Marksist papağanların" zihninde ideoloji kavramı, sosyal sınıf kavramı gibi sabit ve tek bir anlam içeriğine sahip değildir. Genelde ideoloji, sosyal bir sınıfa özgü düşünsel ve itikadî bir öğreti zannedilir. Bu sanıda sınıf, kendisini ideoloji vasıtasıyla açıklar, meşrulaştırır ve ideallerini, hareket seyrini, yönünü, sınıfsal mücadele biçimini ve nihayet kendi hedeflerini tayin eder. Fakat bu kelimeyi geniş bir şekilde bir ulus için de kullanmışlardır. Mesela Marks'ın ünlü kitabına *Alman İdeolojisi* (İdeologie Allemande) adını vermesi oldukça anlamlıdır. Bu noktada en çok dikkat çeken şey de Marks ile Marksistler arasındaki yöntem ayrılıkları ve şiddetli düşünce tartışmaları olarak tespit edilebilir. Marksizm, sosyal konumu ve Batı'nın dinî dogmalarına benzeyen düşüncelerinden dolayı hızla avamîlik hastalığına tutulmaktadır. Bu hastalığın etkisi, belli olduğu gibi, daha başlangıçta, yani Marks henüz hayattayken tüm şiddetiyle ortaya çıkmıştır. Marks da bunu farketmiş ve ondan şiddetli sıkıntı duymuştur. Nitekim bir kere kendisi mutaassıp müritlerinden bir gruba hitap ederken söz konusu müritler, onunla bir meselenin 'Marksist izahı' üzerinde şiddetli bir tartışma başlattıklarında, Marks, öfkeyle şöyle bağırıyordu: "Ben Marks'ım, Marksist değil!"

Marks ile Marksizm arasındaki temel farklılık ve ihtilaflardan biri ideoloji üzerinedir. Marks'ın en büyük düşünsel karakteristiği, onun ideolojiye temel ve mutlak olarak karşı çıkmasıdır. Marksistler sürekli olarak "Marks ideolojisinden bahsetseler de Marks, ideolojiyi, ideologların zihinsel ürünü olarak kabul eder. Egemen sınıfa bağımlı düşünürlerin oluşturduğu sapkın hain ideolojiden uzak durur, onunla ilgilenmez. Statükonun izahı, tarihin tayini, toplum ve gelecekle ilgili plan ve programlar için buna bütün varlığıyla inanır. Her ideoloji, velev ki bu ideoloji, egemen sınıfın düşünsel, ekonomik ve sosyal üslerine karşıt olan, sömürgeleşmiş çilekeş kitlenin sınıfsal çıkarlarının savunucusu olan sosyalizm olsun, filozof ve aydının ürünü olması sebebiyle ve ayrıca istenen bir program olması, istenilen bir inanç olması ve nihayet "şöyle düşünmek, böyle davranmak, şu şiarlara inanmak ve bu hedeflerin gerçekleşmesi için gayret etmek gerek" demesi sebebiyle reddedilir. İşte Marks'a göre sosyalizm de böyle olduğu için reddedilir ve aslında bilimsel de değildir. Aslında çağdaş sosyalizm ve komünizm ile, önderleri Marks ve onun sosyalizmi arasında şöyle bir ihtilaf vardır: Çağdaşlar için sosyalizm bir inanç iken Marks için, bir bilimdir. Bu nedenle çağdaşlara ütopyacı denir. Yani sosyalist toplum, ulaşılması gereken erdemli bir toplumdur (ütopya). Bütün hümanistlerin, adalet arayıcılarının; eşitlik, kardeşlik ve halk özgürlüğü tutkunlarının acil arzusu; mahrum yığınlara, sınıflı zalim toplumların esiri olmuş insanlara kurtuluş reçeteleri sunmaktır. Onları yeryüzüne indirmek gerekir. Sınıflı ve imtiyazlı toplum, zalim feodalizm, burjuvazi ve kapitalizm sisteminin yerine insanî sosyalist sistem getirmek gerekir. Bu, onların ideolojisidir, onların inandıkları inançtır. Fakat buna karşılık Marks, kendi sosyalizmini 'bilimsel' sayıyor. Yani tarihin nesnel gerçekliği; inanç, irade ve düşüncenin etki alanının dışında kalan kendi cebrî yasaları temelinde, aşama aşama hareket eder, değişime uğrar ve ister istemez bu erdemli şehre varır.

Sosyalizm, gece aydınlansın, gecenin zulmetinden doğan karanlık, sapmalar, kayıplar ve mahrumiyetler ortadan kalksın diye insan bireyinin akıl, zeka, keşif ve tekniğinin ürettiği bir lamba de-

ğildir. Sosyalizm, yarın güneş sisteminin hareketi temelinde zorunlu olarak doğacak olan güneştir. Bu güneş gecenin bütün güçlerine, muhafızlarına, halkın gecekörlüğü ve karanlığından yararlananlara rağmen her yeri aydınlatacak ve dünyaya egemen olacaktır. Onların ideolojisi, lambanın yakılmasıyla gecenin aydınlanması, kapitalizmin yıkılmasıyla sosyalizmin yerleştirilmesi gerektiğini söyler. Fakat Marksizm, tarihin hareketinin düzenli ve mantıklı seyretmesiyle onun gerçekleşmesini kesin görür.

İdeologların sosyalizmi bir öneri, bilimsel sosyalizm ise bir öngörüdür. O, ahlaken böyle yapmak gerektiğini söylerken, bu, "kural olarak şöyle yapılmalıdır." der. Sosyalizm, onlar için bir buluş, bunun için bir keşiftir. Marks, tarih kervanının hareket yasasını keşfettiğini iddia etmektedir. Bu bilimsel keşif temelinde Marks, yolun başlangıcının mecburen sosyalizm olacağını ortaya koymuştur. Bundan dolayı Marks şöyle demektedir: "Halkın sosyalist ideolojiye inanması için propaganda yapmamak gerekir. Toplumun değişim yasalarını ve tarih hareketini keşfetme metodunu öğretmek gerekir. Sosyalizm ideolojisi, halka dinî bir iman vermek istiyor. Bilimsel sosyalizm, bilimsel bir bilinçtir. İdeoloji, zihinsel, öznel ve zatî içsel (subjectif) bir mesele iken, Marksizm nesnel ve zatî dışsal (objectif) bir durumdur. Biri hakikat, diğeri gerçektir.

Bu nedenle Marksizm sadece bir ideoloji olmamakla kalmıyor, ayrıca o ideoloji karşıtı düşünsel bir çizgidir de. Marksizm; gerçekte ne itikadî bir akım, ne ahlakî bir din, ne sosyal bir teknik, ne felsefî bir akım, ne de mevcut sistemlerin yerine getirilmesi istenen bir sistemdir. Marksizm, tek kelimeyle "tarih; keşfetme yöntemi", tarihin hareket çizgisini bulma veya adım adım ilerleyen belli aşamalarını izleme metodudur. Yoldaşı olan tarih, kendi kendine son aşamaya, yani sosyalizme erişir. Marksizm'i bir ideoloji olarak kabul eden, yalnız onu tanımamış ve saptırmış olmakla kalmaz, aynı zamanda ona karşıt bir eylemde de bulunmuş olur. Bu, bir Darwinistin, "Darwinizm ideolojisi" demesine veya bir matematikçinin, "izafiyet ideolojisi" tabirini kullanmasına benzer.

Fakat her şeye rağmen Marksizm bir ideolojidir. Çünkü öncelikle ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında sosyoloji, tarih bilimi ve psikolojinin, bir bilgin filozofun, bütün yasalara ulaşabildiği bir noktaya eriştiğini iddia edebilmek, saflıktır. Çağdaş sosyolog Gurvitch derslerinden birinde şöyle diyordu: "Ondokuzuncu yüzyılda bir sosyolog, sosyolojide 198 bilimsel kanun keşfetmişti. Halbuki bugün sosyologlar, kesin bir genel kanun keşfettiğini iddia etmiyorlar. Bilim ilerledikçe daha alçakgönüllü oluyor ve yirminci yüzyılda sosyoloji diğer bütün bilimlerden daha mütevazıdır." Bu itiraf, tarihi, nesnel ve bilimsel gerçeklik, toplumu ise diğer maddî varlıklar, tabiî işaret ve olaylar gibi kesin bilimsel yasalar ve mantıkî ilişkiler temelinde hayat, hareket, gelişim, doğum ve ölümü olan canlı bir bünye olarak görmeyen grubun görüşünün teyidi değildir. Bu grup, geçmişe ait ve bireylerle grupların iradesinden doğmuş olay ve gerçeklikleri 'kesintisiz somut bir birlik' haline getiren şeyin, insan zihni olduğuna inanır. Yine onlar toplumu, bireylerin ve bireyler arası ilişkilerin bir araya toplanmasından oluşmuş, fakat kendini oluşturan bireylerden bağımsız somut bir birim olarak görürler.

Böyle bir teori, bugün artık bilimsel bir renk taşımamaktadır ve sadece toplum ve tarih hakkında hiçbir bilgisi olmayan, hatta aslında bilimsel görüşten de yoksun olan kimseler tarafından ileri sürülmektedir.

Gurvitch'in sözü, tam aksine, 20. yüzyıl sosyologlarının tarih ve toplumun somut gerçekliğinin bilimselliğine olan ciddi inançlarının ve bilim adamlarını, zayıf faraziyelerini, temelsiz yargılarını, inanışlarını ve özellikle de kişisel, sınıfsal, toplumsal, dinî, millî ve ırksal arzularını toplum ve tarihe dayatmaktan ve kendi çıkarlarına ve keyiflerine göre bir tarih felsefesi ve sosyoloji oluşturmaktan sakındırdıklarının göstergesidir.

Toplumun bilimsel yasalarını keşfeden, tarih hareketinin hakikî seyrini ortaya koyan ve ondan sonra hedeflerini bu bilimsel veri ve bilgiler temeli üzerine oturtan düşünürün işi ile ön inançları, önyargıları ve belirlenmiş hedefleri temelinde, istedi-

ği şekilde toplumun tahlilini ve tarihin hareket seyrini tayin etmeye çalışan düşünürün işi arasında fark vardır.

Burada kötü anlayış ve bakış ifadesinden kaçınmak için şunu söylemek zorundayım: Daha önce söylediğim gibi ben ne özgür bilime inanıyorum ne de sorumlu bilime. Böyle inanışlar, bilimi yararsız kılmak demektir; keşif, bilgi ve düşünceyi halkın hayatından, insanlığın kurtuluşundan; geri kalmış, mahrum ve cehalet, yoksulluk, yeni sömürgecilik ile sınıfsal sömürünün kurbanı milletlerin yazgısından uzaklaştırmak demektir. Bu ise bilimin yok edilmesi veya yabancılaştırılmasıdır. Bu tutum ve tavırlar aynı zamanda bilimi özgün gerçeklerden, tabiatı bilimsel olarak tüm gerçekliğiyle tanımaktan; tarih, toplum ve insanı bilmekten uzak tutmak anlamına gelir. Zira Kur'an'ın tefsiri konusundaki meşhur çok derin ve metodik ıstılahla bir gerçekliği "reyle tefsir etmek", bir reyin (görüş ve teori) ispatı için olduğu ölçüde yararlıdır. Fakat maslahat için olduğu ölçüde bilimsel bilgi için ve bir gerçekliği gerçek olarak tanımak için zararlıdır ve "hakikat"e aykırıdır. Söz konusu gerçeklik, ister tabiî bir olay, ister edebî ve sanatsal bir eser, isterse büyük bir insanî kişilik olsun, fark etmez.

Biri, gerçekliği maslahat için feda eden; diğeri, maslahatı gerçeklik için feda eden bu iki yol arasında, üçüncü bir yol vardır: Bu yol, maslahatın gerçekliğin gereğine uyumudur. Yani bilime hedefler tayin ederek yeni skolastik çıkarmayalım. Bugün Batı'nın kapitalist sistemi ve tüketicilik dini, böyle yapmıştır ve bilimi, Kilisenin hizmetinden, kapitalin hizmetine kaydırmıştır. Ayrıca biz, bilimcilerin ve onların destekçilerinin şu boş ve bazen kasıtlı iddialarına da inanmıyoruz: "Bırakalım, bilim, hedeflerini kendisi belirlesin ve gittiği yere bizi de götürsün." Bir defa bilim rehber değildir; hedef, yol seçimi ve sonuç almayı belirlemez. Üçüncü yol, bilimsel hedeflerimizi ve hayatî, manevî ve maddî maslahatlarımızı, özgür incelemelerden ve gayri müteahhidan araştırmalardan sonra ortaya koymamız ve seçmemizdir.

Dolayısıyla bilgin bir aydın, işini iki aşamaya ayıran kişidir. O, birinci aşamada bir bilimcidir. Hiçbir önyargısı, siyasî, sınıfsal

ve dinî vs. hiçbir sorumluluğu yoktur. Tarih veya toplumu, onların gerçeklerine ulaşmanın dışında hiçbir maksadı olmadan inceler. Hiçbir prensibi ispatlamaya çalışmaz. Hiçbir belirli ve sabit hedef veya sonuca ulaşma isteğine sahip değildir. Tanımak ve keşfetmek ister. Bu "Bilim, bilim içindir." sloganıyla ifade edilen siyantist aşamadan sonra yazgısına ve geçmişine karşı insanca sorumluluk duyar; sınıf, toplum ve insan aşamasına geri döner. Onun acı ve isteklerini düşünür. Bilimsel bir tanıma ve bilimin keşfedilmiş yasaları ile yaşayan gerçekler temeli üzerinde yol ve hedefini seçer. İnsanın özgür iradesini ve bilimsel yasaları, kendi insanî, toplumsal ve sınıfsal hedeflerini gerçekleştirmek için kullanır; işte bu ideolojidir. Bilimsel ideoloji, filozofun zihninin ürünü, siyasetçi ve liderin tabiatının ürettiği bir şey değil, tersine bir tekniktir.

Evet, gerçek bir ideoloji, ne bilimdir, ne felsefedir, ne eylemdir, ne de ahlâktır, tersine bir tekniktir. Teknik ile bilim arasında ne fark vardır? Teknikte hedef ve sonuca ulaşmak önce gelir ve onu insan belirler. Bilimde ise tekniğin aksine, sonuç ve hedef sonra gelir; onu da bilim tayin eder. Bu noktada insan bir kabul ve etkilenme pozisyonundadır. Dış gerçeğin özüne boyun eğer. Onun en ufak bir müdahale yetkisi yoktur. Fakat teknik, insanın tabiat yasaları üzerindeki isteklerinden oluşur. Diğer bir tabirle, istediğini elde etmek için insanın bilgili ve bilinçli iradesi aracılığı[86] ile bilimin kullanılması. Bilim, insanın tabiatı tanıma ve tabiatta var olan şeyleri keşfetme gayretidir. Teknik, onun tabiatı kullanmak ve tabiatta olmayanı var etmek için çaba harcamasıdır. Bu tanımlamayla ve kelimenin en özel anlamıyla ideoloji, kelimenin en genel anlamında tekniktir.

Bir botanikçinin işi iki aşamalıdır. Bilimsel aşama, bitkisel yasaları keşfetmek, bitki türlerini tanımak ve onların çeşitli tabiî şartlarla olan ilişkilerini bilmek; üreme, büyüme ve gelişme ku-

[86] Bu bilginin deneysel olması mümkündür. Örneğin su ve yel değirmeni yapmak daima tecrübî bilgi olmuştur. (Bir çocuk, hareket, yerçekimi, atmosfer vd. ile ilgili fiziksel ve matematiksel hesaplamaları bilmeden bir uçurtma yapıyor ve uçuruyor). Bu bilgi, bilimsel de olabilir. Modern ilerlemenin tekniği böyledir.

rallarını öğrenmek, bitkilerin ölmesi veya çoğalması ile, nicelik ve nitelik ile olan bağıntısını bulmak ve diğer botanik ilmini oluşturan bilgilerin hepsini bilmekten ibarettir.

Onun işinin teknik ve pratik aşaması olan ikinci aşama, farklı yollar ve araçlardan ibarettir. O, bu yol ve araçlarla, bu bilim esası üzere, tabiatta olmayan ve kendisinin elde etmek istediği,[87] bitki konusundaki mevcut bilimsel yasaları değerlendirerek tabiatın nitelik ve nicelik çizgisine uygun olarak belirlediği şekli ortaya çıkarır. Bir bilimsel kuralı diğerinin yerine geçirmekle onun bilimsel ve tabiî belirlenmişliğini kırar ve insan ile tekniğin etkinliğini onlara hissettirir. Örneğin tabiatın belirlenmişliğinin, elma ağacı olma ve yabanî ve tadı bozuk elmalar verme yönüne götürdüğü bir fidanı o, bu belirlenmişlik yasalarını nesnel olarak bilmek ve yeni buluş ve yöntemleri bulmak suretiyle, bu belirlenmiş çizgiyi değiştirecek ve onu armut ağacı olma yönüne ve yetişmiş anormal armutlar olma yönüne çevirecektir.

Bir aydının işi de iki aşamalıdır, işinin bilimsel olan ilk aşamasında, 'toplum' adına açık, nesnel ve bilimsel gerçekliği tanımaya, 'tarih' adına hareket, dönüşüm, değişim, tekâmül yasalarını; nesnel ve bilimsel akım gerçekliğinin fetret, çöküş ve yükselme etkenlerini keşfetmeye çabalar. Bu aşamada tarih ve toplumu bilimsel bir gerçeklikle tanımaktan başka hiçbir bağımlılık ve sorumluluğu yoktur. Bu noktada bir bilim adamı ile işbirliği içindedir. Sosyal yasalar zincirini keşfettikten, tarihin değişim ve hareket çizgisini yakaladıktan, tarihin belirlenmişliğini, nitelik ve niceliğini idrak ettikten sonra bu bilimsel ve özgün bilgi ve veriler temelinde ideolojisini programlar. Kendi ideolojisi ise onun insanî, sosyal ve sınıfsal hedef ve istekleri ile tarihî, tabiî veya sapmış çizgisinden kendisine doğru götüren yollardan ibarettir.

Sanılanın aksine ideoloji; her zaman zihnin ürünü, filozof ve yazarın mizacının ürünü, rüyaların ve ütopik ideallerin tecellisi olmayıp nesnel gerçeklikten de uzak değildir. Her ne kadar gü-

[87] Botanikçi, güllerden, otlardan, ağaçlardan ve meyvelerden, tabiî halde bulunmayan, insan müdahalesiyle meydana gelen ve tabiatın sahip olamadığı yeni veya tekâmül etmiş türler ortaya çıkarmıştır.

nümüzün üretilmiş mevcut bütün ideolojileri az veya çok böyle iseler de insan, insan olması sebebiyle, yalnızca bilim yeteneğine, tabiat ile toplumu algılama ve kavrama yetisine sahip değil, buna ek olarak yaratma, icat etme, yön verme, yol gösterme ve kullanma gücüne de sahiptir. Aynı zamanda normal üstü ve tabiat ötesi ihtiyaçlara da sahiptir.[88]

Sözlerimi özetleyeyim:

1- Aydın, zorunlu olarak ne filozoftur, ne bilgin, ne sanatçı, ne sosyolog, ne politikacı ne de entelektüeldir. Bilakis "sosyal yönü ve grupsal bağlılık duygusu olan, bu grup karşısında insanî sorumluluk taşıyan bilinçli bir insandır".

2- Aydının sorumluluğu meselesinin kendisi için söz konusu olduğu bu grup, esasen insanlık dışı meseleler karşısında bulunan bir gruptur. Bu grup, bilerek ya da bilmeden, bizim çağımızda egemen azınlık karşısında beşerî toplumdan; ekonomik, siyasî ve kültürel sömürü karşısında milletten; ayrımcılık, sömürü ve sınıfsal düzen karşısında sıkıntı, çalışma ve mahrumiyet sınıfından ibarettir.

3- Aydının sorumluluğunun bu insanî ve ahlâkî kaydı şu nedenledir: Sırf ortak ekonomik ve sosyal çıkarlar, bu yükümlülük ve sorumluluğu temin edemez. Çünkü bir aydın öncelikle sömürülmüş sınıfın veya sömürgeleşmiş toplumun bir organı olabilir (aydınların çoğunluğu böyledir). Buna rağmen aynı zamanda o, topluma karşı sorumluluk duyar. Kahraman, düşünür, yazar ve sanatçıların büyükleri, para babalarının, soylularının ve feodallerin çocukları olmalarına rağmen, yaygın sınıf olan işçi ve köylü sınıfına bağlanmış ve bunların öncülüğüyle ahlakın, göreli olmayan ahlakın mutlak ve ebedî bir esası olarak kendi sınıflarına karşı baş kaldırmışlar veya özgür insanlar, dış sömürgeciliğin yahut iç diktatörlüğün işgal ve zulmüne uğramış

[88] "Normal üstü ve tabiat ötesi ihtiyaçlar"dan maksadım, sırf bu terimin irfanî ve felsefî anlamıyla değildir; ayrıca normal tabiatta olmayıp da (sanat, sanayi, zenaat) veya sanat vasıtasıyla yaratmak istediği her şey, tabiat ötesi isteklerinden ibarettir. Aslında insanın maddî isteklerinden birçoğu da bu türdendir.

milletlerin bağımsızlığı için cömertçe canlarını vermişlerdir. Kendileri o ezilen milletin bir parçası değil de sömürgeci ülkenin bir parçası olmalarına rağmen böyle davranmışlardır. Günümüzde İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika'dan İspanya'ya gidip İspanyol Cumhuriyeti'nin kurtuluşu için faşizme karşı savaşan aydınlar ve özgürlükçüler çoktur. Avrupalı, hatta Fransız olup, Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'nde Fransız sömürgeciliğine karşı eyleme geçenler veya kendilerine özgü hakların tekelleştirilmesi-ne karşı ayaklanan zencilerle birlikte mücadele veren beyazlar vardır. Bu, aydının insanî yönüdür. Çünkü aydın, sömürülen bir toplumun veya ezilen bir sınıfın bir parçası da olsa, onu her şartta sorumluluğuna vefalı kılan şey; ekonomi ötesi değerlere kazanç ve çıkardan daha fazla inanması, yani ahlâklı olmasıdır. Çünkü bir işçi, bir köylü ve geri kalmış sömürge bir toplum organı için, özellikle de aydın bir unsur ise, sürekli kendi ekonomik çıkarlarını sınıfsal veya millî çıkarlarından ayırma fırsatı ortaya çıkar. Onu böyle bir hainlikten alıkoyan şey, ahlak; yani insanî, yüce ve ebedî değerlerdir.

4- Gurvitch'in deyimi ile "bir toplum yok, bilakis toplumlar var olduğu"ndan dolayı, üstelik eğer sosyoloji biliminde matematik ve fizik gibi kesin bilimlerin dikkat ve kesinliğiyle bütün toplumların, olayların, sayısız ve karmaşık sosyal ilişki ve sorunların sağlam, sabit ve genel yasalar ve yöntemler temelinde analiz edilebileceğine, tarihin ve sosyal değişimlerin tanınabileceğine, hatta öngörülebileceğine inanılabilirse, sosyoloji bugün henüz kesin, dakik ve tam bir bilim biçimini almadığı için de aydın, sadece sosyal bilimlerin genel teori ve varsayımlarına dayanmamalı ve hissedilir sosyal gerçekliklerin onlara uyarlanmasından uzak durmalıdır. Bunun yerine, tarihi incelemek suretiyle, halkla ilişki kurma, anlaştna, empati kurma, grup veya sınıf ilişkileri kurma, kurumları, organizasyonları, kültürü, dini ve millî özellikleri, sosyal ruh, hassasiyet ve karakterleri, ekonomik ve sınıfsal yapıları incelemek suretiyle kendi toplumunu tam olarak tanıma yoluna gitmelidir. Bu, şu demektir: Kendi toplumunun dinini veya burjuva sınıfını tanımak için sosyologların veya sosyalistle-

rin tanım ve görüşlerini tercüme etmek yerine, bilimsel bir görüşle, tam mantıksal bir yorumla kendi dininin veya toplumundaki burjuvazi sınıfının analizine girişmelidir. Yani Avrupa sosyologlarıyla sosyalistlerinin yaptıkları işi onlara ihtiyaç duymaksızın kendisi yapabilmelidir. Sosyologların yargı, analiz ve teorilerinin tercümesi ve taklidi, bizim toplumumuzda var olan gerçeklikten o ölçüde kovulmuş ve sosyolojik olmayan bir yorum olmuş olur. Ancak ekolleri ve düşünceleri tanımak bakımından sosyolojiyi öğrenmek, kendi toplumunu tam ve bağımsız olarak incelemek için zorunlu ve vazgeçilmezdir. Çünkü eğer Avrupa'yı taklitten çıkıp düşünsel ve bilimsel bağımsızlığı elde etmek istiyorsak, Avrupa'nın çalışma yöntemini öğrenmeli ve nasıl çalıştığını doğru bir yaklaşımla tanımalı, anlamaya çalışmalıyız. Bu, asla Avrupalının yargı ve inançlarını kabul edip onun gibi davranalım demek değildir. Hem bu iki olgu aynı şey değildir. Nasıl ki sürekli bir doktordan nedenini sormadan reçete almak ve ona göre davranmak ile tıp öğrenmek, muayene, teşhis ve ilaç kullanma yöntemini kavramak aynı şeyler değilse bu ikisi de aynı değildir. Üçüncü bir şık daha vardır. O da doktora asla danışmamak gibi bir şeydir. Bu, bağımsız hareket etmek ve taklitçi olmamak için kendi kültür ve düşüncesine dayanıp kocakarı ilaçlarını kullanmaktır. Birinci yol, Batılılaşmış modernist aydınlarımızın işidir. Üçüncü yol ise uydurma dinlerin düşünme ve eylem tarzıdır! Tek yol; yeni bilimsel ve ideolojik ekolleri ve problemleri tarih, toplum, ekonomi ve siyaset zeminlerinde tanımak ve ondan sonra bunların tamamını unutup kendi toplum, tarih, din, kültür ve insanının gerçekliğini, 'yeni sosyolojik ve bilimsel metod ve bakışla tam ve doğrudan tanıma yolunda, bu birikimler temelinde çözüm yollarını ortaya koyma, hedefleri tayin etme yolunda çabalamak, dürüstçe tanımaya çalışmaktır.

5- İki temel prensibe inanç: "Toplumun tarihinin bilimsel belirlenmişliği ve insanın seçme özgürlüğü." Bir fizikçi veya botanikçi gibi, toplum tarihinin nesnel gerçekliği içinde mevcut yasaları tanıma ölçüsünde, o gerçekliğin bilimsel belirlenmişliğine hükmedebilir ve onları kendi ideallerinin gerçekleşmesi yönün-

de değerlendirebilir. Bilgili ve yaratıcı insan, bilimsel bir kanunu eksiltme ve yaratmaya güç yetiremez. Bilakis bir kanunun yerine bir başka kanunu koymak, güçleri ve dengeleri bilmekle, ister tabiatta, ister toplumda isterse bireyde olsun belirlenmişliği kendi 'seçimine' çevirebilir ve bunların çizgilerini kolayca değiştirebilir. İnsan, bilinçli, yaratıcı ve idealist bir irade olarak, olağanüstü bir şekilde tabiatının belirlenim seyrine ve sebep sonuç ilişkisine müdahale edebilir.

Tabiat veya toplumun mutlak belirleyiciliğine inanmak: Öyle ki insan bu belirlemenin mutlak ürünüdür. Bu belirleyiciliğine inanç, Gurvitch'in deyimiyle 'ceset olmak'tır. Kaza ve kadere, insanın irade gücünü göz ardı ederek inanmak, insanı yok saymak ve sorumluluğunu iptal etmektir.

Şu notu da eklemek gerekir ki burada insandan mutlak olarak bahsetmek anlamsızdır. Çünkü bilimsel bir bilinç ve teknik bir güç sahibi olması hasebiyle bir 'özgür sebep' olarak çevrenin belirleyiciliğine hükmedebilir ve toplum biçimini ve tarihsel çizgisini belirleyici etkenlere rağmen değiştirebilir. Yoksa bilgisiz ve bilinçsiz bir insan, sadece maddî ve sosyal şart ve etkenlerin ürünü tabiî bir varlıktır; rengini, tadını, biçimini, kilosonu ve cinsini hiçbir müdahelesi olmaksızın tabiattan alan bir kavun gibidir. Bir kavun için gereken şeyler ise su, toprak, hava, mevsim ve tikel tabiî olaylardır.

Mutlak belirlenmişliğe inanmanın, insanı irade ve sorumluluktan yoksun kıldığı ve bir ot veya hayvan derecesine düşürdüğü ölçüde insanın mutlak özgürlük ve iradesine inanmak ve onun dışında kalan tabiat, toplum ve tarihte mevcut bilimsel kanunları yok saymak`da insanı bilimsel bilgi, bilinç ve teknik güçten yoksun bırakır, hayal âlemine uçurur, efsane üretme ve felsefe yapma âlemine sürükler.

Tarihî belirlenmişlik dogmatizmine, sosyal yapının (structure sociale) ve ekonomik altyapının tek faktör olduğu saplantısına inananlardan birçoğu, insanı onun ürettiğini kabul eder, irade ve düşünce faktörünü sebep değil, dış sebebin, tabiatın veya tarihin ve ekonomik üretimin belirlemesinin bir sonucu sayarlar.

Bu teorinin ispatı için de büyük filozoflara, seçkin dehalara, yazar, düşünür, sanatçı ve şâirlere, toplumsal ve siyasî şahsiyet ve kahramanlara; birer deha olan Aristo, Eflatun, Pythagoras, Konfüçyüs ve Napolyon'a... dayanırlar. Bunlar, kendi sosyal çevrelerinde düşünüyor ve olağanüstü sanat eseri ve buluşları gerçekleştiriyorlar. Aynı zamanda toplumları ile bunlar arasında ince bir nedensellik ilişkisi de mevcuttur. Bunların hayatı, ne tür toplumsal şartlarda, üretim biçiminde, toplumlarının hangi tarihî aşamasında, dünya görüşlerinde, inanç ve düşünsel değer yargılarında, ahlakî ölçülerinde, sanat eser ve uygulamalarının içeriğinde somutlaşmıştır? Bu çözümlemeden şu sonucu çıkarıyorlar: Büyük, olağanüstü felsefî ve sanatsal dehaların, şahsiyetlerin ve liderlerin güçlü iradeleri, hep dış çevrenin ürünüdürler.

Mesele şudur: Düşünür, filozof, edip, sanatçı, zahit, ahlâkçı, kahraman ve önder olmak bir şey; tarihçi, sosyolog ve antropolog olmak, bilimsel ve öz anlamıyla başka bir şeydir. "İlk Öğretmen" ve en büyük akılcı filozoflardan biri olarak Aristo ve tarihin parıldayan en güçlü ruhlarından olan Budha. Fakat her ikisi de bedevî, yani ilkel insanlar gibi tabiatın kölesi ve tabiat olayları karşısında savunmasız! 20. yüzyılın basit bir teknisyeni, o ikisinin sözünü kavrayacak güçte olmamasına rağmen tabiat karşısında donanmıştır ve tabiatın en güçlü faktörlerini bile kullanabilmektedir. Bunun nedeni bellidir: Deha, felsefe, sanat ve edebiyat, tabiat karşısında acizdirler. Atina bu büyük sermaye ve güçlerle doludur. Fakat tabiatın en ufak bir kaş çatışından bile titrer. Bu nedenle yarı vahşî bir kabile gibidir. Tabiatın dizginlerini eline alan ve ona binen ise sadece fizikçidir, ister bu fizikçi, Sokrat'ın talebeleri tarafından 'bilinçsizlikle', Homer'in izleyicileri tarafından 'zevksizlikle' suçlanacak birisi olsun. Uçurtma yapıp uçuran bir çocuk, Sokrat, Eflatun, Saint Augustine, Gazali, Budha ve Lao Tzu'dan önce tabiata galip gelmiştir.

Toplum da böyledir. Bir insan, bağımsız bir neden olarak tarihsel ve toplumsal nedensellik zincirine katılabilir, toplum üzerinde üstünlük sağlayabilir, toplumun tabiî güçlerini kendi yararına kullanabilir ve onların biçimini değiştirebilir. Çünkü toplu-

mu tanır. Bu bilimsel tanıma esasına uygun olarak değiştirme tekniği, devrim, ıslahat ve tekâmülü programlar ve bu programı uygular. Toplumu oluşturan gerçek sosyal bilinç, ne felsefe, ne fizik, ne kimya, ne tıp, ne sanat, ne edebiyat, ne de şiirdir.

6- Bu diyalektik gerçeklik temelinde, belirlenmişlik özgür seçim, insan çevre (tabiat veya toplum) veya Descartes'ın deyimiyle 'zatın iç dünyası veya zihin (subject) ile zatın dışı veya nesne (object)nin karşılıklılığı ve Kur'an'ın diliyle sünnet-insanlar; bütün insanî, maddî, manevî, bireysel ve toplumsal sorunlar bir akış içindedir. Aydın, bilinçli bir iradeye sahiptir ve şu gerçeğin de farkındadır. İnsanlar, tarihin bilimsel gücünü, sosyal hareket ve hayatın bilimsel yasalarını, toplumsal kurumları ne kadar çok tanır ve onlarla ilgili insanî, sosyal ve sınıfsal bilinç ne kadar çok gelişmiş ve bilimsel olursa onun üzerinde o kadar çok hâkim olacaklardır. Böylece kendilerine zorla yüklenen tarihsel yazgıyı ve toplumsal yapıyı aşabileceklerdir. Ayrıca fikrî, sosyal, ahlakî, siyasal ve sınıfsal kaderlerini oluşturan nedenleri kendi bilinçli, yaratıcı, yönetici ve idealist iradelerinin sonucu yapacaklardır. Hem böylece, toplumu oluşturan bilinçsiz insanlar, toplumun bilinçli kurucuları olacaklardır. Bu temel prensip, kesin ve sınırlı bir bilimsel hakikatin ifadesi olduğu ölçüde, aydının yolunu, genel ve daimî sorumluluğunu belirler.[89]

İstibdat, sömürgecilik ve bu tür acil ve hayatî problemlerle mücadele, aydının nihaî hedefini, mutlak ve ebedî sorumluluğunu

[89] Burada aramızda yaygın olan "Toplum ve medeniyeti acaba edebiyatçı, yazar ve şair mi, yoksa doktor, fizikçi, mucit, kaşif ve mühendis mi yapar?" türünden meşhur tartışmanın anlamsızlığı ortaya çıkmaktadır. Yeni bir toplumu, toplumu tanıyan, toplumun değişim ve oluşum tekniğini bilen ve ona göre hareket eden kimseler inşa eder. *İslambilim* adlı kitabımda dediğim gibi, felsefede ve İslam kelamında karmaşık, uzun, dolambaçlı ve anlaşılmaz olarak ele alınan zor ve çözülemez cebir ve ihtiyar sorunu, aslında açık, gayet mantıklı, bilimsel, kabul edilebilir ve sarihtir. "Sünnet", kesin ve değişmez bir kanundur. Maddî tabiatta ve insan toplumunda sebep ve sonucun bilimsel kanunları ve belirlenimsel ilişkileri söz konusudur. "Nâs" (halk, beşerî kitleler), bilinçli ve sorumlu bir iradedir; (sünnetin) belirleyici kanunlarının bilinçsiz sonucu değildir; fakat o kanunlara kayıtlı olmak şartıyla. "Emr beyne'l-emreyn" şu anlamdadır: Nâs+sünnet

tayin etmez. Bu problemler zaten sonsuz ve mutlak gerçeklikler değildir; bilakis onun yol seyrinde öne çıkan facialar ve engeller vardır. Bu engel ve faciaları yok etmedikçe hareketin devamı muhal olduğu için onları yok etmeye çabalar. Daha önce ifade ettiğim ve mecburen çokça tekrarladığım o küllî temel prensibin bir diğer ölçütü şudur: "Ekonomi, temel bir prensiptir, hedef değil." [90]

Aydının misyonu, toplumun siyasal liderliği değildir. Her ne kadar bir siyasal önder, aydın olabilirse de bu böyledir. Aydının temel sorumluluğu, halka, mahkûm ve sömürge millete ve sınıfa siyasal, sosyal ve sınıfsal bilinç kazandırmaktır.

Sınıflar üstü konular olma niteliği taşıyan hümanizm, milliyetçilik ve din, ortak bir bağ olma bakımından sosyal sınıfları birbirine bağlamakla birlikte sosyal bilinç ve duyarlılığı köreltmekte ve topluma hâkim olan bölücü düzeni gizleyen aldatıcı bir örtü işlevi görmektedir. Aydın, bunlarla yüzleşirken aşağıdaki meseleleri göz önünde bulundurmalıdır:

a) Hümanizm, 'plan ve araştırma' aşaması, sınıfsal mücadele aşamasından sonra olan yüce bir gerçekliktir. Sınıfsal aşamadan

[90] Düşüncede farklı, ama pratikte görüş birliği içinde olduğumuz kimseler vardır. Ekonomik ilişkilerde de bunu görmek mümkündür. İki kardeş, babalarından miras yoluyla bir ev almış. Her ikisi de bu evi yeniden yapmak istiyor ve yeni evin havadar olmasını, ışık almasını, pencerelerinin özgür atmosfere açılmasını, rahatlık, huzur, sakinlik, özgürlük temin etmesini, içinde hayatın ve refahın bütün modern araçlarının hazır olmasını; gasıp, davacı, dert getirici ve hırsız birinin elinden uzak olmasını arzu ediyor. Nihayet biri böyle bir evde hayatını sürdürmeyi, diğeri ise eğitimini devam ettirmeyi hayal ediyor. Çünkü hanımsız ve kirada iyi yaşanmadığına inanmaktadır. Öteki de ancak böyle bir evde sorunsuz yaşanabileceğine, canının istediğini yapabileceğine inanmaktadır. Biri böyle bir evde huzur bulacağını, örneğin içkisini yudumlayacağını, diğeri ise öğrenciliğini böyle bir evde daha iyi yapabileceğini, örneğin Mesnevi kitabını okuyabileceğini düşünüyor. Çok iyi! Fakat bu iki aydın genç kardeş, tahribat, gasp, dert, sıkıntı, mülkiyet senedi, mirasta hak iddia edenler, binanın plan ve projesi, projeci, kadastrocu vs. derken evin kendisini unutmuş ve birbirinin yakasına yapışmış, çekişme, gurur, övünme ve nümayişle birbirine şöyle demiş: "Git şurdan, idealist dindar gerici!" "Git ordan, din karşıtı materyalist modernist!"

önce hümanizmin programlanıp ortaya konması ve hümanizme dayanılması, hümanizm karşıtı bir aldatma veya cehalettir. Burada hümanizm, antihümanist bir etken olmaktadır.

b) Milliyetçiliği, ırkçılık (rasizm) ve toprağa tapıcılık (şovenizm) hastalığından uzak tutmak gerekir; zira milliyetçiliğin karakteri, bu hastalıkların yayılmasına elverişlidir. Ayrıca milliyetçiliği nesnel, bilimsel ve insanî temelleri üzerinde sağlamlaştırmak gerekir. Milliyetçilik, sabit ve ebedî bir olgu değildir, diyalektik bir olaydır. Bu anlamda nasyonalizm ortaya çıktığı zaman yadsınır, gizlenir veya aşağılanır. Kendisinin aşağılanması, değer ve faziletlerinin bir tür inkâr edilip gizlenmesidir.

Yahudi ulusu, Batı Hıristiyan toplumunda varlığının ve varlık değerlerinin inkâr edildiği bir zamanda ortaya çıktı. Siyonizm, zorunlu olarak ve mantıken antisemitizmin ürünüdür. Yahudi milliyetçiliği, vahşî ve ırkçı İsrail faşizmi, kendisini niçin Doğu'da, özellikle eski zamanlardan beri Yahudilerin geçim ve iş yeri olan, yaşam mekânları olan İslam toplumlarında asla göstermemiştir?

İran tarihinde, İran milliyetçiliğinin İslam saldırısına karşı söndüğünü görüyoruz. Fakat Emevî saltanatı döneminde ortaya çıkıyor, canlanıyor. Çünkü İslam'ın, yalnızca dinî düşünce ve inançla işi vardı; İran'ın sosyal ve siyasal biçimini, toplumsal ve bireysel ilişkilerini değiştirmek istiyordu. Hâlbuki Ümeyyeoğulları rejimi, Arapçılık ve ırkî övünmeye, milleti küçük görmeye, kültürel değerleri ve millî övünçleri inkâra, İran tarihini öldürmeye dayanıyordu. İran milleti, Arap milleti karşısında şekillendi. Araplar, İran milliyetini yok etmeye çalışırken aslında yaratıyordu.

Milliyetçiliğin mantıken bir ekol değil, diyalektik bir olay olduğu hakikati, onu dünyanın şimdiki şartlarında sömürgeci emperyalizme karşı kültürel, düşünsel, ekonomik ve siyasî biçimde bir antitez olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle de egemen müreffehler, nasyonalizmi kendi sömürücü çehrelerini örtmek ve halk sınıfının bilincini köreltmek için aldatıcı bir maske yaparak ondan yararlanmaktadırlar. Bunun için de emperyalizm ve sömürgeciliğe karşı mücadelede milliyetçilik üssünün mevzilerinde

gerektiği gibi konuşlanmalıdır. Çünkü günümüzde milliyetçilik, sömürgecilik karşıtı bir olgu ve sömürgecilik de milliyetçilik karşıtı bir olgudur. Aydın, kendi duyarlı ve şerefli gözleminde, şu iki tehlikeli mevziyi sürekli gözetim altında tutmalıdır:

1- Birincisi, anti emperyalist mücadele millî düzlemde sürdüğü halde sınıfsal mücadelenin ateşini alevlendirmek, özgürlükçü ve antisömürgeci bütün güçlerin birliğinde nifak ve tefrika çıkarma mesabesindedir. Çünkü sömürgecilik, bir milletin bütün varlığını hedef alır. Bir toplumun bütün boyut ve sınıflarına saldırır. Emperyalizm, bir topluma girebilmek için o milletin içindeki bir üsse dayanır ve yapay bir dâhilî varlık ortaya koyar. Fakat beşinci sütunu, toplum veya asil bir sosyal sınıfın binasının doğal temelinin bedeni olarak almamak gerekir. Sömürgecilik, yalnızca halkı yoksulluk, kölelik ve cehalete uğratmakla kalmaz; aynı zamanda mülkiyet, burjuvazi ve millî üretimi de çöküntü ve yokluğa doğru sürükler. Diğer taraftan bir milletin olumlu millî özelliklerini ve din, kültür, tarih ve maneviyatını ya inkâr eder ya da bozar. Bundan dolayı bütün sadık güçler; her itikadî eğilim, sınıfsal bağlılık ve sosyal haysiyetle birlikte zorla sömürgeciliğin karşısında dururlar.

2- Aydının denetlemesi gereken diğer tehlikeli bir nokta da şudur: Bütün millî güçlerin ve sosyal sınıfların katılımıyla dış cephede kendisini gösteren antisömürgeci savaşın sona ermesinden sonra, bu cephede gösterdikleri manevî nüfuza ve millî kutsal boyuta sahip olan kanat ve şahsiyetler, antiemperyalist savaş sahnesinden sınıfsal savaşın başladığı iç sahneye döndüklerinde kendi toplumsal konumlarını gözetmeye, kendi önderliklerini sürdürmeye ve millî savaşta elde ettikleri özel mevki, parlak geçmiş ve nüfuza dayanarak, özellikle de millî birliği, bütün sosyal güç ve sınıfların birlik bağlarını koruma vurgusu yaparak sınıf mücadelesinin çıkmasını önlemeye çalışırlar. Birlik, dış sömürgecilik karşısında hayatî ve olumlu olduğu nispette iç sömürüye karşı mücadelede zarar verici ve olumsuzdur.

Hindistan'ın şimdiki problemi işte budur. İngiliz sömürgeciliğinin kovulmasında halkın yanında savaşan ve sahip oldukları

kültürel erginlik ve seçkin toplumsal konum nedeniyle, kendiliğinden savaşın ön safında yer alan ve tabiî olarak Hint toplumunun millî, özgürlükçü ve sömürü karşıtı çehre içinde ortaya çıkan Hint raca ve haceleri, toplum sathında sınıf mücadelesinin başladığı, milyonlarca siyah halkın cehalet, yoksulluk ve kıtlık içinde can verdiği ve racaların feci sömürüsünü ve tekelciliklerini düşürmek ve mutlak imtiyazlarını almak için ayaklandığı şimdilerde, kendilerini İngiliz emperyalizmine karşı verilen savaşta millî kahramanlarının, anti sömürgeci kutsal çehrelerinin ve özgürlükçü önderlerinin karşısında görüyorlar. Bu aşamada, sömürünün bütün sınıflara karşı hamlesinde ortaya çıkan ve toplumun mevcudiyetini çevreleyen milliyetçilik ve sınıfsal birlik duvarı, bağları, bahçeleri, fabrikaları, mülkleri, sermayeleri ve imtiyazları çevreliyor.

Dış tehlikeye karşı zaferin kefili olan dinî kardeşlik ve vatandaşlık, iç eşitliğe karşı iki kardeşin eşit olmamasını korumanın teminatıdır. Din ve millîlik, hâkim ve mahkûm, varlıklı ve yoksul arasında yer aldığı vakit, aldatıcı bir etken ve sakinleştirici bir madde olur. Mahkûm ile zindancı veya köle ile efendi, yakın bağ ile akraba arasında yer alan her etken, mahkümun eli ayağı üzerindeki başka bir zincirdir ve kölenin boynuna baskı yapan yeni bir prangadır. Ne diyorum ben? Zincir mi? Pranga mı? El, ayak ve boyun üzerinde mi? Hayır! Onun düşüncesi, ruhu, akletmesi ve görüşü üzerinde. Onun kölelik ve esaretini bundan daha iyi koruyan başka bir faktör yoktur. Bir faktör ki onu esir ve köle yapar ve yetiştirir! Bir madde ki onun kanına ve beynine enjekte edilir.

Burada bir defa daha sözün coğrafyası adıyla gündeme getirdiklerimi tekrarlamam gerekmektedir: Siyasal ve sosyal zeminlerde bir düşüncenin veya toplumsal şiarın zaman zarfına ve sosyal mekânına göre düşünülmesi gerekir ve bu temel prensibe inanarak, ekolleri ortaya koyma ve yolları göstermede bu tertibi gözetmek gerekir.

1. Sömürünün, sömürge toplumların ulus karşıtı ve üst sınıf karşıtı olması ve sosyal altyapısal bir gerçekliğe sahip bulunması yüzünden milliyetçilik, kültürel değerlere, tarihsel gerçekliğe,

somut ve bağımsız millî varlığa dayanma adına en ivedi ve en hayatî savaşımda aydının dayanağı olmalıdır. Milliyetçilik, mantıken sömürü ve emperyalizmin ürünü diyalektik bir gerçeklik olduğu için ona dayanmak, irticaî duygularda cahilce egoist ırkçılık ve övünçlerden doğan idealist ve duygusal bir iş değil, bilakis mantıksal, bilimsel, nesnel ve tamamen ilerici bir tavır almadır.

2. Antiemperyalist mücadelenin sona ermesinden ve sömürünün tamamen kovulmasından sonra derhal mücadelenin biçimi değiştirilmeli ve içe çekilmelidir. Milliyetçiliğin millî birlik olarak devamı, bu zamanda, düşmanın olmadığı ve şehrin içinde halkı aldatmak için yapılan çığırtkanlıkların olduğu bir sahnede, feryat etme ve kahramanlık türküleri okuma şeklinde ortaya çıkmaktadır! Bu aşamada mücadele, kendi millî şeklinden sınıfsal biçime dönüşmektedir. Yabancıya karşı anlamı olan "kardeşlik" sloganı, yerini "eşitlik" sloganına bırakmalıdır.

3. Son aşamada hümanizm gündeme geliyor.

Emperyalizme karşı mücadele aşamasında hümanizmin gündeme gelmesi, sömürgeleşen millet ve sömürüye uğramış sınıf ile kendisi bizzat insanlık dışı bir çağrı, düşmanca ve düzenbaz bir hatıra olan sömürgeci arasında uzlaşma yapmaya çağrı ve yakınlık hatırlatmasıdır.

Şu noktayı bir inanç ilkesi olarak kabul etmek gerekir: Nasıl ki "millî liderler"in milliyetçiliğin, ebedî bir bağ ve ölümsüz bir ideal olduğuna dair inançları, antiemperyalist mücadele aşamasında hayatî ve yaratıcı bir etken iken bu aşamayı geçip bağımsızlığa eriştikten sonra olumsuz, gerici ve çökertici bir boyut kazanan bir slogan ise, sosyalist önderlerin sosyalizmin ereksel bir hedef ve nihaî bir ideal olduğuna dair inançları, sınıfsal mücadele aşamasında yaratıcı ve hayatî iken, sosyalizmin gerçek istikrarından sonra, beşer türünün manevî ve insanî gelişiminin sürdürülmesi önünde yıkıcı bir engel olur.

Bana göre mücadelenin sınıfsal aşamasından sonra ortaya konulması gereken hümanizm, insanın tabiat üstü asaletine, onu tabiatta Tanrı gibi yapan 'bilgi', 'seçim' ve 'yaratıcılık' yeteneğine bu

üç maveraî boyutunda onun hakikî rüşt ve manevî tekâmül yolunu, tasavvuru imkânsız mutlak olgunluk anlamında sonsuza kadar gösteren bir ekolden ibarettir. Ancak şu noktayı defalarca söylemiştim ki hümanizm, sınıfsal, ırksal ve ulusal sınırların yokluğuna inanmayı gerektirir. Eğer bugünkü şartlarda gündeme gelirse, şu anda var olan insanlık dışı çelişki ve çatışmaların gizlenmesinden başka bir işe yaramayacaktır. İnsanlığın, felsefî ve ahlakî çatışmaların tutsağı olduğu ve dünyada sömüren ile sömürülen diye iki gerçeğin bulunduğu bir ortamda "insan birliği"ne çağırmak da ne demek oluyor? Sömüren ve sömürülen, egemen ve mahkûm, varlıklı ve eli boş, medenî ve vahşî, metropolitan ve yerli, siyah ve beyaz, Doğulu ve Batılı, kapitalist ve işçi, ağa ve teba. Elbette tehlikeli bir aldatmaca, bir safsata ve kuruntu. Sonuç: Beş yüz milyon insanın kazancına karşılık bir milyar beşyüz milyon yerlinin zararı! Güçlü kapitalist ortaklığın, güçsüz eli boş yoksullar üzerinde pençelerini birleştirmeleri! Eğer hümanizme ulaşmak için (hümanizmden başlarsak, sürekli ondan uzak kalmışız), evet hümanizme erişmek için halihazırda, emperyalizm ve onun güçlü sömürgeciliği karşısında bulunan milletlerin, milliyetçilik ve ondan sonra sınıfsal eşitlikten geçmeleri gerekir. Aşağılanmış ırkların, kişiliğinden sıyrılmış, kültür, değer ve asaletten uzaklaşmış milletlerin, insan olmadan hümanizme ulaşmaları mümkün değildir. Başlangıçta yerlilerin de insan olması gerekir ki insan türü, nesnel ve olgusal olarak gerçekleşsin. Tarihin, uğursuz kölelik asırlarında, siyah ırkın işkenceler altında sömürüldüğü, kölelik zinciriyle bağlandığı ve cellat sömürgecinin kırbaç ve kılıçları altında inlediği dönemlerde beklediği intikamcı bir vaat edilen kurtarıcı Mesih çehresiyle Patris Lumumba ortaya çıkmıştı. Yeryüzünü gözyaşıyla yakan Afrika, bu atlas çehreyle titriyordu. Afrika, yeryüzünün yanaklarına sürekli sıcak bir gözyaşı damlacığı damlatmıştır. Tıpkı bir kalp gibi. Kalp mi? Evet. Yoksa görünüşte gözyaşıyla aynı mı? Bu soruya, pek çok gösterge, aşk ve arzu dolu bir biçimde olumlu cevap veriyordu: Dünya sömürgeciliği can çekişmektedir, kapitalizme rakip çıkmıştır. Köle dünyada, gelişmiş ayaklanmalar ve kahraman milletler fışkırarak çıkmış ve esirlere iman ve umut ol-

muşlardır. Avrupa'nın özgür ve aydın nesli, burjuvazi cennetinde isyan etti. Hayat, güçlülük ve tüketicilik ile kirlenen din, bütün felsefî, sanatsal ve kültürel hileleriyle küfre düşmüştür. Fakat hepsinden asil ve ümit verici olan ise şudur: Afrika sarsılmış. Kölelik, cehalet ve vahşîlik yerine, hışım ve isyandan yeni yeşeren ve kökleşen çalılar bitmektedir. Tarihin köle üretip ihraç eden ülke yaptığı topraklar, şimdi devrim, özgürlük ve düşünce üretip ihraç ediyor!

İhraç mı ediyor? Evet, bu söz anlamsız değildir. Bazen ufak olay veya belirtiler, büyük olayların işaretleridir. Ömrüm boyunca böyle azamet ve anlam yüklü bir olayla karşılaştığımı hatırlamıyorum. Yalnız Afrika'nın değil, belki yeryüzünde yeni bir medeniyet ve enfes bir kültürün doğuşunu bana haber veren bir olay. Evet, gördüm ki "Avrupa medeniyetlerinin eyvan kongresi çöküyor ve Batı'nın ateşgedesindeki ateş sönüyor."

Nasıl? Ne zaman? *Afrika Devrimi* dergisinin Paris'e girişini yasakladıkları gün! Paris'e mi? Evet, özgürlüğün şehri ve Büyük Fransız Devrimi'nin varisi, İnsan Hakları Bildirgesinin yazarı, "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" sloganlarının sahibi bir şehir! Şu anda hâlâ düşünce, kalem, dil, din, parti, sendika ve yaşam biçimi özgürlüklerini koruyan bir şehir.

Saint German Dupre ve Saint Michell'in kesiştiği yerde, bütün muhtelif ve muhalif siyasal, felsefî ve sosyal ekollerle karşılaşırsınız. Bir yerde, Büyük Fransız Devrimine ve cumhuriyet rejiminin gelmesine muhalif olan royalistler, yani "kralcılar"! Hemen yanı başlarında şiarları "ne tanrı, ne kral, ne yasa" olan anarşistler! Birazcık aşağıda komünistler! Kısım kısım; hepsi birden! Tüm grupları birden! Stalinci komünistler, Kruşçevci komünistler, Brejnevci komünistler, enternasyonalist komünistler, nasyonalist komünistler ve hemen yanlarında Mazdeistler! Yani ne? "Doğuculuğa" şiddetle tutkun olanlar! Hint Yoga rejimlerini uygulayarak 20. yüzyılın paryaları olmak için Yogacı tavırlar içine girenler, Hindu perhizlerini ve riyazetlerini uygulayanlar. (Yani mutlak gerçeğe bağlanmakla meşgul olup katı Descartesçı aklı atmışlar; hatta aklı üç talakla boşamışlar. İçki-

siz şişeden şişesiz içki istiyorlar. Hayranlık vadisinde! Metafizik arayış içinde!) Diğer bir köşede ot yiyiciler. Bu tarafta Ortaçağ'ın bağnaz Katolik rahipleri, yakacakları bir mürtet aramak için inanç denetiminde, kalpleri çarpıyor! Hemen yanlarında özgürlükçü aydın ruhanî "Esprit" Katolik grubu! Bu grup, Cezayir kurtuluşu için, pasaport yerine koltukta tabanca Fransa'ya gelen Arap teröristlerine dahi yardım ediyor, sığınak sağlıyor ve para veriyordu. Hatta hatırladığım kadarıyla 1960 yılında, henüz Fransa'nın, Komünist Çin ile siyasal ilişkisi yoktu; fakat özgürlükçü Paris, Çin'in, sadece her gün bizzat Paris'te *Pekin Organı* gazetesini basma ve yayınlamasına değil, ayrıca Çinlilerin Fransa'da basımevi ve kültür evine sahip olmalarına ve en keskin, en devrimci düşüncelerinin propagandasını yapmalarına izin vermişti!

Fakat *"Afrika Devrimi"* dergisini durdurdular. Afrika'dan Paris'e girişini de yasakladılar! Bu karar, Paris'te kolay alınmadı. Şüphesiz Fransa: Yaralı vicdan ile utanmazlığını içine gömmüş, utanç terine boğulmuş, iftihar dudaklarda susmuş, erkekliğini yitirmiş bir vücut, ilk defa böyle daralıyor ve Paris'i sıkıyor, sıkıştırıyordu! Tabiî ki *Afrika Devrimi*'nden duyduğu korku, gördüğü tehlike, sözüm ona zengin kültürel sermayesinden, Fransız Devriminin özgürlük ve ruh bahşeden değerlerinden önce geliyordu. En aşağılık diktatörlerin, kültürsüz, insanlık ve düşünce düşmanı zorbaların yapacağı işe ellerini bulaştırmışlardı. Saltanatın özgür olduğu, İsa'ya rahatlıkla küfredilen, Çin Devrimi'nin propagandası yapılan Fransa'ya ne olmuştu da Afrika'ya karşı tahammül, büyüklük, genişlik ve özgürlüğünü kaybetmiş ve Afrika'nın söz ve düşüncesinden dehşete kapılmıştı. Fransa'nın korkusu, Afrika devrim ve kargaşaları değildi. Fransa bunu kendi ülkesinin emniyeti için engellemiyordu. Çünkü bir devrim konuşmuyorsa, devrimin ürettiği söz asla tehlikeli olmaz. Her ayaklanma bu şekilde olursa, onu kanlı bir biçimde bastırmak da mümkündür. Kötü kokan kirli çökelekten başka geriye bir şey de kalmaz; hatta bu çökelek küçük bir zehirleme de yapabilir ve bu da geçiştirilebilir. Öyleyse korkunun nedeni

nedir? Korku şundandır: Yerli, dile gelmiş, konuşuyor. "Adam yiyen (!) vahşî zenci", hümanizm savunucusu Avrupalı'nın yok olan veya kaybolmuş vicdanına, unutulmuş insanî değerleri savunuyor! "İnsan benzeri" Afrikalı, mutlak medeniyet ve kültür sahibi ve bunu tekelleştiren Avrupalılara insan olmanın, hem de dürüst insan olmanın yöntemini ilk ders olarak öğretiyorlar! Köleler, sadece kendilerinden olanlara karşı değil, buna ilaveten kendilerinden olanları da köleleştirmiş hocalara, bu yamyam hocalara karşı ayaklanmışlar; amaçları onları da 'insan' yapabilmek! Yalnızca kendilerini Avrupa emperyalizminden kurtarmak için ayaklanmış değillerdi. Bir zamanlar insan olan ve sömürünün kendisini bilen ve güçlü bir hayvan şekline getirdiği, çirkinleştirdiği, yabancılaştırdığı ve sömürgeci yaptığı Avrupalıya da şifa versinler ve kalıplaşmış insanî mahiyetini kendisine iade etsinler.

Bakınız Afrika ne diyor:

"Bakın arkadaşlar! Avrupa'nın hikâyesi ebediyen sona ermiştir. Bir başka hikâye aramak gerek. Avrupalı olma vesvesesine kapılmazsak, bugün biz kendimiz her işi yapabilecek güçteyiz.

Arkadaşlar! Avrupa için, kendimiz için ve insanlık için de yeni bir kabuk, yeni bir düşünce yaratılmalı ve yeni bir insan inşa edilmelidir." (Fanon)

Afrika, Avrupa'nın varlık binasını, düşünce, hayat, toplum ve medeniyetini kökten ortaya koymuştur. Söz, yalnızca ekonomi, politika, millî kargaşa, sınıflar, üretim, gelir, ilerleme, zayıflık ve açlık çerçevesinde değildi. Avrupa insanını mahkûm ve onun görüş, kültür ve medeniyetini alt üst etmekti. Avrupa'nın yenilgi ve aczini Avrupa'nın fetih ve güç döneminde ilan etmekti. Afrika Devrimi, insan olmak, medeniyet, kültür, toplum, iaşe, hayat, madde, ruh ve dünya görüşü gibi bütün boyutlarıyla Avrupa'yı kovmak ve sonra silahsızlandırmak istiyordu. Yıllardır Avrupa'nın sahip olduğunu iddia ettiği ve Avrupalı olamayan aydınlara öğrettiğini varsaydığı uygarlık, düşünce, tarih ve insanlığın efendisi olma dizginlerini ondan alarak, Avrupalının sona erdiremeyeceği, daha başlangıçta aciz olduğu misyonu elde etmek.

Çünkü "Avrupa daima insan kanı dökmüş, kesinlikle insanın katli, değiştirilmesi ve bozulmasından ve insanların üçte ikisini kendi çıkarları doğrultusunda katletmekten başka bir şey yapmamıştır. Avrupa, her yerde insanlık adına, insanı takibe ve işkenceye tabi tutmuş ve onu bulduğu yerde öldürmüştür."

Fransa'nın bu tehlikeli düşüncelerin yayılmasından, kanunun çiğnenmesi pahasına da olsa korkmaya hakkı vardır; zira bu düşünceler, Avrupalı vicdanın bilinçli neslini kendi değerlerinin tamamına karşı inkârcı yapıyor, onun kendi duygu derinliği ve samimî imanı içindeki vicdan ve varlığını hedef alıyor. Avrupalı çocukların insanî sadık bilinci, Adem'i Batı kapitalizm ve sanayi cennetinde isyana itiyor. Rahatlık, lezzet, zevk, faydalanma ve gücün doruk noktasında -ki orada Cennet görevlileri, sanat ve estetiğin okşamasına, zaferin aldatmasına ve sarhoşluk neşesine dalmışlar- gözlerini ansızın açıyorlar ve ne kadar çirkince çıplak olduklarını ve utanmadıklarını görüyorlar! Tanrılık iddiasında bulunanlar, krallar, şahlar ve Cennet koruyuculuğunu üstlenenler için böyle bir isyandan daha tehlikeli, daha ciddî ve daha köklü ne olabilir?[91] İşte böyle rahat, özgür, her şeyin elde edildiği Cennette tek yasak meyve, 'görüş ağacının meyvesi' olan Afrika Devrimidir!

Aydın, mutlaka bir tahsilli, entelektüel, resmî anlamıyla bilgin, filozof, sosyolog ve tarihçi olmak zorunda değildir. Aydın, "kendisinin farkında olan bir mutaassıp"tır. Aydının taassubu, asabesi "kendisi"yle "kendisinden başkası"nın değişen ve hare-

91 Bu; (Batı toplumunun tehlikeyi defetmek ve düşmanın hamlesinin yönünü saptırmak için gerekli gördüğü) ekonomik hileler, sınıfsal vergi vermeler, yalancı ve yüzeysel duygu, güvenlik ve refahlar oluşturma, geçici çareler, uyuşturucu maddeler ortaya koyma, tüketimci, zevk peşine düşen ve partisel, sendikasal, felsefî, sanatsal, altıncı, paracı savaşların peşinde olan din icat etme, sayısız hilekâr ve aptalca eğlenmeler ve boş bilgilere sahip olma ile önüne geçilemeyen bir isyandır! Bu yüzdendir ki sınıf savaşımını kontrol edebilen, güçlü devrimci proleterya sınıfının devrimini önleyebilen Batılı yetkililer, şimdi genç nesil ve tahsillilerinin, gittikçe daha vahim ve şiddetli olan, genişleyen bütün Batılı değerleri, hatta hayatın sıradan şeklini bile nefretle kovan isyanından böyle korkmuş, aciz kaldığı bu isyan karşısında sadece inlemişlerdir.

ketli diyalektik mevziinde belirlenmektedir. Tabiata karşı taassubu ve asabesi insandır. Tabiat ve insanlık dışı etkenler karşısında insan ve toplumu tutar; emperyalist kutup, ırkçılık ve sömürgecilik karşısında ise mahkûm, mazlum ve sömürülen sınıfı. Aydın olmanın belirgin özelliklerinden biri, onun grup sorumluluğunun, grupsal bağlılığına karışmamasıdır. Bu, şu anlamdadır: Irksal, millî ve sınıfsal açıdan herhangi bir gruba bağlı olabilir, fakat onun sorumluluğu, sömürgeleşen millet, sömürülen sınıf ve insanlığa karşı hissettiği sorumluluktur. Çünkü aydının sorumluluğunun etkeni, çıkar ve ortak kazançlar değil, 'değer'dir. Bu, insana özgü sonsuz ve mutlak ahlak esasıdır. Bu ahlak anlayışı ise tarihin her döneminde, her sosyal sistemde, ekonomik üretim tarzında sabittir ve tarih ile tabiat ötesi arasında bir gerçekliktir. Aydın, insanlık için yaptığı mücadeleyi, ırkçılık, kapitalizm, emperyalizm, sömürgecilik, sınıfsal sömürü ve despotizme karşı sürdürür. Aydın, sosyal ekolünü, mücadele yön ve hedefini, felsefî ve düşünsel temeller üzerine konumlandırmalıdır. Bunlar, insanî eşitlik, özgürlük, adalet ve sınıfsal birliktirler ve imtiyaz, tekelcilik, gasp ve zorbalığa karşı mücadelede genel geçer ve ortak değerlerdir. Çünkü bireylerin, grupların, değişik din ve ekol takipçilerinin, hatta dünya millet, tarih ve kültürlerinin her aşamasında fayda ve kazançlarının çoğunluğu bu sloganlarla sağlanır. Fakat bütün insanların çok az bir kısmı bilerek buna inanırlar. Bu şiarlar, insanlığın ortak şiarlarıdır. İnsanlık, tarih boyunca, doğru veya yanlış yollarla, değişik din, ahlak, irfan, edebiyat, kitabe, yazı ve sanatla bu şiarları açıklamaya ve gerçekleştirmek için mücadele etmeye çabalamıştır. (Gerçi azınlık da ona karşı bu şiarlardan hep yararlanmaya çalışmıştır). Aydın, sosyal mücadelede despotluk ve emperyalizm karşıtı cephede ortak etkenlere, insanlığın oluşturduğu heyecan dolu ideal ve şiarlardan oluşan misyona dayanmalıdır. Aydın, sınırlı, sayılı, aykırı, çelişik dinî, aklî ve itikadî kaleler karşısında durmalı; insanlığın ortak temellerine dayanarak uyanık, bilinçli ve sadık güçleri sınırlı dinî, felsefî ve ekolcü ayrımlar kalesinden dışarıya çıkarabilmelidir. Onları insanlık dışı saldırganların ortak cephesine karşı ortak bir cephede, yani öz-

gürlük, insanî eşitlik, adalet ve gelişme cephesinde toparlayabilmelidir. Sadece onlar ortak bir cephe sahibi değiller mi? Sömürgeciler, emperyalistler, ırkçılar, mal ve zorbalık sınıfı, kendilerini daima birbirine zıt din ve ekol elbiseleri içinde gösterirler. Fakat inancın onlar için sadece bir dış elbise olduğunu, aslında hiçbir dinî inanç ve felsefeye bağlı olmadıklarını görmeyen uyanık ve gören göz olabilir mi? Bunların sabit ve ortak itikadî temel yöntemleri; her din ve ekolü sadece kendi sınıflarının yararı için kullanmaktır. Halk, farklı din ve ekollere inandığı, gerçek ve doğru bir inanca sahip bulunduğu halde aynı zamanda özgürlük, adalet, doğruluk ve hakikate imanda müttefik olmuştur. Halk karşıtı azınlık ise halkın farklı din ve ekollerine yalancı bir sevgi gösterirken istibdat, diktatörlük, baskı, zulüm, tekelcilik, sömürü, hegemonya ve gasp konusunda birbirleriyle ittifak etmişlerdir.

Egemen sınıfın gruplarından birinin, özel bir dinî veya felsefî inanca iman etmesi sebebiyle, birlikte hareket ettiği ve kendi sınıfsal dokusunu meydana getiren gruplardan vazgeçtiği ve onlarla fikrî meselelerde kavga ettiği kesinlikle görülmemiştir!

Tam tersine itikadî zıtlıklarına rağmen çıkarları gerektirdiğinde daima el ele vermiş, birbirlerini desteklemişlerdir; hatta kendi inançlarına muhalif olanların yardımıyla aynı inancı paylaştıkları insanlara karşı savaşa bile girişmişlerdir. Tarihî süreç ve coğrafya arzı, her zaman ve her yerde böyle bir gerçekliğin göstergesidir. Nitekim Hendek Savaşında Yahudiler ve Kureyşliler, İslam'a karşı tek bir cephede ittifak ettiler ve İbrahimî (millet) ideoloji temeli üzerine kurulu tevhit hareketinin merkezi Medine'yi yerle bir etmeye çalıştılar. Kureyş, putperestlik, şirkin ordusu ve Yahudiler... Yahudiler, sadece kendilerini İbrahim'in varisi, Tanrı'nın seçtiği kavim, tevhit binasının kurucusu ve tarihin putkıran milleti olarak kabul ediyorlardı. Dün Hıristiyanlıkla Batı emperyalizminin işbirliği (Mesih ile kayser uzlaşması) sonucu, başta Afrika kıtası olmak üzere, dünyanın mazlum milletlerinin sırtına pençelerini geçirmeleri ve onları köleleştirmeleri, bugün ise fesatla karışık iki sistem olan kapitalizm ve ko-

münizmin dünyada varlıklarını birlikte ve ortak olarak sürdürmeleri, bu gerçeğin hâlâ geçerliliğini koruduğunu ve insan yazgısına müdahale ettiğini açıkça göstermektedir. Emperyalizmi, sömürgeciliği, sınıfsal çatışmayı, burjuva hayatını ve kapitalist sisteme karşı olmayı materyalizme hasretmek, fanatizmdir, dar görüşlülüğün ta kendisidir. Esasen halkların çoğunluğunun ortak çıkarları, adaletçilikleri, özgürlük talepleri, bütün doğru ve bilinçli insanların dikkatini çeker. Marksizm, sanki filan dinî grup gibi, pak ve insan olmayı, sadece kendi inanç esaslarına inananlara özgü bilir ve diğerlerini hep kafir, necis, kanı helal, sapık ve cehennemlik görür. Marksizmin 19. yüzyıldan itibaren hızlı bir ilerleme sürecinde olduğu doğrudur; fakat bu gerçekliği yanlış analizle yanlış sonuçlara ulaşmamak gerekir. Asya ve Latin Amerika halkları sosyalizme aşk ve ihtiyaçları sebebiyle materyalizme değil, ona inanırlar.

Filozofça kitap okuyan Avrupalı entelektüelin Marksizm'e eğilimini bugünkü Vietnam köylülerinin ve dünkü Alman işçilerinin eğilimleriyle bir saymamak gerekir.

Materyalizm

Materyalizm, felsefî bir kuramdır. Materyalizmi, bugün bilimin ulaştığı kesin gerçeklik olarak bilmektedirler; fakat bu, materyalizme inananların varsayımıdır. Aslında materyalizm ne bilimle, ne de çağla ilgilidir. Eski Yunan'da, hatta Arap cahiliye döneminde[92] materyalizm ve natüralizm zamanın kültürüyle ve

[92] İslam Peygamberi'nin önüne gelip bir ölünün çürümüş kemiğini Hz. Peygamberin ve sahabesinin gözü önünde elleriyle sıkıp ufalayan ve tozlarını havaya üfleyerek "Sen mi diyorsun bunun tekrar dirileceğini?" diyen Arap, tam bir bilinçli materyalisttir. (Bu olay Kur'an'da vardır.) Bizim kültürümüz ve akide tarihimizde çok meşhur olan dehrîler, bu tarz düşünen felsefî fırkalardan birinin izleyicileridir. İslamî "Milel ve Nihal" uleması bunları, "Allah" yerine "Dehre" inananlar olarak tanımlar. Bildiğimiz kadarıyla dehr, bunların âlemin bütün olaylarının "nedenler neden"i ve "ilk ilke"si olarak telakki ettikleri asır, dünya ve zaman gibi anlamlara gelir. Biliyoruz ki Yunan'da da tabiat filozoflarından bir grup, zaman anlamında "chron"a inanırlardı (Chron sözcüğü, ıstılahda chronologie veya vekâyiu'l-eyyâm ve kronometre ya da zaman ölçer anlamında kullanılır).

aklî ve bilimsel erginlik derecesiyle uyumlu ve farklı fikrî tezahürlerde var olmuştur. Bilimle de hiçbir bağları bulunmaz. Nitekim kaşiflerin, bilimsel dehaların, bilimin ve modern bilimsel düşüncenin kurucularının tamamına yakını, Allah'a tapanlardan oluşuyordu; şimdi de öyledir. Eğer bunlardan bir kısmı, Kilise tarafından tekfir ve afaroz edilmişse, bunun nedeni, düşünce özgürlüğü, yeni düşünce ve hurafelere, köhne geleneklere, sonuçsuz ve taşlaşmış skolastisizme muhalefet idi. Kaldı ki Kilise onlara dinî duygudan yoksun oldukları, inançsız oldukları için karşı çıkmış değildir. Rönesans'ın öncüleri, bugünkü bilimin temellerini atanlar, hatta modern bilimin öncülerinin çoğu Tanrı'ya inanan ve tapan muvahhit insanlardır: R. Bacon, Francis Bacon, Descartes, Kant, Montesquieu, Volter, Jean Jacques Rausseau, Galilleo, Pascal, Bergson, Darwin, William James (pragmatizmin kurucusu), Einstein, Max Jaspers ve diğer birçoğu, Tanrı'ya inanan monoteist düşünür ve bilim adamlarıdır. Tabiî bunlara Tanrı ve dinin kendi mantalitesi gereği dindar denilemez; fakat onlar materyalizmin de karşısındadırlar; Hegel, Meterling, hatta Jean Paul Sartre gibi.[93] Bence adalet arayan, özgürlükçü ve mazlum halk kitlelerinin kurtuluşunun peşinde olan düşünürlerin, 19. yüzyılda materyalizme ve din karşıtı mücadeleye sürüklenmelerinin sebebi, bilimsel araştırmalar da değildi. (Çünkü modern bilim araştırmacıları, materyalizme inanmamaktadırlar.) Tersine Kilise ve egemen sınıfın siyasal ve ekonomik yönlerinden birini oluşturan din yetkililerinin halk karşıtı yönlendirme ve uyuşturma rolü; halkı sömürme, istismar etme, ezme, durgunlaştırma ve parçalamayı koruma ve yönlendirme için egemen sınıfın mümessiliydi.

Her halükârda materyalizm, "özel felsefî bir ekol"ün teorik bir inancıdır. Hâlbuki sosyalizm, bir insanî ideal, bir hayatî zarurettir. Materyalizm, düşünürlerin ve bilginlerin ilgilenmeleri ge-

93 İnsanın tabiatüstü özgürlük ve faziletine inanç, insanın yaratılışını, tüm maddî eşyanın yaratılışının zıddı olarak gören Sartre'ın düşüncesinde, materyalizm karşıtı bir meseledir. Sartre, sahip olduğu ruhsal, modern, eğitsel ve köklü dinî seviyesiyle (kendisi bunu sözlerle de itiraf etmektedir) o inancı Heidegger'in egzistansiyalizminden almıştır.

reken bir konudur. Hâlbuki sosyalizm, insanın özgürlükçülük, hakçılık ve adaletçilik ülküsü sürecinde ayrımcılık, çıkarcılık, tekelcilik ve imtiyazı yok etmeye, bireysel artırmacılık ve sınıfsal şirki reddetmeye, insanî tevhit binasına girmeye bir davettir; nihayet tokluk ve açlık, bolluk ve mahrumiyet, insanların maddî ve manevî nimetlerinde tekelcilik ve ortaklık zemininde ortaya konan bir konudur. Ruhun varlığını ispat veya inkar, maddenin veya enerjinin asıl oluşu ya da ne madde ne enerji olan başka bir şeyin asıl oluşu (Einstein'ın karanlık odalar deneyiyle ilgili teorisi) gibi meseleler; dış dünyaya ilişkin bilgilerimizin nesnel mi yoksa sübjektif mi, gerçek mi yoksa şüpheli veya zannî mi gibi tartışmalar; bilimin kanunlarının kesinlik ifade edip etmeyeceği konusu (yeni indétermination veya fizikte kesinliğin yokluğu kuramı); hayatın kaynağının maddî olup olmadığı problemi; insanın ölümden sonra fani mi yoksa baki mi olduğu; duyulur varlıklar âleminde gerçekliğin var olup olmadığı; tabiat dünyasının, yaratılmış mı yoksa yaratılmamış mı olduğu, hâdis mi yoksa kadîm mi olduğu; insanî ahlâkın göreceli mi yoksa mutlak mı olduğu gibi meseleler, bilimin uzak bir gelecekte çözmesi gereken ve şu an içinde bulunduğumuz zamanda ise sadece âlimlerin ve filozofların meşgul olmaları gereken sorunlardır. Materyalist, idealist, dinli ve dinsiz düşünür ve bilginler, tarih boyunca bu sorunlar etrafında birbirlerine girdikleri gibi, çekişmelerini devam ettirmeli ve her biri kendi felsefî inanç ve teorilerini ispat sadedinde zamanın bilimlerine dayanmaya çalışmalıdırlar; ola ki bir gün, yer çekimi, dünyanın yuvarlaklığı, atom ve telepatik güç gibi sorunlar açıklık kazanır.

Sosyalizmde başka birtakım sorunlar da söz konusudur. Acaba birey mi asıldır, yoksa toplum mu? Bireyin hukuku mu öncelikildir, yoksa topluluğun hukuku mu? Tam da Proudhon'un[94] deyimiyle "Mülkiyet, mülkiyete aykırı olduğundan kovulmuştur." mu, yoksa kovulmamış mıdır? Mülkiyeti kutsal hak sayanlar, onu bireye verdikleri halde sayısız bireyden de çekip almış olmuyorlar mı? Bireyin üretim üzerindeki mülkiyeti, tüketici-

[94] *"Mülkiyet Hırsızlıktır"* kitabından.

nin, yani toplumun yazgısını kendisine bırakmak değil midir? Bireysel mülkiyet, toplumu sınıfsal ayrımcılığa sürüklemez mi? Toplumda ekonomik mülkiyeti elinde bulunduran sınıf, millî egemenliği ve siyasî önderliği de dolaylı ya da doğrudan, açıkça veya gizlice eline geçirmeyecek mi? Ekonomik güç, değişik sosyal güçleri kazanma etkeni değil midir? Bütün güçleri kendi tekelinde bulundurduğu, tabiatıyla, hâkim kurumları kendi uşağı haline getirdiği ve ruhanî sınıfla entelektüel sınıfı kendi nüfuz alanına aldığı böyle imtiyazlı bir sosyal konumda egemen sınıf, din, ahlâk, sosyal ilişkiler, inançlar, bilimler, felsefe, edebiyat ve sanatı kendi çıkarlarını korumak, mevcut statükoyu meşrulaştırmak, kendi felsefî dünya görüşünü, edebî zevkini, duygusunu, sınıfsal kültürünü ve imtiyazlarını dayatmak için saptırmaz mı? Acaba bireysel mülkiyet, artırmacılık, rekabet, hırs, diğerlerini mahrum bırakma, maddecilik, paraya tapıcılık; bütün manevî faziletleri, değerleri ve ihtiyaçları para putu eşiğinde kurban etme ve insan kişiliğini bozma durumlarını yaymaz mı? İnsanın bütün güç, imkân ve değerlerini paraya dayandırmak; kültür, ahlak, bilim, hakikatperestlik ve estetiği, dinî duygu, inanç ve hükümleri aşağılamayı, zalimce kanunlar koymayı, toplumun bütün maddî ve manevî kanat, grup ve boyutlarının gelişimini engellemeyi ve bir sınıfın kurtlaşmasını, bir sınıfın tilkileşmesini ve büyük çoğunluğun oluşturduğu sınıfın da bir koyun sürüsüne (raiyye) dönüşmesini sağlamaz mı? Bu, adalet, demokrasi, insanî özgürlükler ve beşerî hakları boğma ve mahvetme yönünde aşırı ırkçılık, aristokrasi, egoizm, etnosentrizm, diktatörlük, istibdat ve "veraset dini" hastalıklarını üretmez mi? Bu, sayısız kabiliyet, yetenek ve dehaların ölümünü ve dağılmasını beraberinde getirmez mi? Putperestlik ve köleliğin çeşitli türlerinin halk kitlesi arasında yayılmasına yol açmaz mı? Yalan söylemenin çirkinliğinin ortadan kalkması, hilecilik, hak yeme, savaş çıkarma, maddecilik, ekonominin uygulamada ve yavaş yavaş da teoride, altyapı, asıl, ereksel hedef, hatta beşerî hayat felsefesi olarak telakki edilmesiyle sonuçlanmaz mı? Bu, bir tek kelimeyle, gelişimde sonsuzluğa gitme kabiliyetine sahip, madde üstü üç güç olan bilgi, irade veya özgür-

lük ve ihtiyar ve yaratıcılığa sahip ve bu yüzden de kendisini "yarı tanrı"[95] olarak gören, âlemde ilahî sorumluluğa sahip, yani Allah'ın özel emanetçisi, tabiatın yol göstericisi, kâinatın mahrum olduğu şeyi yaratan ve tamamlayan insanın, evet bu insanın tek gözlü ekonomik bir hayvana dönüştürülmesi değil midir?

Bu esaslara inanmak, asla 'ilk felsefe' zemininde özel bir inanca sahip olmaya bağlı değildir; zira bunlar, özel bilimsel, rasyonel, metafizik ve hükmî varsayım ve teoriler değil, ortak insanî esaslardır.

Marks, Sosyalizm ve Materyalizm

Marks, felsefî araştırmalar, bilimsel konular ve materyalizmdeki diyalektik yoluyla sınıf felsefesine ve tarihin diyalektik belirlenimine ve ondan da sosyalizme ulaşmış değildir. Bilakis onun temel nihaî hedefi, sosyalizm, hatta ondan da önce proleterya sınıfının kurtuluşu idi. Bu sınıf 19. yüzyılda feci bir şekilde sömürülüyor ve insanlık dışı şartlarda yaşıyordu. Bu sınıf bütün bir Avrupa'da, özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya'da rekabet kapitalizmine başkaldırmıştı. Evet bu, Marks'ın temel nihaî hedefi idi. Bu amaca ulaşmak için sosyalizme yöneldi. Onu, felsefî ve mantıksal biçimde donatabilmek ve ona bir dünyagörüşü, bir inanç dayanağı bulmak için diyalektiğe ve materyalizme müracaat etti. Tabiî, dini ezdi. Çünkü onun çağ ve tarihinin tamamına yakın kısmında güçlü olmanın, gücü kullanmanın etkeni, dindi. Zira onun asrında ve bütün tarihî çağlarda mevcut olan din, hep zalim ve tekelci olan mevcut statükoyu dinî duygu ve inanç aracılığıyla meşrulaştıran güç faktörü idi. Bu faktör, var olan ve olacak olan her şeyin, Tanrı'nın veya tanrıların isteği ile olduğunu, o tabiata her türlü eleştiri veya başkaldırının ilahî iradeye, gaybî dileme ve kadere karşı isyan olduğu ilkesine inançla da mevcut durumu haklılaştırıyordu.[96]

Marks, Allah'ı inkâr etti; zira mevcut dinin Tanrısı, para sahiplerinin ve güçlülerin dostu ve yardımcısıdır. O Tanrı'nın iradesi,

[95] Tanrı benzeri. (Çev.)

[96] Bu konuda daha geniş bilgi için Dine Karşı Din adlı konferansıma bakınız.

halkın mutsuzluğuyla, egemenlerin ise mutluluğuyla ilgilenir. Adaklar adayan, vakıf kuran, yemek veren, kurban kesen, görkemli tapınaklar yapan, dinî kurumlara servet bağışlayanlar ile, yeryüzünde o Tanrı'nın işlerinin uygulayıcıları olan ruhanîlere yardım edenler O'na daha yakındırlar. Böylece bu dünyada olduğu gibi, öbür dünyada da Cennetin en yüksek ve görkemli sarayları, süt ve bal ırmakları kıyısındaki, Kevser havuzunun kenarındaki en güzel yerler onların olacak. Düşük, adî ve maddî işleri yapanlar, hep köleler ve yığınlardır. Yığınlar, bu adî ekonomik ve maddî işlerden vakit bulabilirlerse boş kaldıkları vakitlerde ruhî inceliklere, düşünsel, dinsel ve ahlakî yüce mertebeler kazanmaya, maneviyatı tanımaya, irfanı öğrenmeye meyledebilirler. Böylece Tanrı'nın veya tanrıların rızasını kazanmanın ve layık olmanın gayreti içine girebilirler. Fakat bunu başarmaları çok zordur. Fakir insanlar, adî, maddî ve manevî tüm imkânlardan yoksun bir ailede doğmuş ve eğitimsiz büyümüşlerdir. Daha çocukluktan itibaren hamallık yapmaya, koyun ve sığır otlatmaya, ırgatlığa gitmişler ve en düşük hayvanî şartlarda yaşamışlardır. Sürekli ekmek telaşında olmuşlardır. Ruhlarının en yüce ve en büyük idealleri de en adî ve en hakir maddî ve ekonomik arzulardır. Zorunlu olarak manevî, ahlakî ve ruhanî açıdan da bozuk ve donuk olmuşlardır. Yoksulluk, cehalet ve esaretle yaşadıkları için ister istemez sürekli küfür, fesat, ruh çöküntüsü ve şahsiyet düşüklüğü ile boğuşmuşlardır. Her fazilet, maneviyat ve marifetten uzak olan bu halk, Tanrı'nın yanında nasıl aziz olabilir!

Bu yüzden tarihe egemen dinlerde var olan Tanrı'nın eşraf ile ilişkisi, onlara dostluk ve ödül veren boyutuna; köleler, reaya ve kavmin rezil takımıyla ilişkisi ise merhamet ve bağışlama boyutuna sahip olmuştur. Bu, açık ve sağlam bir tümel kanundur. O, herkesin yazgısını, her toplumun durumunu bu kanuna göre tayin ve takdir eder. Kim hangi konumda ise, bu O'nun irade ve isteğidir. Cebren ve mantıken izzet içinde yaşayanlar Tanrı'nın azizleri, zillet içinde ömür tüketenler de Tanrı'nın zelilleridirler.

Yeniden dirilişi, âhireti inkar etti. Çünkü ruhanîler sınıfında ahiret, öyle bir vade yeriydi ki mahrum, mazlum ve yağmalan-

mış kitlelerin haksızlık, zulüm ve zillete, ölüme kadar katlanmasını sağlıyordu. Bunu da ölümden sonraki hayatta, o vaatedilen yerde tüm bu zulmün, zararın ve yağmalanmış hakkın intikamını yüz, belki bin katıyla alabileceği ümidiyle yapıyordu. Dolayısıyla ahiret, halkın hem ruhsal kompleksini gidermede, hem de hak ve adalet talebini ölüm sonrasına ertelemelerini sağlamada bir araçtı. Bu ise zalimler, hak yiyenler, yağmacılar ve halkın sırtına binenler için ne büyük bir nimet ve emniyetti!

Dinî duyguyu şiddetle reddetti. Çünkü bu duygu, tarih boyunca mesela Avrupa sınıf savaşında daima sosyal ve ekonomik bakımdan, birbirine zıt ve hasım olan iki sınıf arasında yakınlaştırıcı, birleştirici, uzlaştırıcı ve muhabbet doğurucu bir bağ oluyordu. Bu ise, çelişen ve çatışan iki kutup arasında yer alır. Bu iki kutup arasında meydana gelen her düşmanlığı, haksız paylaşımları, işkenceci yağmaları iyi göstermeye çabalayan bir etkeni iyileştirerek ortak bir boyut, yakınlık bağı, dert ortaklığı, hemfikirlik ve gönüldaşlık meydana getirmiştir. Zalim ve mazlum arasında hak alınmaksızın barış yapan; çalışmayıp yiyen ile çalışıp yemeyen arasında barış yapan her sebep ve etken zararlıdır. Şüphesiz ki mahrumun aleyhine olan her zarar, egemenin lehine bir kâr olarak geçer. Bir tapınakta ve dinî bir kutsal günde işçi, işverenin yanıbaşında ihlâs, heyecan ve içtenlikle oturmuş, kendisi gibi Mesih'e yapılan işkencelere ağladığını ve sevgi gösterdiğini görünce onu haksız, acımasız ve kanı helal bir düşman olarak değil; bilakis değerli, temiz ve sevimli bir din kardeşi olarak görmeye başlar. Eğer onun hakikî ücretinden elinde bir miktar olduğunun farkında ise kolaylıkla ona göz yumar ve dindaş ve gönüldaş kardeşini bağışlar.

Milliyetçiliği de iki düşman sınıfa mensup iki birey arasında vatandaşlık, sevgi ve şefkat bağı, manevî, kültürel, tarihî ve millî ortaklık bağı kurduğu için inkâr etti. Ulusallık da din gibi manevî ortaklık oluşturur ve bu ortaklık içinde ekonomik ihtilaflar ya tamamen ortadan kalkar veya hafifçe hissedilir.

Materyalizmi kendi felsefî altyapısı; ekonomiyi tarihin bütün değişim ve dönüşümlerinin, bütün sosyal oluşumların temel

faktörü; bütün kültür, edebiyat, sanat, din, düşünce, inanç, dünya görüşü ve ahlakî faziletlerin altyapısı olarak kabul eder. Böylece sınıfsal çelişki faktörünün ve işçi sınıfının başlattığı mücadele saikinin mutlak kalmasını; onun yanında başka faktörlerin gündeme gelmesiyle mücadele şiarının diğer şiarların ışığı altında kalmamasını; işçi sınıfının, mücadelesinde belirlediği hedeften başka hiçbir konuyu düşünmemesini; ekonomik etkenin bütün sosyal, manevî, itikadî ve ahlakî meseleleri meydana getirdiği prensibinin güçlenmesini; mutlak ve genel asaletin sağlanmasını ister.

"Tarihin belirlenmişliği"ni değişmez bir yasa, bilimsel bir hakikat ve irade, şahsiyet, istek ve inançların müdahale alanı dışında nesnel bir gerçeklik olarak ilan eder ve böylece eşitlik isteyen, tekelciliğin ve kapitalizmin mağlubiyetini arzulayan, sınıfsal haklarına erişmek, mevcut egemen sınıfın düşüşü ve kendi sınıfının yükselişi için mücadeleye çıkmış olan işçi, kendi zaferini 'belirlenmiş' ve kesin bilecek, kendi zayıflığını ve egemen kapitalist sınıfın gücünü geçici görecek ve onun kesin çöküşünden öyle emin olacak ve onun yok oluşuna öyle inanacak ki gelecek bahara ulaşacak ve yarının güneşi doğacak. Eğer sınıfsız toplumun gerçekleşmesi ve sosyalizmin yerleşmesi, bu determinizmin tersine, insanların isteklerine, önderlerin, kahramanların ve sınıfların gücüne bırakılsa, işçinin beklentisinde kuşku, ümitsizlik ve ihtimal söz konusu olacaktır. Eğer bir mücadelede veya bir zamanda yenilseydi ve düşman, toplumun yazgısına musallat olsaydı, bu fikir onda sağlamlaşırdı: "Onlar galip geldiler. Biz iş yapamayız. Tarih boyunca onlar hep meydanda olmuşlardır, gelecekte de öyle olacaktır. Siyasal ve toplumsal durum ve şartlar göstermektedir ki onlar hep egemendirler ve öyle anlaşılmaktadır ki onların güç ve hegemonya temelleri günden güne daha sağlam ve sarsılmaz olmaktadır. İktidarın ve paranın gücünü her zamanki gibi ellerinde tutmaktadırlar. Bugün ilim ve teknik gücünü de ellerine almışlardır. Daha zeki, daha akıllı ve daha bilgin de olmuşlardır. Biz ise makinizmin çarklarının çamurunda ve onların yapıp ördüğü bürokratik

örümcek ağında geçmiş dönemdekilerden daha fazla esir, elsiz ayaksız ve güçsüz olduk. Onların akıllıca ve donanımlı propaganda tezgâhları, doğrudan ve dolaylı olarak aslında bizim düşünce tarzımızı kendi menfaatlerine dönüştürmektedirler. Onlar bizi kendi çıkarları doğrultusunda yaşamaya sürüklemektedirler. Gücümüzün bu sınıfı alt edecek noktaya erişeceğini düşünmüyorum. Güç, bilim ve sanatla donanmış kapitalizmi her gün bir lokma ekmek için onlara doğru uzattığımız boş ellerimizle alt etmemiz mümkün değildir. Sınıfsız toplum(!) heyecan vericidir, idealdir; fakat biz o güce sahip değiliz."

"Tarihin belirlenmişliği", bütün bu tereddütlerin, zafiyetlerin, ümitsizliklerin, siyasal ve sosyolojik açıklama ve tahlillerin ortaya konmasına ve mevcut sınıfsal güçlerin değerlendirilmesine fırsat vermemektedir. Tarih, hareketini benim ve onun pazu gücünden, gönül arzusundan ve düşünsel tedbirinden bağımsız olarak genel diyalektik determinizm temelinde sürdürür. Tarihin, komünal toplumu değiştirerek feodalizme, onu da değiştirerek burjuvaziye, ondan da kapitalizme ulaştığını görüyoruz. Bu belirlenmişlik kanununa göre tarihin hareketinin sonu, zorunlu olarak sosyalizme ve sınıfsız topluma ulaşacaktır. Bu, tarihin bir dileği olarak gerçekleşecektir. Bu, cebrin gereği ve değişme kabul etmez tarihin geleneğidir. İşçi sınıfı kapitalist sınıf karşısında durmuyor, mücadelesini kendi eğilim ve kararıyla başlatmıyor, iyi düşünmek, doğru karar vermek, fedakârlık yapmak, bütün güçleri seferber etmek ve düşmanın gücüne galebe çalmak şartıyla muzaffer olmuyor; bu "eğerler" tahakkuk etmese ümitsiz olur. Sosyalizm zorunlu olarak gelişiyor, ister istemez büyüdükçe büyüyor ve kapitalizmi tıpkı kurdun ağacı yediği gibi içten kemiriyor. Bunu yapmakla, kesin olarak üretim anına ulaşmayı amaçlıyor!

Bilinmektedir ki Marksizm ekolünün sisteminde sosyalizm, tarihin determinizmi prensibinden; tarih, sınıfsal çatışmadan; sınıfsal çatışma, diyalektik prensipten çıkar. Diyalektik prensip, ekonominin asıl oluşu prensibine; ekonominin asıl oluşu prensibi, üretim sistemine dayalıdır. Üretim sistemi ise üretim aracı-

na ve bütün bunlar da materyalizmin felsefî dünya görüşüne dayalıdır! Şüphesiz, bir düşünce, eğer bu özel rasyonel sistem içinde mahsur kalırsa onu her birisi, diğerinin parçası olan bir beden ve tarih, toplum, birey, alet, araç, üretim, kültür, sosyal sistem vs. her şeyin birbirine bağlı olduğu mantıksal bir nedensellik zinciri olarak görecektir. Öyle ki her bir cebrî ve ilmî neden, sonra ile ilgili; cebrî ve ilmî sonuç ise önceyle ilgilidir. Dolayısıyla birine inanç, diğerlerine inancın mantıkî ve kaçınılmaz gereğidir. Fakat eğer bu düşünce, kendisini bu öğreti düzeninin çerçevesinden dışarıya çıkarabilse, sorunları birbirinden ayırabilecek, her birine bilimsel bir köken, mantıksal bir neden bulabilecektir. Bu halkaların gerekliliğinden kurtulmak suretiyle en azından şunu hissedebilir: Sömürüyü ve sınıfsal tahakkümü algılamak, onu zalim olarak idrak etmek, onunla savaşmak, onu yok etmek için fedakârlıkta bulunmak ve hak, adalet ve insanî eşitliği gerçekleştirmek asla belli bir zamanla sınırlandırılamaz. Seçme, kader ve kainatın eski mi yeni mi olduğu gibi felsefenin sorunlarının çözümlenebileceği gerçeği de açıklığa kavuşacaktır. Adalet ile zulüm, eşitlik ile imtiyazlılık, özgürlük ile istibdat, üretim araç ve kaynakları üzerinde mülkiyet hakkı ile gasp arasındaki mücadele şimdiye kadar her yeri ve her zamanı içine almıştır. İnsanlar materyalist olmadıklarından, bu yolda hiç can verilmemiş, kan dökülmemiş, idealler için kahramanlık ve trajediler meydana gelmemiş mi sanki? İşin gerçeği şudur aslında: Kesin ve tam bir inceleme yaparak bu idealin gerçekleşmemiş olmasının, sınıfsal ve sosyal bilgisizlikten, toplumsal bilinçsizlikten, halk kitlelerinin hukukî ve siyasî bilgisizliğinden kaynaklandığı anlaşılacaktır. Eğer sen materyalist aydın, sosyalizmi kendine özgü dünya görüşü temeline yerleştiriyor ve bununla istediğin nihaî hedefe erişiyorsan, dinli bir aydın da kendine özgü manevî dünya görüşü temelinde adalet, özgürlük ve insanî eşitliği tesis edebilir. O, tabiatın canlı ve makul bir sistem olduğu ve mutlak bir iradenin tabiatı kontrol ettiğine inanır. Bu kontrol sistemi, yani ilahî irade, tabiatta dakik ve değişmez kurallar, mantıklı ve makul ilişkiler, hesaplı, uyumlu ve dengeli hareketler ile nedensel bağlar inşa etmiştir. Bunların her birinin

nedenleri vardır. Dindar aydın şuna inanır: Büyük, hareketli ve canlı tabiatın yapısının, her organı, her hücresi bir program çerçevesinde yaratılmış, kendisine ait yere titizlikle yerleştirilmiş, belirli bir görevi üstlenmiş ve bilinen bir yönde hareket etmektedir. Tabiatın bütünlüğü içinde hiçbir parça saçma olarak değerlendirilemez. Hiçbir hareket içeriksiz, boş, anlamsız ve rastlantısal değildir; bu nedenle bir leş gibi, bilinçsiz, anlamsız, boş, abes ve hedefsiz olamaz. Özellikle modern bilimin ona yaklaştığı oranda, tabiatın hareketlerinin mantıklı oluşu ve yapısının bilimsel oluşu daha çok anlaşılmakta ve şu tespite varılmaktadır. Bu güzel, canlı, hareketli ve girift düzende düzensizlik, çirkinlik, karışıklık, tesadüf ve abese yer yoktur. Tam bu noktada daha acayip bir şey vardır ki sen materyalist; bilimin asaletine, tabiatın bütün sır, olgu ve hareketlerini ilmî, aklî ve mantıkî olarak açıklama imkânına dayanıyor ve ondan şöyle bir sonuç çıkarıyorsun: "O halde din ve Allah'ın tabiattaki varlığı bir vehimdir." O, bilimin itirafıyla tabiattaki her şeyin bilimsel, mantıklı ve rasyonel olduğu deliline dayanıyor ve ondan tabiatın bilim, mantık ve akıl sahibi olduğu sonucuna varıyor.

Bu yolla görüyoruz ki bilimin ilerlemesiyle, Allah ile ilgili hurafeci anlayış, cahil zihinsel tasvir ve avamî ve rasyonel olmayan tanıma gerilediği ve bilim, mantıksal bilinç ve hakiki tabiat biliminin artan aydınlığı karşısında Allah, öznellikte renk kaybettiği ölçüde onun nesnellikteki varlığı güçleniyor ve tabiatta daha önce geliyor. Bu, yeni düşünsel değişim seyrinin dahi tanıklık ettiği bir olgudur. Çünkü geçmişte Allah'ın varlığını ispatlayanlar mollalar ve sufîlerdi; ama bugün Allah'tan bahsedenler bilginlerdir. Fiilen ilahî bilgeler, ruhanî âlimler, din mollaları ve ibadethane yetkililerinin yerini fizikçiler, kimyacılar, biyologlar, zoologlar, botanikçiler, psikologlar ve antropologlar almıştır. Tabiî olarak bu konuda bir şey görmek, bir söz işitmek için gözler ve kulaklar, mabetlerden, kilise ve manastırlardan laboratuarlara ve üniversitelere doğru çevrilmiştir. Yani Allah'ı ararken bugün öyle bir yere bakıyorlar ki daha önce bu özel yer, Allah'ı inkâr edenlerin tekelci bakışının gidip geldiği yerdi.

Mantık, Bilgi, Bilinç ve Ereksel Hedefe Dayalı Dünya Görüşü

Mantık, bilgi, bilinç ve ereksel hedef üzerine kurulmuş, tesadüf ve saçmalığa geçit vermeyen bir dünya görüşü; bu dünyanın içinde yeri olan tarihi de daima diri ve mantıklı bir gerçeklik haline getirir. Bu gerçeklik, düşünürlerden bazılarının görüşünün tersine, padişahların heva ve heveslerinin, kahramanların iradesinin, kişilerin elinin hamurunun bir ürünü ve tesadüfî olaylar toplamı değildir. Ayrıca söz konusu gerçeklik olarak tarih, ne Napolyon'un zannettiği gibi "herkesin ittifak ettiği yalanlar bütünü"nden ibarettir, ne de Thomas Carlyle'in "Bana kahramanı tarif edin, ben onun çağının tarihini size tahmin edeyim." sözünde ifade ettiği gibidir! Tersine tarih, daimî bir süreçtir; bu süreç, belirlenmiş kanunlar, Kur'an'ın deyimiyle; "değişmez belirli sünnetler" esasına dayalı somut bir hareket başlangıcına sahiptir. Kendi tabiî seyri içinde belirli aşamalardan geçer; bilimsel bir güzergâhla, iniş çıkışlarla, kıvrıla kıvrıla ve yavaşlayıp hızlanarak ereksel nedene doğru veya en azından kesin olduğu üzere "gidiş yönüne" doğru hareket eder. Bundan dolayı tarih, insan türünün ömründen, insan toplumunun biyografisinden ibarettir; başka bir ifadeyle "toplumsal yıl zamanı"dır ve somut bilimsel yasalara sahiptir. Bu yasalar keşfedilerek tarih bilimi tedvin edilebilir. Takvim zamanının, sabit yasalara ve nedensellik ilkesine göre düzenlenen uyumlu hareketler mecmuasından ibaret olması gibi sosyal zaman, yani tarih de beşerî toplumların değişik hareketlerinin mantıklı ve uyumlu bütününden meydana gelmekte olup o nedenlerin sonucudur ve sabit yasalara bağlıdır. Aynı sebeple de onun bilimsel analiz ve irdelenmesine girişilebilir, yasalarının keşfiyle genel harekât ve uyumunun gidişatı bulunabilir ve gelecek aşamalar, hatta sonraki olaylar tahmin edilebilir.

Fakat bu yasaların ne olduğu, beşerî toplumun kendi tarihî seyri içinde nasıl ve ne gibi etken ve nedenlere göre değişim yaşadığı ve hangi aşamalardan geçtiği ve geçeceği gibi hususlar, bilimin cevaplandırması gereken sorulardır. Tarihçilere ve sosyologlara düşen, tarih ve toplumu tanıyıp bilmeyi; zan, sezgi ve

zevkten, şahsî, millî, siyasî ve sınıfsal temayüllerden, dinî ve din dışı taassuplardan, önceki inançlardan ve ön yargılardan mümkün olduğunca uzak tutmak, arındırmak ve mantıksal, bilimsel ve nesnel temeller üzerinde sağlam inşa etmek; tarihçi ve sosyoloğu da öğretisel, felsefî, edebî, sanatsal ve şiirsel olandan bir kenara çekerek kesin bilimlerin[97] yanına yerleştirmektir.

Biliyoruz ki böyle bir iş, birkaç yüzyıllık bilimsel çabaya ve insanî ilimlerin gelişimine muhtaçtır. Zira fizik, kimya, tıp, astronomi vs. gibi bilimlerin kesin bilimler olarak adlandırıldıklarını ve bu dallardaki bilginlerin, doğruluğunu tecrübe ve tekniğin teyit ettiği kesin ve çok nesnel yasalara ulaştıklarını, onların bilimsel bilgisinin o kadar olgusal ve hakikî olduğunu ve zan, zevk, inanç ve ön yargıdan uzak olduğunu ve dolayısıyla o bilginlerin geleceği öngörmeye kadir olduklarını, kendi bilim konularına egemen olmaya ve böylece onu değiştirmeye, tamamlamaya ve uygulamaya; kendi irade, istek ve maslahatlarını ona empoze etmeye güç yetirebildiklerini görüyorsak, bu başarılar, 18., 19. ve 20. yüzyılın dâhi kaşif, araştırıcı ve bilginlerinin ürünü değildir. Yani Galilleo, Copernik, Newton, Edison, Pasteur, Dante, Koch, Einstein, Polang ve Carlin işi değildir. Her ne kadar büyük, parlak, keşif ve buluşların çoğunluğu modern bilimi bu seviyeye getirmiş ve şimdiki güç ve saltanatı oluşturmuşsa da gerçek, tabiî bilimlerin hayretler uyandıran bütün başarılarının, birkaç bin yıl önceden beri sürekli çalışmanın, bilginin ilerlemesi ve gelişmesinin bir ürünü olduğu yönündedir. Kuşkusuz bizden milyonlarca ışık yılı uzak olan gezegen ve yıldızlar arasındaki uzaklığı dakik olarak ölçen veya Ay ve Merih'in coğrafî yapısını çizen çağdaş astronominin hayret veren zaferleri, sadece Apollo-12 ve Luna'nın yapımında emeği geçen La Place'ın değil, en azından geçmişi Sümer ve Babil çağına kadar varan yıldızlar hakkındaki bilgi birikiminin ürünüdür. Batlamyus'un, Sabiîler'in hatta tanrılarından her birinin bir yıldızda yeri olduğuna ve tanrılar tan-

[97] Science exacte veya exact sciencein Türkçe karşılığı olan kesin bilim, matematik, astronomi, mekanik, fizik, kimya gibi bilimleri ifade etmek için kullanılmaktadır. (Çev.)

rısının, yani Şems'in Güneş'de oturduğuna inanan yedi bin yıl öncesi Mezapotamya Şemsîlerinin ortak olduğu çalışmaların bir semeresidir.

Bugün "kesin bilimler" olarak adlandırılmakta olan tabiat bilimleri, insanlık toplumu ve medeniyetiyle birlikte doğmuşlardır ve en az yedi bin yıllık kayıtlı tarihe sahiptirler. Hepsi, sanatlar gibi, dinden doğmuştur. İnsanın merak, araştırma ve düşüncesinin başlangıcında iki temel faktörden söz edilebilir: Dinî istekler ve maddî istekler. İnsanlar bu iki faktörün etkisiyle araştırma ve gözlemlemeye, düşünme ve tecrübeye yönelmişlerdir. Tabiatı ve tabiattaki eşyaların özelliklerini tanımak istemiş; cansızları, bitkileri, canlıları ve kendi vücut azalarını tanıma yoluna gitmişlerdir. Bu yolda bakışlarını, çoğunlukla kendi dışlarında olan şeylere, özellikle de karşılarında bulunan şeylere yöneltmişlerdir. Böyle olunca da kendisini unutan ve kendisini bilmeyen bir seyirci durumuna düşmüşlerdir. Şimdi biz, insan hayat ve medeniyetinde bu çelişkilerin izlerini kolayca farkedebiliyoruz. İnsanlık, bir yanda atomu parçalıyor, atom bombası yapıyor, dünya liderliğini eline geçirme savaşı veriyor; ama diğer yandan kendi hayatındaki en ufak sosyal, ahlakî ve ruhî sorunu çözmekten aciz kalıyor. Bu konularda selefleri gibi yargılarda bulunmak ve öğüt vermekten öteye gidememekte, hatta seleflerinden de düşük bir düzeyde kalmaktadırlar. Büyük antropologların itirafıyla, insanlık, geçmişten daha geriye gitmiş, benliğine egemen olmak konusunda geçmişe göre daha da zayıf bir duruma düşmüştür. Psikoloji, sosyoloji, etnoloji, dinbilim ve tarihbilimi gibi insanî bilimler, iki asırdan daha az bir zamandır kendi bağımsız konularını bulmuşlar; bilimsel ve çözümlemeci yönteme aşina olmuşlardır. Ayrıca henüz bilginlerin her birinin belirli sınırlarının başında birbirine girdikleri ve bırakın o sınır ihtilaflarını, onlardan bir kısmının varlık ve konusallığı, tereddüde ve bazen de inkâra konu olmuştur!

Hâlâ tarihin gerçekliğinin olup olmadığını veya insanın genelleştirici ve vehim üreten zihninin, geçmişteki ayrı ayrı olaylar, şahsiyetler ve toplumlar toplamını kendi içinde toplayarak "tek

bir akım" zannedip zannetmediği tartışmasını yapan düşünürler çoktur.

Bazıları tarihi, keşfedilmesi gereken nesnel, açık ve sonuçta bilimsel bir gerçeklik olarak değil, bilakis tarihçinin yaptığı bir "sanat" olarak tasavvur ederler. Hatta Emernef, tarihi, tarihçinin mırıldandığı bir "şiir" olarak görür! Bu tür tereddütler, diğer insanî bilimlerde de vardır. Sosyologlar psikolojiyi kabul etmezken, psikologlar da sosyolojiyi kabul etmezler; iki tarafın uzlaşımcı ılımlıları bile bir veya birkaç konuyu karşı tarafa havale etmeye zor yanaşırlar.

Freud, Jung ve Adler'in çalışması için kabul edilen azamet, şunu anlatmaktadır: Sonsuz uzayda at koşturan ve yer çekimine boyun eğdiren çağdaş bilgin insan, ilk kez kendi içine ayak bastığı zaman ruhsal kompleks gibi ruhun çok küllî ve sade meselelerinin en ilkelini keşfetmekten veya vicdanın iki veya üç tabakasının olduğunu keşfetmekten ne kadar heyecan duyuyor!

Tabiat bilimlerinden hiçbiri için kurucudan söz edilemez; çünkü onların başlangıcı, uzak ve karanlık tarihin derinliklerinde, felsefe, düşünce, din ve insan uygarlığında kaybolmuştur. Fakat en özel anlamıyla insanî bilimlerden bahsedildiğinde, sosyolojiyi Auguste Comte'un, tarih felsefesini (henüz olmayan tarih ilmi değil) de İbn Haldun'un kurduğu konusunda ittifak halindedirler.

Her halükârda insanî bilimler, onların başında da tarih ve sosyoloji, bilimsel boyut kazanmalarına rağmen ince ve kesin anlamıyla bilim olmaktan çok uzaktırlar. Bu nedenle de onun en temel sorunları, öyle farklı, bazen de zıt teoriler halinde açıklanmaktadır ki bu teoriler, değişik ekolleri meydana getirmektedir. Bu fikrî ekollerin ilmin açık, aydınlık ve sabit tabiatının ışığında ortadan kalkması ve bütün mütefekkirlerin, her itikadî ve felsefî ilgi ve eğilimle onun sağlam bilimsel yasalara dayanabilmesi için uzun yıllar geçmesi gerekir.

İnsan türünün kaynağı, menşei Âdem olarak ilan edilmiştir: Âdem, birbirine zıt iki boyuta sahip bu varlık, kendisini bilmeye erişti; hatta Allah'ın iradesi karşısında bile "seçmeye" kalkış-

tı (isyan). Bu, Allah'ın iradesinin tecellisi olan tabiata, egemen nizama karşı insanın bağımsız iradesinin itirafıdır."[98]

Âdem'in Yaratılışı ve Çocuklarının Kıssası

Âdem'in yaratılışı kıssasından, dinlere özgü hümanizmi anlamak mümkündür: Yani insanın bir yönüyle tabiat (toprak) ile akrabalığını, diğer yönüyle de Allah'ın ruhu (irade, bilinç, tabiat üzerinde yaratıcılık ve hükmetme gücü) ile yakınlığını. Ayrıca insanın varlık iradesi karşısındaki sorumluluğunu, yeryüzündeki fıtrî tenakuzu ile diyalektik ve gelişimci hareketini ve Allah ile benzerliğini. Yani insanın bilgi, bilinç, seçim ve yaratıcılığını anlamak mümkündür.

Fakat Âdem'in çocuklarının kıssasından yeryüzünde insan hayatındaki ilk savaş ve çelişki anlaşılabilir. Yani Habil ile Kabil kıssasından tarih felsefesi çıkarılabilir. Kabil, bir "cinsel sorun" yüzünden, kardeşi Habil'in evleneceği kendi kızkardeşinin güzelliğine aşık olduğu için kardeşe ilk ihaneti, kin ve isyanı, ilk insan öldürmeyi, babaya ilk başkaldırıyı ve Allah'a karşı ilk günahı gerçekleştirmiştir. Âdem'in kızlarından en güzelinin, Habil'in evleneceği gelin adayı olmasını Kabil kabul etmez. Âdem, davayı Allah'a havale eder ve şöyle der: Herbiriniz, Allah için bir kurban seçin. Hanginizin kurbanı kabul edilirse o, Allah'ın hükmünün göstergesi olacak ve diğeri ona boyun eğecektir.

İki kardeş de bunu kabul eder. Habil, sahibi olduğu sürüden en genç, en değerli, en besili olan kızıl devesini Allah için seçti. Çiftçi olan Kabil, tarlasından, dökülmüş bir deste sarı başağı kurban yerine getirdi. Deve ve başak kurban edildi. Habil'in kurbanı kabul edildi; çünkü Habil, kimsenin hakkına göz dikmediği gibi imanı yolunda mal endişesi hissetmedi ve sahip olduğu şeyin en kıymetli ve en üstününü seçti, Rabb'ine kurban etti.

[98] Allah'ın iradesinden insan iradesinin bağımsızlığına inanma, bizi ikiciliğe, yani iki uknuma; birbirinden ayrı olarak var olan iki iradeye (insanın iradesi, Allah'ın iradesi) inanmaya götürmektedir. Ancak bu arada dünyanın tevhidi yok edilmemelidir. İnsan iradesi Âdem'de beliren ilahî iradenin bir parçasıdır. Bu nedenle insan iradesinin bağımsızlığı bir gerçek olmakla birlikte; gene ilahî iradenin bir tecellisidir.

Kabil, bu duruma razı olmadı. Kendi lehine olmadığı gerekçesiyle Allah'ın hükmüne karşı çıktı, tehdit ve saldırısını devam ettirdi. Habil şöyle dedi: *"Yemin olsun ki sen, beni öldürmek için elini bana uzatsan bile ben seni öldürmek için elimi sana kaldırmam. Çünkü ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım."* (5/Maide Suresi 28). Fakat Kabil, cinnet halindeydi, şuurunu yitirmişti. Habil'i çöle götürüp gizlice öldürdü. Böylece ilk insan kanı, insan eliyle toprağa dökülmüş oldu.

Bu kıssa, çoğunlukla böyle nakledildiği gibi tarihî bir gerçek olay olarak anlaşılır. İki kardeşin çatışmasını, Kabil'in kötü karakter ve arzusuna, Habil'in ise iyi fıtratına bağlarlar. Hâlbuki her ikisinin "karakter"i de birdir; her ikisi de aynı anne ve babadan doğmuş, aynı çevre tarafından eğitilmişlerdir. Henüz farklı çevreler oluşmadığı gibi, toplum da oluşmadığı için eğitimde de bir farklılık veya farklılaşma yoktu. Bu kıssanın bilimsel analizine ve mantıkî tahliline teşebbüs edenler, ondan şu temel yargıyı çıkarmaktadırlar: Cinsel arzu ve güdü, cinayet ve günahın temel nedenidir. Tarihte ilk kan dökme, şehvetin eseri olmuştur.

Bu doğrudur; fakat şu soru cevapsız kalmaktadır: Kabil niçin şehvetin avı olmuştur? Habil de güçlü ellere sahip olduğu halde niçin kardeş kanı dökmeye, ihanet ve günaha meyletmemiştir? Bu zıt iki kardeş, cevher olarak birdir. Ana baba aynı, eğitim ortamları aynı ve tabiî çevreleri aynı; terbiye ekolleri aynı ve tecrübeleri de aynıdır. Peki, bu karakter, yaratılış ve davranış zıtlığı nereden kaynaklanmaktadır? Dolayısıyla bilimsel bir bakış açısıyla bu iki farklı karakteri yönlendiren ve bu iki kardeşte ortak olmayan faktör araştırılmalıdır.

Bu araştırmada bu ikisinde ortak olmayan faktörün, iş türleri, ekonomik hayat durumu ve meşguliyetleri olduğunu görüyoruz. Biri çoban, hayvancılık yapan, diğeri çiftçi. Bu farklılık, üzerinde çokça düşünülmeye değerdir.

Hayvancılık yapan insan ne demektir? Çadırda yaşama ve kabile çağının insanı, ilkel insan, yani mülkiyetin henüz ortaya çıkmadığı dönemlerin insanı demektir. Bu dönem öyle bir dönem

ki insanlar, tabiatın kucağında, topluca, kolektif bir bilinçle özgürce yaşıyorlardı. Tabiatın herkese açık sofrasından hep birlikte yiyorlardı. Üretim sistemi orman, ırmak ve deniz avıydı. Üretim kaynağı, cömert ve bakir tabiattı. Tabiatıyla tabiat ürünlerinden başka bir şey üzerinde mülkiyet yoktur. Yani üretim kaynağı, bir bireyin tekelinde olup da diğerinin mahrumiyeti söz konusu değildir. Toplum ise sınıflardan değil, bireylerden oluşuyordu. Ekonomik sınıflar, mülkiyet temelinde şekillenir. Üretim kaynaklarıyla ilgili olarak mülkiyet veya tekelleşme, üretim kaynaklarının sınırlı olduğu zamandan itibaren meydana gelir. Bu, av ve hayvancılık (tabiatta bol ve özgür olarak var olan hayvanların evcilleştirilmesi) biçiminden çiftçilik şekline dönüştüğü zamandır. Ekilebilecek topraklar sınırlıdır ve dolayısıyla nehirler, denizler, ormanlar ve çöller gibi sınırsız, ihtiyaçtan fazla ve herkesin faydasına açık olmazdı. Deniz ve ormanda yapılan avcılık ve çobanlık aşamasında üretim, üretici bireyin gücüyle sınırlıdır. Tarımsal üretim aşamasında ise üretim, üretim kaynağıyla sınırlıdır. Yani tabiattaki üretim aşamasında birey, gücünün sınırlarını genişletmeye çalışırken; tarımsal üretim aşamasında kaynağı genişletmek için gayret eder. Ekilebilir sınırlı toprak, sayısız bireylerin istifadesine sunulamaz. Bilakis birinin payına bir şey düşerken diğeri hisse alamaz. İşte mülkiyetin biri yoksun, diğeri sahip diye iki sınıf oluşturmasının sebebi budur. Bireylerden oluşan toplum, böylece iki sınıftan meydana gelen bir toplum haline gelmiştir. Peki, pay sahibi olmayı veya mahrum olmayı belirleyen faktör nedir? Güç! Henüz ne farklı felsefî, bilimsel ve etnik eğilimler, ne de ekonomik ve hukukî belgeler vardır. Sonraları gücü kamufle etmek için kullanılan ve hâlâ bazılarının aldandığı değişik süslemeler henüz ortada yoktur. Orman ve deniz avcılığında başkalarından daha başarılı olanlar, ekilebilir sınırlı toprakları gasbeden zorbalardır. Bunlar ele geçirdikleri toprakların etrafına sınırlar çekerek tekeller oluşturdular. Diğerleri de bu sınırların dışına itildiler. Mülkiyet haktır; ama herkes kendisini kendi payı ve hakkıyla sınırlamadı, mümkün ve var olan en fazla payı ele geçirmeye çalıştı, gerekli ve makul olan hisseyle yetinmedi. Toprakların ih-

tiyaç, imkân ve idare edilebilecekten daha fazlasıyla zorba grubun eline geçmesi ve zayıf grubun ellerinin boş kalması da bu nedenledir. Bu durumda özgür bireyler, toplumcu, geniş ve sınırsız tabiatta hareket edemiyor, yiyeceğini her yerde arayamıyor ve bulamıyordu. İskan başlamıştır; su ve topraklar üzerine sınırlar çekilmiş ve herkesin azık kaynağı olan tarlalar sınırlarla belirlenmiştir. Mülk sahipleri, kendi bireysel güç ve ihtiyaçlarından fazla toprağı ellerinde tuttukları için işçilere muhtaçtırlar, işçiler de ellerinde toprak olmadığından azık ve işe muhtaçtırlar. Bu iki sınıf arasındaki ilişkiyi belirleyen, bu iki ihtiyaçtır. Yeni bir durum ortaya çıkar: Azığa, geçime ihtiyacı olan topraksız insanın toprak sahibi ve azık kaynağını elinde bulunduran tarafından satın alınışı. Sınıflı toplum; efendi ve köle, patron ve raiyye, soylular ve halk, hükmeden ve hükmedilen, özgür ve esir, bey ve hizmetçi, faziletli ve faziletsiz, temiz ve pis, üstün ırk ve aşağı ırk; faziletler, maneviyat, ruhsal yücelik, sanat, düşünce, duygu ve kültürle iç içe olan kimseler ve toplumda bayağı, kuru ve adî işleri devam ettirmesi gereken kimseler...

Habil hayvancılıkla uğraşır. Yani insanın topraktan kurtuluş ve bağımsızlık aşamasının insanıdır. Yani sınıfsız, ilk ortaklık toplumuna bağlı insan. Büyük tabiatın, toplumun mülkü ve ortak malı olduğu çağ; öyle bir mülk ki çalışan sahip oluyor. Kabil çiftçidir. Yani iskan ve toprakta bağımlılık aşamasının, sınıflı toplumun insanı; bireyin bireyi sömürmesi, bireysel mülkiyet ve insanın insana hükmetme döneminin insanı. Meyveyle dolu büyük bir bağdan özgürce yiyen çocuklar, tabiatla çatışma halindedirler. Her birinin diğeriyle ilişkisi; kardeşlik, eşitlik, barış ve çıkarlarda ortaklıktan başka bir ilişki değildir. Fakat çocuklar, bir sofranın başına oturduklarında tabiatla olan çatışma yön değiştirir ve yerini birbiriyle olan çatışmaya bırakır. Mal toplama yolunda, manevî ideal ve faziletlerin yağmalanması, güce meyletme, hırs, biriktirme isteği, para düşkünlüğü, maddecilik, hile, yalan, zorbalık, gasp, sömürü, cinayet, kin, savaş, insanı sömürme, kölelik, sömürgecilik, diktatörlük ve egemenlik birbirini kovalar. Habil, bireysel mülkiyetten önce, ekonomik düş-

man sınıfların ve sömürünün ortaya çıkmasından önce sınıfsız toplumun, ilk ortaklığın, insanın barışçıl eşitliği ve kardeşliğinin sembolüdür. Kabil, sınıflı toplumun, özel mülkiyetin, kavgacı sınıf düşmanlığı ve çatışmasının, insanî toplumu bölmenin, beşerî kardeşliğin ekonomik düşmanlığa dönüşmesinin ve hakikatin çıkarın ayakları altında ezilmesinin sembolüdür. Cinsel güdünün, insan ilişkilerinde çok etkili olan ve Habil ile Kabil ilişkisinde de var olan güçlü bir etken olduğu doğrudur. Fakat ahlakî alçalışın, çıkarcılığın, sapkınlığın, kendini beğenmenin ve çöküşün temel altyapısı farklıdır. Bu noktada şu da söylenmelidir: Cinsel içgüdü bu iki kardeşte eşittir ama yalnız Kabil'i cinayete sürüklemiştir. Habil, kendisinin cinsel yönden ayıplı ve iktidarsız olduğunu gösteren hiçbir belirti olmadığı halde cinayet hastalığından arındı; şeref, barış, sevgi ve imanını esas aldı. Kabil'in, varlığına iman ettiği Allah'a dahi ihanet etmesi ve çobanlık, hayvancılık yapan Habil'in, toprak sahibi Kabil tarafından öldürülmesi, ilk ortaklık ve eşitlik çağının son bulması ve tarihin tarım ve mülkiyet merhalesine girmesi demektir. Bu ise sınıfların hükmetme zamanı ve insanlığın zıt ve düşman iki kutba ayrılma çağı demektir.

İnsan, Habil'in, adaletin, kardeşliğin, özgürlüğün ve eşitliğin ölmesi ve Kabil'in, mülkiyetin, düşmanlığın, köleliğin ve ayrımcılığın kalmasıyla birlikte şimdiki tarihine girer. Farklı her aşamada imtiyaza dayalı sistemi, sınıfsal çelişki ve çatışmayı kollayan bir tarih. Kabil, Habil'i öldürür. Zorba ve mal sahibi sınıf, yoksun, güçsüz ve mülksüz sınıfın yazgısına egemen hale gelir. Böylece Kabil sistemi, tarihe ve insanlığa hâkim olur. Bireysel çıkar, toplumsal çıkara üstün gelir. Hepsi de Kabil ruhunun tezahürleri olan cinsel, siyasal ve ekonomik bencillikler, topluma egemen olan sistemin ruhu haline gelir. Cinsel bencillikten kastım, başkasının namusuna göz dikmek, saldırmak ve bu konuda zorbalaşmaktır. Siyasal ve ekonomik bencillik de böyledir. Tarihe mal, mülk, hazine, servet yerleştiren Kabil'dir. Nitekim harem kuruyor, malik olduğu gibi melik oluyor; hoca olduğu gibi kan döküyor. Bu, tekelcilik ruhu demektir; her şeye sahip

olma hırsı demektir; herkesi mahrum etme, yoksun bırakma, yoksullaştırma hırsı demektir.

Açıktır ki böyle bir sistemi korumak, Machiavelli'in de deyimiyle; "Sadece kurt olmakla mümkün değildir. Tilki de olmak gerekir." Kurt olmak, kılıca, paraya (biri ibrişimden, diğeri zaferandan) dayanmaktır. Tilki olmak ise dine ve bugün olduğu gibi ideolojiye dayanmak; buna ek olarak sanat, edebiyat, şiir, felsefe ve bilimden yardım istemek demektir.

Kılıç, para, din! Bunlar, bir sınıfın üç boyutudur. Öyle bir sınıf ki tarihe hep egemen ola gelmiştir. Ben öyle zannediyorum ki teslis de bu somut, açık, nesnel teslisin zihinsel bir yansımasıdır. Allah birdir; bir zat, bir asıl, bir güç ve bir merkezdir; fakat üç ayrı simada sınıfsal teslisin yansımasıdır. Egemen sınıf birdir; bir şahsiyet, bir asıl, bir güç ve bir ocaktır. Fakat üç değişik çehrede, güç, para ve din! Yunan'da Zagre üç boyutu olan bir tanrıdır. Hindistan'da Vişnu da üç boyuta sahiptir. Nihayet Roma'da da Meryem oğlu İsa, üç boyutlu bir Tanrıdır: Baba, Oğul, Ruhulkudüs. Üçü bir, biri de üç! Bu inanç, bilim, mantık ve felsefe açısından tasavvur edilemez, kabul edilemez ve batıldır. Ancak bütün bunları yanlış ve kötü anlıyor ve sözün, evrenin sahibi, yaratıcısı, hâkimi olan Allah çerçevesinde olduğunu zannediyoruz. Hangi peygamber veya dâhi, bir olan Allah'ın üç boyut sahibi olduğunu söylemiş ki biz, bu sözün mantığını reddetmeye çalışıyoruz? Söz, Kabilî sınıf etrafındadır. Birdir ve üçtür; aynı zamanda üçtür ve birdir. Üç boyuta yansıyan bir tanrı. Ne kadar da doğru! Üç boyuta yansıyan bir sınıf. Politik boyut, ekonomik boyut ve dinî boyut. Dizginci, sermayeci ve dinci! Üç tanenin bir, bir tanenin üç olduğunu anlamıyor musunuz? Katolik mantığın ne kadar doğru olduğunu farketmiyor musunuz? Bu üç boyut, tek bir bedende hep tarihe, Kabilî topluma hükmetmiştir. İbrahimî dinlerde ve Kur'an'da, egemen sınıfın bu üç boyutu, bu Kabilî teslis, şu üç şahsiyette gösterilmiştir: Firavun, Karun ve Belam Baur!

Çoban peygamberlerin, halkın dirilişinin, uyanışının, yeniden ihya mücadelesinin keskin tarafı, dikkatle bu üç boyutlu tek be-

dene yönelmiştir. Bu peygamberlerin hareketinin geçmişini ve yazgısını okuduğumuzda, bu üç cephenin peygamberlere karşı durduklarını ve bütün güçleriyle, onların hareketini zorla engellemeye çalıştıklarını görüyoruz:[99]

Mele, Mütrefîn ve Ruhban.

Mele: Göz ve ağız dolduranlar! Seçkinler! Ensesi kalın, göbeği büyük hantallar!

Mütrefîn: Mağrur ve gösterişli insanlar. Servete dayalı bir gösteriş ifadesiyle erkek bukalemunlar gibi halkın arasında kabararak yürüyenler! Servetlerinin kendilerini her tür sorumluluktan muaf kıldığı kimseler!

Ruhban: Tapınakların efendileri, dinlerin ruhanîleri.

Fakat dinler hakkındaki genellemeci yargı, ideolojiler hakkındaki genellemeci yargılar ölçüsünde doğru değildir. Önce hangi dinden söz ettiğimizi tespit etmeli, ondan sonra o dinin sosyal rolü, yönü ve sınıfsal misyonu hakkında hüküm vermeliyiz. Din ve tarih sosyolojisi, bana şunu göstermiştir: Egemen dinî ve felsefî sistemler, insanların sosyal sistemlerinin ve hayat tarzlarının bir tezahürü olmuştur. Toplumsal statüko, din halini almıştır. Bundan dolayı da hâkim dinin inanç örgüsü, sosyal ve maddî sistemin tayin ettiği düzlemde geçerli bir inanç olmuştur. Semavî ve ilahî hakikatler, yere ve insana özgü olgu ve gerçekliklerin bir tasviri olmuştur.

99 Fransız aydın yazar Robert Merle'in "Sezif" isimli piyesinde hikâyenin şahsiyetleri, Eski Yunan tanrılarından alınmıştır. Halk kahramanı Sezif, ölüm kalemini ölüm tanrısının elinden alıyor ve insanlara tanrılar karşısında gençlik bahşediyor. Fakat bu durumda halk içindeki patron seçkinler, köle, köylü ve çiftçilere boyun eğdirmekte güçlük çekiyorlar. Bu yüzden Sezif katında girişimde bulunarak Sezif'ten ölüm kalemini tekrar ölüm tanrısına vermesini istiyorlar; Sezif'e toplumun düzeni bozuldu, o nedenle bunu yapsan iyi olur diyorlar. Sezif bu durumu hayretle karşılıyor ve diyor ki nasıl olur da kendileri de insan olan bu temsilciler, bunu benden isteyebiliyorlar? Tabiî ki Sezif ölüm kalemini ölüm tanrısına vermiyor. Fakat temsilci seçkinler, tanrılarla işbirliği yapıp onların aleti oluyor ve hileyle kalemi alıp ölüm tanrısına veriyorlar. Bu durum karşısında Sezif inliyor: "Ah! Ben de zannediyordum ki bütün ağaların ortak çıkarları vardır!" Egemen sınıfın bu temsilcileri de üç boyut idiler: Biri eşraf, biri tüccar ve biri de ruhanî.

Eski astronomi, yer merkezinin çevresinde dönen birkaç feleği kapsayan kapalı bir dairedir ve gök, sabit bir tabakalar sistemidir. Her tabaka, kendinden bir üst akla tâbi olup bir alt aklın üstünde bulunur. Bütün tabakalar ise en üst tabakaya (Felekü'l-Eflak) ve onu düzenleyen Akıllar Aklı veya Küllî Akl'a tâbidir. Bu astronomik şekil, kapalı toplumun sınıfsal sisteminin ve bu sistemin döngüsel hareketinin kopyasıdır.

Hangi Din?

Mevcut dinler, tarihe egemen dinler, daima ve istisnasız egemen sınıfa alet olmuş, egemen sınıfın üç boyutlu çehresinden biri olmuşlardır. Ruhanî sınıf, bütün toplumlarda toplumun üstünde yer almıştır. Dinin rolü, egemen düzenin fikrî ve itikadî açıklamasını yapmak, egemen düzeni meşrulaştırmak, mevcut statükoyu, sınıfsal ve tabiî çelişkiyi haklı kılmak ve belki her bireyin, her grubun ve her sınıfın, toplumun hiyerarşik yapısındaki yerini tanrısal göstermek olmuştur. Kerry Leff'in sözüyle: "Papazlar, halkı, Tanrı'nın koyunları diye adlandırıyorlar; çünkü onlar, Tanrı tarafından halkın çobanlığına atanmışlar; dolayısıyla halkın yün ve sütünden yararlanabilirler."[100]

Firavun, adamın başını bağlamış ve boynuna binmiş; Karun cebini boşaltmış; Belam Baur ise kulağına yumuşak, sevgiyle ve gönül okşayıcı bir şekilde mırıldanmakla, bu duruma katlanması ve Petrus'un: "Topluma egemen düzeni karıştırmak isteyen her el, ilahî iradeye savaş açmıştır." sözünde ifadesini bulduğu gibi bunu Tanrı'nın isteği olarak bilmesi için onu ikna etmekle görevli memur olmuştur.

Bu dinin temel işlevlerinden biri, sosyal durumu ezelî ve tanrısal göstermek iken; diğeri, zalimden intikam almayı, hakkı gerçekleştirip adaleti yerleştirmeyi, gasp edeni mahkûm etmeyi, hayatın refahı, maddî yeterliliği ve eziyet, sıkıntı, açlık, kölelik, esaret ve eziyetten kurtulmayı hep ölümden sonraya, öbür dünyaya havale etmektir. Dinin bir diğer işlevi de dinî törenleri, dinî önderliği ve ruhbanların tekellerinde bulunan, halk ile Tanrı ve-

[100] Kerry Leff: *İncillerin Mefhumu*, s. 46.

ya tanrılar arasındaki aracılığı; halka karşı güç elde etmek, halka hükmetmek ve din adamları tabakasını egemen sınıf safına yerleştirmek ve böylece diğer iki kanatla ilişkide zamanının gereklerine göre çeşitli muameleler yapmak için odaklandırmaktır.

Egemen sınıfın manevî silahı olan tarihe egemen dinler, onun güçlü kollarından birinin elinde çimento olmuş; içinde çelişkiler barındırmasına rağmen uyumlu bir şekilde inşa edilmiş çok katlı bir bina gibi, sınıflı toplumu da uyumlu yapmışlardır. Kölelikte, feodalitede, ticarette, çeşitli oligarşilerde, aristokrasilerde, imparatorluklarda, hatta farklı tonlardaki demokrasilerde bile bu sistemleri ayakta tutmuş ve onlara süreklilik kazandırmış; kıvam ve devamlılık vermişlerdir.

Tarihe egemen dinlerin tanrılarının her biri, kendi kavimlerinin babası ve yaratıcısıdırlar. Diğer toplumlar, yabancı tanrıların çirkin ve basit yaratıklarıdır. İsrailoğulları Yehova'nın çocukları, Yehova ise Kenanîlerin düşmanıdır. Zeus, Yunanlıların tanrısı, Truva halkının ve Berberîlerin (İranlılar!) düşmanı; Ahuramazda İranlılar'ın tanrısı ve Eniran'ın (İranlı olmayanlar) düşmanıdır. Nihayet Vişnu dünya (Hint dünyası) kölelik tanrısıdır. Başından padişahlar, şehzade ve soylular, ellerinden komutanlar ve savaşçılar, göğsünden Brahmanlar ve altından halk kitleleri yaratılmıştır. Aryaî olmayan paryalar ise büsbütün pistirler.

Kadim dinlerde en genel anlamıyla Tanrı ve tanrılar, somut ve maddî bir sosyal altyapıya sahiptirler. Gerçekte dinlerin işlevi, topluma egemen statükoya ve sosyal sisteme, evren ve tabiatötesi, ezelî ve ebedî bir dayanak sağlamak olmuştur. Bu tanrılardan her biri, millî ve ırksal soyluluk, birlik ve övünmenin göstergesi (Zeus, Vişnu, Yehova, Mesih, Ahuramazda vs.) veya toplumsal düalizmin (seneviyet, iki tanrılılık, hayır ve şer, iyilik ve kötülük), yani bir olan toplumun iki ayrı ve hasım sınıfa ayrılmasının sembolü veya feodal sistemin, merkezî imparatorluğun, birkaç bağımsız millet ve ırkı egemenliği altında tutanların sembolü olmuştur. Sorumlu tanrılar düzeni, Yunan mitolojisi, Roma, Veda, Mehrperestlik mitolojileri vs. gibi.

Putlardan her biri, her zaman ırksal, kabilevî, sınıfsal ve ailevî hiyerarşinin göstergesi olmuştur. İlahlar dünyası, değişik halka-

lar sahibi ve ilahlar da şeref, makam ve güç itibariyle birbirinden ayrı oldukları zaman imtiyazlara dayalı sistem, sınıf egemenliği ve ırksal üstünlükler de bu tanrılara sadık olmak durumundadır. İnsanlık toplumu, ırklar, sınıflar ve klanlar bu tanrıların yaratıkları ve bağlıları olup onların iradesiyle yönetilirler. Bu bağımsız insan birliklerden her biri, kendisine özgü bir tanrıya bağlıdır. Dolayısıyla her iki dünyayı zatında toplamış olan varlık ve düzene hâkim bu evrensel sistemden dışarıya çıkamaz; soy ve asalet gibi şeylere dayalı üstünlük, ayrıcalık, sınıfsal çatışma ve her türlü imtiyaz geçici ve değişken bir durum olup bunları değiştirmeye kalkışamazlar.

Dinlerin tanrıları, hep millî, ırksal, kabilevî, sınıfsal ve ailevî asaletlerin tabiatötesi sembolleri olmuşlardır. Bu dinler, genellikle bir büyük ve birkaç küçük tanrıya sahip olur; oğul, eş, akraba, hizmetçi, uşak vs. gibi. Küçük tanrılar, kendi özgürlük, bağımsızlık ve egemenliklerinin devamı için büyük tanrıya bağlanırlar. Tanrılar, gökyüzünde, yeryüzündeki sosyal sistemler gibi bir sistem kurmuşlardır. Her dinin tanrısı ve tanrıları öyle bir 'pantheon' (tanrılar topluluğu, merkezî tapınak) yaratıyorlardı ki bu pantheonun kendi kavmine, kabilesine ve olgunlaşmış biçimiyle millet ve ırkına özel ilgisi vardı. Büyük tanrı, kendi kavmiyle çok yakın ilişkiler geliştirmiştir. Büyük tanrının taraftar ve tapıcıları, genelde kendi çocuklarıdır. Vişnu, daha önce işaret ettiğimiz gibi kendi vücudundan Hintlileri yaratmıştır. Bu dinde, sınıf eşitliğinin veya paryanın asiller pozisyonuna geçmesinin nereye kadar mümkün ya da imkânsız olduğunu görebilmekteyiz. İnsanlar arası eşitliği savunan veya sınıflar arasındaki fark ve tezatlara itiraz eden biri, büyük tanrının baş ve ayaklarını birleştirmeyi savunmuş gibi olur! Bunu yapmak da imkansız bir şeydir. Yunanlılar'ı Promethe yaratmıştır. Yunanlıların büyük tanrısı Zeus, Girit'ten Yunanistan'a gelir ve gittikçe Yunanlılaşır. Zeus, Promethe'yi, gökten çaldığı ilahî ateşi insana (yani Yunanlılara) vermek suçundan dolayı cezalandırmak istiyor ve onu uzak bir ülkede, yani Kafkas dağlarında zincire vuruyor. Çünkü bu yaratıcı tanrının esaret ve zincir cezasına, gurbet ve yalnızlık işkencesini de eklemek istiyor. Onun sürgün yeri olarak da Saka'nın ortasında bir yer seçiyor!

İlkel totemizm aşamasında kabile bireyleri, kendi toteminin çocukları sayıldıkları gibi, uygarlaşmış tanrı tapıcılık aşamasında millet bireylerinin tanrıları ile ilişkileri baba ve evlat ilişkisi olarak izah edilmektedir. Vişnu'nun Hintlileri kendi vücudundan nasıl yarattığını görmüştük. İsrailoğullarının kendilerini resmen Tanrı'nın çocukları ve Yehova'nın aziz çocuğu olarak kabul ettiklerini biliyoruz. Romalılar, tanrılarını kendi şekillerinde yaparak tanrıları ile ırksal akrabalıkları için zemin hazırlamışlardır. Hıristiyanlar, participation (katılım) vesilesiyle, Mesih'in eti ve kanı olan kutsal ekmek, yemek ve kutsanmış şarabı içmekle ilah Mesih'in kandaşı ve özdeşi haline geliyorlar. İlahî ve beşerî olmak üzere iki unsura sahip olan İsa, Romalı bir insandır; İsa aynı zamanda tanrıdır, babadır ve Tanrı'nın oğludur. Çoğunlukla bu dinlerde ve özellikle Hıristiyanlıkta büyük tanrı, "Baba ve Gökteki Babamız" diye adlandırılır. Bu durum, bu tanrıların totemik kökenini hatıra getirmektedir."[104]

[104] Hıristiyan keşişleri, "ruh"tan, yani Tanrı'nın o üç tecellisinden biri olan Ruhulkudüs'den bir ışığın taşıyıcısı olduklarını söylerler. Bu nedenle onlara göre halk, Tanrı ile ilişkide kendilerine başvurmalıdır. Çünkü onlar, taşıdıkları ruhu dünyada dağıtmakla görevlidirler. Kendilerine verdikleri "ruhanî" lakabı buradan gelmektedir. Böyle bir lakap İslam'da yoktur; böyle bir sınıf İslam'da olmamasına rağmen, yalnızca Şiîler arasında "ruhanî, ruhaniyet" kullanılmaktadır. Düşünürsek, bu kullanımın yeni bir düşünceden kaynaklandığını görebileceğiz. Böyle bir lakap eski dinî ve edebî metinlerde kesinlikle yoktur. Kuşkusuz bu, Hıristiyanlıktan alınmıştır. Edindiğim verilere göre, Safevîler eliyle geldiğine inanıyorum. Çünkü birçok merasim ve dinî uygulamalar, sembol ve sloganlar da Safevîler kanalıyla gelmiştir. Şiş, dövmeler, kilitlemeler, zincirle dövünmeler ve mersiye gibi şeyler (Hristiyanların, İsa'nın taziyesinde ve Passions'unun işkenceler ravzasındaki mirakıl ve misteri) iktibas ettiler; ta ki Şia, her yönden (tören, mersiye, şiarlar, mezhebî görüntüler vs. bakımından) Sünnilikten ayrılsın ve hep savaş halinde oldukları gayr-i Şiî Müslümanlarla ortak hiçbir yön hissetmesin. Safevîlik öncesi Şia'nın, kendi mezhebine has özellikleri bulunmamaktadır. Şiîlerle Sünnîler genelde tek millet ve tek toplumu meydana getiriyorlardı. Birkaç istisnaî sorun hariç, aralarında itikadî, amelî ve ibadî alanlarda ortaklık söz konusuydu. Fakat Safevî Şia rejiminin kuruluşundan sonra -Safevîlerin asıl düşmanı da Sünnîlik'ten ziyade Osmanlı idi- Safevîler, düşmanlığı azaltan, birliği güçlendiren ortak yönü hemen ortadan kaldırmaya başladılar. Şia'nın, kendini ayrı bir din sahibi, Ehl-i Sünnet'in de kendini ayrı ve zıt bir din sahibi bilmesini istediler. Bu an-

Binaenaleyh görmekteyiz ki büyük ilahlar, kendi toplum çadırlarının mihveri ve büyük direği olup toplumlarına kıvam, devam ve uyum kazandırmanın yanı sıra ırkçılığa, milliyetçiliğe, kanperestliğe, asaletçiliğe ve kavim üstünlüğüne yönelten etken olmuşlardır. Kendi medeniyet doruğunda bugünün insanını kurtaramamış olan uğursuz cahiliye. Rasizm, faşizm, nazizm, siyonizm, antisemitizm, aparteit, son otuz yılda milyonlarca insan öldürmüştür. Bugün ise felsefe, antropoloji, fizyoloji, etnoloji, kültürbilimi, psikoloji ve tarihin yardımıyla, egemen sınıfa mensup bilgin ve yazarlar; "halkların eşitsizliği" gibi pis bir hurafeyi doğal ve bilimsel bir gerçeklik olarak gösteriyorlar. Sadece üstün ırkı değil, düşük ırkı da aynı pis hurafeye inandırmaktadırlar. Geçmişte egemen sınıfın dinleri böyle yapıyorlardı. Tanrılar da insanlığın tefrikasının, özsel ve türsel bölünüşünün ispat aracı idiler: 'Biz Yehova'nın seçtiği milletiz, Tanrı'nın azizleriyiz. Bizim tanrımız mukaddes tanrıdır ve en iyi tanrıdır, iyilik tanrısıdır. Diğer tanrılar şer ve pislik yaratırlar. Biz büyük tanrının çocuklarıyız. Bizim

layışın da geniş çapta geçerli hale getirildiği söylenebilir. Bu çabalardan biri, dinî törenlerde yeni bid'atlar üretmek, dinî geçmiş ve temelden yoksun olmasına rağmen, Doğu Avrupa dininin tören ve geleneklerinden birtakım özel semboller iktibas etmek olmuştur. Bu suretle de Hıristiyanlarla, müşterek düşmanları olan Osmanlılara karşı samimî ilişkilerini ve ortak çıkarlarını sürdürmüş oluyorlardı. Safevîlerin mersiye okuma işlerine bakan vezirleri bile vardı. Bu vezirliğin işlerinden biri de Avrupa'dan dinî teknikleri taklit etmek ve almaktı! Kenarlarında muhteşem şiirler yazılı olan siyah ve açık perdelere bakın, kilise perdelerinin tam bir taklididir. İslam'da mekruh olan şemayilcilik ve tasvircilik, tamamen kutsal haçın ceridesidir. Bu cerideyi taşıyan göğse vurma grubu, bunun ne olduğunu ve niçin olduğunu bilmeden taşımaktadır. Aynı zamanda buna büyük bir önem vermekte ve taassup göstermektedir. Her grubun haysiyeti, ceridesinin ağırlık, süs, giriftlik ve pahasına bağlıdır. Ceride çekenlerin özel bir şahsiyet ve adları vardır. Bu büyük dinî misyonu yerine getirmek, herkesin yapacağı bir iş değildir; genellikle onlar için, başkaları için caiz olmayan "caiz"ler vardır. Cerideyi taşıma biçiminde dahi değişiklik yapmamışlardır. Tahminimce bu anlamda ne Farsça ne de Arapça olan "ceride" sözcüğü de, belki Latince'de haç, yani "croix" isminin Farsça veya Arapçalaşmış telaffuzudur.

İslam'da ruhanîmiz yok, âlimimiz vardır. Âlimin halkla ilişkisi, kutsal ile kutsal olmayan, mübarek ile mübarek olmayan, ruhanî ile maddî, mürit ile mürşit ilişkisi değil; âlim ile avam, uzman ile uzman olmayan ilişkisidir.

özümüz, su ve toprağınıız, kanımız, yapımız, varlığımızın tabiatı, maya ve dölümüz özeldir. Biz parlatılmış ayrı kumaşız. Biz üstün bir soy, kutsal bir öz, ilahî bir cevher, göksel bir kurum ve Ahuraî bir şerefe sahibiz. Yeryüzünde Tanrı'ya özgü görev ve sorumluluğumuz var: Yeryüzü saltanatı, yeryüzü ehline hükmetme, bütün ümmet ve milletlere yol gösterme, dünyada Tanrı'nın iradesinin yerleşmesi ve diğer bütün tanrı ve dinlerin yokluğu. Biz Tanrı'nın çocuklarıyız; Tanrı'nın soydaşı ve akrabasıyız. Diğerleri yabancı, aşağılık, kötü ve pis tanrıların yaratıkları; toprağın ürünleri, hayvanlarla soydaş ve özdeştirler. Bizim ırkın imtiyazı; diğer ırklara üstünlüğümüz; diğer ırk, kavim, millet ve ümmetler üzerindeki egemenlik ve saltanatımız bir iddia değildir, bir gasp ve zorbalık eylemi değildir, tabiat dışı ve zalimce değildir. Toprağımızın bereket, servet ve tabiî şartlarının ürünü de değildir; bilakis özümüzün ve yapımızın gereğidir. Yehova, Tevrat'ta: "Kenanoğullarını Samoğulları yani Yahudiler için ebediyyen köle kıldım." demiyor mu? "Onların toprağını size vaat ettim." demiyor mu? Biz Hint milleti, Vişnu'nun öz cevherinden yaratılmadık mı? Biz İranlılar, iyilik tanrısı Ahuramazda'nın yarattığı ve seçtiği varlıklar değil miyiz? Öbürleri, şer ve karanlık tanrısı Ehrimen'in yarattıkları ve karanlığın unsurları değil mi? Onların sadece bizim için yaşamaları gerekmiyor mu? Bu tanrılar, milletin, kabilenin gelişmiş biçimidir, tıpkı milletlerin kabilenin gelişmiş şekli olması gibi. Tarih boyunca dinler, farklı sancaklar dikerek, milletlerin ve insanî soyların ihtilaf, farklılık, uyumsuzluk ve eşitsizliğini açıklıyor ve pekiştiriyorlardı. Irk üstünlüğünü, çeşitli grup, kavim ve toplumların birbirine yabancılaşmasını ve sonuçta emperyalizm, savaş, gasp, istibdat ve tiranlığı; bir milletin diğer millet veya milletler üzerindeki siyasal, sosyal, düşünsel, dinî ve ekonomik emperyalizmini, sistematik baskısını tabiî, mantıklı, kutsal ve ilahî olarak gösteriyorlardı. Bu yaptıklarını ilahî misyonun bir gereği gördükleri için kendilerini bununla görevli bilmişlerdir. Diğer kavimleri köleleştirmeyi, yok etmeyi, medeniyetleri kökten çökertmeyi, şehir ve ibadethaneleri alt üst etmeyi, insanlara katliam uygulamayı, yabancıların servetlerini yağmalamayı, kötü ırklı ve kötü cevherli Ehrimen'in kendi tanrılarının gökteki bü-

yük iradesinin seçtiği çocukları eliyle öldürülmesi olarak algılamışlardır. Niçin hep tarihten bahsediyoruz? Yoksa şimdi böyle değil mi? Roma filozof, konsolos, senatör ve subayları, kendilerini Jüpiter tarafından gönderilmiş kabul ediyor ve Roma medeniyetini, geri ve ilkel milletler arasında yayıyorlardı. Jüpiter olan Sezar'ın gücünü dünyada egemen kılmaya çalışıyorlardı. Kendisi de gökte tanrılarla savaş halinde olan Jüpiter'in iradesi gereği kavimleri köleleştirmek, ırk ve milletleri teslim almak için gayret ediyorlardı. Doğu ve Batı'nın bütün güç ve saltanatlarını yıkarak yerine büyük Dünya Roma İmparatorluğunu kurmanın peşindeydiler. Şimdi de papa, göksel Baba Mesih'in yönetimini dünyanın doğu ve batısında gerçekleştirme gayreti içindedir. Sömürgecilik, hatta savaş gücüyle kafir milletleri Mesih'in iradesine teslim etmek ve putperest göçebe kabileleri, yeryüzüne dağılmış vahşîleri Hristiyanlık kitlesine katmak, Tanrı'nın koyunları yapmak ve hepsine çobanlık etmek çabasındadır. Siyonizm de Tanrı Yehova'nın seçtiği aziz ve özel görevi üstlenen İsrailoğullarına vaat ettiğini gerçekleştirmek için Filistin'i vaatedilen toprak yapmıştır. Şem'ûn, ilahî misyonun gereğini yapmak için Beytülmakdis katliamına girişmişti. Yehova'ya yabancı ve lanetli olan kavmi, Filistinlilerin kökünü kazımak istiyordu. Çünkü Yehova kendi çocuklarının bütün yabancılara efendiliğini takdir etmiş ve Kenanoğullarını kendisine ebedî kölelik yapmaya mahkûm etmiştir. Beyaz ırk, Kitab-ı Mukaddes'ten şunu okuyor: Büyük Tanrı 'Tekvin' bölümünde defalarca şunu tekrar ediyor: "Ben insanı kendi suretimde, kendime benzer şekilde yarattım. Yeryüzünde bana benzeyen insana kendi ruhumu üfledim. Kutsal düzende ve kutsal toprakta kendisi görüyor ki büyük Tanrı'nın, gökteki babamızın yüzü beyazdır. Kılları saf ve sarı, gözleri mavi, zayıf ve uzun boyludur. O nedenle bu siyahların 'insan' olmadığına inanır: Bunların her şeyleri gece karanlığı gibi siyah, kılları siyah, gözleri siyah, kaşları siyah, vücutları siyahtır. Sonra der ki: "Ben bunların kanının kırmızı olduğuna inanmıyorum. Onların kanları mürekkep gibidir. Öyleyse bunların neresi bizim büyük Tanrımıza, gökteki babamıza benzemektedir? Bunlar siyahın, karanlığın ürünüdür, zulmetin cevherindendir. Tanrı, ruhunu asla bunlara üflememiş-

tir. Bunlar, insanî ruh, şeref ve fazilet, ilahî nur ve hidayet yeteneğinden mahrumdurlar. Bilim, medeniyet, irade, kültür, sanat, teknik, ilerleme, sanayi, refah, düşünce, duygu, mantık ve akıldan; ayrıca din ve Tanrı'yı bilmeden yoksundurlar. Bunlar, Tanrı'ya benzeyen insanlar değil, insana benzeyen hayvanlardır. Tanrı, bizim babamızdır, bunların babası değil!"[105]

Şimdi, eğer egemen dinin işlevinin, sınıf toplumlarının mevcut imtiyaz ve zulüm sistemini hak ve ilahî göstermek olduğu doğru ise, eğer her sınıfın kendisine özgü bir tanrıya, her kavim ve ırkın kendisine özgü bir tanrıya, her aile ve soyun kendisine özgü bir tanrıya sahip olduğu ve ırkçılığı, aristokrasiyi, sınıf ayrıcalığını ve seçkinciliği izah edip meşrulaştırdığı, onu köklü, tabiî, ezelî, kutsal ve metafizik gösterdiği, ona iman ve itikadı zihinlere nakşettiği, kitlelerin teslimiyetini sağlayan faktör olduğu ve bu yüzden bilimsel sosyalizmin dini reddetmek suretiyle bu faktörü felç etmeye, ırksal ve sınıfsal ayrımcılığın metafiziksel dinî dayanak ve üslerini egemen sınıf ve üstün ırktan çekip almaya çalıştığı doğru ise İslam, tevhidi ilan etmek, şirki reddetmek ve bütün insanların ırksal kaynağının bir olduğunu kabul etmekle bu sistemi darmadağın etmeyi başarmaktadır.

Benim Dünya Görüşüm, Evrenin Manevî Bir Yorumuna Dayalıdır

Bu noktada belirtmeliyim ki benim dünya görüşüm, evrenin manevî bir yorumuna dayalıdır. Benim düşüncemde varlık; bilinçsiz, hedefsiz, boş ve gereksiz bir madde düzeneği değil, tersine diri, duyarlı, bilinçli, makul, iradeli, bilim, ideal ve yaratıcılık gücü olan bir yapıdır. Bundan dolayı bir tabiat temelinde uyumlu işaret ve ayetler topluluğundan, uyumlu bir bilimsel sistemle oluşmuş ve aşkın bir hedefe doğru gitmekte, bu yüce hedefe doğru tekâmül hareketi içinde bulunmaktadır.

İnsan, bu tabiatı meydana getiren unsurlardan ve bu büyük vücudun organlarından biridir; bu sebeple boş, anlamsız, hedefsiz,

[105] Hristiyan bir yazar şöyle akıl yürütüyor: "Tanrı, Tevrat ve İncil'de: Ben, insanı kendi suretimde yarattım, diye defalarca tekrar ediyor. Nitekim biz, Tanrı Mesih'in sarı saçlı, yeşil gözlü ve beyaz tenli olduğunu görüyoruz. O halde siyah deriliIer insan olamazlar!"

tesadüfi ve abes olamaz. İnsan, tabiatla sıkı ilişkisi nedeniyle, mecburen tabiatın hareket ve olgunluk çizgisi ile ve onun nihaî gayesiyle uyumlu olmak zorundadır. Çünkü insan, tabiat varlıklarının tekâmül silsilesinde en gelişmiş varlıktır; insanın varlık misyonu ağır, yaratılıştaki sorumluluğu hassas ve çetindir.

Benim itikadî ekolümde insan; Allah'ın temsilcisi, yeryüzündeki halifesi, vekili (2/Bakara Suresi 30), O'nun benzeri, O'nun ahlâkî özelliklerine sahip (30/Rum Suresi 30), O'nun emanetinin taşıyıcısı (33/Ahzab Suresi 72), gerçekleri Allah vesilesiyle öğrenen (2/Bakara Suresi 31), büyük ve küçük meleklerin ve bütün varlığın secde ettiği (2/Bakara Suresi 34) bir varlıktır. Kara, deniz, yer, gök, hepsi insanın irade, ilim ve tekniğinin hizmetindedir. Son olarak insan, Allah'ın zatî yakınıdır. Bütün bu sembolik ifade ve terimler toplamı şu hakikati ortaya koymaktadır ki bütün varlık tezahürleri arasında Allah'ın sahip olduğu dört mümtaz özelliğe sahip yegâne varlık, insandır. Söz konusu dört özellik şunlardan oluşmaktadır:

1- Bilgi ve bilinç
2- İrade (özgürlük, ihtiyar, seçme gücü)
3- İdeal
4- Yaratıcılık

Bu özellikler, insana tabiat karşısında hâkimiyet ve güç verdiği ölçüde mutlak, insan üstü ve varlığa egemen yaratıcı bilincin iradesi, yani kendisinden hareket, düzen ve hayat çıkan ruh ve şuur karşısında sorumluluk yüklemektedir. İnsan, materyalizm, determinizm, natüralizm ve sosyolojizmin insanı gibi tabiat veya toplumda dış çevrenin ve maddî etkenlerin tesiriyle hareket eden ve buna hiçbir şekilde müdahale edemeyen iradesiz bir ot değildir. İnsan, egzistansiyalizm, liberalizm, radikalizm ve hümanizmin insanı gibi bu ölü maddî tabiat ve unsurlar dünyasında avare, sorumsuz, garip, varlığa yabancı, güzellik ve iyilikten uzak kalan, bilinçli bir özgür irade sahibi varlık da değildir. Tersine insan, bilinçli bir irade, seçebilme ve ayırtetme gücüne, çizgisini tesbit etme, yazgısını yapma yeteneğine sahiptir. Aynı zamanda varlık karşısında sorumludur.

Varlıkta Allah'a inanç, bana, tabiatı bilinçli bir sistem, mantıklı bir hedef sahibi olarak görmeyi öğreten bir dünya görüşü kazandırıyor. Hissedilen karışıklık ve çelişkileri nispeten ve zahiren algılar, onları o uyumlu makul gerçeğe bağlarım. Bu büyük mekanizma ve düzen içinde kendimi de anlamlı, amaçlı ve varlık felsefesi olan ve neticede ciddî ve sorumlu bir varlık olarak hissederim.

Millî, etnik ve sınıfsal özelliklerden uzak ve bütün bir varlığa hükmeden, varlık âlemi kendisinin tek el ve tek zatının imparatorluğu olan 'mutlak' bir tek Allah'ın olduğunu ilan etmede, toplum felsefesi ve insanbilimi açısından bütün etnik sınırları, sınıfsal çelişkileri, ailevî imtiyazları, kana dayalı üstünlükleri ve birtakım hakları inkâr etmek demektir. Tevhit; büyük küçük çeşitli bütün millî, sınıfsal ve ırksal tanrıları inkâr etmek, dinî sistemleri, yani şirke dayalı dünya görüşlerini yok etmektir. Toplumsal şirki, sınıflaşmayı, ırk ve kan ayırımlarını, bütün felsefesi ve dünya görüşleriyle yeryüzünde insanlık yaşamından, ancak tevhit yok edebilir. Tevhit; bu halk karşıtı, sahte ve düşman ilahları ve tağutları inkâr etmek için insandaki dinî duyguları, fizik ötesi gerçekleri, kâinatı yaratan, idare eden, bilgi ve irade sahibi Allah'ı inkâra asla yönelmez. Bilakis insanları, diğer tanrıları inkâra ve yalnız O'na iman etmeye çağırır.

Tevhit, insanı maddî olmayan erdemlerden, yücelme arzularından ve ilahî misyonundan soyutlamaz. Tevhit, insanı ekonomik bir hayvan derecesine indirgemez ve onun kâinatın Yaratıcısıyla olan bağını koparma yoluna başvurmaz, insanın Allah ile olan ruhsal ilişkisini kesintiye uğratmaz. Tevhit, insanda değerin asaleti yerine, kazanç ve çıkar asaletini oturtmaz. Tevhit, tabiatta ebedîlik arayan, olgunluk estetik ve hakikat aşığı Tanrı benzeri insanın, hayvan gibi salt tüketim ve güç peşinde koşuşturan bir seviyeye inmesine müsaade etmez. Tevhit; insana, kör bir makina, hedefsiz, amaçsız, dağınık, tesadüfî ve saçma hareketler toplamı olarak bakmaz. İnsana, irade, hedef, bilinç, bilgi, mantık ve yaratıcılık sahibi, düşünür, bilgin, kemale doğru hareket eden, güzellik ve duyarlılık sahibi bir varlık olarak

bakar. Tevhit, toplumu ölü ve sahipsiz elemanlardan ibaret değil, bilakis diri, bilgili, bilinçli ve kalp sahibi öğelerden ibaret bilir. Tevhit, toplumda, iyilikle kötülüğü, güzellikle çirkinliği, alçaklıkla yüceliği birbirinden ayırır. Tevhit, güzel ruh dalgaları karşısındaki sevgiyi hissettirerek kuvvetlendirir. Tevhit, kâinatta hiçbir zerrenin hareketinin sonuçsuz, boşuna ve tesadüfî olmadığı (67/Mülk Suresi 3) gerçeğini de öğretir.

Böyle büyük bir dünya imparatorluğunda, ilahlar taifesinin sultası ve sonuçta soya ve millete dayalı imtiyazlar, ailevî ayrıcalıklar, hayalî sınıfsal ve grupsal onur ve faziletler, zor, gasp ve sömürünün elindedir; ancak bu durum, geçici ve sapkındır. Bu sistem asil ve semavî olmadığı gibi değişmez de değildir. Bilakis bunlar gayri tabiî, Allah'a karşıt ve yok olmaya mahkûmdur. Bunlara teslim olmak, şirk sistemine teslim olmak demektir. Bir şahsın, bir ailenin, bir sınıfın, bir ırkın egemenliğini kabul etmek demek, tek Allah'ın mutlak egemenliğine karşı çıkmak demektir. İnsan ırklarında dikotomiyi, düaliteyi kabul etmek, insanlık toplumunda farklılıklar iddia etmek veya bu iddiayı kabul etmek, ikiciliğe tapıcılığın belirtileridir. Bu düalizm, iki tür şirkten kaynaklanmaktadır: Allah'a ilişkin şirk ve insan ırkının kaynağına ilişkin şirk. Bütün insanların yaratıcısı, bir ve aynı güçtür. Bütün insanların hâkimi aynıdır. Bütün insanlar aynı babadan türeyip çoğalmışlardır (49/Hucurat Suresi 13). Bütün insanların soysal tabiatı topraktır. İlahî ruh bütün insanlara üflenmiştir ve Allah'ın emaneti bütün insanların elindedir (15/Hicr Suresi 29). İnsan dikotomik bir varlıktır. İki zıddın bileşkesi, Allah ve şeytan, ruh ve balçık, Allah'ın ruhu ve kokmuş balçık. (15/Hicr Suresi 26). İlerleme hareketini meydana getiren, insanî yapıdaki bu tezat ve çelişkidir. Beşerin yaratılışında var olan diyalektik budur. Balçık, çökelti toprağa dönüştürülüyor, kuru toprak hareket selinden dibe oturuyor, donuklaşıyor ve tıpkı pişmiş çamur gibi sert ve taş gibi testi oluyor. Hiçbir bitki bu çamurda bitmiyor. Zemini taştan örtü gibi kaplıyor; tohum ve fidanları kendi içinde boğuyor ve kovuyor. Allah, kötü kokan balçık çamurunu aldı: 'Tez'. Kendi ruhundan ona üfledi: 'Antitez'. Bu iki çelişki arasındaki sürekli savaştan, hareket, savaşım

ve sorumluluk doğar ve insanın Allah'a doğru tekâmülü ve gidişi (mutlak tekâmülün zirvesi) tahakkuk eder: 'Sentez'.

Allah ile şeytan arasındaki savaş, âlemde değil, tutuşan insanda vardır. Kendini bilme iradesi, yaratıcılık gücü, bilgi ve teknik ile; dünya, toplum ve insana egemen kanunları tanımak, kullanmak ve tabiat ve insanın doğal ve belirlenmiş gidişatına müdahale etmek suretiyle diyalektik tezat ve hareketi aşkın idealler ve tekâmüle doğru yöneltebilir. Aynı şekilde kendi tabiî takdirine müdahale edebilir ve onu istediği ve olması gereken biçimde değiştirebilir. Burada, insandaki 'sorumluluk' meselesi gündeme gelmektedir. Bu dünya görüşünde, materyalist dünya görüşünde olduğu gibi, dünya, kör ve bilinçsiz bir maddî sistem değildir; insan da bu düzende 'mahsur ve mecbur' bir maddî olgu değildir. Dünya, egzistansiyalist dünya görüşünde olduğu gibi insanın, içinde şaşkın, yazgısız, sığınaksız, hedefsiz, anlam ve içerikten yoksun bir divane olduğu bedenleşmiş bir aptal değildir. Egzistansiyalizme göre sadece insanın kendisi ve eylemi ona mahiyet ve anlam kazandırır. Kâinat idrak ve iradeden yoksun, kendi işiyle meşgul ve bilinçsiz olduğundan sorumlu değildir. Fakat mecburen insanın bizzat kendisi kendisine ve seçimine karşı sorumlu olmaktadır. Bu ise boş, desteksiz ve dayanaksız bir sorumluluktur. Çünkü öncelikle, manadan yoksun olan insan, sorumluluktan da yoksundur. İkincisi, aslında sorumluluk, nesnel değer ve gerçeklikler temelinde tâbi olanın iradesi ile galip olanın iradesi arasındaki bağlayıcı ilişkidir. Öyle bir sorumluluk ki onda sorumlu şahıs, kendisine karşı sorumludur ve kendi kendisini sorumlu kılmaktadır. Ayrıca sorumluluk sorumlulukla ilgilidir. Sorumluluğa konu olan değer ve gerçeklikler de kendisi vasıtasıyla sorumlu tayin ediyor. Ne olacak şimdi? Mantıksal ve evrensel temellerden, nesnel ve somut icra imkânından yoksun, duygusal ve ahlakî bir mesele.

Evrensel tevhide dayalı dünya görüşü, varlığa egemen olan yaratıcı, mantıklı, güçlü, bilgili ve bilinçli bir iradeye inanmak demektir. Beşerî diyalektik düalite ise insanın bilgi, bilinç, irade ve yaratıcılığıyla hep "oluş" sürecinde olan bir irade olduğuna inanmak demektir. Bu oluşta, topraktan, toprağın en alçak se-

viyesinden, balçığın en değersiz halinden, Allah'ın en yüce zatına, sonsuzluğa ek olarak ruhuna kadar çok büyük bir mesafe vardır. İnsanın eylemi ve davranışı, onun seçimi ve tahakkuku demektir. Bu dünya görüşünde ben hem materyalizm gibi insanın yazgısına egemen olan tarihin determinizmine ve bilimsel takdirine inanıyor ve tabiat ile insanı nedensellik, mantık ve değişmez bilimsel kanunlara tâbi nesnel ve maddî gerçeklikler olarak biliyorum, hem de egzistansiyalizm ve hümanizm gibi insanı aynı zamanda irade ve kudret sahibi ve dolayısıyla sorumlu kabul ediyorum. Son tahlilde insanın sorumluluğu, ahlakî, duygusal, zihinsel bir sorumluluk değil, bilakis objektif, açık, mantıklı ve gerçek bir sorumluluktur: Varlığın irade ve vicdanı karşısında insanın sorumluluğu.

"İnsanın insanla birliği", "insanın tabiatla birliği" ve "insanın Yaratıcıyla birliği"ni açıklayan ve ortaya koyan bu itikadî delillerdir.

Bu tevhidî dünya görüşünde tarihin birliği de filizlenir. Her olay ve hareketin makul, mantıklı ve ilmî bir küllî harekete tâbi olduğu bu dünya görüşünde tarih, tesadüfî, hedefsiz ve sebepsiz olaylar ve olgular toplamı değildir. Tarih, kesik hareketler ve kopuk halkalar toplamı da değildir. Tarih, insan türünün öyle mantıksal ve ilmî bir hareket seyridir ki belirli, açık, kesin, bilimsel yasalar temelinde, beşerî tekâmülün ideal durumunu varlıkta gerçekleştirir.

Bu tarihte beşerî toplumlar bir araya gelmiş, bir sistem oluşturmuş, tabiatın hareketinden bağımsız, kendinden önceki ve sonraki toplumların yaratılış gayesinden, yazgı ve eylemlerinden habersiz hayatını sürdüren ve sonra tesadüfî veya iradî olaylarla ölen bireyler topluluğu değildirler. Her toplumun bilimsel bir kaderi vardır (Her ümmetin belli bir süresi vardır. 7/A'raf Suresi 34). Toplumların doğuşu ve ölüşü, somut ereksel hedefi olan küllî mantıklı ve sürekli bir hareket meydana getirir. Bu, tarihin hareketidir. İnsan türü, sonunu ve hayat serüvenini tarih içinde balçıktan Allah'a kadar kat eder (95/Tin Suresi 1-8). Dolayısıyla tarih; biyografinin, insan bireyinin "oluş" bilimi olduğu gibi, insan türünün de "oluş" bilimidir.

Fanon'un[106] Vasiyetnamesi

> Frantz Fanon, Engels'ten sonra tarihin gizli köşelerini açığa çıkaran ilk kişidir.
>
> Jean Paul Sartre

Haydi arkadaşlar, şimdi birlikte karar verelim ve bu sahilden uzaklaşalım! İçine gömüldüğümüz bu insafsız uzun gecenin duvarını yıkıp dışarı çıkalım. Yarın üzerimize doğacak olan güneş, bizi sağlam, düşünceli ve cesur bulmalıdır.

Vaktimizi boş laf, kısır çekişme ve maymunvari iğrenç taklitlerle öldürmeyelim. Ülkesinin her sokak kıvrımında, dünyanın her köşesinde ve insan gördüğü her yerde onu öldürmeye çalışırken yine de hep insandan söz eden şu Avrupa'yı terk edelim. Avrupa, asırlardır diğer insanların gelişmesini durdurmuş, onları kendi amaçları ve zaferleri için kullanmıştır, adeta köleleştirmiştir. Avrupa, dünyanın dizginini kabalıkla, şiddetle ve hayasızca elinde tutup kendisini ar ve tevazu bağından müstağni kılmıştır.

Kardeşler! Bu Avrupa'nın kuyruğuna takılmaktan daha iyi bir yol olduğu nasıl idrak edilemez? Avrupa hep insandan, insanlıktan söz eder ve sürekli tek derdinin insanın iyiliği olduğunu bildirir; fakat bugün artık hepimiz biliyoruz ki onun her bir başarısı için insan ne işkenceler görmüştür!

Bakın arkadaşlar! Avrupa hikâyesi ebediyen sona ermiştir. Artık başka bir hikâye aramalıyız. Avrupalı olma vesvesesine kapılmazsak, bugün biz her işi yapabilecek güçteyiz. Avrupa, öyle hızlı bir delilik ve karmaşa içine düşmüştür ki hiçbir önder ve hiçbir birey onu kontrol edemez. Avrupa korkunç bir sersemlikle yokluğa doğru koşmaktadır. Avrupa'dan mümkün olduğunca hızla uzaklaşmak gerek.

Bizim modellere, örneklere ve planlara ihtiyacımız olduğu ve Avrupa'nın birçoğumuz için heyecan verici bir örneklik teşkil

[106] Cezayirli sosyolog düşünür.

ettiği ve övgüye layık olduğu doğrudur; fakat bu taklidin bizi ne tür istenmedik durumlara ve perişanlıklara sürüklediğini daha önce görmüştük. Avrupaî teşebbüsler, Avrupaî nitelik ve Avrupaî tarz, artık bundan sonra bizi aldatmamalı ve yanlış yollara sevk etmemelidir.

Avrupa'yı taklit etmemeye karar vermeliyiz. Adımlarımızı yeni bir yolda atmalı, beynimizi yeni bir amaç için kullanmalı ve Avrupa'nın yaratmaktan aciz kaldığı küllî bir insan yaratmaya çalışmalıyız!

Önemli olan, artık paydan, güçlenme, artış, yol ve yöntemlerden söz etmemektir. Burada konu, tabiata dönüş değildir. Burada söz konusu olan, insanları eksik ve kusurlu yapacak bir yola sevketmemek; kafalara, onları mahvedecek ve bozacak yöntemler yüklememektedir. İnsanı ilerletme bahanesiyle dize getirmemeli, kendisine ve kaderine yabancılaştırmamalı ve öldürmemelidir.

Hayır! Biz kimseye yetişmek hevesinde değiliz; ama daima, gece gündüz insanla, bütün insanlarla birlikte yürümek istiyoruz.

Bu kervanı devam ettirmemeli ve daha fazla uzatmamalı; zira bu durumda her saf kendisinden önceki safı güçlükle görecek, birbirini tanımayan insanlar birbiriyle daha az karşılaşacak ve birbirleriyle daha az konuşacaklardır.

Üçüncü Dünya, insanın tarihini yeniden başlatmalıdır. Bazen Avrupa'nın da savunduğu parlak düşünceleri bulunan tarih, Avrupa'nın insana karşı yaptığı şu korkunç cinayetleri unutmaz:

İnsanî çalışmanın hastalıklı taksimi, insanî birlikte yarılma, insanların dağınıklığı, sınıfsal ihtilaf, sınıflardan kaynaklanan kanlı çekişmeler, etnik kin ve nefretler, kölelik, sömürü ve özellikle bir buçuk milyar insanı perişan edip kendinden ayıran çöküş.

O halde arkadaşlar! Avrupa'dan ilham alan, onun tarzıyla kurulan çeşitli hükümet şekilleri, örgütleri ve toplumlar meydana getirerek kendimizi Avrupa'nın kucağına atmayalım. İnsanlık

bizden, bu maskara ve baştan aşağı hayasız taklidi beklemiyor, başka bir yolu gözlüyor. Eğer Afrika'dan yeni bir Avrupa yaratmak, Latin Amerika'yı başka bir Avrupa'ya dönüştürmek istiyorsak, o zaman ülkemizin yazgısını Avrupalılara teslim edelim; zira onlar bu işi bizden daha iyi yapabileceklerdir. Yok, eğer insanlığın ilerlemesini istiyorsak, eğer insanlığı, Avrupa'nın gösterdiğinden farklı olan bir hedefe ulaştırmak istiyorsak, o zaman yaratmaya girişmemiz, keşfetmeye başlamamız gerekir. Eğer milletimizin beklentisine cevap vermek istiyorsak, Avrupa dışında bir yer aramalıyız. Hatta eğer Avrupalıların beklentisine de cevap vermek istiyorsak, kendileri için dahi mide bulandırıcı olan toplum ve düşünce ideallerini kendilerine bile göndermemeliyiz.

Arkadaşlar! Avrupa için, kendimiz için ve insanlık için yeni bir kabuk, yeni bir düşünce ve yeni bir insan inşa etmeliyiz.

Batı'nın, bütün insanları, öz kültürlerinden, üretken, dinamik, heyecan dolu ve kendini arayan vasıflarından uzaklaştırıp yalvaran, dilenen, zelil ve taklitçi köleler durumuna getirmesi karşısında bugün ne yapmak gerek? Tek çare "öze dönüş"tür.

Eğer bu dönüş ırka olursa rasizm olur, faşizm olur, nazizm olur, bir tür ahmakça cahiliye şovenizmi olur. Ben ırka dönmek istemiyorum, insanları kana ve toprağa tapmaya sürüklemek istemiyorum. Yüz yirmi dört bin peygamber gelip bu mağrur ve kötü düşünceli beşeri, mutlak güzellik sahibi Allah'a kulluğa davet etmişlerdir. İnsan kulak vermiyor.

Söz konusu ettiğimiz öze dönüş bizzat toplumun ruh ve vicdanındaki mevcut öze dönüştür. Bu, canlı bir özdür. Hâlâ yaşayan, hayat ve hareket sahibi bir öz. Acaba bu öz dinî bir öz müdür? Evet İslamî bir özdür. Peki hangi İslam?

ISBN 978-975-6004-72-2
9 789756 004722

www.fcr.com.tr